BARÁTH TIBOR
A KÜLFÖLDI MAGYARSÁG IDEOLÓGIÁJA
Történetpolitikai tanulmányok

Montréal, 1975

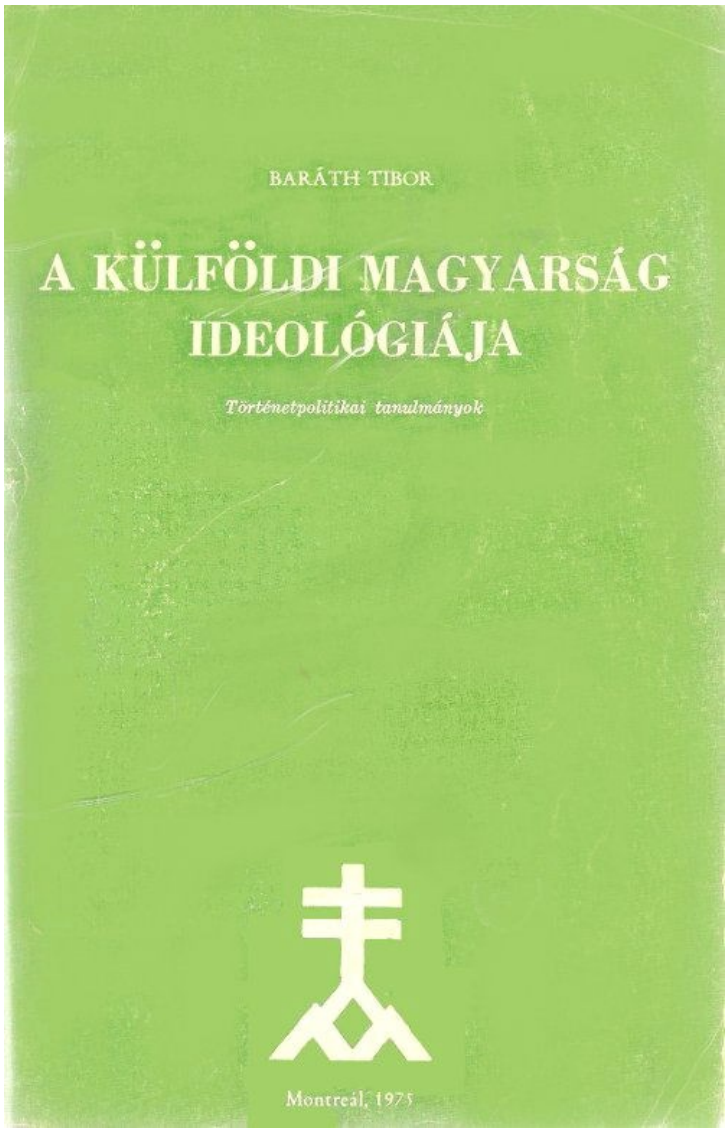

E MUNKA MEGRENDELHETŐ A SZERZŐ CÍMÉN
P.O. BOX 697, STATION "B"
MONTREAL, CANADA
H3B—2K3

Ezt a könyvet a Sovereign Press állította elő (872 Winston Churchill Blvd., Oakville,
Ontario, Canada), 1975 február havában.

E könyv címéről és tartalmáról

Az *ideológia* ma divatos szó. Régebben világnézetnek mondták, vagy egyszerűen filozófiának. Alatta fogalmak, gondolatok, eszmék összefüggő rendszerét értik, amely a társadalmi tudat különböző formáiban nyilvánul meg: a politikában, tudományban, művészetben és a vallásban. A jelen munka arról az ideológiáról vagyis eszmerendszerről szól, amely a magyar nemzet szolgálatára vonatkozik és e szolgálat szabályait fejtegeti. Célja a magyarság egységének, nemzeti függetlenségének, minden talpalatnyi földjének, biológiai állományának és minden vagyonának megóvása és öregbítése. Ez az ideológia tehát a nemzet minden tagjához szól, minden társadalmi osztályának iránytűje, nemcsak valamelyik töredékének vagy rétegének. Más szóval kifejezve osztályfelettiséget jelent és e magasabb szempontból foglal állást. A nemzeti ideológia másik ága a szociális igazság megvalósítására törekszik és a nép egészét bevonja a politikába. Irányt jelző szavakat alkalmazva, az e munkában kibontakozó ideológia magyar, szociális és demokratikus. A külföldi magyarságnak ma ilyen az iránytűje.

A külföldi magyarság kifejezés jelzi, hogy e könyvben a magyarság ama részének hitvallásáról van szó, amely nem a történelmi Magyarország területén él, tehát nem a csonka hazában és nem az utódállamokban, hanem azon kívül, az úgynevezett szabad világban. Létszáma körülbelül másfél millió. E hatalmas tömeg' legnagyobb része az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában helyezkedik el, de nagy magyar tömbök élnek Argentínában, Ausztráliában és egyes nyugateurópai országokban is. A külföldi magyarság az összmagyarság létszámának körülbelül 10%-a és jelentőségét az növeli, hogy soraiban az értelmiségi elem aránylag gazdagon van képviselve és értékes nemzetközi összeköttetésekkel rendelkezik. Érthető, ha vigyázunk nemzetünk e részének magyar öntudatára, igyekszünk azt ébrentartani és szempontokkal ellátni. Kell ugyanis, hogy az a sok tanár és tudós, orvos és ügyvéd, művészember és üzletember, egyesületi vezető, hírlapíró és mások, akik foglalkozásuknál fogva ezer meg ezer nem-magyarral érintkeznek, szükség esetén világosan és hitelesen tudja tolmácsolni, mik a gúzsbakötött magyar nemzet alapvető törekvései.

A külföldi magyarság Kanadában és Egyesült Államokban élő csoportja előnyös helyzetben van, hogy a magyar ügy szószólója legyen. Ezt a kiváltságot nemcsak számbeli ereje, társadalmi összetétele és viszony lagos anyagi jóléte biztosítja számára, hanem az említett országok nemzetiségi politikája is. Mindkét ország ugyanis hivatalosan elhagyta korábbi beolvasztó politikáját és a bevándorlót többé nem tekinti olyannak, akitől elvárják, hogy mihamarabb felejtse el korábbi énjét. Ellenkezőleg, e két ország sok kultúrájú (multikulturális) országnak tekinti magát és gazdagodást lát abban, ha a bevándorolt népcsoportok megőrzik és továbbápolják kultúrörökségüket. Nem összeférhetetlen tehát a kanadai vagy amerikai állampolgári státussal, ha az illető egyidejűleg büszkén megőrzi, nyíltan megvallja és ápolja kapcsolatait azzal a néppel és azzal a kultúrával, amelyből kiszakadt. De ki tudja, maholnap nem változik-e meg a világhelyzet és nem lesz-e az óhazának életbevágó szüksége arra a szellemi örökségre, amit mi idekint féltve őrzünk?

Az itt közölt *történetpolitikai tanulmányok* kivétel nélkül mind időszerűek és még hosszú ideig időszerűek maradnak, mert a magyar nemzet életkérdéseivel foglalkoznak. Jórészük a legutóbbi időkben készült vagy a közelmúltban. Egyik-másika már megjelent a sajtóban, gyakran idegen

nyelven, vagy ha magyarul úgy csak igen kis példányszámú folyóiratokban, úgyhogy mindezek az írások tulajdonképpen most jutnak először a nagynyilvánosság elé.

Montreál, 1974 augusztus 16.

Baráth Tibor dr.

ELSŐ RÉSZ:
A DUMAVIDÉK ESZMÉNYI ÁLLAMREMDJE

A magyar politikai gondolkodás alapelvei

A második világháború forgatagában Magyarország egyik miniszterelnöke, jövőnk felett aggódva, nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy politikai gondolkodásunk irányát ne a napi események szerint szabjuk meg, hanem igazítsuk azt a magyar közösség fennmaradásának feltételeihez és amaz időtálló törvényszerűségekhez, amelyek gazdag történeti múltunkból leszűrhetők. "Válságos időben — mondotta a miniszterelnök — minden nemzet saját létének, állami fennmaradásának és erkölcsi magatartásának alapvető törvényeihez tér vissza, hogy abból erőt és útmutatást merítsen s a történelmi múlt tapasztalatainak világánál foglaljon állást azokkal a nagy kérdésekkel szemben, amelyek jövőjének kialakulását döntően befolyásolni fogják" (Kállay Miklós).

E felhívás komoly szavai ma is ugyanolyan megrázó erővel intenek bennünket kötelességeinkre, mint a nagy országégés előestéjén. Sőt, napjainkban talán még megnövekedett e szavak jelentősége, amikor a nemzet jövendőjének alakítása nagy részben a szabad világban szétszórt magyarság vállaira nehezedik. Ennek az anyaországon kívül élő csoportnak szétszórtságában valóban nem lehet más iránytűje, politikai lépéseinek más zsinórmértéke, mint az a néhány alapelv, amely a belsőkárpáti egységes magyar állam megalkotása óta legjobbjainknak állandóan szeme előtt lebegett.

Mik a mi politikai gondolkodásunk legfontosabb elvei? - Az egyik kétségtelenül az, hogy nem születtünk szolganépnek. Mi életre-halálra ragaszkodunk nemzetünk szabadságához és államunk függetlenségéhez, ahhoz hogy népünk maga intézze sorsát, mert ebben látjuk nemzeti én népi fennmaradásunk legfontosabb biztosítékát. Ez a szabadságvágy, a nemzeti közösség politikai önállóságának féltékeny őrzése, vagyis az állam szuverénitásához való ragaszkodásunk már legelső nyugati szemmel néző életrajzírónknak, Bölcs Leó bizánci császárnak is feltűnt és fel is jegyezte tudományos munkájában. Politikai gondolkodásunk második alapvonása az, hogy a mi elképzelésünkben az állam területe nem azonos a nép által lakolt területtel, a "néptalajjal, hanem annál nagyobb én egybeesik a természetes földrajzi egységgel: az egész belsőkárpáti térséggel, melyet a Duna vízhálózata fűz össze szerves egységbe. A haza, az ország fogalma a magyarság lelkében mindig a nagy hegyek ormáig terjedő térséget jelentette, a történelmileg ismert Nagy-Magyarországot. Ennek a tájnak — a Duna középső medencéjének — egybetartozása és magyar vezetése a mi fennmaradásunk és nemzeti fejlődésünk második alapfeltétele. Politikai gondolkodásunk harmadik alapvető vonása népi összetartozásunk átérzése. Mi valóban egyetlen nagy család vagyunk, kiknek ősatyái ebbeli tudatukat vérszerződéssel juttatták kifejezésre. Idegen megfigyelők ezt gyakran úgy fejezik ki, hogy nálunk a nemzeti öntudat a szokottnál erősebb. Végül negyedszer fontos eleme a magyar politikai gondolkodásnak az, hogy mi egy hatalmas, valóban páratlan kulturális örökséggel rendelkezünk, amelyet a művelt emberiség első hazájából, a Régi Keletről hoztunk magunkkal Európába, a kő- és bronzkorban ide bevándorolt őseink idejében. Ezt az ősi kultúrörökséget tartalmáról modern szóval "nap-kereszténység" néven foglalhatjuk össze. Ez az ősi napkereszténység az európai kultúrának is az

alapja, bár utóbb zsidó hagyományokkal összeelegyítették s mai formája, a római vagy judeo-krisztianizmus. Ez az összefüggés megmagyarázza, miért tekintjük mi magunkat a legősibb európaiaknak, a kontinensen a legrégibb hagyományokkal rendelkező népnek. A mi európai létünk nem Árpád apánkkal és nem is szent Istvánnal kezdődik, hanem legalább 5,000 (ötezer) évre nyúlik vissza. A magyar politikai gondolkodás négy alapelvei tehát: *1. a politikai függetlenség, 2. törekvés az egész belsőkárpáti térség vezetésére, 3. a közös eredetből táplálkozó erős népi összetartozás és 4. az Európához való ragaszkodás, — ez a négy elv alkotja a magyar politikai gondolkodás gerincét, amely szinte időtől függetlenül irányítja a mi kollektív élet-nyilvánulásainkat.*

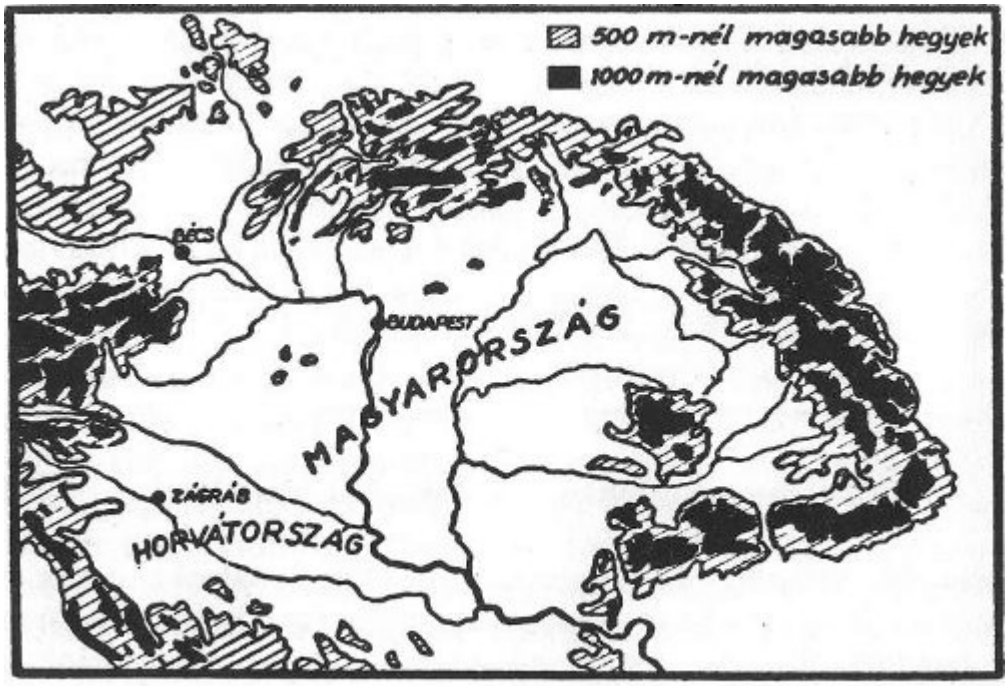

A Duna középső medencéje zárt földrajzi egység

Ez a közjogias jellegű gondolkodás a magyarságot mindjárt dunai államának megszervezésekor élesen elkülönítette Európa többi népétől. Utóbbiak akkoriban még apró fejedelemségekre széttagolva, pusztán feudális kapcsokkal összetartott csoportokban éltek. A magyar állam ennél magasabb fejlődési fokról indult el, onnan ahova a tőlünk nyugatra eső államok csak századok múlva értek el. Nyugat-Európában ugyanis egy egy territórium fejedelmének — Franciaországban az Ile de France, Spanyolországban Kasztília, Németországban Brandenburg, Olaszországban Piémont fejedelmének — századokra terjedő harcokat kellett vívnia, hogy határai közé foglalja az egész népet, vagyis megalkossa a modern Franciaországot, a modern Spanyolországot és így tovább. A Kárpátmedencében mindez szinte egy csapásra, már a kezdetben megvalósult: a magyar királyság független állam lett, egyszerre kitöltötte az egész belsőkárpáti térséget és eleve magábanfoglalta az egész magyar népet. Így a közjogi értelemben vett magyar állam tulajdonképpen az első nemzet-állam Európában. A magyar országépítés törvényei kezdetben csak a hont egyesítő Árpád fejedelem és közvetlen környezete előtt voltak öntudatosak. De amint a királyság megalakult ezek az elvek fokozatosan ismertté lettek a magyarság minden kiváló vezetője előtt. A középkori felfogásnak megfelelően az országépítés elveit a Gondviselés akaratnvílvánulásának fogták fel, amelyet a földi isten azaz a király képviselt, amelyeket tehát kinyilatkoztatott igazságként kellett tekinteni.

Körülbelül a 13. század második felétől kezdve az isten-király gondolati pólusra tömörített politikai felfogás elhagyta vallási bekeretezését és attól kezdve mint hagyományon alapuló öröklött jogrendszer a *Szent Korona tanában* nyert kifejezést. Ezt a tant a legnagyobb magyar jogász géniusz, Werbőczy István foglalta rendszerbe, *Hármaskönyv* c. művében. E munka 1517-ben készült el és eredetileg latin nyelven jelent mag. Az új tanítás értelmében a magyar politikai gondolkodás négy tételét többé nem az Istentől kiválasztott király személyesítette meg, hanem az állam felségjelvénye, a Magyar Szent Korona. Ilyen roppant egyszerű kifejezésekkel, mint a "Szent Korona szuverén", a "Szent Koronáé az ország" és az "Szent Koronáé a népesség", mindenki számára kézzelfoghatóvá lett, mit kell és mit nem szabad politikai tekintetben tenni, hogy a főtulajdonos személyét sérelem nem érje. Nagy érdeme Werbőczynek, hogy a korona-tan jogi természete ellenére sem vágta el azokat az "isteni szálakat", amelyek a magyar politikai gondolkodást a hitvilág misztikumához kötötték. Ezzel a tartózkodással lehetővé tette azoknak, akik ésszel nem tudták felfogni, hogy itt egy nemzet fennmaradásának jogi szabályokba foglalt életparancsaival állnak szemben, hihessék azt keresztény hitükkel. Így a sok kiadást megért *Hármsakönyv* a magyarság, sőt a vele együtt élő dunai népek politikai gondolkodásának bibliájává, valóságos és biztonságos iránytűjévé lett.

A magyar nemzetet Mohács (1526) utáni tragikus sorsa elmélyülésre és újabb töprengésre késztette. Ennek során már a 16. században olyan politikai érettségre tett szert, aminőre Nyugat-Európa nemzetei ismét csak később jutottak el, jórészben a francia forradalom világot megrázó eseményei után. *A magyar nemzet ugyanis az őt ért szerencsétlenségben megtanult királytól és koronától függetlenül gondolkodni (az erdélyi állam életrehívása és sikeres fenntartása ennek fényes bizonyítéka) és elmélyülésének középpontjába önmagát állította*. De mint korábban, ez alkalommal sem szakított mereven a régibb felfogással. A korona és király továbbra is szerepelt szóhasználatában, de a hangsúly már átcsúszott az "édes hazára", a "szenvedő magyar népre" és "nemzetünk államára". Ez a fordulat jelzi, hogy elérkeztünk a modern nacionalizmus kezdeteihez, a magyar politikai öntudat kiszélesített harmadik fokára. Ennek kiindulópontjában Bocskai István Erdély fejedelmét találjuk.

A nemzeti gondolkodás nyelvén szólva, amikor Bocskai István az ország függetlenségének védelméért száll síkra, állandóan a "szabadságot" hangsúlyozza, akárcsak utóbb Bethlen Gábor, Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos. Rákóczi egyenesen ezt a szó hímeztette zászlóira *(Pro Libertate)* és szabadságról énekelt Petőfi Sándor, azért haltak meg 1849 mártírjai. És valahányszor e harcok bevégződtek, mindannyiszor gondot fordítottak arra, hogy a nemzet szabadságát és az ország függetlenségét a nemzetközi szerződésekbe és az ország törvénykönyveibe is beírják. A legünnepélyesebb formában az 1790/91. évi országgyűlésen tették ezt meg, amelynek 10. törvénye így szól : "Magyarország szabad és független ország. Nincs az semmi más népnek vagy országnak alávetve, hanem saját törvényei szerint kormányzandó." A magyar politikai gondolkodás második alaptételét, a belsőkárpáti térség épségének és sérthetetlenségének elvét is mindig hangsúlyozták s nem szűntek meg soha az elszakított részek visszakebelezését sürgetni. Bocskai István erre a legnyomatékosabb módon, *Végrendeletében* tért ki, meghagyva a török miatt külön szervezkedni kényszerült erdélyieknek, hogy "ha a magyar dolgok rendbejönnek", azaz "ha a magyar korona Magyarországon magyar kézhez kelne, egyenlő értelemből azon korona alá a

régi mód szerént adják magokat." A népi összetartozást is hangsúlyozza Bocskai s szinte olyan kifejezéseket használ gondolatai közlésére, mintha ma beszélne hozzánk. Említett *Végrendeletében* az erdélyiek szívére kötötte, hogy az összmagyarságtól, "ha más fejedelem alatt lésznek is, el ne szakadjanak." A királyságbeli magyaroknak pedig meghagyta, hogy "az erdélyieket tőlük el ne taszítsák, tartsák ő atyjafioknak és ő véreknek s az idő ha mit hoz, egymás javát örvendjék, egymás nyavalyáját fájlalják és oltalommal, segítséggel légyenek egymáshoz." Mindezt azért kell megszívlelnünk, mert a magyar nemzet fennmaradásának egyetlen módja: "Ha nem szakadozunk el egymástól."

Bocskai István Magyarország és Erdély fejedelme

Amily világosan élt és új nyelvezettel jutott kifejezésre a magyarság tudatában az állami függetlenség, a területi épség és a népi összetartozás, éppoly

világosan élt, századokon át megmaradt és minden keleti ostrom ellenére sziklaszilárdan állott a nyugati kultúrához, Európához való tartozás tudata. Ennek abroncsa továbbra is a keresztény hit és erkölcsi értékrendszer maradt. Erre a mély Európa-tudatra reflektorfénnyel világít rá a sokezer nyilatkozat közül az a párbeszéd, amely a 16. század közepén egy portai magyar követ, Zay Ferenc huszárkapitány és a török nagyvezír között Konstantinápolyban zajlott le. A diván végeztével a nagyvezír a magyar követhez lépett és így szólt hozzá: "Te magyar vagy. Ti magyarok mért nem nyugosztok meg? A német disznóktól térjetek át végre a hatalmas (török) császárhoz. Fejemre esküszöm, egész Magyarországot megkapjátok szandsákban. A királytok úgysem törődik veletek, a németek jobban gyűlölnek benneteket, mint minket. Okosabb lesz, ha mi — magyar és török — a német disznót kétfelől mészároljuk, most úgyis neki arattok és szüreteltek." Zay kapitány e csábító szavakra így felelt: "Nem helyes ez a beszéd. Igaz ugyan, hogy a nyelvnek varietása megkülönbözteti a németet, spanyolt, olaszt, franciát, csehet, lengyelt, magyart, de egy és ugyanazon vallás köt össze bennünket, mert mi mindnyájan ugyanazt az Istent hisszük." Oly hitvallás ez Európa és a nyugati kultúrközösség mellett, amely azonnal megérteti a Dobók, Dugovicsok, Zrínyiek hősi önfeláldozását és a legutóbb Budára bezárt magyar testvéreink 1944-ben történt halálbaindulását.

A belsőkárpáti magyar országeszmény, a független, integrális, európai szellemű magyar királyság, mint a magyar politikai gondolkodás örök érvényű formája tovább élt és fejlődött a Habsburgok abszolút kormányzata idején, a reformkori Magyarországon (Széchenyi István, Kossuth Lajos), épen maradt a kiegyezés korában (Deák Ferenc, Andrássy Gyula, Eötvös József, Beksics Gusztáv tudományos fejtegetései megannyi gyöngyszemei politikai tudatunk legújabbkori épségének) s tisztán maradt minden zavaró mozzanat ellenére a trianoni magyarság lelkében is, ahol Apponyi Albert, Teleki Pál, Milotay István és annyian mások ragyogó tollal adtak annak új kifejezést jeléül annak, hogy Pozsonytól Zágonig, Kárpátoktól az Adriáig minden magyar elmét átitatott már ez a gondolat.

A magyar politikai gondolkodás tehát, akár a vallás pólusán jelentkezett, akár a Szent Korona aranyos boltozatában, akár a modern nemzeti gondolat színes érzésvilágában, mindig eltéphetetlen kapcsokkal tartotta egybe a magyar lelkeket és adott útmutatást cselekedeteik irányának. Bár adná a Mindenható, hogy századok bölcsessége széthullt árva nemzetünket és idegen földön élő töredékeit a mai eszmezavarban is áthassa és kinek-kinek a maga nyelvén sugalmazza tennivalóját, hogy egyet akarva, egyet értve ismét egyesíthessünk minden magyart országunkban és helyreállíthassuk a Kárpátok ölén a magyar géniusz vezetése alatt az egységes, nagy és független Magyarországot.

•

A Dunavidék önelvű politikai felépítése

Soha annyi szenvedés nem jutott a dunai népeknek osztályrészül és e népek soha annyi politikai száműzöttet nem küldtek szét a nagyvilágba, mint a közös Monarchia felbomlása óta eltelt harminc év folyamán. Ez a körülmény a Dunavidék helytelen politikai felépítésének csalhatatlan tünete és mindnyájunkat arra kell ösztönözzön, hogy újra vizsgálat tárgyává tegyük e nagy múltú európai táj államépítési szabályait. Keresnünk kell a modern tudomány világánál azt a sajátos dunai táj szervező formulát, amelynek alapján az orosz kitakarodása után e sok vérrel áztatott földön oly rendet teremthetünk, amely mindnyájunk létét, nemzeti fennmaradását és önálló fejlődését tartósan biztosítja. A magyar emigrációra tartozik, hogy e táj szervezés égető kérdéseivel behatóan foglalkozzék, vizsgálatai eredményét a barátilag érdekelt hatalmak tudomására hozza s a közösnek felismert nagy célok megvalósításához azok hatékony támogatását kieszközölje. E nagy munka keretébe illik be az alább következő szerény tanulmány.

1. Az államépítö gondolkodás fontosságáról

Az államépítő gondolkodás kiindulópontja az a meggyőződés, hogy az egyes földrajzi és történeti tájegységek természetes meghatározói — a hegy- és vízrajzi felépítés, a néprajzi adottságok, a klíma és a kulturális irányultság — hosszú időn keresztül lényegükben alig változnak. Ebből következik, hogy az állam testeket, ha azt akarjuk, hogy tartós életük legyen, ezekkel az állandó jellegű tényezőkkel összhangban kell kialakítani, azaz a tájak sugalmazásait gondosan figyelembe kell venni és mérlegelni.

Ebben a gondolati vonalban a 18. század második felében hosszabb előkészítés után bizonyos törés következett be. Az emberi értelem fejlődése és a technika haladása a nyugati embertípust ugyanis arra a téves vélekedésre juttatta, hogy az államépítő gondolkodás logikai sorrendje büntetlenül megfordítható. Ügy képzelték, hogy az emberi akarat mindennél hatalmasabb s a Természetet is le lehet igázni, "tehát" minden emberi tevékenység kiindulópontja az akarat és a fantázia lehet, amihez könnyen hozzáigazítható a környező világ. Másszóval, hogy az államtestek tetszés szerint szabdalhatok, amint a fennálló kordivatban gyökerező hiedelem azt éppen jónak tartja. Szembefordulva a Természettel, a politikai gondolkodók megkísérelték ekkor a történetileg alakult, a tájba harmonikusan belenőtt államok átgyúrását, előbb az Ész parancsai szerint (a Dunatájon a Habsburg-uralkodók az "összmonarchia" államgondolatát erőltették), utóbb a megcsalt néprajzi elv alapján (az 1918/19-es kísérlet) s legújabban a marxista társadalmi elv alapján osztálydiktatúrás államokat teremtve. A Természet minden alkalommal véres események kirobbantásával figyelmeztetett az ilyenfajta államépítés törékenységére, egyúttal mérhetetlen szenvedést zúdítva a kísérlettel érintett népekre. Sokszorosan beigazolódott tehát a régi latin mondás: "Ha a Természetet erőszakkal elkergeted, futva tér az vissza." A szerzett tapasztalatok alapján nekünk is sietve vissza kell térnünk az alapigazságra, hogy ti. minden természetes tájegységben csak az illető táj saját élettörvényeivel összhangban és a történelem útmutatásának figyelembe vételével lehet tartós politikai felépítést létrehozni, nem pedig az ezeket semmibe vevő, elméletileg kiagyalt elgondolások alapján.

A természetes tájegységek földrajzi, történelmi és kulturális tényezők által kialakított élő organizmusok. Minden alkatrészük, mint az óra kerekei, szervesen egymásba illeszkedik és ugyanazon cél felé törekszik. Politikus elme

számára ezért a legfontosabb feladatok egyike megtudni, meddig terjed egy-egy természetes tájegység, meddig azonos a tájszerkezet és meddig közös a célirányultság. Ha ezeket a kérdéseket megoldotta, megállapíthatja milyen az az eszményi politikai szervezet, amely arra a tájra illik, vagyis melyik a legjobb, a legtartósabb államépítési formula. Az azonos szerkezetű és célirányú táj elemeket tanácsos *közös politikai szervezetbe* foglalni. A más szerkezetű, de azért a környező világgal szemben azonos magatartású tájakat, mint sorsközösséget, a külső világgal szemben való állásfoglalásban *együttműködésre* kell összekapcsolni. Viszont a külön szerkezetű és más célirányultságú avagy éppen ellenséges célirányultságú tájakkal szemben *semleges,*illetőleg *záróállást* kell elfoglalni. Felismerni tehát az életközösséget, amely a legjobb belső erőtömörítést adja; felismerni a sorsközösséget, amely a legjobb külpolitikai állásfoglalást teszi lehetővé és felismerni a közömbös vagy ellenséges közösségeket, — ezek a szellemi műveletek juttatnak el bennünket ama rendkívül értékes ismeretekhez, amelyek együttes foglalata adja az önelvű államépítés norma-rendszerét. Az így kialakított becses tudatkincs alkotja azt a politikai örökséget, amelyre egy-egy nép újra meg újra visszatér, különösen nagy válságok, nemzeti szerencsétlenségek idején, hogy belőle bizalmat, erőt és bátorságot merítsen merész cselekedetéhez, az új államépítéshez.

Az államépítő tudat kialakítása emlékezést és ritka bölcsességet igényel. Az államtesteknek a természet adottságaihoz való igazítása és belső szerkezetének felépítése hosszú lélegzetű munka, gyakran több nemzedék következetes és céltudatos erőfeszítését teszi szükségessé. Ezért az államépítésre vonatkozó, igaznak bizonyult felismeréseket és szabályokat, az úgynevezett "állam-maximákat" kezdettől fogva gondosan számontartották. Az uralkodók "házi titokként" *(Hausarcana)* kezelték azokat s egyéb örökségeik közt végrendeletben lefektetve hagyományozták utódaikra. Ismeretes például Nagy Péter orosz cár politikai végrendelete, Szent István magyar király *Intelmei* fiához Imre herceghez, ismerjük Bocskai István Erdély fejedelmének politikai végrendeletét és így tovább. Az állam-maximák letéteményesei később a fejedelmi udvarokban működő titkos tanácsok lettek, majd modern időkben a kancelláriák. Amilyen mértékben bővült aztán a politika irányításában résztvevő állampolgárok száma, oly mértékben növekedett e titkok nyilvánossága. Napjainkban, az általános demokrácia korában, amikor minden felnőtt egyén politikai jogokkal bír, az államépítési szabályokat már nyíltan vitatjuk és egyetemeinken is tanítjuk. Rendkívül fontos tehát, hogy a magyar fennmaradás és a dunai államépítés szabályaival közöttünk is mindenki tisztában legyen.

II. A dunai élet- és sorsközösség

1. Akármilyen néven emlegetik a földrajztudósok a Duna-tájat, mindnyájan megegyeznek abban, hogy az a földrajzi egység iskolapéldája, természetes tájegység. Ezt a tájat ugyanis, amelynek közepén egy nagy síkság, a Magyar Alföld helyezkedik el, köröskörül magas hegyek határolják el a külső világtól: nyugaton az Alpok első nagy gyűrődései, három másik oldalról a Kárpátok magas hegylánca, délen az Adria-parti hegyvonulatok és a Balkán-félsziget közepén emelkedő hegytömbök. Az így elkülönített térséget viszont a Duna ezüstszalagja és a mellékfolyók Alföld felé nyíló völgyei belsőleg szoros egységbe kapcsolják. A Duna-tájat e sajátos alakja miatt egy ókori nyitott színházhoz, hatalmas arénához szokták hasonlítani, amelyet szintén egy középen elhelyezkedő sík tér és az azt körülvevő magas perem jellemez.

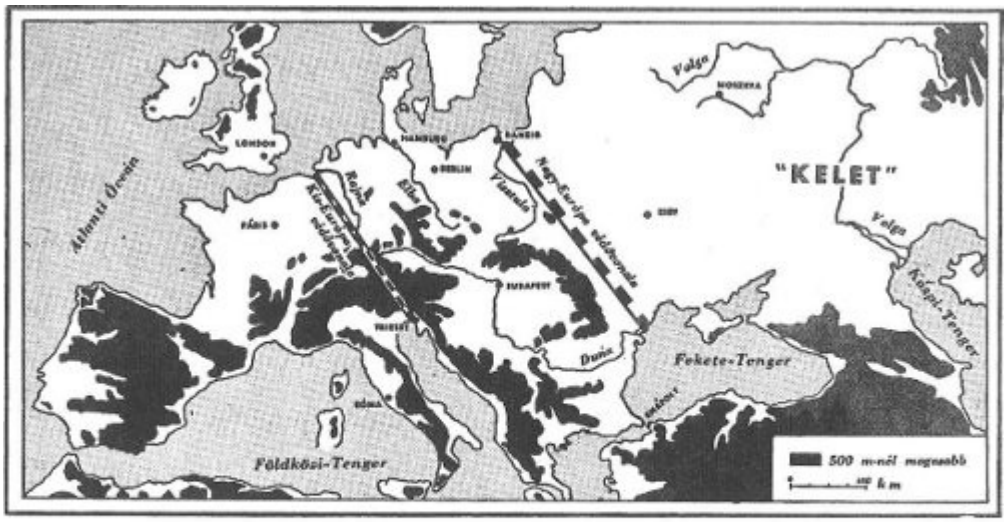

Európa geopolitikai helyzete

A Kárpátok hegyvonulatait magábanfoglaló magyar királyság Európa védelmét a Danzig-Dunatorkolat vonalán teszi lehetővé. A magyar bástya lerombolásával Európa védelme a Rajna-torkolat-Trieszt vonalára szorul vissza s vele egyilejűleg Európa világhatalmi szerepe megszűnik.

Ez a szervesen összefüggő, egységes és kifelé jól elhatárolt táj négy kisebb-nagyobb autonómiával bíró altájra oszlik: 1. a nagy belsőkárpáti térségre, 2. a Száva-medencére, 3. az alpesi peremtájra és 4. a Morava-medencére. E tájak mindegyikének primér jellemvonása az, hogy a központi fekvésű belsőkárpáti térség felé lejtenek, nagy folyóik és úthálózatuk arrafelé irányítja életüket.

Az alpesi peremtáj (ma Ausztria birtokában) nagyobb részét az Alpok délnyugat-északkeleti vonulású hegyláncainak keleti ívei a belsőkárpáti térség felé fordítják. A Matzel, Bacher, Koralpe, Steinalpe és Raxalpe pillérei, valamint a lankás Bécsi-erdő *(Wiener Wald)* határozottan a mondott központi tájhoz zárják a Marburgi-, Gráci- és Bécsimedencét. Az alpesi hegyvonulat közt futó kitűnő közlekedési útvonal, az Inn völgye, valamint Karintia viszont a Kárpáttér és Itália egyik legfontosabb összekötő útvonala. így az egész alpesi terep a Kárpátmedence szerves része. Amióta ez a táj benépesült és politikai szerepre tett szert, élete valóban a legszorosabban összefonódott a belsőkárpáti tér életével. Előbb a honfoglaló Árpádi magyarok vették birtokba félszáz évre (907-955), később más magyar uralkodók, így III. Béla, IV. Béla és Korvin Mátyás; majd az osztrák fejedelmek maguk is törekedtek e térség dunatáji összekapcsolására, mint Habsburg Rudolf, I. Albert, IV. Rudolf és V. Albert. Végül 1526-tól kezdve az alpesi peremtáj hosszú századokra, egészen 1918-ig szorosan összefonódott a belsőkárpáti térséggel, megvalósítva így a táj parancsának megfelelő politikai kapcsolódást.

A Száva-medence főleg a Száva jobb parti mellékfolyói — a Kulpa, Una, Verbász, Boszna és Drína — által nyitott völgyeket foglalja magában, ahol ma a horvátság zöme lakik. Ezek az apró medencék, miként a folyók is, északra, a központi fekvésű belsőkárpáti térség felé irányulnak és arra felé lendítik az egész táj életét éppen olyan erővel, mint az alpesi folyók az alpesi táj életét. A Száva-medence politikai hovatartozását vezetői korán felismerték, amennyiben már a XI. század végén (1091) létrejött közte és a belsőkárpáti térség között az a szoros összekapcsolódás, amely több mint nyolcszáz éven keresztül (1918-ig) a természet útmutatásának megfelelő megoldást eredményezett.

A Morava-völgy (ma Szerbia birtokában) egész hosszában szintén északi

irányultságú és földrajzilag szorosan kapcsolódik a kárpáti magtájhoz. Az a körülmény azonban, hogy ezt a völgyet dél felé a Vardar völgye folytatja, délkeletre pedig a Duna kijárója hozza kapcsolatba más területekkel, tompítja e táj északi irányultságát. A Morava-Vardar völgye révén ez a táj a Balkán-félsziget észak-déli útelosztójává válik s a Duna vonala révén nyugat-keleti irányban is sugalmazásokat kap. E táj tehát a valóságban a szélrózsa minden irányában nyitott. Nyitott jellegében rejlik tragikuma és egyben nagysága is, mert hovatartozása és autonómiája a természettől nincs félreérthetetlenül kijelölve.

Az első szerves Dunabirodalmat az Árpád-királyok alkották meg a 12-13. század folyamán.

A belsőkárpáti nagytér, vagyis Magyarország Erdéllyel a legnagyobb kiterjedésű dunai autonóm térség, amelyhez a felsorolt kisebb tájak csatlakoznak. Időrendben legkorábban ezen a tájon alakult ki jól megszervezett állam, amely aztán a dunai összefonódás nagyszerű kiindulási alapjává lett. Az itteni állami szervezetből fakadtak jórészben azok a kezdeményezések, amelyek az egész dunai tájon a felsorolt másik három autonóm tájjal térharmónikus közös szuverén politikai testet eredményeztek. Az első dunai összefogást az Árpád-királyok teremtették meg a XII. század végére, a belsőkárpáti térség, a Száva-medence, Dalmácia, Ráma és Hulm tartományok s részben az alpesi peremtáj összefogásával. Ehhez csatlakozott két ízben is, a XIII. század közepén az aldunai előtér (Szörényi bánság, Kúnország és Bulgária), amivel a Dunatáj elérte legszélsőbb déli kiterjedését. Majdnem pontosan ugyanezeken a területi alapokon, — belsőkárpáti magtáj, alpesi peremtáj és Száva-medence — de kibővítve a Cseh-fennsíkkal, alakult meg a második Duna-birodalom a Habsburgok alatt, 1526-ban. E birodalom súlypontja a XVII. század végétől kezdve egyre jobban a történeti Magyarországba tevődött át és végleges szervezeti alakját az Osztrák-Magyar Monarchia keretében érte el (1867).

A belsőkárpáti magtáj, valamint a hozzácsatlakozó altájak történeti múltja alapján a következő megállapításokat tehetjük: (1) a belsőkárpáti magtáj körül

elhelyezkedő peremvidékek mindegyike elég erővel bír ahhoz, hogy egy mindent uniformizáló és felolvasztó központi törekvésnek útját állja és így saját önkormányzatát megóvja; de (2) ezek az altájak saját lábukon, külön-külön, tartósan megállni és függetlenségüket megóvni nem képesek; ezért (3) kölcsönösen arra törekszenek, hogy egymással szervesen összefonódva, magasabb rendű politikai életközösséget, Duna-birodalmat hozzanak létre. (4) Ebben a dunai életközösségben a legnagyobb kiterjedésű, központi fekvésű, belsőkárpáti tér viszi a vezető és kezdeményező szerepet, amellyel legszorosabb kapcsolatban kétségtelenül a Száva-medence áll. (5) Az is világos, ha a központi tájjal az odavonzódó altájak életközösséget alkotnak, akkor a bizonytalan tájékozódású kisebb tájak (Morava völgye, Kis-Oláhország, Havasalföld, Moldva és Bulgária) annak vonzási körébe kerülnek.

Ügy látszik tehát, hogy a Dunatáj tartós politikai megszervezésének formulája a három alaptáj : a belsőkárpáti térség, a Száva-medence és az alpesi peremtáj közös Duna-birodalommá való összeépítését teszi szükségessé, vagyis a magyarok, horvátok és osztrákok legszorosabb együttműködését. Ez a tétel a dunai államépítés első számú alaptörvénye.

2. A dunai életközösség, vagyis most már Duna-birodalom, az Adrián, a Száva völgyén és az alpesi peremtájon keresztül a tőle délnyugatra elterülő külön dinamikájú egykori római birodalmi részekkel, elsősorban az Appenin-térséggel és a Pó-medencével áll érdekközösségben; a Vardar völgyén és a

Duna útvonalán át viszont a tőle délkeletre elterülő hajdani Bizánci birodalom előterével, a mai bolgár-török tájjal érintkezik közvetlenül.

E két szomszédos önálló táj — a római és a bizánci — akárcsak a Dunatáj maga, egyformán ki van téve a belsőeurópai összetett *germán térség*és az ázsiai steppe- és erdőövek kombinálásából létrejött *szláv (azelőtt mongol) térség* nyomásának. E nyomás ellen Róma és Bizánc a történelem folyamán mindig úgy kerestek védelmet, hogy hatalmukat igyekeztek kiterjeszteni a belsőkárpáti térségre. A római táj a Szávamedencére kb. 600 évig, a belsőkárpáti térség részeire kb. 400 évig terjesztette ki hatalmát. A bolgár-török térség (Bizánc) viszont Erdélyre és a Duna-Tisza közére kb. 200 évig, a balkáni peremvidékre 200-300 évig. De kereste a kapcsolatokat ugyane két szomszédos térség — Róma és Bizánc — felé a sorsközösség alapján maga a Duna-birodalom is, hogy így erőteljesebben állhasson ellen az őt fenyegető veszélyeknek. Ismeretes, hogy a magyar királyok állandóan bensőséges kapcsolatokat tartottak fenn a római Szentszékkel s Bakócz Tamás esztergomi érsek a pápai trónra is pályázott, Anjou Nagy Lajos királyunk pedig országához csatolta a Nápolyi királyságot (1348). Az újabb korban az Olaszországgal való szövetség jelzi e kölcsönös törekvés fennállását. Ugyanilyen sűrű volt az érintkezés Bizánccal, a későbbi Konstantinápollyal. III. Béla királyunkat Alexios néven ott nevelték azzal a gondolattal, hogy ő ezt a birodalmat egyesíteni fogja a Duna-birodalommal. II. Endre királyunk jelölt volt a bizánci trónra. A germán és szláv (orosz) térség ellen vívott függetlenségi harcokban az elbukott dunai vezérek, II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos idején, csakúgy mint napjainkban, Törökországban találtak menedéket. Az első világháborút a törökkel szövetségben harcoltuk végig.

Egyszóval, a három külön dinamikájú térség — a római, a dunai és a bizánci — a külvilággal szemben általában azonos magatartást tanúsít s a történelem bizonysága szerint az őket fenyegető veszedelmek ellen mindnyájan kölcsönösen keresték egymás segítő kezét. Ezt a sorsközösséget jól kifejezésre juttatja a magyar szentkorona, amelynek egyik felét a *bizánci* császár, másik felét a *római* pápa küldte a Duna-vidék urának, a független *magyar* királynak. Ez az ereklye ma is jelképezi a mondott három földrajzi táj önállóságát és azonos sorsközösségbe való tartozását. A felsorolt geopolitikai és történeti tényezők világosan utalnak tehát arra, hogy a Dunatáj eszményi külpolitikájának s biztonságos európai elhelyezkedésének kiinduló alapja a római-bizánci-dunai sorsközösség megvalósítása, vagyis mai nyelven szólva a Róma-Budapest-Konstantinápoly külpolitikai háromszög életrehívása. Ez a tétel a dunai államépítés második alaptörvénye.

III. A szomszédos óriásterek dinamikája a dunai sorsközösséggel szemben

A germán mag körül kialakult belsőeurópai óriástér és a moszkvai mag körül összefogott eurázsiai óriástér a dunai sorsközösség irányában egyformán hódító terjeszkedésre törekszik, nemcsak hatalmas energiái következtében, hanem szerkezeti felépítése miatt is. E két óriástér számára a szomszédságukban elhelyezkedő összes területek közül a Dunatáj a legértékesebb, mert ha annak energiájával kibővülnek és geopolitikai előnyeinek birtokába lépnek, bármelyikük olyan túlsúlyra tehet szert a kontinentális Európában, hogy ezen a földrészen hegemóniát gyakorolhat. Ezért a Dunatáj birtoklására való törekvés mind a két óriástér alaptörvénye s ez a terek megalakulásától kezdve mind a mai napig világosan észlelhető. A germán térség szerkezeti lényegéből fakadó keleti irányú hódító törekvését a

tudományos irodalomban *Drang nach Osten*néven tartják nyilván s időnkénti megjelenési formáit sokféleképpen nevezik *(Ostbewegung, Mittel-Európa, Berlin-Bagdad Bahn, Völkische Bewegung, Anschluss, Südost-Raum).* Az eurázsiai táj hasonló törekvése a moszkvai állam megalakulásától kezdve szintén világos. Elvi síkon Nagy Péter cár (1682-1725) fogalmazta meg s legismertebb formáit az orthodoxia terjesztése, a pánszlávizmus és az osztály alapra épített bolsevista államszervezési formula erőszakos terjesztésében ismertük meg. Amíg a germán expanzió a dunai sorsközösség három tagja közül elsősorban a Dunamedencét és az Appenin-félszigetet érinti közvetlenül, az eurázsiai szláv expanzió a Bizánc körül csoportosuló tájat és a Duna-medencét. Mindkettő kihatása azonban oly erős, hogy a sorsközösség közvetlenül nem érintett harmadik tagját is azonnal veszélybe sodorhatja. A germán és szláv óriásterek külpolitikai dinamikája tehát abban foglalható össze, hogy ezek a Dunatáj területi felaprózására törekednek és ha ez a felaprózás már bekövetkezett, igyekeznek minden újabb tömörülést megakadályozni, hogy a sóvárgott behatolást alkalmas időben végrehajthassák, vagyis a darabokat politikailag, katonailag és gazdaságilag felszívhassák.

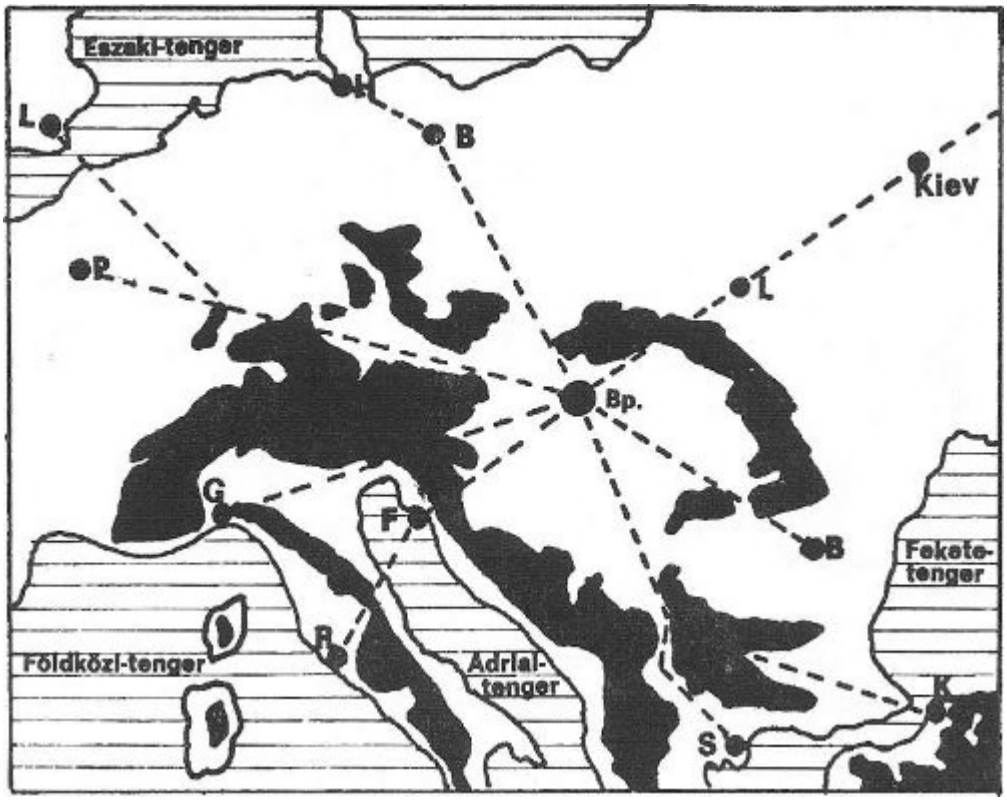

Európa kulcsterülete a Dunatáj

Annak birtokába jutva, akár az orosz, akár a német uralhatja Európát

Az Afrika északi részével kombinálódó atlanti táj (elsősorban Franciaország és Anglia) dunavidéki nyomása az imént tárgyalt két óriástér nyomásához képest kisebb méretű. Ennek törekvése főleg a Földközitengeren át vezető közlekedési útvonal biztosítására szorítkozik s ennek érdekében az Appenin-félsziget túlságos erőgyarapodását igyekszik megakadályozni, valamint azt, hogy a Balkán-félsziget Földközi-tengerre néző déli országait — Görögországot és Jugoszláviát — a maga szövetségébe vonja, kívül tartva ezeket minden más hatalmi csoportosuláson. A Balkán fölött, vagyis a Duna középső medencéjében nem lép fel ellenségesen, de érdekében áll, hogy ott se jöjjön

létre olyan nagyhatalom, amely túlságos súllyal nehezednék a közvetlen érdekkörébe tartozó Balkánra. Maradjon tehát e táj felaprózva, legyen semleges, lefegyverezett, de szétporlasztva mégis tartsa meg függetlenségét, nehogy a két szomszédos óriástér, a germán vagy a szláv rátegye kezét. Végeredményben tehát a nyugati atlanti térség politikája is a dunai sorsközösség helyreállítása ellen irányul s a veszélyes másik két óriástér alaptörekvésének első ütemével, a szétdarabolással egyetért,[1]

Amidőn a dunai sorsközösség és az említett három óriástér (az atlanti, a germán és a szláv) viszonyát vizsgáljuk, külön ki kell emelnünk e három idegen tér egyik fontos törekvését, nevezetesen fölényeskedő szellemi exportját, amire a mi sorainkból a múltban sosem figyeltünk fel eléggé. Ez alatt főleg az ő politikai értékrendjük mifelénk való kisugárzását, közönségesebb szóval élve politikai propagandáját értjük. Ez abban összegezhető, hogy a szóbanforgó terek a *saját* testükre szabott állam-és társadalomépítési elveket *általános érvényű,* mindenütt alkalmazandó elveknek tüntetik fel, az *egész* civilizált világ elveiként s más élettörvényű tájakban való alkalmazásukat mint kulturális haladást mutatják be. Amely táj tehát ezeket az elveket nem teszi magáévá, annak társadalmi rendjét és kultúráját "elmaradottnak" mondják, ahol a népek "gúzsba vannak kötve", "alacsonyabb rendű életet élnek", egyszóval "szégyenkalodában" vannak.

Ezt a veszedelmes és cinikus szellemi exportot régebben csak az atlanti táj — főleg Franciaország — gyakorolta a népfelségtan, liberalizmus, demokrácia és a hozzájuk tartozó elemek (népi önrendelkezés) dicsőítésével. Utóbb azonban átvette ezt a nagyhatalmi hóbortot a másik két veszélyes nagytér is és egyikük a germán faji felsőbbrendűség és az élettér elvét alkotta meg ilyen egyetemes érvényességgel s annak alapján kívánta a mi világunkat is átrendezni; a másik pedig az orthodoxia, pánszlávizmus, munkásállam és az új emberiség (bolsevizmus) mindenekfelettiségével indított el hasonló folyamatot. Mindezek a tanok azzal az igénnyel lépnek fel, hogy az államépítés tengelyévé tétessenek meg és az egész politikai-társadalmi berendezést szerintük alakítsák át. E nagy komolysággal, sőt fegyverrel is hirdetett tanok azonban — jól értsük meg — *nem általános érvényű igazságok,* hanem az őket kitermelő nagytájak időnkénti imperialista formulái, amelyek más élettörvényű tájak értékrendjébe szőröstül-bőröstül beillesztve katasztrofális rombolást és végül összeomlást eredményezhetnek.

Ha mérlegre tesszük a Dunatáj és sorsközössége felé irányuló külső erőkisugárzásokat, a következő megállapításokat tehetjük. Először is, a ránk nézve legnagyobb veszélyt kétségtelenül a moszkvai központ irányítása alatt álló eurázsiai térség jelenti, amely egységbontó külpolitikáját és annak hódító fázisát állandóan napirenden tartja és nagy erővel képviseli. Ez tehát a dunai sorsközösség létellensége. A második nagy veszélyt a dinamikus germán térség jelenti, amely egységbontó törekvéseit szintén a hódítás szándékával folytatja és így a dunai népek függetlenségét is fenyegeti. Veszélyes és nagy kockázattal járhat az atlanti táj felaprózó és semlegesítő törekvése is, de ez a politika, mint erre Franciaország és Anglia is hajlandó, építőbb elgondolással cserélhető fel, ha rá ismét alkalom kerülne.

Ha ezek után a Róma-Budapest-Konstantinápoly sorsközösség alapmagatartását vizsgáljuk az említett két veszélyes nagytérrel szemben, a következő észrevételeket tehetjük. A sorsközösség mindegyik tagjának földrajzi határvonalain a természetes elválasztó erők vannak túlsúlyban. Itáliát

és a dunai életközösséget a belsőeurópai germán tértől az Alpok torlaszai választják el; az eurázsiai térségtől a dunai életközösséget a Kárpátok magas hegyláncai, a bizánci térséget viszont a Fekete-tenger tükre és a Kaukázus nagy tömege. Ezért a dunai sorsközösség három tagja az utóbbi ezer év folyamán nem is törekedett arra, hogy a szomszédos két óriás térbe tartósan behatoljon, legfeljebb itt-ott stratégiai előterepeket biztosított magának, pl. Galíciát. Amennyiben egyes dinasztiák mégis ilyen irányú külpolitikát folytattak, ez a külpolitika a dunai sorsközösség élettörvényeivel ellentétes politika volt s csak a közösség erőinek pazarlásához vezetett s heves belső ellenállásba ütközött. A dunai sorsközösség alapmagatartása az ellenséges érzületű tájakkal szemben az óvatosság és a határozott védekezés volt. Amíg tehát a dunai sorsközösséggel szemben az óriástájak támadó állásban vannak, — ez a fontos tudnivaló, — a sorsközösség velük szemben defenzív magatartású, záróállást elfoglaló s mint ilyen az európai egyensúly fontos biztosítéka.[2]

Ez a védekezés mindenekelőtt az államhatalom oly megszervezését teszi szükségessé a hármas sorsközösségben, amely az összes erőforrások felett való gyors rendelkezést biztosítja s a széthúzó törekvéseket a legkisebbre csökkenti, tehát a monarchikus felépítésű állami berendezést s a végrehajtó hatalomnak a törvényhozó hatalommal szemben való megerősítését. Jelenti a katonai szempontok előtérbe helyezését és a harcias szellem ébrentartását. Jelenti a nagy intézményeknek, elsősorban az egyházaknak az államfenntartó tényezők közé való besorozását, végül a legfőbb parancsnoki posztoknak olyan népek kezébe való helyezését, amelyeknek a táj önelvű szervezési szabályai leginkább lelkükben élnek, tehát elsősorban a magyar, olasz, török, albán, másrészt a horvát, szlovák és bolgár népek szerepének fontosságát.

A védekezés kifejezésre jut az állam belső felépítésére vonatkozó irányelveken kívül a dunai sorsközösség kulturális életében is, a magas kultúra erős támogatásában és az értelmiségi réteg felerősítésében. A három nagytájból feléje hömpölygő propaganda-hullámokkal szemben ugyanis az itteni sorsközösségben tömörülő kis és középnagyságú népek saját nyelvükön fokozottabb irodalmi tevékenységet kénytelenek kifejteni. Amíg például a mondott tájakban a táj imperializmus elméletét a társadalomnak csak x%-a dolgozza ki és terjeszti, ezek ellensúlyozására és a dunai sorsközösség politikai alaptörvényeinek megmagyarázására a sorsközösségben legalább annyiszor x% értelmiségre van szükség, ahány kultúrnyelv ott használatos. Ezért különös gondot kell fordítani ott a tudománypolitikára, a sajtó, a rádió, televízió és a gondolkodást irányító minden egyéb tényezőre. A közvélemény felvilágosítása és a tájékoztató szolgálat a honvédelemnek itt fontosabb része, mint a szomszédos nagytájakban. Ha e védekező mozdulatokat összefoglaljuk, azt kell kiemelnünk, hogy a dunai sorsközösség belső életében az államhatalom szerepét a táj ösztönzéseinek megfelelően szélesebb alapra kell kiterjeszteni, mint pl. az atlanti tájban szükséges és itt az állam tekintélye alá rendelendő a társadalmi élet egyébként több független intézménye.

A dunai sorsközösség hatalmas védekező eszköze a külpolitika. Itt ez is életbevágóbb szolgálat, mint az óriásterek magabiztos erőkomplexumában. Mert szétszórva, alkatelemeire bomolva a dunai sorsközösség tagjainak nincs és nem is lehet önálló külpolitikája. Valamennyien menthetetlenül a szomszédos nagyterek vonzási körébe zuhannak, azok "csatlósai" lesznek. Ellenben együtt, saját lábukon járhatnak és önálló külpolitikájukat megvalósíthatják. Melyik ez az önálló külpolitika?

Az önálló dunai külpolitika két részből áll. Egyrészt azoknak az előretolt kistereknek hatékony támogatásából, amelyek a dunai betörési kapukat — hágókat és szorosokat — fedezik. Ilyen elsősorban támogatandó terület a Kárpátok délkeleti, külső oldalán elhelyezkedő Ö-Románia (Moldva és Havasalföld). Ennek az előretolt külsőkárpáti bástyának különösen a Foksáni-kapunál lezáródó darabja (Havasalföld vagy Valachia) fontos, amelynek egy része, a Duna és az Olt között elterülő Kis-Oláh-ország, mint Szörényi-bánság hosszú ideig magyar előtartomány volt. A középkori magyar nagyhatalom s később az Osztrák-Magyar Monarchia a kárpáti előtereket mindig különös figyelemben részesítette s politikai szervezetük kialakítását hatékonyan előmozdította. A másik fontos támogatandó terület a Visztula medence körül tömörülő lengyel állam, amely a Kárpátok külső oldalának birtokában fedezi az ázsiai imperializmussal szemben az északkeleti kárpáti hágókat éppen azon a kényes helyen, ahol e hegylánc szélessége a legkisebb, 80 km. A Kárpátok e külső oldala Halics és Lodoméria néven (a mai Galícia) hosszabb-rövidebb ideig a magyar királysághoz tartozott mint annak harci elő-terepe. Amikor azonban Lengyelország kialakult, a magyar-lengyel dinasztikus kapcsolatok révén ezek az északi előterepek Lengyelország kezére kerültek és a lengyel történetben olyan szerepet játszottak, mint a Száva-medence megszerzése a belsőkárpáti térség múltjában: kiindulópontja lett ezen ország nagyhatalmi állásának. Ma a szóbanforgó terület nagyrészben orosz fennhatóság alá került, ami nem felel meg a Dunatáj biztonsági érdekeinek. Hasonlóan figyelemre méltó nyugat felé a germán térségbe erősen belenyúló Cseh-fennsík (Bohémia), amely a szélesen nyitott dunai bejárókaput fedezheti.

A dunai külpolitika egy másik ága messzebb néz és az atlanti tájjal való katonai szövetséget sugalmazza ideális állapotban, mely szövetség egyúttal az európai egyensúly mestergerendáját alkotja. Ez a külpolitikai elgondolás a történelem folyamán több ízben is kibontakozott, az Anjoukorban meg is valósult s az újkor derekán II. Rákóczi Ferenc fejedelem külpolitikájának is tengelyét alkotta. Rákóczi francia-olasz-török-magyar kombinációtól várta a kontinentális egyensúly helyreállítását. Amíg e nagy fejedelem lelkével *hazajárt,* addig hitével *Rómába* szállt, testét *török* földben temettette el, szívét pedig *Franciaországba* küldette és így is emlékeztetni kívánta az utókort a dunai sorsközösség örökérvényű ideális külpolitikai maximáira.

A dunai sorsközösség önelvű védekezési rendszerében tehát a külpolitikai törekvés kettős: egyrészt a betörési kapuk fedezésére irányul, másrészt egy 'grande alliance' megalkotásával áthághatatlanná igyekszik tenni ezt a tájat az ellenséges magatartású nagyterek számára s az európai egyensúly legkomolyabb biztosítékát nyújtja.[3]

IV. Megállapítások

Összefoglalva elmefuttatásunk kiemelkedőbb mozzanatait, az önelvű dunai sorsközösség politikai élettörvényei az alábbi mondatokkal fejezhetők ki. (1) A vizsgálatunk tárgyát képező területen a természet erői oly elemi erővel érvényesülnek, hogy ott a tartós államépítés kiindulópontjául csakis a tér elve szolgálhat. A belsőkárpáti nagy táj a Szávamedencével összekapcsolva alkotja azt a magot, amely körül a nagy dunai "életközösség" kialakulni hivatott. (2) E dunai életközösség a régi Római-birodalom Appenin tömbjével és a régi Bizánci-birodalom törökbolgár tájaival kölcsönösen egymás felé törekvő tájak, amelyekre a szomszédos nagyterek azonos értelmű nyomást gyakorolnak, azaz őket egyetlen "sorsközösségbe" kényszerítik. (3) E sorsközösség az őt

környező veszélyekkel szemben az állam szerepének kidomborításával, belső erőösszpontosítással, továbbá két síkban lezajló külpolitikával védekezik a leghatékonyabban s egyúttal ezen a módon illeszkedhet be szervesen az európai kultúrközösségbe.

---

[1] Az atlanti táj jelzett politikai elgondolása sok kockázattal jár Nyugat-Európa számára, hiszen a Dunatáj szétdaraboltságából és lefegyverzettségéből önként következik e táj elemeinek német illetőleg az orosz térség által való fokozatos leigázása, végeredményben az európai egyensúly — a békeállapot — felborítása. Az atlanti táj dunatáji "kis politikája" tehát rövidlátó és háborús veszélyeket magában rejtő politika. E helyett az atlanti táj szempontjából is bölcsebb dolog a Dunatáj egységét helyreállítani s annak sorsközösségét is életre hívni. Ez a közösség ugyanis a veszélyes germán és szláv tájakkal szemben alkalmas a védekezésre és a Földközi-tengeri orosz terjeszkedést puszta létével is akadályozza, vagyis biztosítja az atlanti tájelemek Földközi-tengeri közlekedését. Ez a biztosíték többet ér, mint a görög-jugoszláv fedezet. A Róma-Budapest-Konstantinápoly háromszögre támaszkodó atlanti politika az atlanti táj Duna-völgyi "nagy politikája".

Jóra mutató jel, hogy az 1938 és 1945 után bekövetkezett események nyomán a nyugati közvélemény jelentős része megingott az atlanti kis-politika eredményességében és készséget mutat a helyzet felülvizsgálására.

[2] A záróállás fontossága különösen szembeötlik, ha figyelembe vesszük, hogy az óriásterek csak akkor tehetnek komoly kísérletet az európai hegemónia megszerzésére, ha megelőzőleg már birtokbavették a Közép-Duna területét és rendelkeznek annak energiájával.

[3] A jelen tanulmány keretében nem tárgyaltuk a dunai sorsközösség minden lehető külpolitikai mozdulatát, például a széttagoltság állapotában követendő szabályokat, vagy abban a helyzetben való tennivalókat, amidőn két óriástér köt egymással szövetséget. Azt a sok ismeretlent magában rejtő lehetőséget sem vizsgáltuk, amely az atlanti táj és a belsőeurópai táj teljes összefonódásából születik s amire újabban "Európa egyesítése" néven törekszenek.

•

Elmélkedés a dunai államalkotásról egy Szent István-napon

Az Osztrák-Magyar Monarchia lerombolását annak idején (1918) a nyugateurópai közvélemény nagy része kívánatosnak tartotta és megtörténtét általában helyeselte.[4] Amióta azonban ez a birodalom nincs többé, ellenkező eszmeáradat kialakulásának vagyunk szemtanúi. Érthető ez, hiszen a ma élő nemzedékek zöme már megszabadult attól a gyűlölettől és keserűségtől, amely elődeinket áthatotta és más fájdalmak, más keserűségek hordozói. Miért ne szemlélnék hát a letűnt korszakot más szemmel és miért ne alkotnának róla tárgyilagosabb ítéletet?

Ebben az új lelkiállapotban Szent István király, a dunai keresztény magyar állam megalkotójának ünnepe is különleges jelentőségre tett szert, hiszen *ö volt a dunai birodalom első megalkotója.* Ez az ünnep alkalmat adott az elnyomott dunai népek szabad földön élő képviselőinek arra, hogy szavakba foglalják közös vágyakozásukat a nemrég még véglegesen letűntnek hitt, egészséges dunai államrend után. A "dunai" politikai öntudat feléledése kétségkívül a legjellemzőbb vonása a háború utáni Duna-völgyre vonatkozó politikai államalkotásnak, amely Szent István magyar királlyal kezdődik, kinek 950 évvel ezelőtt történt megkoronázását ünnepeljük ez év augusztus 20-án. E nagy európai uralkodó műve abban foglalható össze, hogy ő ismerte fel elsőnek a történelem folyamán a Dunatáj reális nemzetközi helyzetét, azét a térségét, amely a nagy magyar Alföld körül helyezkedik el s a szemlélő előtt mint valami hatalmas amfiteátrum jelenik meg. E felismerés eredményeként sikerült neki ehelyen Európa szerves darabjaként tartós államot alkotnia, a Dunatáj első keresztény monarchiáját.

Miben áll e Monarchia európai jelentősége? Abban, hogy általa István király Európa keleti végein egy hatalmas bástyát szervezett és így befejezte Európát kelet felé, amely korábban ez oldalról tárva-nyitva állt. Ez a magyar király tette lehetővé művével, hogy az Atlanti-óceán partjára támaszkodó nyugati Európa minden erejét és tehetségét békés foglalkozások kibontakoztatására fordítsa. A nyugati kultúra legragyogóbb történeti alkotásai — a gótikus katedrálisok, Szent Tamás filozófiája, Descartes művei és a 15.-16. századi nagy felfedezések — csak úgy jöhettek létre, hogy a magyar király biztonságosan őrizte Európa keleti kapuit s a nyugatabbra lakó népeknek nem kellett vérüket áldozniok biztonságuk érdekében. Végeredményben tehát a magyar királyság megalkotása tette lehetővé az akkor még igen gyenge Európának, hogy lerakja azokat az alapokat, amelyeken 19. századi világhegemóniája nyugodott. Európa keleti kapuinak védelme az első Árpád-királyok alatt kizárólag a magyar nemzet vállain nyugodott. De száz év múlva, a 11. század végén, már csatlakozott hozzá a horvát nép és a Magyar Szent Korona alatt az is résztvett ebben az európai hivatásban és hozzá 800 éven keresztül, 1918-ig hű maradt. Amikor pedig a magyarok és horvátok közös királysága 1526-ban az ottomán törökök túlerejének csapásai alatt összeomlott, a vezetés Európa keleti bástyájában a Bécsben székelő Habsburg fejedelmek kezébe került. Ebben a második dunai monarchiában már osztrákok, magyarok és horvátok voltak a főhatalom legfőbb támaszai és együttesen igyekeztek a keleti veszélyt feltartóztatni és egyúttal Európa egyensúlyát is védelmezni, bármilyen formában jelentkezett is a veszély: iszlamizmus, pánszlávizmus vagy pángermánizmus formájában. Mindezek a népek becsülettel teljesítették feladatukat és kitörölhetetlenül beírták a Duna-birodalom gondolatát a történelem könyvébe.

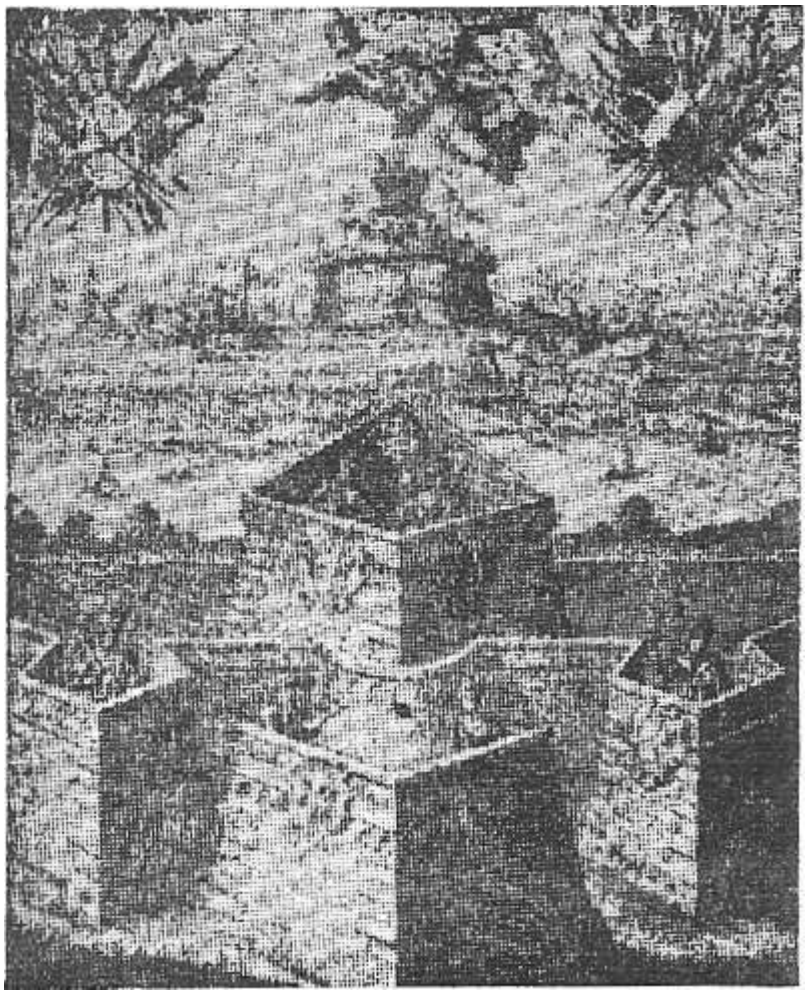

A magyarság Európa-védő szelepének jelképes ábrázolása.

E 18. századi rézmetszeten háttérben a római Angyalvár, az európai összetartozás jelképe, elől a magyar királyság és tartományai

Hát miért rombolták le ezt a második Duna-birodalmat, ha az olyan hasznos és szükséges volt mind a dunai népek, mind pedig Európa biztonsága számára? E birodalom belső szerkezete kezdettől fogva a katona eszményen, a vallásos meggyőződésen és az önfeláldozás szellemén épült fel. Olyan erényeken, amelyeket a 19. század végi és 20. század eleji politikusok a maguk racionális-liberális és materialista szemüvegén keresztül "túl szigorúnak", "elavultnak", "divatját múltnak", sőt az "emberi haladással össze nem egyeztethetőnek" tartottak. Szemükben a közös állam nem a közös védekezés szükséges szervezete volt, hanem egy nagy "Bábeli torony", amelyben húsz nyelven beszéltek az emberek és egymást nem értették meg. A Birodalomban csak egy "óriási börtönt" láttak, amelybe a Habsburgok bezárva tartottak házasság, ravaszság és háborúk révén meghódított 52 millió európait, miként ezt a cseh Benes és a cseh Maszaryk elhitették a világgal.

Megengedjük, elképzelhetünk a Dunatájon szelídebb erényeket és kevésbé tarka népességű államokat. De a döntő kérdés az, vajon az ilyen szükségszerűen apró államok biztosítani tudják-e ott, Európa veszélyzónájában, minden szabadság előfeltételét, magát az emberi életet úgy, amint azt mi értelmezzük? Erre a kérdésre a német, majd az orosz lerohanás és megszállás most határozott választ adott nemleges értelemben. Ezért vitathatatlan tény, hogy végzetes tévedés volt a dunai közös állam lerombolása csak azért, hogy annak belső berendezését megváltoztassák. Hiszen csak az

őrült dönti össze háza falait, hogy lakását átrendezze.

Magyarország volt az "Osztrák-Magyar Monarchia" legnagyobb és legfontosabb országa a Millénium (1896) idején

A második világháború tanulságai és a harmadik előkészítése — úgy látszik — meggyőzte az Óceánra támaszkodó európai nemzeteket arról, hogy a Duna-vidéki záróbástya elvesztése miatt ezentúl ők maguk kerültek Európa szélére s nekik maguknak kell fegyverben állni és magukat megvédelmezni. Következőleg, ha új helyzetükben szabadságuk alapvető feltételét, az életet biztosítani akarják, — kereskedőkből, haszonélvezőkből, művészekből és szellemi munkásokból, akik évszázadokon át voltak, át kell alakulniok vitéz katonákká, magukévá kell tenniök a hősi életszemléletet, el kell sajátítaniok az önfeláldozás szellemét és örökösen hadirendben kell állniok. Mi ez, ha nem a végeken lakó népek "túl szigorú" erkölcse? A gondolkodási mód ez új fejlődési szakaszában csak természetes, ha az atlanti népek nagyobb megértést kezdenek tanúsítani egy múltbeli, hasonló szerkezetű állam iránt és természetes az is, hogy másként szólnak a korábban lenézett és kigúnyolt dunai erényekről. Ma határozottan sajnálják a Duna-birodalom eltűnését.

Hasonló megértés jelei kezdenek mutatkozni egyes dunai nemzetiségek részéről is, amelyek nem egyike túláradó örömmel üdvözölte az 1918-as általános politikai részegségben a teljesnek hitt szabadság visszaszerzését. Ma ugyanis a történeti nemzetek mellett, amelyek a múltban is vezető szerepet játszottak a dunai bástyában, — magyarok, horvátok és osztrákok mellett — jelentkeznek más nemzetek is ugyanazon szolgálatra, a régi hivatás továbbvitelére. Itt vannak mindenekelőtt a magyarországi németek, a kárpátaljai ruszinok, a vajdasági szerbek és a szlovákok szabad világban élő képviselői. Az ő jelenlétük a világ minden táján tartott Szent István-ünnepségeken, valamint újonnan felavatott hűségzászlóik, mindannyi bizonyítékai egy új szellem jelentkezésének.

Úgy látszik tehát, a dunai állambölcselet, amelyet először István magyar király (1000-1038) fogalmazott meg s ültetett át a valóságba, újra áthatni készül a

dunai nemzeteket. Mindezek most jobban megértik, hogy életük csak úgy biztosítható, ha a földrajz és történelem által sugalmazott megoldást választják: az együttélést egy erős végrehajtó hatalommal bíró közös nagy birodalomban, amely a sajátos dunai erények gyakorlásán és európai szellemiségen épül fel. Éppen ezért *Szent István király öröksége a dunai államépítés tekintetében ma is az egyetlen életrevaló politikai tanítás, amelyet újra meg kell valósítanunk mindnyájunk közös akaratából.*

---

[4] Eredetileg ez az elmefuttatás is francia nyelven készült s az Europe Danubienne c. folyóiratban jelent meg (Paris 1951). Magyar olvasók számára természetesen másként kellene megfogalmaznunk. Mégis ragaszkodtunk ahhoz, hogy az eredeti hangsúlyokat megtartsuk, így legalább érzékelhető, miként kell a mi problémáinkat idegeneknek bemutatnunk.

•

Az erdélyi városok a dunai államrendben

A nem szakember is azonnal látja, ha ránéz Európa térképére, hogy Erdély abba a földrajzi tájba tartozik, melyet a Kárpátok ívei jelölnek ki s a Duna vízhálózata kapcsol össze szerves földrajzi egységbe. Erdély e földrajzi helyzetéből következik, hogy természetének megfelelő hivatást e nagyobb táj keretében kap, ami abban összegezhető, hogy a dunatáji védelmi rendszerben a legfontosabb sarokbástya legyen. Erdély városai is ezzel a rendeltetéssel kapcsolatban alakultak ki, fejlődtek naggyá és lettek századokon át a dunai államrend szilárd tartóoszlopaivá.[5]

1. Az erdélyi tájat egy 400 m magasan fekvő, túlnyomórészben magas hegyekkel körülvett medence alkotja, amely két szélesen nyitott völggyel, a Szamos és Maros völgyével illeszkedik a Kárpáttér központi tájához, a Magyar Alföldhöz. Más tájakra azonban magasra emelt homlokkal, 2,000 m-re nyúló hegycsúcsokról néz alá és azokkal csak egy-két szűk folyóvölgyön és nehezen járható hágón át érintkezik. Erdély általános földrajzi helyzete és a nagy magyar Alfölddel való szoros kapcsolata érthetővé teszi, hogy legfontosabb két stratégiai útvonalát a Szamos és a Maros völgye alkotja. Ez útvonalak erdélyi végénél stratégiai hivatású, "kulcsvárosok" keletkeztek, egyrészt Kolozsvár és Dés, másrészt Gyulafehérvár. E kulcsvárosok szerepét a nevükben megőrzött "vár" szócska is jelzi.

A dunai államrend szempontjából az Erdélyben lévő három kulcsváros — Kolozsvár, Dés, Gyulafehérvár — közül a legkiemelkedőbb szerep *Kolozsvárt* illeti. Ez a vár a belsőkárpáti magtáj erőire támaszkodva, — amelyekkel ő áll a legrövidebb útvonalon kapcsolatban, — a stratégiai helyzetű másik két várossal karöltve, a Szamos és Maros völgyét követő úthálózaton át könnyű szerrel ellenőrizheti az erdélyi bástya egész északi és déli részét. Kolozsvárt előnyös katonaföldrajzi helyzete így arra a feladatra jelöli ki, hogy az egységes kárpátmedencebeli állam legfontosabb stratégiai, közigazgatási és szellemi támaszpontja legyen a Királyhágón túl. A történelem ezt a katonaföldrajzi megállapítást mindenben megerősíti. Kolozsvár ugyanis mindannyiszor a leghatalmasabb erdélyi város lett, valahányszor a természet sugalmazásának megfelelően az egész belsőkárpáti térség ugyanazon állami szervezetbe tömörült. Így az egész középkor folyamán 1541-ig, majd az 1790 után következő időkben 1918-ig és azután az elveszett területek visszaszerzését követő években, 1940-től 1944-ig.

Gyulafehérvár földrajzi helyzetéből fakadó jelentősége Kolozsvár fölé akkor emelkedik, ha a Kárpáttér politikai egysége megbomlik és az erdélyi bástya, elvesztve a központi tájjal való kapcsolatát, saját erőire utalva független életre kényszerül a konjunkturális helyzetben. Ez esetben ez a három oldalról magas hegyek védelme alatt álló s beljebb eső város lép előtérbe és a Maros jól kapcsolódó oldalvölgyein át egész belső Erdélyt uralhatja. Ilyen történeti helyzetben lett Gyula-Fehér-Vára Erdély fővárosává két ízben is: Árpád fejedelem idejében a gyulák alatt, akik nagy függetlenséget élveztek, valamint a török uralom idején, az erdélyi fejedelmek korában, akik mindnyájan Gyula-várban székeltek.

2. A délerdélyi városok kialakulásában is az útvonalak játszottak döntő szerepet. Elsősorban az a két út, amelyek egyike a Kárpátok ívét átszelő Olt folyó völgyében a Vöröstoronyi-szorosban halad, másika a Tömösi hágón át vezet Havasalföldre (Valachiába). E két kijáró kapu előtt halmozódnak fel azok az erdélyi medencében termelt ipari és kereskedelmi javak, amelyek a Balkán-

félsziget errefelé eső térségében találnak felvevő piacot. Ebből a Havasalföld felé irányuló kereskedelmi forgalomból született meg és növekedett naggyá *Nagyszeben* és *Brassó.* E két "kapu-város" sorsával függ össze Erdély második kultúrnépének, a szászoknak sorsa. Jólétük csúcspontja a 14. és 15. századba esik, amidőn a Kárpátok külső lejtői is a magyar vezetésű Dunatáj befolyása alatt álltak. A délerdélyi kapuvárosok tehát elsősorban kereskedelmi hivatásúak, szemben a közigazgatási, politikai és katonai jellegű kulcs városokkal.

Az Erdélyi-medence és a Székelyföld városi központjai

A fekete szín az erdővel borított és 1,000 m-nél magasabb hegyeket jelöli, ahol nincs lakosság. Ez a lakatlan és nehezen járható területsáv a Dunamedence természetes határa kelet és dél felé. Európában ez volt a legtartósabb országhatár. — A magas hegyek között, a Maros és az Olt felső völgyében négy székely város virágzik: Gyergyó-szentmiklós, Csíkszereda, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy (karikákkal jelölve).

3. Erdély harmadik városi övezete és egyben harmadik fajta várostípusa a Keleti Kárpátok magas fekvésű medencéiben: a Gyergyói, Csíki, Kézdivásárhelyi és Háromszéki medencében keletkezett s neveik *Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Kézdivásárhely* és *Sepsiszentgyörgy.* E városok elsősorban helyi jelentőségűek, kisugárzásuk saját medencéjük határain túl nem terjed és inkább mezővárosok, semmint szokványos értelemben vett ipari, közigazgatási és katonai jellegű tömörülések. E mezővárosok a magyarság legkeletibb ágának, a székelységnek néprajzi területén állnak és politikai jelentőséghez a nyugati magyar városívhez, Gyulafehérvár-Kolozsvár-Dés vonalhoz illesztve jutnak. E két városi övezet ugyanis mint valami hatalmas kar átöleli egész Erdélyt, melynek mértani középpontjában helyezkedik el a nagy jövőre hivatott gyönyörű

Marosvásárhely.

Erdély harmadik népe, a magyar és szász letelepedése után beszivárgott románság (oláhok) nem alapított és később sem nyert külön városokat. Mint Erdély politikai és kulturális feltárása után érkező és századokon át hegyi pásztorkodással foglalkozó népelem, a múltban csak egyes külvárosokat lepett el. 1918 után azonban, amidőn az akkori konjunkturális viszonyok között a főhatalom birtokába jutott, nagy mohósággal vetette rá magát városi központok szerzésére és ebbeli törekvését a másik két erdélyi nép, az őslakos magyarok és az utóbb jött szászok kultúr-központjainak erőszakos elrománosításával igyekszik megvalósítani. Az erőszakos románosítás elsősorban a Havasalfölddel (Valachiával) régtől fogva kereskedelmi kapcsolatban álló Nagyszeben és Brassó városokra irányul, valamint a román környezetben lévő Gyulafehérvárra. Legújabban pedig a nagy magyar hídfő, Kolozsvár a célpont. A két előbbi városból a román politika a természetellenes Nagy-Románia számára olyanfajta katonai és közigazgatási támaszpontot akar kiépíteni Kolozsvár fedezetével, mint aminők az önelvű belsőkárpáti államszervezés szempontjából Kolozsvár, Dés és Gyulafehérvár. A szászok zömének Erdélyből való kitelepítése e városok elrománosítását megkönnyíti. A románok által ostromolt városok jövőjével, az értük folyó csata kimenetelével szorosan összefügg a magyarság keleti ágának sorsa.

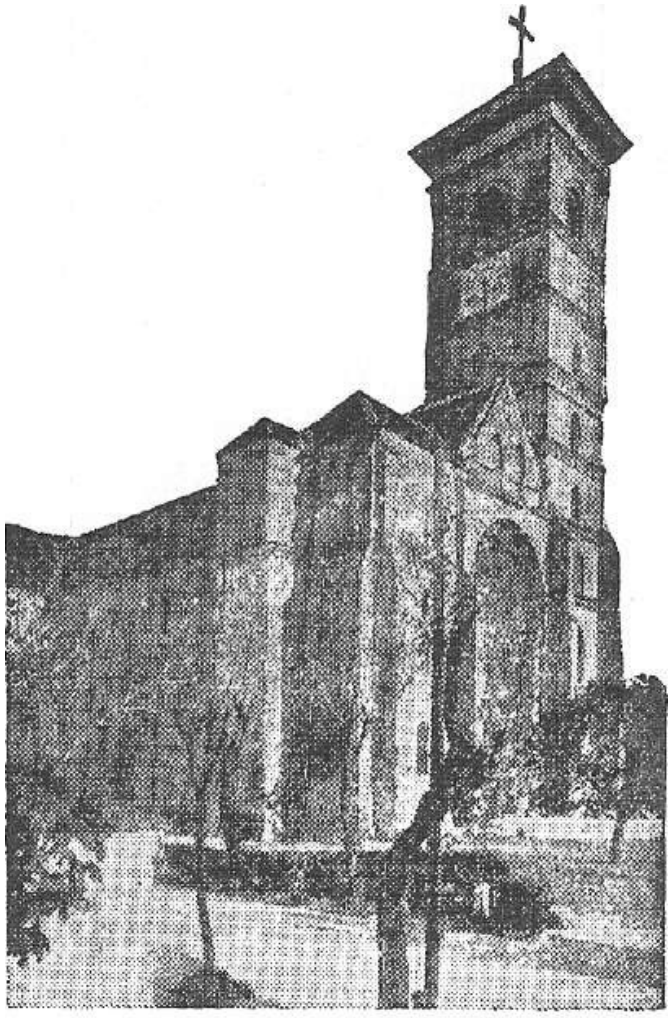

A gyulafehérvári székesegyház

Áttekintve az erdélyi városok földrajzpolitikai helyzetét és történeti múltját

nyilvánvaló, hogy az önelvű kárpáti államrendben Erdély nyugati városai elsősorban politikai és katonai téren hivatottak vezetni, a délerdélyi határvárosok kereskedelmi gócpontok, a székely néptalajon keletkezett városok viszont helyi és nemzetpolitikai feladatokat teljesítenek. De az is világos, hogy a románság újabb keletű várospolitikai törekvései oly természetűek, amelyek nemcsak Erdély belső néprajzi egyensúlyát veszélyeztetik, hanem egyúttal a belsőkárpáti államrend tartós szétbontására és az európai egyensúly megbontására irányulnak. Ezért az erdélyi román uralom felszámolása és az Erdélyben élő román népelem csökkentése általános magyar és európai követelmény.

---

[5] Erdély nevét általában a latin Transylvania, Ultrasilvania jelentésével egyezően szokták magyarázni, "erdőn túli táj" értelemben, a dolgot a Kárpátok külső, keleti oldaláról nézve. A név kétségtelenül régi és magyar, minden bizonnyal a Kr. e. évezredek valamelyikéből származik, amikor ott az első honfoglaló magyar törzsek megjelentek. Megtaláljuk ugyanis ezt a nevet több más helyen is, ahol az ősmagyarok nagyobb csoportjai telepedtek meg. Észtországban pl. Ardala alakban, Franciaországban mint Ardennes, a Régi Keleten pedig országnévként Ur-Artu alakban, az Asszíria felett elterülő erdőkkel borított hegyvidék neveként. Herodotos is említi a nevet, amikor a szkítákról szól, akik első ékei a Kr. e. II. évezredben érkeztek el a Maros forrásvidékére, "Erdőországba" (Woodland). Mivel a név felsorolt előfordulásai mindig nagy erdőségekkel borított tájakat jelölnek, aligha kétséges, hogy az Erdély szóban valóban az erdő fogalma nyert megörökítést. — A románok által használt Ardeal a magyar névből ered; a szónak a románban nincs etimológiája. A név tősgyökeres magyar volta miatt a románok újabban tartózkodnak használatától és helyette a latinos formát, Transylvaniát hozzák forgalomba.

•

Ottó kir. hg. Európáról és Magyarországról

A közelmúltban Ottó királyi herceg három francia nyelvű tanulmányt tett közzé s azokban Európa jelen helyzetéről, jövőjéről és a Duna-vidék sorsáról értekezik.[6] Gondolatait a következő szempontok szerint csoportosítja: kiindul Európa geopolitikai helyzetéből, azután tárgyalja kontinensünk mai elrendezését, majd keresi annak magyarázatát s végül előadja nézetét a Duna-táj új felépítési módjáról. Az olvasó a tanulmányokból azt a benyomást nyeri, — a szerző éppen ezt akarta elérni, — hogy *Európa mai tragédiája a Duna-táj nagyhatalmi szerepének megszüntetéséből ered s így addig nem is lesz nyugalom a kontinensen, amíg az a táj régi politikai szerepét vissza nem nyeri.* A királyi herceg előadása voltaképpen tehát hatalmas védőbeszéd a mindnyájunk által óhajtott új elrendezés érdekében.

Sajátságos, hogy az emigráció sajtója ezekkel a vitán felül értékes és jelentős eszmefuttatásokkal eddig érdemben nem foglalkozott, noha a szerző mindhárom előadásában megmondotta, hogy gondolatainak és terveinek megvitatását elsősorban az emigrációk képviselőitől várja. Talán nem tévedünk, ha az emigrációs sajtó hallgatását annak a paradox helyzetnek tulajdonítjuk, hogy az illusztris szerző gondolataihoz egyebek közt azért is óvakodnak hozzászólni, mert esetleges helyeslésüket vagy észrevételeiket az úgynevezett király-kérdésben való politikai megnyilatkozásnak fogják fel, — egy igen-nek, vagy nem-nek. Bár a közvélemény felfogása kétségtelenül ez, a hallgató álláspont mégsem helyeselhető, egyrészt mert a király-kérdésben úgysem az emigráció, a nemzet e töredéke hivatott dönteni, hanem az arra illetékes nemzet vagy nemzetek egyeteme, másrész az új országépítés megtárgyalásában mégis csak illik, sőt kötelesség minden arra képes embernek résztvennie, hacsak azt a látszatot nem akarják kelteni, hogy hallgatásukkal maradéktalanul elfogadják a szőnyegre vetett javaslatokat. — Ezek előrebocsátával megkíséreljük a szerző felfogását röviden bemutatni és bátrak leszünk hozzáfűzni nézeteinket, amelyek idestova negyedszázad óta folytatott beható Duna-vidéki tanulmányaink és bőséges tapasztalataink alapján alakultak ki bennünk.

I. A királyi herceg szerint Európa békéjét az újabb korban két imperializmus zavarja: a *pángermánizmus* és a *pánszlávizmus,* vagy e kettő összefonódásából eredő óriási veszély, az úgynevezett rapalloi politika. E két vagy kettős veszély ellen Európa úgy védekezhet, ha a földrajz, a történelem, a kultúra és a vallás állandó jellegű tényezőinek útmutatásait követve, szilárd és tartós keretekben szervezkedik. Nyugati részei nemzeti államokba tömörülnének (Spanyolország, Franciaország, stb.), keleti részei pedig birodalmakba. Ez utóbbiak gondjára volnának bizandók Európa természetes záróállásainak, a Kárpátok ívének és a Boszporus szorosainak őrizete. Ami különlegesen a középütt elhelyezkedő Németországot illeti, ezt az országot a westfáli béke (1648) vagy a bécsi kongresszus (1815) határozatainak szellemében kellene újjárendezni. Az így felépített Európa végül federációs kötelékkel egységbe volna kapcsolandó. Körülbelül ebben az eszményi, békés állapotban volt kontinensünk az első világháború előtt, az Osztrák-Magyar Monarchia és az Ottomán Birodalom fennállása idején.

Ezzel az eszményi állapottal szemben minő a mai helyzet? A pánszláv imperializmus, a bolsevizmus formájában jelentkezve, nyugat felé ma egészen a Hamburg-Trieszt vonalig nyomult előre, s ezzel elszakította Európa területe 27%-át, benne évszázados védőbástyánkat, a Kárpátokat, leigázta lakossága

25% -át, megfosztotta a maradék nyugati részek gazdasági életét a Marshall-segélynek megfelelő évi kereskedelmi kontingenstől, úgyhogy mindezek következtében egész kontinensünk életveszélyes helyzetbe sodródott. Ez a helyzet a kettéosztott világ — "Nyugat" és "Kelet" — mindegyikének szempontjából tarthatatlan, ezért előbb-utóbb háborúhoz vezet, akár a Szovjet maga, akár Nyugat kezdeményezze azt. Látva e kimenetelt, a királyi herceg úgy véli, Európának politikailag is fel kell készülnie az új összeütközés eshetőségére és már most terveket kell készítenie a kontinens és különösen annak archimédeszi pontja, a Duna-táj politikai újjászervezésére, nehogy az esetleg rohamosan beálló felszabadulás szellemileg készületlenül találjon bennünket.

Miután a szerző ekként megvilágította témáját, felveti a kérdést, vajon miként alakult ki a jelen tragikus helyzet? Ügy, — feleli, s ezt nagyon kiemeli, — hogy a sorsunk irányításával foglalkozó államférfiak hűtlenek lettek azokhoz az alapvető államszervező elvekhez, törvényszerűségekhez, amelyeket követve elődeink naggyá tették világrészünket. Ezek a törvényszerűségek azt írják elő, hogy "a magas értelemben vett politikában ... sosem szabad az u.n. politikai elgondolásokat elválasztani a gazdasági, kultúrális, vallási és — főleg — történeti és földrajzi meggondolásoktól." Ám Európa felelős politikusai a XIX-XX. század fordulóján abba a hibába estek, hogy a nemzetiségi elvet, a nyelvi azonosságot, ezt az egyetlen és másodrangú államalkotó tényezőt kizárólagos építési alappá léptették elő s ebben az egyoldalú szemléletben megátalkodva, Európa keleti felét felforgatták, szétrombolva az Osztrák-Magyar Monarchiát és módfelett meggyengítve az Ottomán Birodalmat. Ugyanezt a hibát súlyosabb körülmények között a teheráni és yaltai egyezmények szellemében 1947-ben megismételték. A következmények sem 1919-ben, sem 1947 után nem maradtak el, mert az így keletkezett politikai, gazdasági, stratégiai űrbe a két veszélyes imperializmus, — a német és a szláv, — egymásután behatolt, katasztrófába sodorva egész Európát.

Mi a kiút e szörnyű helyzetből és hogyan volna felépítendő Európa jövő szerkezete? A királyi herceg erre az európai történelem szellemében így válaszol: Oroszország visszaűzendő "természetes határaira", a birtokállományát visszaszerző Európa pedig federatív egységbe szervezendő. — Ami különlegesen a dunai tájat illeti, azt is az európai federációba kell beépíteni, de nyomós okok miatt, mint külön tájfederációt. Ez utóbbi is a természet útmutatása, tehát a földrajz, a történelem, a nyugati keresztény kultúra és a gazdasági adottságok szerint volna felépítendő, területileg a régi Osztrák-Magyar Monarchiára korlátozva, kizárva belőle mégis a Kárpátokon kívül elterülő lengyel tartományokat. A dunai táj-federációba tartoznék tehát Magyarország, Szlovákia és Horvátország, szóval a belsőkárpáti térség, azonkívül Csehország és Ausztria, mint e belső térség előterei, hogy csak a nagyobb "államokat" említse. Hogy azonban ténylegesen majd hány "állam" lesz a dunai federáció megszabott területén belül és hol húzzák meg azok egymásközti határait, ezeket a kérdéseket a "népi önrendelkezés" elvének alkalmazásával, helyesebben népszavazással döntsék el, a vegyes lakosságú területek eldöntetlen kérdéseit európai döntőbíróság elé utalva. Az egyes államokban még fennmaradó "nemzetiségi" (kisebbségi) kérdést egy közös birodalmi statutum szabályozná s ellenőrzése is birodalmi szerv hatáskörébe tartoznék. Ami végül a kitelepítetteket illeti, nekik joguk legyen hazájukba visszatérni.

A dunai tervezetet — jegyzi meg a szerző — *Roosevelt elnök egy vele folytatott*

személyes beszélgetés során, 1941 nyarán, szervezési alapként elfogadta. A terv azonban Oroszország háborúba való beavatkozása és növekvő befolyása nyomán csakhamar feledésbe merült, úgyhogy a következő évben már senki sem beszélt róla. Helyette a teheráni és yaltai határozmányok lettek irányadóvá s így került a sor az 1919-es szerencsétlen páriskörnyéki békék súlyosbított formában való újabb kiadására, 1947-ben.

Amerika keserű szemrehányásban részesül a cikkíró részéről, amiért elejtette az egészséges dunai felépítés tervezetét és engedett Sztálin befolyásának. Úgy látszik, jegyzi meg, túlságosan korán nehezült vállaira a nyugati világ vezetése, mert e szerep betöltésére diplomáciailag és politikailag nyilvánvalóan éretlen volt. Bár azóta Amerika sokat tanult, az európai politika vezetésére még ma sem alkalmas. Amerika helyett a királyi herceg Franciaországban véli felismerni azt az országot, amely az európai újjászületést, a feltámadás folyamatát elindíthatná és az átrendezést sikeresen megvalósíthatná. Keresztény ország ez a Franciaország, nyugati szellemű és nagyhatalom is, azonfelül gazdag diplomáciai tapasztalatokkal rendelkezik, úgyhogy reá kell építenünk. Szerző meg van arról győződve, hogy Franciaország a történelem hívására "Igen"-nel felel.

II. Ha most az alábbiakban az előadáshoz egy-két kiegészítést javasolunk, azt elsősorban azért tesszük, hogy a következő tanulmányok vele számolhassanak és a királyi herceg felfogása közelebb kerülhessen az általunk oly fontosnak tartott elvekhez, de egyúttal a valósághoz is.

Első észrevételünk a Dunabirodalom területi alapjára vonatkozik. Az új birodalom megalkotásakor nézetünk szerint is elsősorban a táj saját törvényszerűségeire, saját érdekeire kell figyelemmel lennünk, hogy ez a politikai test szilárd, tartós legyen, azaz valóban azoknak a népeknek akaratára épüljön fel, amelyeknek érdekazonossága a történelem folyamán ilyen értelemben nyilvánult meg, amelyekben tehát hihetőleg a jövőben is meglesz az új birodalomhoz való ragaszkodás. Az a szerep viszont, amit e Birodalom az európai "egyensúlyozásban", a két imperializmus feltartóztatásában játszhat, csak következmény lehet, az önvédelemből eredő természetes magatartás, nem pedig kiindulópont, nem irányelv a birodalom területi alapjának kiszabásához. Ilyen értelemben az új dunai politikai testet csupán az Alpok, Kárpátok, Al-Duna, Drina és Adria vonalával körülhatárolt területre, az úgynevezett belsőkárpáti térségre tanácsos szorítani. Semmiképen sem lenne tehát üdvös az összefogást a cseh területre kiterjeszteni és nagyon kétséges, hogy abba a mai Ausztria beléfoglalható volna. Indokaink a következők.

Csehország a Dunatájnak csak stratégiai nyúlványa és politikai dinamikája nem belsőkárpáti értelmű, hanem azzal ellenkező. Ezt a tényt a történelem újabb századai bőségesen igazolják, főleg amióta a népakarat s politikai döntésekre befolyással bír. A cseh nép képviselői túlontúl sokszor kimutatták ezt a sajátosságot, amit kénytelenek vagyunk tudomásul venni. Hogy csak a XIX. és XX. századra szorítkozzunk, emlékezzünk, vajon 1849-ben nem egy cseh politikus volt-e az, gróf Kolowrat, aki Ferenc József császárnak azt tanácsolta, hogy a belsőkárpáti térség hagyományos regeneráló mozdulatát az Európán kívüli orosz hatalommal veresse le? Nem ő volt-e az és társai, akik a szlávizmus erőinek kifejlesztését és igénybevételét belpolitikai fronton is mindig hangoztatta? 1867 után szintén egy cseh politikus, Hohenwart gróf akarta széttagolni a belsőkárpáti teret. Es kik utazgattak azután is szüntelenül

Moszkvába, kezdve Riegerrel? Később is, nemde egy cseh politikus, Kramarz volt az, aki orosz hercegeket akart a Monarchia szétrombolása után annak egyes darabjai élére állítani? No és a legnagyobb rombolója a dunai egységnek nemde megint cseh politikusok voltak Masarykkal és Benessel az élen? Benes később is, amikor célját elérte, minden elképzelt külpolitikai tájékozódást kipróbált, csak épen a dunai összefogást utasította el konok makacssággal, mint a cseh érdekekkel homlokegyenest ellenkező megoldást. Benes volt az, aki telebeszélte fejét az első világháború alatt Clémenceaunak és Lloyd Georgenak, a második világháború alatt rossz útra tanácsolta Rooseveltet és maga kétszer is szövetséget kötött Moszkvával. Különösen súlyosan esik a latba, hogy e mögött a cseh ember mögött az egész cseh nemzet felsorakozott, szinte az utolsó szál emberig. A szerkezeti és politikai érdekellentéteken felül, itt vannak a ma elkerülhetetlen népi mozzanatok is: a csehek századok óta szívósan és tudatosan törekedtek arra, hogy a szomszédos népeket felfalják, a magyarokat, szlovákokat, németeket magukba olvasszák, — ahogy a múltban már felszívták a morvákat. Vajon mit akarunk mi kezdeni az új Dunabirodalomban a csehekkel és Csehországgal?

Csehország iparilag és stratégiailag csak akkor válna a Dunabirodalom javára, ha a cseh nép politikai gondolkodását meg lehetne szüntetni, őket "apolitizálni". Erre azonban a XX. században európai gondolkodású embernek sem módja, sem gusztusa nem lehet. Ezért hagyjuk a cseheket magukra, — jobban fogják ők magukat érezni a lengyel-balti tájfederáció keretében és mi is csak nyerhetünk az ő destruktív szellemük és megalomániás fantáziájuk kikapcsolásával. A Dunabirodalommal kapcsolatban tehát Csehországról és cseh népről ne beszéljünk.

Az első pillanatra talán fontosnak látszik Ausztria jelenléte a Dunabirodalomban, a Bécsi-medence útcsomózó jellege és az Inn völgyén át vezető közlekedési főútvonal miatt. Ha azonban meggondoljuk, hogy a Szlovénföld többé nem tartozik Ausztriához és hogy ennek a Dunabirodalomba való természetes bekapcsolásával a Budapest-Nagykanizsa-Laibach-Trieszt elsőrendű vasúti vonallal közvetlenül kapcsolatba jutunk a dunai életközösség legfontosabb szövetségesével, Olaszországgal, akkor Ausztria esetleges bekapcsolása sokat veszít értékéből. Ha ezenfelül az az eset áll elő, hogy Ausztria Bajorországgal és a többi katolikus német résszel lép kapcsolatba, — ez esetben Nyugat-Magyarország (Burgenland) vissza-kebelezése nem lehet kérdéses, — a hazatérő alpesi záróvonalak birtokában a Dunabirodalom nyugat felé is elnyeri földrajzilag megvalósítható stratégiai befejezettségét. Ausztriát tehát sorsára bízhatjuk; az ő sorsa iránti "semlegességünk" a szomszédos Németbirodalommal való szükséges jóviszonyunk miatt egyébként kívánatos is.

Ha az elsőrendű stratégiai és politikai meggondolásokon túlmenőleg, országépítési szempontból nézzük a belsőkárpáti térség és az alpesi előtér viszonyát, azaz a Bécsi-medence és a tiroli mag körül felépülő "Ausztria"-kistér idevágó politikai dinamizmusát, akkor is erre az eredményre jutunk. Ez a táj ugyanis éppoly nagyzási hóbortra ösztökéli vezetőit, akárcsak a Cseh-medence. Vele is egy tragikus világpolitikai helyzet alkalmával léptünk kapcsolatba, mint a csehekkel, a török imperializmus korában, de az e kapcsolatokhoz fűzött remények nem teljesültek be. Ausztriát inkább érdekelte belsőeurópai hegemóniájának kialakítása (a német tér feletti uralom megszerzése), flandriai, hollandiai, sőt spanyol birtokok bekebelezése, semmint a pogány török kiűzése. A török-korbeli magyarhorvát végvári

kapitányok írásai, a temérdek idevágó országgyűlési panasz bőséges bizonyíték erre. S a török kiűzése végül is egyetemes európai erőfeszítéssel ment végbe. Az osztrákok később is, ahelyett hogy a Kárpátmedence politikai szerepének helyreállításában testvériesen segítettek volna, állammaximaként állították fel, hogy ez a terület soha ne egyesülhessen, hanem örökre széttagolva maradjon. Ezt a politikát a bécsiek 1849-ben emelték a tökély fokára s Erdély visszakebelezése, a határőrvidék "polgárosítása" ellen az utolsó percig tiltakoztak és hadakoztak.

Ezenfelül Ausztria a belsőkárpáti térség népeire is veszélyes. 1526-tól kezdve szinte állandóan úgy viselkedett, mint a germanizmus előőrse, igazi "Ostmark". Emlékezzünk csak az első bécsi központi kormányszervek, a *Geheimer Rat,* a *Hofkriegsrat* és a *Hofkammer* szerepére, I. Ferenc és II. József germanizáló politikájára, a 49 utáni német abszolutizmusra, és az Ausztriával bővült Németbirodalom "disszimilációs" törekvéseire. Emlékezzünk a Schober-féle Anschluss-tervre, a tiroli és salzburgi "99%-os" *völkisch*-szavazatokra és arra, hogy 1938 márciusában Bécstől Salzburgon Innsbruckon keresztül utazva egész a határig mindenütt feltartott karokkal üdvözölték arra haladó vonatunkat jeléül a nép igazi érzelmeinek. Az osztrákok ma is nagyokat hallgatnak a jövőről, "életbevágó okok miatt", ahogy egy a birtokunkban lévő fontos osztrák külügyminisztériumi iratban olvassuk. S ez ellen a népi állományt, politikai szabadságokat veszélyeztető osztrák magatartással szemben a régi nagy magyarok, Bocskai, Bethlen, Thököly, Rákóczi és Kossuth vezetésével az egész belsőkárpáti térség védekező mozdulatokat tett, amit Ausztria nem késett a nyugati világ gúnytárgyává tenni, vezéreinket és népünket is *Erz-rebelleknek* nevezve. Mindebből világosan következik, hogy Ausztria nyugat felé húz s a belsőkárpáti térségben hegemóniára törekszik.

Mi ezeket a tényeket nem szemrehányásként említjük fel, hisz minden a múlté, a fájó sebek behegedtek, de amikor számadást vetünk, hogy kivel lakjunk egy fedél alatt, mégis gondolkodnunk kell! Vajon nem elég érv-e mindez arra, hogy az osztrák nép a dunai hivatást csak német vezetés alatt képzeli el, annak összes következményével? Kell-e nekünk ez a perspektíva, ez a tehertétel az új Dunabirodalomban? Nézetünk szerint — s most őszintén szólunk — az osztrákokkal is jobb viszonyban lehetünk, ha ők maguk döntik el, mit akarnak, s ne próbáljuk őket befolyásolni.

A Dunabirodalmat szorítsuk tehát azon népek területére, amelyek ezer és egy tanújelét adták a múltban a dunai életközösséghez való ragaszkodásuknak, a Kárpátoktól az Adriáig és csak azokat a fő stratégiai vonalakat vegyük be, de azokhoz aztán körömszakadtáig ragaszkodjunk, melyek a védekezéshez feltétlenül szükségesek és egyben elégségesek is: *a Kárpátokhoz, az Al-Duna vonalához, a Drínához, az Adriához és az Alpok első felgyűrődéseihez.* Ez a terület egységes földrajzilag, egységes történetileg, egységes lelkileg és egységes politikai akaratát tekintve is. Ez a terület elég erővel bír ahhoz, hogy a veszélyes kisterek nagyzási hóbortját fékezze, a keleti veszedelmet feltartóztassa és népei boldogságát majdan fiaira is átörökíthesse. Ez a terület Szent István koronájának klasszikus területe, a mi közös "Hazánk", a Dunabirodalom szilárd fundamentuma.

A másik gondolat, ami emigrációnk szívén fekszik és politikai gondolkodásunk tengelyében áll, a Dunabirodalom szerkezetére vonatkozik. Ebben a vonatkozásban ma általában mindenki arra helyezi a hangsúlyt, kétségtelenül

a közelmúlt történelem hatása alapján, hogy az új államszerkezetben a népi vonatkozású mozzanatok kielégíttessenek. Helyes. Azokat ki kell elégíteni és ki is lesznek elégítve, széles körű népi önkormányzatok keretében, azaz "federációs" módon, hogy divatos kifejezéssel éljünk. De nem szabad, hogy e mellett homályban hagyjuk a másik, éppen olyan fontos, emezt azonban megelőző mozzanatot, az összefogó birodalmi szervek felvázolását. Mert közös szervek nélkül, laza federációban, a mi biztonságunk abban a veszélyzónában, ahol élünk, nem lehet tartós. Ott erős központi hatalom kell és erős végrehajtó hatalom minden közös ügyben, jelesül a külpolitikában, a honvédelem terén és a gazdasági ügyekben. Mivel ezek a szervek közösek, egységesek lesznek és végeredményben ezek adják meg a Dunabirodalom legfeltűnőbb jellemző vonását, kifelé és befelé egyaránt, azért jobban tesszük és helyesebb is únióról (és nem federációról) beszélni. Vagy ha a speciális dunai kettősséget, — a külön népi tudatot (federációs oldal) és az egységes államtudatot (únió oldal) hangsúlyozni akarjuk, — mondjunk "federációs úniót". Federációs únió lenne tehát a Dunabirodalom ésszerű, az elképzelt helyzetnek megfelelő, helyes szerkezeti formája és elnevezése, — használjuk tehát a jövőben tudatosan ezt a terminológiát.

Mivel a Dunabirodalom maga a tulajdonképpeni "állam", — azaz a szuverén test, — logikusabb volna nem a birodalmat alkotó "államokról" beszélni (ez a laza szerkezetű konfederáció terminológiája), hanem inkább Birodalmat alkotó "népekről". A helyes terminológia elejét venné sok félreértésnek. Azt sem tartanánk szükségesnek, hogy az egyes fontos kérdések eldöntésében igénybeveendő "népszavazást" a rossz hangzású "népi önrendelkezés" joggyakorlásának nevezzük. Ezt a kifejezést szuverén államokba való tömörülésre patentírozta a szerencsétlen első világháború. Itt pedig nem arról van szó, hogy a Dunabirodalomba tartozzanak-e, avagy azon kívül alkossanak államot, hanem csak autonómiákba való tömörülésről és az autonómiák egymásközti határairól. De még ilyen népszavazástól is idegenkedünk, hiszen itt az állami szerkezetet lényegben érintő kérdésről van szó, aminek jól vagy rosszul való eldöntése a szavazat alá nem bocsátott első főelvet — a Dunabirodalom egységét — erősen meggyengíthetné az esetleges túlságos belső felaprózással. A szavazópolgárok zöme általában véve sem képes ilyen nagy horderejű, erősen tudományos műveltséget igénylő kérdések szakszerű elbírálására. 1919 után például Kalotaszeg vidékén akartak népi önrendelkezéssel "Kalotaszeg és vidéke államot" alkotni, — a külön postabélyeg tervezete már el is készült !

Nagyon fontosnak tartjuk végül a birodalom szerkezetével kapcsolatban arra rámutatni, hogy az egyes dunai népek népi állományát ért sérelmek és a népek földrajzi elhelyezkedésében előállt erőszakos eltolódások jóvá tétessenek. így, — miként a királyi herceg is javasolja, — a visszatelepedés jogát biztosítanunk kell mindenkinek. De ez a jóvátétel nem vonatkozhat csupán az 1945 után bekövetkezett dolgokra, mert a népi erőszakoskodások nem a bolsevizmus behatolásával kezdődtek, hanem 1919-ben, amikor a románok egy tömbben 200,000 magyar tisztviselőt és tanszemélyzetet utasítottak ki Kelet-Magyarországból, a szerbek, csehek és osztrákok ugyanannyit a Délvidékről, Felvidékről és a Dunántúl nyugati elszakított részeiből és azok helyébe ugyanannyi idegen elemet toltak át a belsőkárpáti térségbe. Újabb százezres eltolódások keletkeztek a politikai-néprajzi célzatú cseh, román és szerb földbirtokreform során, valamint a további üldözések alatt. *A népiség rovására elkövetett bűnök jóvátétele tehát conditio sine qua*

non-ja a dunai egyetértésnek és megbékélésnek és azt 1919-cel kell kezdenünk. Enélkül a jóvátétel nélkül hamis lenne minden újabb "vérszerződés", amit pedig meg kell cselekednünk, ha törik, ha szakad.

Túl a Kárpátokon, ami történik, elsőrendű érdekünkbe vág. Ezért mi nem tartjuk elégnek az oroszok visszaűzését "természetes határukig", mert Oroszországnak épp az a baja, hogy nincs természetes határa s emiatt "dinamikus". Ha pedig ez alatt a kifejezés alatt az 1914-es orosz határokat kell értenünk, odajutunk, hogy keleti határainkon egy behemód nagy ország marad s annak nyomása iszonyatos erővel nehezedik majd birodalmunkra. Ezért nekünk Oroszország demokratizálására kell törekednünk, arra, hogy visszaadják szabadságukat az ukrán népnek, a baltiaknak, finn-ugoroknak és török-tatároknak egyképpen. Tehát egy westfáli békét sürgetünk Oroszország számára, hogy egyszer s mindenkorra végezzünk a keleti imperializmussal. Ennek hiányában Németország túlságos meggyengítése végzetes lehetne számunkra, csak fiainkat gyászolhatnánk nemzedékeken keresztül.

Rapallo?! Ez a figyelmeztetés kell szóljon Nyugat-Európának is, nemcsak Németországnak. Mert van "francia Rapallo" és van "angol Rapallo" is. Az első világháború éppen egy ilyen Rapallo — francia-orosz és angol-orosz szövetség — jegyében zajlott le, úgyszintén a második. S ma is fennáll a francia-orosz és az angol-orosz szövetség, immár harmadszor a történelem folyamán, hogy a korábbi Rapallokról, — mint a "legkeresztényebb király" címét viselő francia király és a pogány török szövetségéről a Dunabirodalom ellen, — bővebben ne beszéljünk. Ezek ellen a Rapallok ellen, minden Rapallo ellen, természetes, nekünk teljes erőnkből védekeznünk kell, mert Európa árulója mindenki, aki ebbe a térségbe idegen hatalmat akar bevezetni.

Végül még egy szerény észrevételt óhajtanánk tenni, Amerika és Franciaország dunai politikájára vonatkozólag és arra, kire támaszkodjék emigrációnk külpolitikája? Kétségtelen, hogy a második világháborúban a kevés diplomáciai tapasztalattal rendelkező Amerika nagyot tévedett a mi rovásunkra és egyben a saját maga rovására is. De vajon ez elég indok-e arra, hogy most a francia kockára tegyünk, amikor Franciaország, bár már gazdag diplomáciai tapasztalatokkal rendelkezett, 1919-ben mégis ugyanily hibát követett el? Es még hozzá mekkora adag gyűlölettel! A valóság az, hogy mind a két helyen, Amerikában és Franciaországban is, mind a két háború folyamán cseh "szakemberek" voltak a tanácsadók, különösen az a Benes Edvárd. Ö vette rá annak idején a franciákat a Monarchia lerombolására és ő volt az, aki Rooseveltet rossz útra tanácsolta. Ma mindez történelmi tény. Vajon ennek ismeretében nem állna-e közelebb az igazsághoz, amire törekszünk, ha — az amerikaiak felelőssége mellett — a dunai népek igazi sírásójaként Benest neveznénk meg, akiről a királyi herceg előadásai nem szólnak? Ebből a teljesebb látószögből viszont önként következik, hogy a dunai emigrációk talán mégis többet várhatnak Amerikától, amely időközben sokat tanult, semmint Franciaországtól, bármennyire rajongunk is a francia kultúráért, miként s sorok írója is.

Mindezek a kiegészítések és szerény észrevételek egy a Hazája sorsáért aggódó magyar és dunai hazafi szívéből erednek, amelyek távolról sem csökkentik a királyi herceg nagy érdemeit.

[6] 1. Otto de Habsbourg, Position de l'Europe. Fédération, 1951 augusztus-szeptemberi szám.— 2. Otto de Habsbourg, L'avenir de l'Europe. Fédération, 1952 február-március. — 3. Otto d'Autriche, L'édification de l'Europe et le rôle du Bassin danubien. Politique étrangère, 1952 október.

•

A szovjet blokk balkáni törekvései 1945 óta

A második világháború befejeztével a nyugati hatalmak sietve leszerelték Európában állomásozó milliós hadseregeiket s iparukat is újra a békés termelés szolgálatába állították. Nem így cselekedtek a győztesek táborához tartozó kommunista országok: Oroszország és Délszlávia. Ennek következtében a sokmilliós szovjet hadsereget nem számítva, Délszlávia lett Európa első katonai hatalma 500,000 főnyi hadilábon álló seregével és egymilliós tartalékával.

A nyugati érdeklődőknek, hogy mire tartogatja Tító tábornagy ezt a nagy haderőt, azt válaszolták: "Bizonyos eshetőségre." Mi lehetett ez az eshetőség, amikor ekkora hadseregre a háború befejezése után biztonsági szempontból már semmi szükség sem lehetett, hiszen az Óceán mindkét partján örök békéről beszéltek az emberek és a világ megosztása, angolszász illetve szláv hegemónia alá helyezése befejezett dolog volt. Mindenféle ködösítő magyarázatot próbáltak forgalomba hozni a nyugtalanító tény indokolására, csak éppen azt nem mondták meg, amire azonnal rájöhettek volna bármely történelem- vagy földrajzkönyvbe való értelmes betekintés után. A szláv bolsevista népek ugyanis saját szempontjukból korántsem tekintették befejezettnek a háborút, hanem úgy vélték, csupán célkitűzéseik egy újabb állomásához érkeztek el: *a nyugati hatalmaiénak a Földközi-tenger keleti feléből való kiszorításához.* E feladat elvégzésére elsősorban a szovjet-blokk délnyugati bástyáját, Jugoszláviát szemelték ki, melyet a szomszédos Bulgária támogatni hivatott.

Délszlávia a faltörő kos. — Délszlávia valóban a legalkalmasabbnak látszott e terv megvalósítására. Egyrészt azért, mert a háború alatt tanúsított magatartásával és a hagyományos nagyszerb igények hangoztatásával legjobban leplezhette messzemenő következményekkel járó tervét, másrészt mert katonaföldrajzi helyzete a legjobb lehetőséget kínálja e támadó jellegű feladat elvégzésére, hiszen az igényelt területek legfontosabb elemei Jugoszlávia derékszöget alkotó stratégiai tengelyének közvetlen előterében feküsznek. A Duna-Száva völgyében haladó keletnyugati tengely előterében van a fontos útcsomózó hely: a Klagenfurtimedence és az Adria legnagyobb kikötője, Trieszt. A Morava-Vardar völgyét követő észak-déli tengely előterében viszont az Egei-tenger legnagyobb kikötője: Szaloniki áll. Es éppen ezek azok a kulcspontok, amelyek birtoklása nélkülözhetetlen a balkáni szláv hegemónia kialakításához és a hatalmas szláv éknek a Földközi-tengerbe való stratégiai benyújtásához.

Jugoszlávia a háború után nem is késett minden módon kifejezésre juttatni, hogy ezeket a fontos kulcsterületeket — Klagenfurti-medencét, Triesztet és Szalonikit vidékével együtt — fennhatósága alá kívánja vonni. A háború utáni első három esztendő diplomáciai története tele van a délszlávok lármájával, akik egyszerre támadják Ausztriát, Olaszországot és Görögországot. A Klagenfurti-medencében (Karinthia) az első világháború nagyszerb követeléseire pontot teendő, 1920 október 10-én népszavazást tartottak. A lakosság többsége ekkor félreérthetetlenül az Ausztriában való maradás mellett foglalt állást. Tító a döntés igazságos voltát kétségbevonta s a szovjet blokktól támogatva hevesen követelte e területet, 300,000 szlovén felszabadításáról beszélve 36,000 helyett. S amikor a négyhatalmi tanács Jugoszlávia követeléseit ismételten elfogadhatatlannak találta, Tító kormánya fenyegetőleg kijelentette, hogy "Délszlávia sosem fog lemondani a szlovén

Karinthiára emelt jogos területi követeléséről", hogy a négyhatalmi döntést "egy szövetséges ország elleni diktátumnak tekinti, mely helybenhagyta a versaillesi imperialista béke igazságtalan döntését."[7]

Trieszt és környékének birtokáért a harc párhuzamosan futott a délkarinthiai üggyel. Ez a város, mint ismeretes, 1382-től 1918-ig osztrák kézen, a Monarchia legnagyobb kikötővárosa volt. Mária Terézia fejlesztette naggyá párezer lakosú városkából 300,000 lelket számláló hatalmas kereskedelmi központtá. Trieszt környező területével együtt 1918 után olasz fennhatóság alá került, de a második világháború végén leválasztották ennek az országnak testéről és 1946-ban "szabad területté" nyilvánították, aminek bekebelezését Tító sohasem szűnt meg követelni. Amikor az orosz világuralmi terveket kezdték aggodalommal szemlélni, a három nyugati szövetséges 1948 március 20-án kiadott nyilatkozatában Trieszt visszaadását javasolta Olaszországnak, mert nem tartotta kívánatosnak, hogy Oroszország, akár Titón keresztül is, az Adria partjain megjelenjék. A szláv fenyegetések és üldözések ekkor tetőpontra hágtak és félhivatalos szónoklatokban melegen tanácsolták De Gasperi olasz miniszterelnöknek, hogy "verje ki a fejéből ezeket a területeket, mert azokhoz semmi köze."[8] A Szalonikibe vezető út megnyitására is elindult a küzdelem s mivel a Szovjet tervei szempontjából annak elfoglalása látszott a legfontosabbnak — Szaloniki birtokában a Dardanellák könnyen megkerülhetők — itt már fegyveres erőszakot is alkalmaztak. A jólismert Markos-féle "görög" lázadás, mely hosszú hónapokig elnyúlt, ebbe az elgondolásba illett s élvezte Jugoszlávia, Bulgária és Albánia katonai támogatását.

E három irányú támadó törekvéssel párhuzamosan a balkáni kommunista blokk egy belső szervezési munkát is szorgalmazott, ugyanazzal a céllal: *a balkáni konföderáció megalkotását.* Ezek a konfederációs tervek 1944 őszén és 1945 tavaszán beható tárgyalások témáját képezték Tító marsal és Dimitrov bolgár miniszterelnök között.[9] Az elgondolás szerint Belgrád központtal a Triesztől Várnáig és Szalonikiig nyúló hatalmas területen egy közös birodalmat kell alkotni, amely bekebelezte volna esetleg a Balkán fölött lévő népidemokráciákat is. Azaz egyszerre egy igen hatalmas bolsevista éket nyomott volna a Földközi-tenger keleti térségébe. Nagy balkáni utazások, fantasztikus térképek és nyilatkozatok jelezték a nyugati világ egyik legfontosabb sarokpillérének felrobbantására irányuló szláv készülődéseket. A terv azonban elhúzódott, mert Európa, Ázsia és Afrika ez érintkezési pontját uraló terület felett mindkét balkáni politikus — Tító és Dimitrov — magának akarta az uralmat, ahol egy valóságos második Szovjetbirodalom teremtésére nyílt kilátás. Azonkívül mindegyik balkáni vezér többet gondolt saját hazája érdekére, semmint Moszkva messzenéző tervének szolgai kivitelezésére. A Moszkva által kijelölt vonaltól való eltérés miatt a féltékeny Szovjet Tító, sőt Hodzsa és Dimitrov irányában is gyanút fogott, mert egész Dél-kelet-Európának karmai közül való kisiklásától tartott s hivatalos szócsövén, a Pravdán keresztül 1948 januárjában a kommunisták ismert brutalitásával lefújta a neki már nem tetsző készülődéseket. Röviddel utóbb bekövetkezett Tító kizárása a kommunista blokkból (1948 június), Dimitrov "halálba dicsőülése" és a balkáni népidemokráciák szigorú meg-regulázása, Tító politikai, gazdasági és katonai szorongattatása.

Az új helyzetben immár lehetetlenné vált, hogy a Moszkva számlájára megkezdett balkáni terjeszkedést Tító a saját számlájára folytassa. De Nyugattól is egyre függőbb viszonyba kerülve, egymásután elhallgatni

kényszerült az Ausztria, Olaszország és Görögország testébe vágó követeléseivel s abbahagyta a görög lázadás támogatását is. A Balkánon pillanatnyilag elült a lárma és a szláv imperializmus háború utáni első fázisa, amely Belgrád, Moszkva és Szófia együttműködésére épült fel, kudarcot vallott. Az orosz pedig várta az alkalmat, hogy közvetlenül léphessen fel messzenéző célja, a Földközi-tenger keleti öblének lezárására.

A macedón állam terve. — Miután Jugoszlávia levált a szovjet blokkról és a federalista törekvéseket felszámolták, a Szovjet szorosabb függésbe hozta az aldunai népidemokráciákat önmagával. Hangos nyilatkozatokat tett, hogy ellene van mindenféle "nagyobb egység" kialakításának, "mert" a Szovjet minden nép önállóságát és függetlenségét óhajtja (nyilván, hogy így könnyebben szekerébe foghassa őket). Ezzel kapcsolatban megindultak a külön macedón állam fölállítására irányuló orosz előkészületek. Ezt az államot a Bulgáriából, Jugoszláviából és Görögországból kihasított részek alkották volna három millió lakossal és *Szaloniki fővárossal,* természetesen moszkvai szakértők közvetlen segítségével. Ha e terv sikerül, Moszkva Románián, Bulgárián és Macedónián keresztül érte volna el azt a célt, amelyet Jugoszlávián keresztül hiába szorgalmazott. Jugoszlávia azonban leküldte hadseregét a macedón vidékre és Görögország is átcsoportosította haderejét, a bolgárok pedig Dimitrov halála után nem siettek saját országuk megcsonkítására. Így a macedón "önkéntesek" felkelése (ld. Daily Mail, 1950 október 27) nem következett be és Oroszország e második elhamarkodva felépített terve is kútbaesett.

A fegyveres beavatkozás előkészítése. — A Szovjetet a balkáni kudarc erősen bosszantotta. Belátta, hogy Jugoszlávia és Görögország megszállása nélkül nem juthat ki a Földközi-tenger nagy kikötőjébe. Márpedig ennek birtoklása nélkül az Európa, Ázsia és Afrika sarokpontjának ellenőrzése nem valósítható meg. Ezért a Szovjet elhatározta, hogy radikális eszközökhöz nyúl: megkezdi a Jugoszláviával és Görögországgal szomszédos népidemokráciák — Magyarország, Románia és Bulgária — katonai felszerelését, hogy ekként Jugoszlávia háború végétől datálódó katonai túlsúlyát megdöntse s fegyverrel nyithasson utat a nagy kikötők és a három világrész útcsomózó helye felé. 1950 végén e politika céljára már 660,000 ember állt fegyverben (Magyarországon 165,000, Romániában 300,000, Bulgáriában 195,000) és több mint 2,000 nagy tűzerejű páncélkocsi. E modern hadfelszereléssel szemben Délszlávia régibb felszerelése elavult s Tító előtt felrémlett a koreai látvány, mint eljövendő sors.

Ezen a ponton azonban a szovjet blokk terve már általános európai, sőt világpolitikai üggyé vált. Ha ugyanis Jugoszlávia és Görögország orosz kézbe kerül és Moszkva kijut a Földközi-tengerre, a bekerített Törökország hadserege tétlenségre kényszerül, a közelkeleti petróleumforrások elvesznek, Itáliában és Franciaországban felülkerekedik a semlegességi áramlat s ezzel az Atlanti Szövetség gyenge építménye máról-holnapra összedőlne, még mielőtt komoly küzdelemre sor kerülhetne s a Szovjet erőpazarlás nélkül megnyerné az első, európai fordulót és seregével Afrikában állna. Ebben a kínos kilátásban a nyugati hatalmak, amelyek csak most döbbentek rá a játszma nagy jelentőségére, Belgrád segítségére siettek. Felmerült a Belgrád-Athén-Ankara tengely kialakítása is, korlátozták a népidemokráciák diplomatáinak mozgási szabadságát és szó volt egy közös nyilatkozat esetleges közzétételéről, hogy ti. egy Jugoszlávia elleni orosz támadás esetén nemcsak a bábokként felhasznált csatlós államok ellen tennének megtorló

intézkedéseket, hanem a felbújtó központot: Szovjetoroszországot is megtámadnák.

A háború esélyeit mérlegelve, az amerikai diplomaták arra az álláspontra jutottak, hogy a Szovjet ereje még elégtelen egy ilyen kockázatos vállalkozás sikeres végrehajtásához, tehát egyelőre nem fog támadni. Tovább halmozza majd hadifelszerelését a helyszín közelében és kísérletet tesz arra, hogy a sóvárgott tengerrész déli partja mentén, az arabok közt is megvesse lábát. (Ehhez a ponthoz éppen e tanulmány újabb kiadása idején 1974-ben érkeztünk el, amikor egyúttal Tító örökségének átvétele is időszerűvé lett).

Ha magyar szempontból ehhez valamit hozzátehetünk az annyi, hogy mi nemcsak a mára, hanem a holnapra is gondolunk. Véleményünk szerint a nyugati világ biztonsága a három kontinens érintkezési pontján mindaddig nem valósítható meg, amig a szlávok nagyzási hóbortját intézményesen le nem faragják és Délkelet-Európát a történelem és földrajz útmutatása szerint új egyensúlyi helyzetbe nem segítik. Ez az új egyensúlyi helyzet a nem-szláv népek politikai vezetésének helyreállítását követeli ezen az agyongyötört történelmi tájon. A Kárpátok ívére támaszkodó magyar, olasz, osztrák és török bordázatú Délkelet-Európa — az esetleg keletebbre előretolt Romániával együtt — alkotja e tekintetben azt az egyedül alkalmas és hatékony szervezési formulát, amelynek megvalósítása valóban meghozná e táj tartós békéjét.

---

[7] La Yougoslavie ne renoncera jamais à ses revendications territoriales justifiées sur la Carinthie Slovène… diktat envers un pays allié, sanctionnant l'injustice de la paix impérialiste de Versailles. Le Monde, 1949 június 23.

[8] Nous conseillons à M. De Gasperi de chasser ces territoires de son esprit, car ils ne lui appartiennent pas. Le Monde, 1949 június 20 — Togliatti olasz kommunista vezér közvetítő indítványt tett: adják át a trieszti szabad területet Olaszországnak, viszont Olaszország engedje át Goriziát Délszláviának. Azt remélte, hogy a két országot így majd kommunista alapon össze lehet békíteni. Togliatti javaslata csak a kommunista párt elleni gyűlöletet fokozta az olaszokban.

[9] Nouvelles Yougoslaves, 1950 február 20.

•

MÁSODIK RÉSZ:
TÖRTÉNETI TUDATUNK ÁPOLÁSA

Az új magyar őstörténet dióhéjban[10]

1. A közel-keleti vagy régi-keleti írott okmányok jelentős részéről bebizonyosodott, hogy magyar nyelven olvashatók. A megvizsgált darabok általában a Kr. e. III. és II. évezredből erednek és vagy hieroglif vagy vonalas (azaz rovás-) írással készültek. E tény bizonyság arra, hogy a magyar származású népek története (akiket régibb kifejezéssel finnugoroknak neveznek) a Közel-Keleten kezdődik és nem valahol Urai-Szibériában, mint eddig hittük, ahol róluk semmi írásbeli nyom nem található. Bizonyság arra is, hogy az a titokzatos emberfajta, amely történetünk hajnalán megalkotta az első magas kultúrát, minden valószínűség szerint szintén magyarul beszélt.

2. Ez a magyar nyelven beszélő közelkeleti ősnépesség korán kezdett rajokat kibocsátani önmagából a világ minden tája felé, különösen pedig északra, az európai kontinensre. Szétáradása közben fontosabb megállóhelyein is magas kultúrát alkotott, mint például az Egei-tenger szigetvilágában (Kréta), vagy a Balkán-félsziget déli részében (Mykene). Utóbbi helyről a Vardar és Morava völgyén át északra vonult rajai nagyobb tömegben megszállták a Duna középső medencéjét, a történelmi Magyarország területét, megalkotva ott a Duna-I kultúrát. Az északra vonuló ősi népesség egy másik nagy ága a Kaukázus hegyein kelt át és Kelet-Európába érkezve, két irányban terült szét. Akik északnyugat felé folytatták útjukat, azok a Dnyeper kalauzolása mellett eljutottak a Baltitenger vidékére és véglegesen ott állapodtak meg (észtek, finnek); akik viszont a Volga mentén folytatták útjukat, e folyó jobb partján haladtak és leszármazóik ma a Közép-Volga és a Káma völgyében élnek.

3. Mi lett a sorsa annak a magyar nyelvű ősi népességnek, amely visszamaradt az óhazában, a Régi Keleten? Ezeket vagy kiirtották vagy elűzték lakóhelyeikről az oda betóduló sivatagi népelemek: a szemiták, a Kr. e. II. és I. évezred folyamán. Akik e tömegmészárlás elől elmenekülhettek, egymás utáni csoportokban áthajóztak Dél- és Nyugat-Európába és ott azokat a tájakat népesítették be, amelyeket ma Olaszországnak, Franciaországnak, Spanyolországnak illetőleg Nagy-Britanniának nevezünk. Az említett korai kirajzás és ez utóbbi bevándorlás következtében egész Európa magyar nyelvű terület volt a bronzkorban, amiről mind a mai napig ezer és ezer magyar értelmű helynév tanúskodik. De ismerünk Nyugat-Európából több olyan régészeti leletet is, amelyen magyar szöveg olvasható.

4. A magyar népesség Duna-medencében való korai megjelenését bőségesen bizonyítják azok a régi magyar helynevek, amelyek az őshaza — a Régi Kelet — helyneveit duplikálják, avagy régikeleti pogány istenneveket foglalnak magukban (Ra, Bál, Tóth). Azonkívül vannak a Dunamedencében olyan régészeti leletek is, amelyek piktografikus vagy lineáris módszerrel készített írásbeli üzenetet őriznek számunkra magyar nyelven. Ezek legfontosabb darabjai a tatárlaki agyag-táblák, amelyek egy hajdani napvárta maradványai. Az ilyen és más természetű emlékekből meg tudtuk állapítani, hogy a magyarság a Duna-medencében őslakó nép, amely ott már a bronzkorban két "nap-országot" alkotott. Ez országok egyike a medence nyugati felében állott, súlyponttal a Dunántúl; másika a medence keleti felében, a történelmi

Erdélyben. A Duna-medencében hont foglaló kő- és bronzkori magyar népesség megőrizte folytonosságát, úgyhogy amidőn oda a "turkizált" magyar néprészek is beérkeztek (szkíták, hunok, avarok, Árpádi magyarok) az országban élő bőséges lakosság a steppe-területek kivételével már mindent elfoglalt. Ez magyarázza meg a később érkezettek sajátságos települési megoszlását.

5. A magyar és európai őstörténet itt vázolt új koncepcióját elsősorban a külföldön élő magyar tudósok dolgozták ki, de egyes orosz tudósok is hasonló eredményre jutottak, akik a kérdést keleteurópai oldalról közelítették meg. A sors iróniája, hogy a hazában élő magyar kutatók és a hazai magyar tudományos intézetek, amelyeknek elsősorban kellene felkarolniok e *világra szóló felfedezést,* nemcsak közömbösek iránta, hanem vele szemben határozott ellenszenvet tanúsítanak. Talán attól tartanak, hogy az új eredmények a magyar nemzeti öntudatnak oly hatalmas felpezsdülését idézik elő, amely megzavarná a jelenlegi szovjet-magyar viszonyt? De meddig lehet feltartóztatni az Igazságot győzelmes útjában?

---

[10] E rövid összefoglalás eredetileg angolul készült, a magyarul nem értő idegenek számára, akik a szerzőtől kértek felvilágosítást munkája (A magyar népek őstörténete) tartalmáról.

•

Magyar nyelvű felirat egy 9. századi régészeti leleten

Dienes István a honfoglaló magyarok régészeti hagyatékáról írt tanulmányában *(A honfoglaló magyarok.* Budapest 1974) a 48. oldalon bemutatja azt a harang alakú apró tárgyat, amelyet a Nógrád-megyei Pilin faluban találtak egy női sírban a régi temető feltárásakor. E tárgy alsó részét éremre emlékeztető kerek lap zárja be, amin tizenhat, egymástól különálló rovás jel szerepel négy rövid sorban, 5 + 5 + 4 +2 elosztásban. E feliratot már régibb idő óta ismerik tudósaink és róla Czebe Gyula elmefuttatása alapján *(Egyetemes Phil Közlöny,* 1918 454 sk) azt vélik, hogy görög nyelvű keresztény könyörgést tartalmaz.

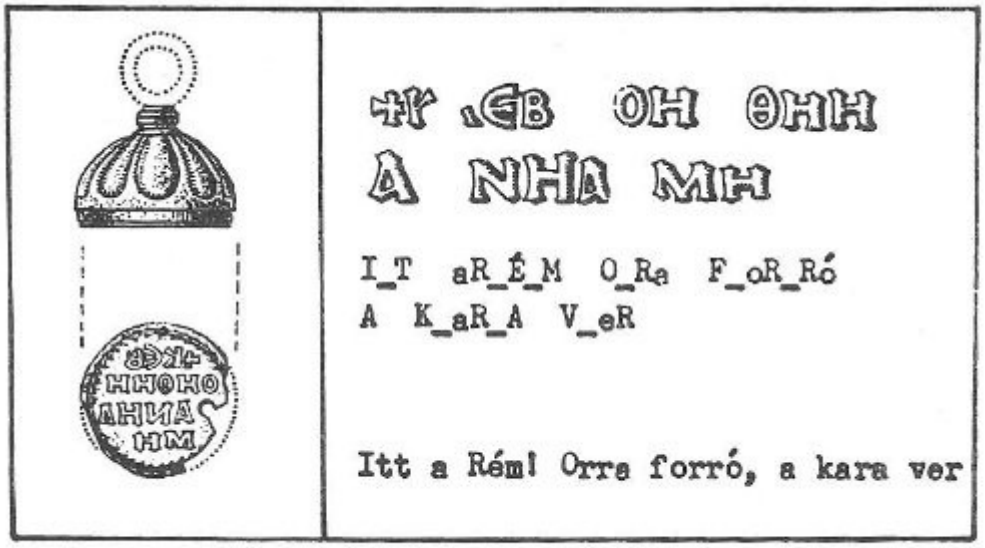

A Nógrád-megyei Pilin faluban feltárt amuletten magyar szöveg olvasható

Okfejtésében Czebe Gyula nyilván abból indult ki, hogy a betűk külön állnak, vagyis nincsenek az arra alkalmas helyeken egymással összeróva. Ebből úgy vélte, hogy nem rovásjelekkel áll szemben, hanem régi görög betűkkel és azokat jobbról balra haladó rendben soronkint így írta át: K-E-B / O-H-Th-H-H / A-N-H-A / M-H. E betűket aztán így tagolta szavakba : KE BOHThH HANH AMH. amelyek kiegészítve az írásban nem jelölt hangokkal és görögösítve így hangzanak: *K(yri)e, Boét-hei 'I(ó)án(n)é, Amé(n),* magyarra fordítva: "Uram, segítsd meg Jánost, Amen."

Ezzel a megoldással szemben azonban komoly aggályok merülnek fel, ha a dolgot tüzetesebben megvizsgáljuk. Először is meglep bennünket, hogy az írás első sorának első betűje, a kereszt alakú jel, sehol sem szerepel az átírásban (a rovásban ez a jel az I-hang jelölésére szolgál). Másodszor, a kereszt után következő és K-nak olvasott jel a valóságban nem K, hanem két különálló rovásjel: a T és a melléje írt R. Harmadszor, egészen szokatlan volna ha igaz lenne, hogy a szöveg írója oly ügyetlenül helyezte el írásjeleit, mint Czebe Gyula véli, hogy ti. azok egyik sorban sem fejeznek be szavakat, hanem tartalmazzák a következő sorba írt szó első hangját is, noha a betűk logikus elhelyezését semmi sem zavarta, hiszen hely bőven állt rendelkezésre. Az első sor végén szereplő B a következő sorba írt szó kezdőbetűje volna; a második sor végén szereplő H a harmadik sor szavához tartoznék; a harmadik sor végén lévő A-jel viszont a negyedik sor szavának lenne kezdőhangja. Ami továbbá a görög szavak ily módon való kisikerítését illeti, meg nem engedhető nagy szabadsággal történik. Végül pedig, szintén komoly aggodalom : az így

nyert szöveg értelme nem egyezik a tárgyi valósággal, mert a sírban nem egy "János" (férfi) fekszik, hanem egy nő! A felsorolt észrevételek miatt a javasolt olvasást nem fogadhatjuk el hitelesnek és meg kell próbálnunk, vajon görög helyett nem inkább magyarul kell-e a szöveget szólásra bírni.

Mielőtt az írásjelek magyar módra való vizsgálatához hozzálátunk, egy kis nyelvészeti és régészeti körültekintést végzünk. Magyarország 1944-es helységnévtára szerint *Piliny* egy kisközség, 907 lakossal, akik mindnyájan magyarok. Hegyek és dombok közé van ékelve, 9.8 kilométerre a legközelebbi vasútállomástól, posta és távíró nélkül. Ez a hely tehát még a közelmúltban is isten-háta-mögötti helynek számított, ahol az ősi hagyományok zavartalanul fennmaradhattak. Az is figyelemre érdemes, hogy a falu külsőségei közé tartozó egyik hegyet *Másistenibérc*-nek hívják, amazt viszont, amelyen a régi temető van, ahonnan a lelet előkerült, *Leshegy*-nek nevezik. A legközelebbi város a megye székhelye, *Balassagyarmat*. Ezek a helynevek egyáltalában nem Árpád-kori jellegűek, hanem olyan szókincset őriznek, amely a *bronzkorban* bevándorolt magyar nyelvű lakosság sajátja. Azé a magyar néprészé, amely a Balkán-félszigeten át érkezett az országba a Kr. e. II. és I. évezred fordulóján, kiindulópontja az Egei-tenger szigetvilága volt, ahova viszont a kisázsiai Hétországból, Kánaánból és a Nílus deltájának vidékéről települt át, miként ezt *A magyar népek őstörténete* c. munkám III. kötetében előadtam. A Másistenibérc régies összetételű kifejezés "Isten mása" értelemmel; a Leshegy-név viszont hajdani nap-kultusz emlékét őrzi, olyan helyet jelent, ahol a nyári napmegálló (június 10-21) idejét szokták figyelni (lesni), szóval ahol naptárkészítéssel foglalkoztak, mint sok más hazai "szemlélőhelyen". Balassagyarmat nevében viszont Bál isten nevét láthatjuk, a víz egyik gyakori régi magyar nevével (So) kapcsolatban. Ebben a környülállásban a Pilin vagy Piliny név sem lehet más, mint Bölény, csupán kemény hanggal kiejtve, eredeti értelme szerint tehát "Bál-hona", csendes H-val. A megvizsgált helynevek arra mutatnak, hogy Pilin eredetileg Bál istent tisztelő ókori magyar szenthely lehetett, ahol a bronzkori hagyományok elevenen éltek a 9. században is, az egykori honfoglalók leszármazóival egyetemben, — ha ugyan a temető nem régibb, mint ahogy jelen tudásunkkal véljük.

Az itt kifejtett feltevést támogatja a szomszédos női sírból előkerült régészeti lelet: a foglalatba ágyazott medve-agyar. Az ilyen és hasonló, halott mellé helyezett apró tárgyak (mint pl. a Sopron-megyei Szakonyban egy sírból előkerült apró fűrész), — jól magyarázza Dienes István — mind varázserejű vallásos tárgyak (amulettek) és arra szolgáltak, hogy a sírban nyugvó egyén testét a rontó erőktől, férgek pusztításaitól megvédelmezzék. Ez pogánykori hiedelem és teljesen egyezik a Régi Kelet vallási felfogásával. Tulajdonképpen a feltámadásba vetett ősi hitet tükrözi, amiről a Nílus völgyében a Kr.e. évezredekből bőséges dokumentáció tanúskodik. Ezek ismeretében világosnak látszik, hogy 8 szóbanforgó harang alakú kis tárgy, melynek alsó lapja szörnyeteg-arcot ábrázol, ijesztő nagy orra és szája van, száz lába pedig mozgást sugalmaz, szintén a test épségének őrzésére szolgáló amulett lehetett. A megejtett környezetvizsgálat tehát egyáltalában nem támogatja azt a nézetet, amely szerint görög betűkkel írt keresztény könyörgéssel állanánk szemben, hanem ellenkezőleg azt sugalmazza, hogy a halott testét védő valamiféle régi magyar mondást véshettek fel a lapra.

Közeledjünk a felirathoz ebben a szellemben. Az alkalmazott írásjelek mind előfordulnak a történelmi Magyarország területén használt különböző rovás-ábécékben, azonosításuk tehát nem ütközik különösebb nehézségbe. A jeleket

jobbról bal felé haladva olvassuk, szemben azzal az iránnyal, amelybe az arc néz és így írjuk át mai ábécénk szerint: I-T aR-É-M / O-Ra F-oR-Ró / A K-aR-A / V-eR. Mai helyesírásunkkal : *Itt a Rém! Orra forró, a kara ver!* Ez a szöveg ma is jól érthető és igazolja, hogy a pilini sírban talált különleges lelet valóban amulett és nincs köze a kereszténységhez. A Duna-medence első magyar honfoglalóinak leszármazóitól ered és a magyarság itteni őslakos voltáról, a kő- és bronzkortól kezdődő folytonosságáról tanúskodik, — amiben azonban hazai tudósaink — sajnos — még mindig kételkednek.[11].

---

[11] A kő- és bronzkori magyar honfoglalók leszármazói Árpád honegyesítő fejedelem beérkezése ideién az ország egész területén jelen voltak és kisebb-nagyobb politikai szervezetekben éltek. Az általam feltárt bizonyító anyag szerint (A magyar népek őstörténete, III. kötet) számuk jelentősen felülmúlta az Árpáddal jött népesség létszámát. Ma már tudományos felelőtlenség ezt a tényt figyelmen kívül hagyni és úgy nyilatkozni, hogy Árpád jövetelekor a Duna-medencében "legfeljebb 200.000 lélekre tehető őslakosság" élt (Dienes. 41). Szerintünk ehhez a számhoz egy zéró kívánkozik.

•

Kolozsvár, az erdélyi magyar városok gyöngyszeme

Amidőn Árpád fejedelem vezetésével beérkezett a Kárpátmedencébe a nyugatra tartó magyar nép utolsó ága és megszállta Erdély földjét, uralma biztosítására felépítette ott a mai Kolozsvár bölcsőjét, a *Koluswar* nevű várat. [12] E helynek már a római korban is magyar nyelvű lakossága lehetett, mert római kori neve: *Napoca,* magyar értelmű, jelentése Napváros (Napo-Ca=Nap Kő). Az új vár falakkal körülvett négyszög alakú őrhely volt, a mai Óvár területén, az első kisebb magaslaton, nem messze a Szamostól. Helyét a város térképén szeszélyesen kanyargó kis utcák jelzik, melyek a többi beépített területtől élesen elütnek.

Kolozsvár már az első Árpád-királyok idején is fontos támaszpontja volt a belsőkárpáti államrendnek. A vár élén ispán állt, aki királyi urát képviselte és az ő kezében futottak össze a környék katonai és közigazgatási szálai. Mellette korán szerephez jutott a főesperes, a szellemi és kulturális élet vezetője, aki szintén a várban lakott, kíséretével együtt. A lakosság többi része a falakon kívül helyezkedett el. A város jelenlegi területén épült fel a környék legrégibb kőépülete, az 1061-ben alapított és ma is épségben meglévő kolozsmonostori apátság. Arról híres ez, hogy falai között működött Erdély legjelentősebb középkori közjegyzői hivatala, úgynevezett "Hiteles helye."

Az 1240/41. évi tatárjárás a régi vár és település életére súlyos csapást mért. A sík terepen emelt, inkább a belső rend fenntartására, mintsem külső támadás elhárítására szolgáló vár nem tudott sikeresen ellenállni a nagy tömegben támadó ellenségnek. A tatárok a város lakosságának nagyobb részét megölték vagy elhurcolták. Az ellenség kitakarodása után a sok vért vesztett település újjáéledésében jelentős szerepet kaptak az idegenből bevándorló, iparral és kereskedéssel foglalkozó német családok, akiket helybeli összefoglaló névvel szászoknak (Saxoni=Székes honi?) neveztek el. Ezek a bevándorlók többrendbeli kiváltságot kaptak: adókedvezményt, ingyen földeket és szabad pap- és bíróválasztás jogát. E szabadságokat utóbb az őslakos magyarságra is kiterjesztették, úgyhogy a városban az igazságszolgáltatást és közigazgatást rövidesen már a király által kinevezett királybíró és a lakosság által megválasztott városbíró közösen végezte. Ez annyit jelent, hogy a tatárjárás után a város önkormányzati alapon kezdte felépíteni belső életét.

Kolozsvár a 13-14. század fordulóján már a vár falain kívül is tekintélyes területre terjedt ki és egy 1316-ból keltezett oklevél mint "városról" *(civitas)* emlékezik meg róla. További félszázad múlva azzal a joggal ruházták fel, hogy saját pecsétjét használhassa. E pecsét három bástyát és egy városkaput ábrázolt és az új közjogi helyzet büszke jelzésére szolgált. 1405-ben újabb kiváltságot kapott Zsigmond királytól, amikor is önkormányzatát közelebbről meghatározták. Ugyanekkor új, az előbbinél szélesebb és erősebb falakat építettek, amelyek az egész települést körülvették és oltalmazták. Végül ugyanezen évszázadban a város területéről kiszorították a vármegyei hatóságok minden befolyását és az önkormányzatot pallosjoggal is felruházták. Ezzel Kolozsvár élet és halál ura lett saját területén, szinte államot alkotott az államban.

Kolozsvár hivatalos pecsétje a XIV. század második felé-ből. Körirata: S(igillum) Consulum Civitatis Coluswar.

A 15. századi Kolozsvár már az egész későbbi belváros területére kiterjedt. Középpontja a régi várból áttevődött a Főtérre — a mai Mátyás király-térre — melynek tengelyében Szent Mihály arkangyal védnöksége alatt impozáns templomot építettek. A főtérre torkoló széles utcák a Nagy Alföld városainak térfelhasználását idézik emlékezetünkbe és így a városnak kifejezetten magyar jelleget adnak. Egész Erdélyben nem akad párja e harmonikus tervezetnek, melynek szabályszerűségéhez sem Brassó, sem Nagyszeben, sem Gyulafehérvár nem hasonlítható. Csak egy magyar város, Kassa mutat vele rokonságot. E tökéletes városi tervezet ismeretlen szerzőtől ered, akinek elgondolása századokra irányt szabott a város topográfiai terjeszkedésének. A főtéren álló templom hatalmas tömege körül több jeles épület keletkezett: kisebb templomok, városi és plébániai iskolák, egy kórház és néhány más középület, — mindez körülvéve a városi önkormányzat messzelátszó ismertető jelével, a magas és komor védőfalakkal. Ezt az önmagában is festői képet a természet díszítő szeretete végeláthatatlan bükk- és tölgyerdőkkel keretezte be, amelyek a környező hegytetőkön színes pompában tündököltek. Így jött létre Erdély földjén a nyugateurópai várostípus egyik látványos példája, amit előbb Aegidius Van der Rye (+1605) hollandi festőművész, utóbb (1617-ben) Houfnagel György vésnök örökített meg korunkra. Ilyen vonzó településsé, valóságos várossá alakult Kolozsvár a 15. és 16. század folyamán, mely az átutazó idegenre is lenyűgző benyomást gyakorolt.

Ekkor zúdult a városra második katasztrófája: a török jövetele. A magyarság, mint néhány száz évvel korábban a tatárokkal szemben, ismét csak egyedül, saját magára utalva volt kénytelen a túlerővel szemben felvenni a harcot, amely voltaképpen egész Európa ügye volt, amellyel szemben tehát egész Európának kellett volna vállvetve küzdeni. Mint ismeretes, a küzdelem során a törökök kiszakították a magyar állam testéből az Alföldet és röviddel utóbb, 1541-ben az erdélyi részeket önálló politikai életre kényszerítették. Ezzel az eseménysorral megszűnt a korábbi szoros kapcsolat Kolozsvár és az

anyaország között és a város jelentősége fokozatosan csökkent. Helyette új erdélyi központként Gyulafehérvár lépett előtérbe, amely Erdély belülről való összefogása szempontjából előnyösebb földrajzi helyzettel bír. Az erdélyi fejedelmek azért ezt a régi püspöki székhelyet választották állandó székhelyükül. Kolozsvárt 1600-ban a török seregek majdnem teljesen elpusztították. Azután elszenvedte több ízben a rátört pestisjárványt, 1655-ben egy hatalmas tűzvész is pusztította, majd 1658-ban, az önálló erdélyi fejedelemség bukásával egyéb bajok jöttek. Erdély földjét az egyesült török és tatár seregek ezután már évről-évre rendszeresen pusztították. Egy razziájuk alkalmával a belvárost is felgyújtották, elhurcolták, maradék kincseit és rabszíjra fűzve elhajtották lakossága jórészét. Az egykor díszes város ezután már csak árnyéka volt régi nagyságának.

A török kiűzése után Erdély visszatért a magyar király joghatósága alá, de idegen gondolkodású királyaink, a Habsburgok, nem egyesítették a Kárpátmedence egyéb részeivel a régi módra, hanem azoktól elválasztva, külön tartományként kezelték és közvetlenül Bécsből kormányozták. Bár e fordulat visszaadta a város békéjét és biztonságát, nem hozta vissza annak hajdani jólétét, híres iparát és kereskedelmét, fényes politikai és közigazgatási szerepét. A nemzettől idegen bécsi udvar egyoldalú vámpolitikájának fedezete alatt Erdélyt osztrák és cseh árucikkekkel öntötték el s az így előállott erős verseny csírájában fojtott el minden helybeli kezdeményezést és a kereskedelmet szűk keretek közé szorította. A németesítő politika Erdély közigazgatását határozott magyar-ellenes éllel a szász nép által lakott területre, Nagyszebenbe összpontosította. A visszaszorított termelési és fogyasztási színvonal, valamint a politikai-közigazgatási súlypont eltolódása következtében Kolozsvárt bekövetkezett a városi életforma hanyatlása. Egy 1720-ban végzett összeírás szerint az ott élő kézművesek és kereskedők egyhangúan azt vallották, hogy egyikük sem képes tulajdonképpeni foglalkozásából megélni, hanem mellékesen mezőgazdasági termeléssel is kénytelen foglalkozni. Ez a kettős, félig városi félig falusi életforma a legjellemzőbb vonása a 17-18. századi hanyatló Kolozsvár életének.

A város és vele együtt egész Erdély újabb virágkora a 18. század végén kezdődött, a magyar nemzeti gondolat újjáéledésekor. E gondolat zászlóvivője és kialakítója elsősorban a helybeli nemesség volt, tekintve, hogy más társadalmi osztály erre a szerepre kevés ereje miatt nem vállalkozhatott. A magyar nemesség régi politikai érzékétől vezetve, a magyarság vezető szerepének visszaszerzését helyes meglátással az anyaországgal való újraegyesülésben ismerte fel. Ez új politikai elgondolás első eredményeképpen sikerült az erdélyi tartományi kormányzatot *(Guber-nium)* Nagyszebenből Kolozsvárra áthelyezni (1790). Fordulópontot jelentett ez a város fejlődésében, mert a nagy politikai méltóságokat viselő magyar nemesség hamarosan a német városi polgároknak is eszményképe lett. E két társadalmi réteg között a családi kapcsolatok révén bekövetkezett az egybeolvadás és kialakult a "nemes polgár", a patrícius életeszménye. A 19. század negyvenes éveiben ez a megújhodás már hatalmas energiáktól táplálva haladt előre s a régi, egységes magyar állam helyreállítása a közigazgatási határokkal szétszakított két magyar hazában általános követelménnyé lett. 1848 e gondolat megvalósulásának éve, az a történeti pillanat, amidőn az erdélyi országgyűlés a kolozsvári Redoute épületében, az Únio-utca 21. szám alatt kimondta Erdély és Magyarország egységének helyreállítását, a két ország únióját. Az oroszokkal szövetkezett bécsi udvar a magyar szabadságharc leverésével

(1849) megpróbálta ugyan a történelem kerekét visszafordítani, de az osztrák-magyar kiegyezés (1867) újra helyreállította az ország történelmi egységét. Kolozsvár visszatérése az egyetemes magyar életbe azonnal visszaadta e városnak természetes hivatását és biztosította fejlődésének kedvező feltételeit. Az ipar gyorsan és nagy lépésekkel haladt előre, a kereskedelem felvirágzott s a politikai-szellemi élet mindjobban elmélyedt. Kolozsvár minden tekintetben Kelet-Magyarország (Erdély) első városává lépett elő, azzá a központtá, amellyé az első vár megalapításával királyi ura kiszemelte.

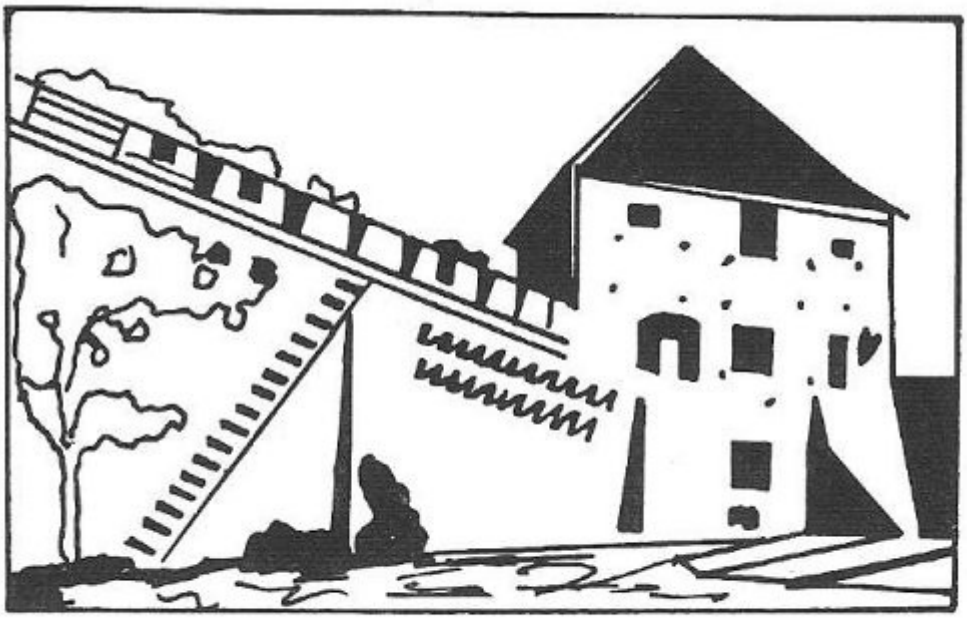

A kolozsvári Bethlen-bástya
A régi város festői bástyafalainak egyik maradványa

A város beépített területe 1790-től szakadatlanul bővült s fokozatosan kinyúlt a Szamos és Nádas völgyeinek közelfekvő lapályaira. E térbeli kiterjeszkedésnek majdnem mindenütt áldozatul estek a festői várfalak és eltűntek a közlekedést akadályozó városkapuk. A város szélén kezdődő hatalmas tölgy- és bükkerdők, melyek egykor a díszes keretet szolgáltatták, szintén eltűntek, úgyhogy a szem ma már csak itt-ott pihenhet meg egy-egy erdőfolton az egyébként kopár, szürke-sárga kolozsvári hegyláncokon. Külsőleg ez a legszembetűnőbb változás a régi városképen. Ebbe az akadálytalanul folyvást terjedő városba azonban a villamosok fülsiketítő lármája sohasem tudott behatolni, itt az élénk forgalom ellenére is megmaradt egy bizonyos nyugodt előkelőség, bár a városi jelleg szakadatlanul erősbödött. Az erdélyi kormányzat visszatelepítése után az állam, a gazdag mágnások és az egyház versenyezve építették fel a szebbnél-szebb épületeket, magánpalotákat és kórházakat. 1791-ben kővel burkolták az utcákat; 1827-ben bevezették az utcai világítást; 1871-ben gázvilágításra tértek át; a Ferenc József-Tudományegyetem felállítása 1872-ben egy egész városnegyed keletkezését vonta maga után; 1827-ben vízmű létesült és 1906-ban Kolozsvár már villamosan kivilágított modern város. Utcáit és parkjait hatalmas platánfák szegélyezik, egyes útvonalakat illatos akácfák és lágyan ringó hársfák díszítik. A villanegyedek kertjeiben szebbnél-szebb díszcserjék és bokrok virítanak s ezek kora tavasztól egész nyáron át a késő őszig illatos parfőmmel telítik a levegőt. Könnyű megérteni, hogy e vonzó város elvesztése miatt 1918-ban minden magyar szemből könnyek hullottak.

1918 december 24-től 1940 szeptember 11-ig a város román uralom alatt élt. A második kécsi döntés után, mely a Duna-vidék tarthatatlan helyzetét részben orvosolta, Kolozsvár újra magyar lett és felvette történelmi hivatását. De 1944 őszén a sors kereke ismét fordult: a keleti óriástér erői ezúttal nem tatárok és nem törökök, hanem bolsevista szlávok által összefogva, immár harmadszor a történelem folyamán, elárasztották a Kárpátmedencét, összezúzták annak politikai szervezetét és Erdéllyel együtt Kolozsvárt is kiszakították a magyar életközösségből. Az országrész román fennhatóság alá került, júdáspénzként az elkövetett regáti árulásért.

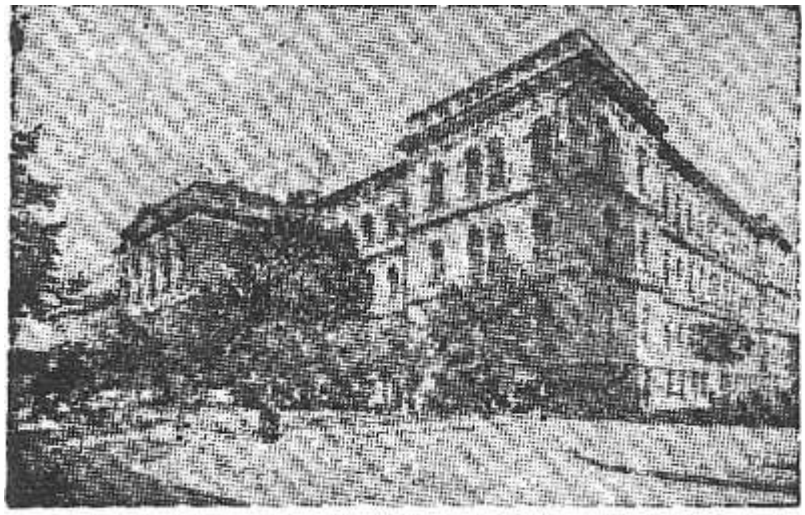

A kolozsvári egyetem központi épülete

Kolozsvár köztörténetén kívül hosszasan lehetne időznünk e fontos magyar őrhely művészi emlékeinek felsorolásánál, a város gótikus, renaissance és bárok emlékeinek bemutatásánál, amelyek arányosan szaporodtak a város jólétével és csökkentek viszontagságos sorsával. Ettől azonban el kell tekintenünk, mert a szükséges illusztráló anyag közzétételétől visszatartanak anyagi lehetőségeink. De sokat mondhatunk és még többet mondhatnánk arról, mit jelent Kolozsvár az összmagyarság számára, különösen pedig népünk Erdély földjén élő ága számára. Ez a város ugyanis nemcsak földrajzpolitikai, néprajzi és művészi fejlődése révén függ össze a közös magyar élettel, hanem a lelki és szellemi élet ezer meg ezer szálával is. Kolozsvárt született a legnagyobb magyar királyok egyike: Hunyadi Mátyás. Ebben a városban zajlottak le azok a híres hitviták, amelyek a város középkori lelki egységét ideiglenesen megbontották. A nemzedékeken át tartó küzdelemből azonban katolikusok, luteránusok, kálvinisták és unitáriusok egyformán győzelmesen kerültek ki, mert a 16. század végére valamennyien biztosították szabad vallásgyakorlatukat. Ez az Európában akkor egyedülálló történelmi tény nemcsak a korán kialakult vallási türelmesség bizonyítéka, hanem annak is jele, hogy Erdély földjén alakult ki legkorábban a modern magyar nacionalizmus felekezetek fölött álló, minden magyart összekötő eszméköre. Ez új gondolatrendszer egyik leghatalmasabb képviselője Erdély útmutató első nagy fejedelme Bocskai István volt.

Kolozsvár legnagyobb fia:
Hunyadi Mátyás magyar király

Kolozsvár kulturális jelentősége hatalmas szellemi erején nyugszik, amelyet megalapításától kezdve szakadatlanul sugároz szét egész Erdélyben. Ebben a városban a magyar kultúra ápolása a kolozsmonostori bencés apátság felállításával, a 11. század derekán, több mint 900 évvel ezelőtt kezdődik. A vallási viták korában számos magas iskola keletkezett s nemzedékeken át képezte ki Erdély szellemi vezérkarát. Ebben a városban állították fel Erdély első magyar nyomdáját 1550-ben s annak első kiadványa Heltai Gáspár *Katekizmusa* volt.[13] Báthory István erdélyi fejedelem, aki egyúttal lengyel király is volt (1576-1586), az orosz hódító politika feltartóztatásával szerzett magának halhatatlan nevet a történelemben. Ő volt az, aki kora követelményeinek megfelelően felállította Kolozsvárt az első erdélyi egyetemet 1581-ben, a jezsuita rendre bízott *Bathorianum*-ot. Ez az egyetem viszontagságos sors után a 17. század végén új életre ébredt és lett a város legfontosabb művelődési intézményévé. Jogi és orvosi kara megérte az új, teljes — azaz négy karú — magyar egyetem felállítását 1872-ben. Itt, ebben a

városban született meg a magyar akadémia és a magyar múzeum felállításának gondolata, itt jött létre az első magyar állandó színjátszó társulat 1792-ben, az első erdélyi tudományos folyóirat 1814-ben és itt fejti ki 1859 óta szakadatlan tevékenységét az Erdélyi Múzeum Egylet, többszáz kötetre terjedő kiadványaival. 1908-ban Kolozsvárt 22 templom állt, 77 iskola működött 721 tanerővel és könyvtáraiban több százezer kötetnyi könyv állt a tanulni és okulni vágyó lakosság rendelkezésére. Rövid visszatérése idején (1940-1944) Kolozsvár szellemi és tudományos élete újra eleven színpompában bontakozott ki. Ez a város elszakíthatatlanul szívünkhöz nőtt és nem nyugodhatunk bele mai sorsába.[14]

---

[12] Ez a tanulmány eredetileg német nyelven jelent meg, valamivel bővebb terjedelemben és gazdag illusztráló anyag kíséretében, Kolozsvár-Klausenburg, das Herz Siebenbürgens címmel (Kolozsvár, 1944).

[13] Konstantinápoly első török nyomdáját is egy kolozsvári magyar ember állította fel 1729-ben, aki Thököly Imre szabadságharca idején esett fogságba, áttért az iszlám hitre s felvett török neve alatt, mint Ibrahim Müteferrika, azaz az "uralkodó szolgálatára rendelt Ibrahim" tette magát híressé a török kultúrtörténetben.

[14] Kolozsvárral foglalkozó tanulmányok: Balogh Jolán, Kolozsvár régi lakói. Hitel, 1942. — Makkai, Ladislaus, Klausenburg. Budapest, 1944. — Makkai, Ladislaus, Villes de Transylvanie. Budapest, é. n. — Sebestyén József, Kolozsvár sz. kir. város címere. Kolozsvári Szemle, 1943. — Simonfay Aladár, Ibrahim Müteferrika, Bahnbrecher des Buchdrucks in der Türkéi. Budapest, 1944.

•

Rákóczi fejedelem
kétszázötven év távlatából (1953)

Rákóczi Ferenc fejedelem

Kétszázötven esztendővel ezelőtt, 1703-ban kezdődött el a magyar nemzet leghosszabb fegyveres szabadságharca és bontotta ki lobogóit a "Szabadságért" Rákóczi Ferenc. Bár a fegyverek zaja a majtényi síkon 1711-ben elült s a véres történeti események idők múltával az emberek emlékezetében megfakultak, az egymásután következő nemzedékek lelkében mégis mind a mai napig különös zengése maradt e névnek: "Rákóczi Ferenc". Bizonyítja ez, hogy a lefolyt küzdelem értelme és eszmei tartalma ittmaradt közöttünk és sugalmazásaival, biztatásaival alkotóereje lett a nemzet mindenkori életének.

Az írók és költők, a politikusok és a zenevilág emberei, akik e nagy magyar vezér egész újabbkori történetünket bevilágító alakjához közeledtek,

elsősorban maguk is az ö eszmei örökségét kutatták, azt próbálták fogalmi hálózatukkal megragadni. Ügy tettek, miként Farkas József református püspök magáról vallotta: "Én csöndben hozzásimulok az élőhöz, a világ végezetéig halhatatlan Eszményképünkhöz ... ővele magával beszélgetem meg: mit tartsak róla, küzdelmeiről, álmairól, csalódásairól, sikereiről, hihetetlen szenvedésekkel áldott életének sok keserves búsulásáról." Rákóczi eszmévé finomulása a 18. század végén már bekövetkezett s a hős azontúl, miként Csaba vezér is, a kárpáti népek legendás alakjává változott, aki a múltat összeköti a jelennel s irányítást ad a jövőre, aki tehát maga az élő nemzeti folytonosság. Ezért valahányszor a magyar sors kereke nagyot fordult, azaz megváltozott a jelen és más jövőt sóvárgott a nemzet, Rákóczi rendkívül gazdag vonásokat felmutató portréján mindannyiszor más és más vonásokat láttak kidomborodni, — más lett a kor Rákóczi-szemlélete.

Járjuk hát végig e történelmi óriás színes galériáját és vessük fel a kérdést, melyik a mi Rákóczink, a számkivetettek vezérlő csillaga és melyik az "igazi" Rákóczi?

Az állami függetlenség hőse

A Habsburg-monarchiába illesztett Magyarországnak a kiegyezés idejétől (1867) az összeomlásig (1918) az a legjellemzőbb vonása, hogy nem volt az állami függetlenség teljes birtokában. Annak lényeges részeit az idegennek megmaradt uralkodó gyakorolta, aki az ország érdekei fölé idegen érdekeket helyezett a külügy, a hadügy, a gazdasági élet és nem utolsó sorban a szellemi élet terén. A magyarság ezidőben leghőbb sóvárgással az állami élet teljének megszerzésén csüggött és e függetlenség teljes megszerzését tartotta legfontosabb feladatának. Ebben a jelenben és ebben a jövő elképzelésben, amit az akkori korszellem, a szabadelvű irányzat csak erősített, érthető, hogy Rákóczi nagy szabadságharcának bonyolult szövedékéből leginkább azok a mozzanatok ragadták meg figyelmét, amelyek a nemzet jelen és jövő törekvéseivel legszorosobban összefüggtek. Ezért a kiegyezés korabeli magyarság lelki szemei előtt Rákóczi küzdelmének értelme és lényege úgy tűnt fel, mint elsősorban a politikai függetlenség visszaszerzéséért folytatott megalkuvás nélküli küzdelem és a fejedelem maga ennek a küzdelemnek hőseként jelent meg. Ez a szemlétet hosszú ideig kizárólagosan uralkodott a magyar szívekben s magának követelte az egész Rákóczit.

A fejedelem érzés- és gondolatvilágában a függetlenségre való törekvés kétségtelenül egyike a legszembeszökőbb vonásoknak. Harci zászlóira, pénzeire a "Szabadság" szót íratta és arról beszéltetett az általa kiadott első magyar hetilapban és azt mondták az általa sugalmazott francia nyelvű egykorú írások. Megrendítő Vallomásaiban a fejedelem maga is azt írta: "Nem vezérelt bosszúvágy, nem a korona avagy a fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodói ösztön, hanem egyedül a szabadság szeretete és a vágy, felszabadítani hazámat az idegen járom alól. Célja minden tettemnek egyedül ama hiú dicsőség volt, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek." E mély zengésű igéket a szabadságról és hazáról a kiegyezés korabeli nemzedék sokszor és sokat idézte és könnyű megérteni azok többszörös visszhangját a korabeli magyar lelkekben. Ezekben az igékben valóban minden eleme bennevolt az újabb és újabb stilisztikai formákban kifejezett magyar függetlenségi vágynak.

Hogy az állami függetlenséget kifejező Rákóczi-portré oly mélyen bevéső dött a magyar köztudatba, nem utolsó sorban egy híres-neves magyar történetíró,

Thaly Kálmán munkásságának tulajdonítható, aki egész életét a fejedelem glóriájának megszövésére szentelte és fáradhatatlan buzgalommal kutatta fel az idevágó levéltári okmányokat. E mélyen járó Rákóczi-kultuszra utalva írta az 1935-ös Rákóczi-ünnepek alkalmával Ravasz László püspök, hogy Rákóczi volt az, "akiben az egyszerű embertől a legmagasabbig azonnal világossá vált a magyarnak az az ősi és örök igénye, hogy önmagáé legyen, hogy maga rendelkezzék maga felett. A nemzeti öncélúság és az emberi méltóság nagy szenvedélyét, amelynek Rákóczi rabjául esett, ő zendítette meg a legtisztábban és a legerőteljesebben. Az utolsó pillanatban az életvágynak, a nemzeti méltóságnak, az önnállóságnak ösztöne őbenne teljesült meg."

A kiegyezési korszak végén történt egy kísérlet arra, hogy ezt a Rákóczi-képet összetörjék a magyar szívekben s a történeti hős lealázásával előkészítsék az utat egy Habsburg-szempontú kép, a "lázadó Rákóczi" kialakítására. Erre a munkára Szekfű Gyula vállalkozott, aki akkor a bécsi Udvari és Állami Lelvéltár szolgálatában állott és utóbb a budapesti kommunista kormány moszkvai követe lett. A kísérletet azonban a magyar közvélemény felháborodással utasította vissza, a munkát tudománytalannak tartotta, Szekfűt pedig nemzetgyalázónak bélyegezte. Így az állami függetlenség Rákóczi-portréja épségben hagyományozódott át a trianoni Magyarországra is és élénken élt a két háború között. A rendszer egyik ismert ideológusa, Kornis Gyula professzor állapította meg 1935-ben, hogy "Rákóczi személyisége és a nemzeti szabadság ügye a magyarság történelmi tudatában két század óta egyet jelent. Rákóczi egész szellemi és erkölcsi mivoltának, lelkialkata valamennyi lényeges tulajdonságának egy közös kútfeje van: hivatástudata. Lelke mélyén meg van győződve történeti küldetéséről : érzi, hogy az ő életének különös missziója van a magyar nemzet sorsának irányításában. E küldetés tartalma politikai eszmény: az 1526-ban elvesztett független államiság visszaszerzése a nemzet számára."

A teljes nemzeti gondolat szimbóluma

Az első világháború és a velejáró országcsonkítás után, amikor a függetlenség váratlanul ölünkbe hullott, amikor tehát a jelen és jövő problémái megváltoztak, a múltból örökölt Rákóczi-kép mellé a szellemtörténeti kutatások nyomán egy újabb portré lépett: Rákóczi-szemléletünk kibővült, kiegyensúlyozódott és elmélyült, hogy "egész igazságunk, egész hazánk szabadságának soha el nem homályosuló szimbólumává" legyen. Ezen a képen Rákóczi a szellemi és anyagi élet minden terén függetlenül kibontakozó magyarság vezéreként, mint a "korszerű magyar szintézis" hőse jelent meg, aki nemcsak az elérendő nemzeti célt tűzi ki, hanem saját példájával elöljárva, az ahhoz elvezető utat is megmutatja. A cél, amit Rákóczi kijelölt, — magyarázta most Ravasz László, — a magyarság ön-értékűségét hangsúlyozza, azt, hogy saját magunkért vagyunk e világon. "A magyarság olyan életminőség, amely az életnek célja és értelme. Ez a Rákóczi-fogalom első tényezője." Magyarnak lenni tehát nem kiváltság, se nem büntetés, hanem "sors és lét", amit vállalnunk kell.

Az út pedig, amelyen járnunk kell, hogy eljussunk az öncélú magyarság érdekeinek sikeres ápolásához, Rákóczi megfogalmazásában "hirdeti a nagy magyar egységet": politikai, társadalmi és vallási téren egyaránt. Hóman Bálint kultuszminiszter és történetíró fogalmazásában Rákóczi ezt a következőleg példázza: "A 17. században nagy küzdelem idejét élte a nemzet. Amellett, hogy idegen hatalom, a török ékelődött az országba, két nagy

irányzat küzdött egymással. Mindegyik élén jó hazafiak, de éles politikai ellentétben álló férfiak állottak. Az egyik oldalon Esterházy Miklós és Pázmány Péter, a másik oldalon Bethlen Gábor és I. Rákóczi György... Ennek a korszaknak elmúltával egy nyugalmasabb kor következett, amelyet a közhatalom a magyar jogok elkobzására kívánt felhasználni. Es ekkor a nemzet egységes táborba egyesült ezekkel a hatalmi törekvésekkel szemben és ennek a tábornak élére az a férfiú állott, aki anyai ágon a Zrínyiektől származott, Zrínyi Pétertől, aki testvérével, a költő Zrínyi Miklóssal együtt Pázmány Péter gyámfia, apai ágon pedig Rákóczi György unokája volt. Őmaga személyében egyesítette a két magyar tábor hagyományait és személyében képviselte a nemzeti egység gondolatát" (Rákóczi, a politikai egység megszemélyesítője). "Rákóczi Ferenc — folytatta Hóman Bálint jeles beszédét, — a nagybirtokos, akinek szabadságharca a szegények, a zempléni, beregi és ungi jobbágyok felkelésével kezdődött, mint parasztvezér jött az országba és rövidesen mellette állott az egész magyar társadalom fel a legmagasabb rétegekig" (Rákóczi a társadalmi egység megszemélyesítője). "Rákóczi Ferenc, a nagy katolikus, aki az ellenreformáció idején a protestantizmussal szembenálló jezsuita rendnek volt nagy tisztelője, tömörítette, egyesítette nemcsak a katolikus magyarságot, hanem a protestáns magyarság vezető rétegét és nagy tömegét is" (Rákóczi a felekezeti béke megszemélyesítője).

Ezzel a két éles vonással, — az öncélú és teljes nemzeti kibontakozás szükségességének megfogalmazásával és a hozzávezető út kijelölésével, — teljessé vált az újabb Rákóczi-kép. S a fejedelem a csonka ország magyarjai előtt is nagy magasságba emelkedett és méltán írhatták róla ekkor is, hogy "az újabb magyar történet nála dicsőbb alakot nem mutat fel."

A dunavölgyi népek elhivatott vezére

Amíg a csonka ország történetfilozófusai Rákócziban a nemzeti öncélúság halhatatlan képviselőjét pillantották meg, az elszakított részek és a külföld magyarsága ugyanakkor más újabb vonásokra lett figyelmes. Az ő jelenük több néppel való együttélés benyomásai alapján formálódott ki és jövőképzetüket a magyar vezetés utáni sóvárgás töltötte ki. Ezért Rákóczi tetteit olvasva, cselekedeteinek értelmét keresve, az ő szemük a fejedelem századokból visszanéző arcán az ezekkel rokon vonásokon akadt meg, amiket egybefonva, szemük előtt egy harmadik Rákóczikép alakult ki. E képen a fejedelem mint sok nép szervezője és elhivatott vezére jelent meg.

Ez a kép is a fejedelem szimbólumain és igéin épül fel. Hiszen ő vésette a szabadságharc kardjaira a sokatmondó hét betűt: F-R-I-N-G-I-A! Ezzel is hirdette: *Franciscus Rákóczi In Nomine Gentium Lncipit Arma,* "Rákóczi Ferenc népek érdekében ragadott fegyvert." A gondolatot Vallomásaiban írt szavai is aláhúzzák : "Az isteni gondviselés elküldött a puszta hazába, hogy fegyverre és szabadságra hívó szózat legyek. Es a szózatot meghallotta az ország minden népe": a magyar, a tót, a rutén, az oláh, stb. Mindezen népek szabadságáért, mindezen népekkel egyetértve harcolt a magyar hős, a vezető nemzet fia. S vezéri tisztét oly becsülettel viselte, hogy érte családi boldogságát és jószágának mérhetetlen tömegét is feláldozta és inkább számkivetésbe ment, semhogy cserben hagyta volna híveit és a közös ügyet. Erre a kettősségre, — sok nép szervezésére és sok nép vezetésére, — utalt a megszállt Kassán elhangzott egyik beszéd, amelyben a szónok kidomborította, hogy "Rákóczi, a nagy úr, a szegény elnyomott rutén, tót és magyar népnek volt vezetője... a népért és emberi szabadságért fogott fegyvert... típusa volt

annak a fogalomnak, amit a magyar úgy fejez ki, hogy úr ... egy pillanatig sem habozott, amikor arról volt szó, hogy egymillió holdnyi birtokát feláldozza és ezzel adta példáját annak, hogy mi a vezér." Rákóczival, ezzel az "úrral" a magyarság megmutatta, hogy amikor a Duna-medencében a vezetés az ő kezében volt, mindenkor az ország egyetemes érdekei szerint, a népekkel egyetértésben tudott cselekedni, a magyar uralom tehát nem támaszkodott a nyers erő alkalmazására.

Az egyetemes európai szempont szükségszerű kiegészítője e Rákócziképnek. Mert a fejedelem szabadságharcának jelentősége nem korlátozódott csupán azokra a népekre, amelyek szabadságáért közvetlenül harcolt. Hanem azzal, hogy az európai egyensúlynak oly fontos középeurópai pillérét megvédelmezte és ezt a hivatást csábító ígéretekért, a lengyel koronáért sem hagyta el, minden európai nemzetnek nagy szolgálatot tett. Ez Rákóczi küzdelmének európai értelme, amit a magyarság külföldi posztjain állók pillantottak meg és rajzoltak fel a Rákóczi-portréra. "Rákóczi a dunavölgyi népek gondviselő vezére volt — írtam magam is Párisban, 1935-ben, — aki országokat áttekintő képességével európai érdekű harcossá lett és mint ilyen kora legnemesebb alakjai közé emelkedett."

A szent ember mintaképe

A trianoni korszakban még egy harmadik — sorrendben immár negyedik — kép is csatlakozott a díszes Rákóczi-galériához, jeléül annak, hogy oly spirituális, romantikus kor volt ez, amelyben az emberek egyúttal "az örök értékek, anyagtalan eszmék és abszolút valóságok után szomjaztak." Ennek a kornak magábanéző, lelki embere ismerte fel Rákócziban az Ég felé forduló arcot, s rajzolta meg róla a szent ember portréját. Ez a kép is az egész Rákóczira tart igényt s ugyanannyira háttérbe szorítja a hős többi vonását, mint az előbbi portrék a szent emberét.

E kép vonalait is eredetileg a fejedelem maga húzta meg s hitelesítette kolostori életével. Vallomásaiban találjuk e gyönyörű lelkirajzot: "Mindennél jobban indított az, hogy Isten akaratát teljesítsem: mert Te látod Uram, hogy sem fejedelemségre nem vágyakoztam, sem a háborút, a bosszúállást nem kívántam, sem a veszélyektől nem irtóztam. Közömbös volt az személyemre, hogy mely úton járok, csak azon járjak, melyet Uram Istenem Te tűztél ki nékem."

Ezeket az Isten akaratát fürkésző gondolatokat Szörtsey József így kommentálta: "Ezek Rákóczi szavai; mélyről búgnak föl, akár Jézus Krisztus Hegyi-beszéde és magasan szárnyalnak fel a csillagos egeken túl a Mindenható Istenig. Ezek a szavak túlemelik Rákóczit minden földiségen, túl a nemzeti szabadsághős esendő nimbuszán..." Ez a földiségen túlemelt Rákóczi Szent Ágoston, Assziszi Szent Ferenc és Pascal társaságába jut s elmondhatni róla: "Elindulásától megérkezéséig, édesanyja első csókjától szíve utolsó dobbanásáig Isten hordozta kézenfogva." Herczeg Ferenc is azt fejtegette "Pro Libertate" c. regényében, hogy "Rákóczi nagysága nem is politikai vagy katonai sikereiben, hanem páratlan jellemerejében van." Zolnai professzor észre is vetette, hogy ezen a negyedik Rákóczi képen a nagyságos fejedelem "mint alázatos, testi és lelki remete jelenik meg, Istennel beszélgető, magányos, mély vallási kultúrának átélője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő bölcs monarcha." Szerinte Rákóczi "a magyar katolicizmus egyik legérdekesebb egyénisége, a magyar szellemi élet múltjában Európát magába vevő és Európának magából adó gondolkodók

egyike", aki "ha nem a józan racionalizmus és a felvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét és szellemült lénye csodákat fakaszt a lelkekben... Szemünk láttára nő fel az egymásután jövő századok során az örökkévalóságba s bizony egyike ama nagyjainknak, akikre nem volt méltó a világ."

A száműzöttek vezér csillaga

Magunkról, száműzöttekről és külföldön élő magyarokról szólva, a mi múltunk, jelenünk és jövőnk olyan élesen elkülönülő korszakot jelent, aminőt a bemutatott nemzedékek egyike sem élt át. A múltból nekünk magyarságtudatunkon és hivatásérzésünkön kívül semmi másunk nem hagyományozódott át a jelenre. Nekünk nincs állami függetlenségünk és szabadságunk, mégcsak csonka hazánk sincs, sőt megszakadtak kapcsolataink fajtánk élő törzsével és hazai oltárainkat is meggyalázták. Ami után mi ebből a bánatos jelenből sóvárgunk, ahogy mi a jövőt elképzeljük, arról nekünk csak a magyar történet szelleme muzsikál szívünkben. Hát ennyi sebből vérezve, ennyi vágyat hordva lelkünkben, vajon melyik képet választhatnánk ki magunknak a magyar Pantheon színes Rákóczi-galériájából? — Én azt hiszem, mi csak egyet tehetünk: sírva öleljük keblünkre mind a négy képet, mert mind a négy a "miénk", reánk mind a négy egyforma varázzsal hat, mi valamennyit egyformán "szeretjük". S talán így érzelmileg éppen mi állunk legközelebb e nagy-magyar, színekben gazdag lényéhez.

Eltűnődve a fejedelem portréján, mégis úgy érezzük, hogy nekünk, akik századok múlva újra éljük az ő keserves sorsának utolsó fordulóját, egy-két vonással gazdagítanunk kell arcát. Nekünk lényeges mozzanat, amire eddig szükségszerűen kevés hangsúly esett, hogy a fejedelem a nemzeti gondolat mellett, amiért megelőzőleg fegyverrel harcolt, a számkivetésben is szívósan kitartott, — mindhalálig. Nem adta fel elveit semmiféle előnyért és vagyonért, hanem hősiesen tűrt és szenvedett a nemzet jogaiért. Ezen a hűségen kívül számkivetettségében is jellemzője maradt vezéri tulajdonsága és személyes varázsa, mely megóvta emigrációját az eszmei széttöredezéstől. És végül még egy vonás: a fejedelem számkivetettségében az otthon elbukott nemzet nagy szószólója lett. Nemcsak személyes érintkezései során szerzett annak lelkes híveket és barátokat, — az egykorú francia memoire-irodalom bőven tanúskodik erről, — hanem maga is írt és sugalmazására az akkor virágzó hollandiai nyomdákban könyvek jelentek meg nemzete sorsáról. Mindez nem volt hiábavaló munka, mert a későbbi idők meghozták erőfeszítései gyümölcsét, bár ő maga annak már nem lehetett osztályos része.

Ez a nemzeti gondolathoz hű, ahhoz a számkivetésben is ragaszkodó, kardja helyett immár tollát forgató, de mindhalálig "vezérlő" fejedelem minden idők magyar nemzeti emigrációjának legmegkapóbb, örökké élő alakja, — a Rákóczi-galéria utolsó képe.

Az "igazi" Rákóczi

Miután végigjártuk a magyar történet Rákóczi-képtárát, bizonyára felmerül a gondolat: melyik hát az igazi Rákóczi? — *Mind valamennyi kép "hű" és "igaz"!* Ez nem lephet meg bennünket és könnyen megértjük, miért. Aki valaha járt a velencei Campanella híres tornyában és onnan szétnézett, láthatta, hogy ahány világtáj felé fordította tekintetét, annyiféle kép tárult eléje, — bár mindig ugyanazt a várost látta. Így vagyunk az öt Rákóczi-portréval is:

bármilyen szempontból nézzük a hőst, mindig egy egész emberi életet kitöltő tevékenység, egy kerek és új látvány tárul elénk. Azt azonban nem mondhatjuk, hogy csak az egyik, vagy csak a másik Rákóczi-kép a hiteles, s a többi már nem az. Mert legyen az értékmérőnk akár a politikai függetlenség eszméje, akár a teljes nemzeti gondolat, akár a dunavölgyi-európai szempont, vagy a szent emberé, a száműzötté, mindegyik az igazi Rákóczi-léleknek csak egy darabját tükrözi. A "nagy Rákóczi" ez öt kivételes emberábrázolás együttese: ez a hiteles történelmi hős, az újabb magyar múlt legnemesebb vezető egyénisége.

Hogy a magyar szabadságharc vezére ilyen kivételes erkölcsi nagysággá emelkedett előttünk, a késő utókor előtt, annak Rákóczi személyes varázsán kívül magyarázatát adhatja az is, hogy kibontakozását roppant nagy történeti erők segítették elő, melyek félelmetesen állandók a magyar történelem folyásában egészen napjainkig. És Rákóczi ezekkel az erőkkel szemben tanúsított állásfoglalását annyira a magyarság lelkéből vett szarvakkal és tettekkel fejezte ki, hogy értékskáláján nemcsak nemzeti múltunkat mérhetjük fel, hanem az minden korszakban iránytű gyanánt szolgálhat, amíg csak él magyar a Kárpátok ölén.

•

A felvilágosult abszolutizmus Magyarországon, 1761-1795

A "felvilágosult abszolutizmus" divatos történettudományi kifejezés, amelyet a francia tudósok és őket követve néhányan mások is felvilágosult deszpotizmus változatban használnak.[15] Magyar vonatkozásban helyesebbnek látszik, ha e kifejezésben az abszolutizmus szót megtartjuk, mert így előre jelezhetjük, hogy a kérdéses történeti szakasz nálunk szerves láncszeme annak a hosszabb abszolutista ciklusnak, amelyet a Habsburg-uralkodók vezettek be országunkban a 17. század első felében. E hosszabb ciklusban ugyanis a "felvilágosult" jelzővel ellátott rész középütt helyezkedik el a megelőző "katolikus" és a következő "reakciós" abszolutizmus között.

Mit értünk felvilágosult abszolutizmus alatt? Azt, hogy valamely országban vagy birodalomban *a fejedelem önkényesen, minden más alkotmányos tényező kizárásával* akarja megvalósítani a 18. századi racionalizmusból eredő politikai, gazdasági, társadalmi és közigazgatási reformokat. Olyan kormányrendszer felállítását jelenti, amely eltakarítja a középkorból fennmaradt intézményeket és helyettük "ésszerűnek" mondott új kormányzati rendszert vezet be. Amíg a felvilágosult abszolutizmus elvi célkitűzései Európában mindenütt azonosak voltak, az elvek gyakorlati kivitelezése országonkint más és más formát öltött aszerint, milyen erős volt a középkori rendszer még fennálló maradványa és milyen széles fronton történt meg az összeütközés a régi és az új rendszer között.

1. Mint ismeretes, Magyarország 1526-ban a Habsburgok jogara alá került, akik egyidejűleg Ausztria és Csehország urai is voltak és viselték a Német Római Szent Birodalom császári koronáját. Ebben a hatalmas kiterjedésű birodalomban, amely Európa nagy részét felölelte, a 17. század folyamán jelentős területi eltolódások következtek be. A Harmincéves háborút befejező westphali béke (1648) ugyanis a Német Római Szent Birodalom egész területét végleg leszakította a Habsburg-birtokok tömegéből azon egyszerű módon, hogy visszaállította a háromszázegynéhány német fejedelem függetlenségét. E béke után a Habsburgok uralmi területe összezsugorodott a kis Ausztriára, Csehországra és Magyarország török által el nem foglalt nyugati szegélyére, az úgynevezett királyi Magyarországra (az Alföld még török uralom alatt állott, Erdély pedig független volt), vagyis a Habsburg birodalom megszűnt nagyhatalom lenni. Egy jó emberöltő múltán azonban bekövetkezett a törökök Európából való kiűzése és egymás után tértek vissza a magyar korona alá a 150 évig rabságban tartott magyar városok és vármegyék. 1686-ban Buda vára, a korona gyöngye is visszatért s röviddel utóbb a történelmi Magyarország egész területe, Erdéllyel együtt. A felszabadult Magyarország területe nagyobb volt, mint Csehország és Ausztria együttvéve, úgyhogy a Habsburg birodalom területe hirtelen megkétszereződött és újra nagyhatalmi rangra emelkedett. *E nagyhatalom súlypontja azonban már nem Európa belső, német lakosságú területeire esett, hanem kifejezetten a Duna középső medencéjébe, ahol a német elem a magyar és szláv lakossággal szemben kisebbségbe jutott. Az új Habsburg birodalom területi, népi és kormányzati felépítése tehát egészen más volt, mint a régié.*

A monarchia szerkezetének megváltozását és súlypontjának eltolódását mégis csak a Hétéves háború (1756-1763) folyamán vették észre, amikor kiderült hogy az új nagyhatalom alapja gyenge és erőssé csak a három történetileg külön ország Ausztria, Csehország és Magyarország modernizálásával válhat. E felismerésre először gróf Kaunitz (1711-1794) jutott, a monarchia párizsi

nagykövete, aki észrevételét Mária Teréziához intézett több beadványában kifejtette és azt ajánlotta, hogy a három országot *egységesítsék* és e nagy átalakítás elvégzésére állítsanak fel egy külön tanácsadó szervet, amelynek tagjai minden társadalmi kötöttségtől, helyi és nemzeti érdektől mentesen, egyedül az egységesítést tartva szem előtt, véleményt mondana minden olyan ügyről, amely döntés végett az uralkodó elé hivatott kerülni. Ez az államférfi tehát, a racionalista eszmék hatása alatt elérkezett az egységes "Nagy Ausztria" *(Gross Österreich)* állameszméjének megfogalmazásához, amely lényegében a történelmi Magyarország szerepét akarta átvenni a Duna völgyében Bécs központtal. Miután az uralkodó, Mária Terézia magáévá tette Kaunitz gróf nagyratörő javaslatait, megbízta őt a monarchia belügyeinek vezetésével 1760-ban és a következő évben életre hívta a javasolt tanácsadó szervet Államtanács *(Staatsrat)* néven. Ezzel a lépéssel a felvilágosult abszolutizmus gondolatköre a Habsburg-monarchiában hivatalos kormányprogram lett és vele együtt elindult tövises útjára a nagy igényű Gross-österreich eszméje.[16]

2. Az 1761-ben homloktérbe került új birodalmi gondolat azt jelentette, hogy ezután a főfigyelem a Magyarországon elvégzendő változásokra irányul. A monarchia másik két országa ugyanis, Ausztria és Csehország eléggé elő voltak már készítve az átalakításra. Azokban a középkorból fennmaradt társadalmi és gazdasági kiváltságok alaposan meg voltak nyirbálva, az egyházi, nemesi és városi önkormányzatok gyakran csak a királyi rendeletek *(edicta, patentes)* egyszerű végrehajtására szorítkoztak, úgyhogy a fejedelmi abszolutizmus új formájának érvényesítése szempontjából akadályt nem jelentettek. Nem ilyen volt a helyzet a magyar királyságban. Az még büszkén őrizte ősi alkotmányát, nemzeti tudatát és különvalóságát. Xaunitz kancellár semmi kétséget nem hagyott fenn aziránt, hogy ő a magyar különállás alapjainak — *az alkotmánynak és nemzeti gondolatnak* — felszámolását kívánja. Már első nagyobb emlékiratában, amelyben Magyarországgal foglalkozik, így szólt: "Ha a nagy és gazdag Magyarország megfelelő (!) alkotmányba volna illeszthető, akkor a Főméltóságú fejedelmi Ház hatalma megkétszereződnék és egyúttal a bölcs kormányzatra a legnagyobb jövedelem és haszon származnék. Ezért e királyságra a legnagyobb figyelmet kell fordítanunk és ugyanolyan országanyai törődést érdemel, mint a többi hű tartomány (!)."[17] Egy más alkalommal így szólt: "Csak az a szerencsétlenségünk, hogy Magyarország belső felépítése még olyan, hogy ott a király és az ország érdeke egymás ellen dolgozik."[18] A magyar királyság "kedvezőtlen alkotmánya" kifejezés aztán minden későbbi emlékiratban gépiesen visszatér. Az újfajta bécsi központosítás és uniformizálás második nagy akadálya a magyarok erős nemzeti öntudata volt, Kaunitz szavajárása szerint a magyar *Nationalgeist,* amely minden Bécsből kiinduló kezdeményezést kritikus szemmel néz. E nemzeti szellem ellen többször is kifakadt, megjegyezvén hogy a magyarok úgy összetartanak egymással mint a bogáncsok valahányszor csak szembenállnak a bécsi udvarral, ahol mindent felderítenek, de a maguk jogaiból semmit sem engednek.[19] És ez az éber magyar nemzeti öntudat mindenütt észlelhető, a központi irodákban éppúgy mint az országgyűlésen és a vármegyékben, ö tehát ennek a mindenütt észlelhető nacionalizmusnak *(dem daselben prevali-renden Nationalismo)* akart gátat vetni és helyette összbirodalmi öntudatot és császárhűséget kialakítani.

Nem említve a felvilágosult abszolutizmus Magyarországon való

bevezetésének egyéb nehézségeit, az előadottakból is világos, hogy az új kormányzati ideológia nálunk eredeti alakot volt hivatva magára ölteni. Azokban az országokban, ahol a dinasztia nemzeti volt és az országban székelt, mint például Poroszországban, az új eszmeáramlat szervesen kapcsolódhatott a nemzeti fejlődés vonalához és egyik szükséges állomása lett a modern nemzetállam kialakulásának. Magyarország esetében azonban, ahol a király az országon kívül lakott és idegen volt, a felvilágosult abszolutizmus nemzetellenes irányt vett: *megtámadta az állam létét és elpusztítani törekedett a nemzet öntudatát.* A felvilágosult abszolutizmus ilyen fonák jelentkezése miatt magyar szempontból nem tekinthető elavultnak sem a hagyományos magyar alkotmány, sem a rendek nacionalizmusa; ellenkezőleg, még fontos hivatást töltött be mindkettő: védte az állam függetlenségét és a nemzet öntudatát. A Habsburgoknak és tanácsosaiknak pedig nem volt kellő érzékük sem akaratuk ahhoz, hogy a nemzeti különbségeket tiszteletben tartsák és azokhoz igazítsák programjukat. Így a Dunatájon a felvilágosult abszolutizmus idejében tulajdonképpen két állami koncepció birkózott egymással: az egyik, amely a birodalom német népiségű elemeire támaszkodva, a monarchiát egy német nyelvű, német vezetésű Nagy-Ausztriává akarta átalakítani, leigázva és félretolva a magyarságot; és a másik, a történelemben gyökerező magyar koncepció, a Szent Istváninak is nevezett állameszme, amely a magyar nemzet szabadságára és a dunai népek érdekközösségére épült fel, Budapest központtal, magyar vezetés alatt. A felvilágosult abszolutizmus problémáit Magyarországon Bécs és Budapest küzdelme határozta meg, hogy ezzel az előrevetített kifejezéssel érzékeltessük a dolgot.

3. Szemügyre véve azokat az utakat és módokat, amelyekkel a bécsi udvar meg akarta valósítani elgondolásait, elénktárul Mária Terézia és II. József személyes történeti műve. Mária Terézia még a barokk világ szellemében nőtt fel, a maga fejedelmi hivatását úgy képzelte el, mint Isten kegyelméből kapott ajándékot, ö az új kormányzati rendszer tételeit elsősorban a vallás fogalmain keresztül igyekezett magáévá tenni. A jobbágyok terhein például nem az egyenlőség és közös igazság indokolásával könnyített, hanem azért, mert nem akarta lelke örök boldogságát néhány főúr kapzsisága miatt elveszíteni. Mély vallásossága önműködőleg lefaragta Kaunitz merész javaslatait és visszatartotta az Államtanácsot erőszakos módszerek alkalmazásától, főleg az alkotmány és a nemzeti érzés megsértésétől. Mária Terézia csak fokozatosan, lépésről lépésre haladva *(nach und nach, auf die gelindeste Art)* akarta birodalmát felerősíteni és megreformálni, többet bízva az időre, semmint a nyers erőre. II. Rákóczi Ferenc felkelése még élénken élt a bécsi udvar emlékezetében s a tanács tagjait visszatartotta, hogy bármit is tegyenek a törvények határozatai ellen *(contra praescriptum legis).* Az asszony-király korában főleg arról volt szó, hogy a király kizárólagos illetékességi körébe tartozó ügyeket szervezzék át az óhajtott nagyobb hatalom kialakítása érdekében. Emelték a vámokat és monopóliumokat, jobban kihasználták az egyházi vagyon körül lévő királyi jogokat *(jus regium circa sacra).* Kiterjeszkedhettek minden olyan területre, amely eddig nem tartozott a kormány érdeklődési körébe s amelyeket most fedeztek fel. Ilyen volt az árvák védelme, a szegények megsegítése, kórházak felállítása civil orvosokkal és általában a közegészségügy megszervezése és a jobbágyok terheinek korlátozása. Fel lehetett állítani egy egészen új és egységes iskolaprogramot *(Ratio educationis* néven ismert rendelet 1777-ből), amely az ifjúság

átnevelését célozta. A királyi beavatkozást kerülő úton is igyekeztek bővíteni, például a törvények szándékos félremagyarázásával, csűrés-csavarásával. További kerülő út volt a magyar öntudat gyengítésére olyan gazdasági és jogi munkák propagandisztikus terjesztése, amelyek udvari szellemben készültek, mint pl. Kollár Ádám számos munkája.[20] Ha tehát az új rezsim kormányzati célkitűzései már szinte egytől-egyig készen álltak Mária Terézia uralkodása alatt (1780-ig), még tartózkodtak azok hatalmi szóval való bevezetésétől, így ezek az első intézkedések az országot határozottan a haladás útjára terelték.

II. József trónralépésével (1780) minden megváltozott. Ő már nem Isten kegyelméből vezette le uralkodói jogait, hanem a természetjogból. Alig volt még húsz esztendős, amikor az Államtanács üléseire bebocsátást nyert — véleményét már 1761-ből ismerjük — és észjárása azokon a fejtegetéseken érlelődött, amelyeket Kaunitz kancellár és Borié tanácsos ott ülésről-ülésre hallattak a monarchia világhelyzetéről, egységesítésének szükségességéről, a császári hatalom teljéről és az örökös tartományok és Magyarország között fennálló különbségekről. Amikor aztán hosszas várakozás után elérkezett a trónra, nem koronáztatta meg magát, nem esküdött fel a magyar alkotmányra, hanem sokat sejtető intézkedéssel a magyar királyság felségjelvényeit, a Szent Koronával együtt, átszállíttatta Bécsbe, mint valami múzeumi tárgyat. Utána nekilátott, hogy átgyúrja országait egységes és német nyelvű birodalommá. Legfontosabb intézkedései ezek voltak: 1. *erőszakos németesítés,* melynek középpontjában a császár 1784. évi nyelvrendelete állott. Ennek értelmében a központi kormányszervek azonnali hatállyal német nyelven tartoztak ügyeiket intézni. Egy esztendőn belül a vármegyék és városok hivatalos nyelve szintén a német kellett legyen. Három éven belül pedig a polgári és egyházi bíróságok az egész országban német nyelven tartoztak ítélkezni. Német nyelv tudása nélkül senki semmiféle tisztséget nem viselhet a jövőben és német tudás nélkül még az oktatásügybe sem volt szabad senkit felvenni; 2. *rendelet az összes kiváltságok eltörlésére,* a nemesek, polgárok és egyházi személyek adókiváltságainak megszüntetése és általános adóztatás előkészítése: a földek felméretése, népszámlálás tartása és új közigazgatási keretek felállítása a vármegyei beosztás helyett; 3. *a jozefinizmus néven ismert egyházpolitika,* az 1781-ben kiadott türelmi rendelettel az élen, amely a vallásügyet az állampolgárok magánügyének jelentette ki és ezen a módon a kormányzatot kikapcsolta a felekezeti villongásokból;[21] 4. a Mária Terézia alatt kezdett *káros gazdaságpolitika folytatása és fokozása,* mely abból a téves megállapításból indult ki, hogy a magyar nemesség nem fizetett adót, "tehát" Magyarország nem járul hozzá arányosan az államkincstár bevételeihez. Ezért Magyarországot vámpolitikával gyarmati helyzetbe süllyesztették és feladatává tették, hogy a monarchia másik felének nyersanyagokat szállítson. Gróf Zinsendorf hiába magyarázta az osztrák érvelés hibás voltát és bizonygatta, hogy Magyarország valójában többet fizet a monarchia pénztárába, mint amennyi arányosan reá esne, mert a bécsi udvar számításon kívül hagyja Magyarország természetbeni szolgáltatásainak magas összegét. A bécsi udvar nem változtatott gazdaságpolitikáján.[22]

4. Mivel a felvilágosult abszolutizmus Bécsből terjesztett formája a magyar alkotmányt és a magyar nemzeti szellemet halálos ellenségének tekintette és fel akarta azokat számolni, e bécsi törekvésekre országszerte heves ellenhatás keletkezett, úgyhogy II. József halálakor (1790) a monarchia ez a fele már nyílt forradalom előtt állt és kérdésessé lett a Habsburg-dinasztia léte Magyarországon. Az ellenállás a vármegyékben szervezkedett és a

köznemességre támaszkodott. A legfontosabb sérelmi pont a nyelvrendelet és a bécsi udvar katasztrofális gazdaságpolitikája volt. Az emberek lelkivilága annyira fel volt izgatva, hogy a császár rendeleteit végrehajtó tisztviselőket nyilvánosan sértegették és az ország több részében hazaárulóknak bélyegezték. A császár látva a forrongás veszedelmes méreteit, halálos ágyán legtöbb rendeletét visszavonta és megengedte, hogy a királyság felségjelvényeit Bécsből hazaszállítsák Budára. Ezek az ereklyék szállítás közben az egész útvonalon ünnepélyes fogadtatásban részesültek. Győr város népessége az utcákra tódult és véget nem érő "Éljen a magyar szabadság!" kiáltással üdvözölte a hazatérő kincseket. A legjellemzőbb epizód mégis a koronát tartó szekrény kinyitásakor játszódott le. Zichy Károly országbíró ez ünnepi aktus végrehajtásakor a szekrény kulcsát németül kérte. Egy magyar úr akkor rászólt: "Kegyelmed! Nem német korona ez, nem ért ez németül. Szóljon magyarul, akkor a szekrény magától kinyílik." A Béccsel való szembefordulás és a királytól való elidegenedés teljes volt.

A leghevesebb ellenállás a politika terén nyilatkozott meg, ahonnan az idegen beavatkozást egyszer s mindenkorra ki akarták küszöbölni. Megtörtént ugyanis az a csoda, ami a magyar történetben később is (1848-ban) megismétlődött, hogy ti. kellő létszámú polgári osztály hiányában az igen népes köznemesi osztály ragadta magához a kezdeményezést és azt a szerepet töltötte be, amit Franciaországban a *tiers état:* élére állt a felvilágosult mozgalomnak és nemzeti szellemben megvalósított egy sereg reformot. Az 1790/91-re összehívott országgyűlés ennek megfelelően szükségesnek tartotta, hogy az udvar által bevezetett reformokat egytől-egyig felülvizsgálja. Azokat, amelyek az ország javát szolgálták, fenntartották és beiktatták a törvénykönyvbe, amelyek viszont ellenkeztek az alkotmánnyal és szembenálltak a nemzet politikai tudatával, eltörölték. E magatartás értelmében alkották meg az 1790. évi XXVI. törvényt, amely a lelkiismereti (vallás) szabadságot mindenki számára biztosította; a XXXV. törvényt, amely határt szabott az úrbéri szolgáltatásoknak és megszüntette az örökös jobbágyságot; a XLIII. törvényt, amely megtiltotta a kínvallatást és így tovább. Más törvényekkel újra és ünnepélyesen biztosították a magyar állam függetlenségét és magyar jellegét. A XVI. törvény eltörölte a kormányzásban és közigazgatásban a német nyelv kötelező használatát és helyette a magyar nyelv jogait biztosította; a XII. törvény újra hangsúlyozta, hogy a törvényhozás a király és a nemzet *közös* feladata;[23] a X. törvény a *Pragmatica Sanctio* elismerésével (hogy ti. a magyar királyság ugyanazon Habsburg fejedelem jogara alá tartozik, aki alatt áll a monarchia többi része) világosan kijelenti, hogy e személyi kapcsolattól eltekintve, Magyarország teljesen független ország, nincs semmilyen más országnak vagy kormánynak alávetve és saját törvényei szerint kormányzandó.[24]

Hogy pedig a győzelem teljes legyen, ugyanez az 1790/91. évi országgyűlés a XLVII. törvénnyel kilenc bizottságot állított fel azzal a feladattal, hogy a legközelebbi országgyűlésre részletes javaslatot tegyen az ország teljes modernizálására.[25] E kilenc bizottságban az ország legjelesebb szakemberei foglaltak helyet s általuk nemcsak a hozott rendeletek felülvizsgálatát vették kezükbe, hanem a kezdeményezést és irányítást is. Olyan különleges felvilágosult abszolutizmus felé közeledett Magyarország, amelyben a fejedelem passzív szerepre lett volna kárhoztatva. A mondott bizottságok 1792/93-ra befejezték munkájukat — az utolsó 1795-ben — és irományaikat 96 fólió kötetben gyűjtötték össze, melyeket a budapesti Országos Levéltár a mai

napig őriz. A javaslatok mind a nemzeti függetlenség szellemében készültek és kiterjeszkedtek az ország egész gazdasági és szellemi életére. Magyarország ekként a legjobb úton volt, hogy a Habsburgok alapvető tévedését kijavítva, saját boldogulására összefüggő és új rendelkezéseket tegyen, azaz modernizálja magát a kor követelményei szerint. Ezen a ponton azonban, amidőn az ország harminc évi birkózás után saját történelmi vonalának folytatásában kezdte formálni jövőjét, egy tragikus fordulat megakadályozta az ígéretes gyümölcsök beérését.

A 18. század végére a felvilágosult abszolutizmus Európában már megfutotta pályáját s kiment a divatból. Mielőtt tehát a kilenc bizottság javaslata az országgyűlés elé került volna, Európában már egy újabb kormányrendszer jött divatba. Az, amely a francia forradalom nyomán született meg, a népfelségtanban gyökerezett és a királyi intézményt teljesen mellőzve, a köztársasági berendezést dicsőítette. Ez az új szellemi áramlat titkos társaságok révén terjedt és meghódította a magyar társadalom néhány gondolkodóját is, akik a monarchia tényleges erőviszonyaival nem voltak kellően tisztában. Egy kilépett pap, név szerint Martinovics Ignác, nálunk is alapított ilyen titkos társaságot és a francia példa nyomán a magyar királyságot nemesi köztársasággá akarta átalakítani, elvetve a *Pragmatica Sanetio* alaptörvényt. Hangulatukat francia forradalmi énekek dallamai mellett emelték, a *Ça ira, La Carmagnole* és *La Marseillaise* vérpezsdítő szövegeit fordítva magyarra. A dolog rövidesen a császári udvar tudomására jutott, ahol a francia forradalom rémtettei alapján az ügy jelentőségét eltúlozták s a dinasztia az űzött vad ösztönével kezdett védekezni: az "összeesküvőket", Martinovicsot és hat munkatársát kivégezték (1795), a titkos társaság tagjait és a velük érintkezőket bebörtönözték és a legdurvább rendőri elnyomást vezették be az országba. A császár és tanácsosai szentül meg voltak győződve, hogy a magyarok már 1790 óta módszeresen dolgoztak tervükön és hogy a felvilágosult eszmék őket végzetesen a franciák tévelygésének útjára vezették. Erre a felvilágosult eszméknek teljesen hátatfordítottak, azok minden megnyilatkozását üldözni kezdték és még ugyanezen 1795. esztendőben egy újfajta abszolutizmust léptettek életbe, amelyben az Ész helyét a vallás foglalta el, a szabad sajtóét a fizetett propaganda és zaklató cenzúra. A kulcsállásokba mindenüvé németeket helyeztek vagy udvart kiszolgáló magyarokat, az országba pedig német csapatokat vezényeltek. Ez az új abszolutizmus minden felvilágosult emberben megátalkodott jakobinust látott, esküdt ellensége lett a haladásnak és hallani se akart többé a kilenc országgyűlési bizottság munkálatairól. Az országra ráborult a fekete-sárga sötétség.

Ezek után hiába való fáradozás volt egyes bizottságok javaslatainak módosítása, mint például a Kereskedelmi Bizottságé, amely "nem abból indult ki, hogy mi jár az országnak jog szerint", "se nem abból, miként kellene az ország kereskedelmi politikáját intézni teljesen független országként, hanem abból, mi valósítható meg Ausztria és Magyarország fennálló kapcsolataira való tekintettel, mi tökéletesbíthető a fennálló körülmények között anélkül, hogy abból a legcsekélyebb sérelem háramlana a germán és szláv lakosságú tartományokra", — a Habsburgok semmiféle módosítást nem voltak hajlandók engedélyezni és úgy meg voltak ijedve, hogy minden eszközzel a régi elavult helyzet fenntartására törekedtek. Ez az abszolutizmus nem adott semmit az elnyomás ellenében, maga mondott le erkölcsi igazolásáról és az országot három teljes évtizeddel hátráltatta fejlődésében, egészen Széchenyi István

felléptéig, 1825-ig. Ez az abszolutizmus már nem volt felvilágosult, hanem a szó legteljesebb értelmében reakciós. Ezért zárul le a felvilágosult abszolutizmus pályája Magyarországon 1795-ben, még mielőtt történeti hivatását, a középkori állapotok teljes felszámolását és a modern állami keretek lerakását elvégezte volna,

5. Miként bemutattuk, a "felvilágosult abszolutizmus" történeti szakkifejezés alkalmas arra, hogy vele Magyarország történetében is egy elég hosszú időszakot jelöljünk meg és foglaljunk szerves egységbe. Tartalma azonban lényegesen különbözik annak más országában kialakult tartalmától, mert itt a központi probléma két állameszme közti harc volt, melyek egyike sem tudta a másikat teljesen kiszorítani s harcuk végeredményben valamiféle kiegyezéssel ("kompromisszummal") végződött, előrevetítve 1867 értelmét. A felvilágosodás kora ekként Magyarországon inkább az eszmékben való gazdagodás volt, semmint nagy politikai változásoké.

Magyarország típusát szolgáltatta azon nemzetek történetének, amelyek a racionalizmus korában erősen fejlett történeti egyéniséggel rendelkeztek, de külföldön székelő idegen uralkodójuk volt, aki idegen tanácsokra hallgatott. A Habsburgok végzete lesújtott II. Józsefre is, aki éppúgy mint a dinasztia számos más tagja, nem volt képes kellő bölcsességgel új eszmeáramlatok élére állni és azokat különböző országai javára gyümölcsöztetni. Mivel a magyarországi felvilágosult abszolutizmus a meg nem oldott problémák garmadát hagyta maga után hátra, eleve nagy robbantó erőt biztosított a 19. század közepén kitört forradalmi mozgalmaknak és logikusan elvezetett a dinasztia 1849-ben bekövetkezett második trónfosztásához.

---

[15] E tanulmány itt jelenik meg magyar nyelven először. Eredetileg franciául készült egy nemzetközi ankét számára s a Bulletin du Comité International des Sciences Historiques közölte (Paris 1936).

[16] Az Államtanács feladata csupán az uralkodó tanácsolása volt; végrehajtó hatalommal nem rendelkezett. Vezető személyei gróf (később herceg) Kaunitz kancellár és a németországi származású Borié tanácsos voltak, mindketten a felvilágosult állami tisztviselők típusai. Kaunitz Párisban alakította ki ideológiáját, ahol 1750-től 1753-ig a Monarchia nagyköveteként szolgált. Ott legszívesebben az istentagadók és kétkedők szalónjait látogatta és olyan köröket, amelyek a lélek és test teljes felszabadulását sürgették. Borié viszont Németországban nyerte kiképzését, ahol megelőzőleg magas állami tisztségeket töltött be.

[17] Wann das grosse und fruchtbare Königreich Hungarn in eine rechte Verfassung gesetzt werden könnte, so würde die Macht des durchleuchtigsten Ertzhauses verdoppeit und die grössten Resourcen und Früchten einer weisen Regierung waren aus demselben zu ziehen. Es verdient also dieses Königreich die meiste Aufmerksamkeit und nehmliche landesmütterliche Sorgfalt, wie andere getreue Erblände. — Ez és a következő két jegyzet idézet Ember Győző tanulmányából: "Magyarország és az államtanács első tagjai." Századok, 1935.

[18] Allein zum Unglück ist seine innerliche Verfassung noch so beschaffen, dass die Wohlfahrt des Königs und des Landes gegen einander streitet.

[19] Über das haltén aile Hungarn, so bald es gegen den Hof gehet, wie die Kletten zusammen; und ich muss uns Teutschen zur Schande gestehen, dass

sie uns zeithero übersehen, von der vollstandigen Erkanntnus ihrer Verfassung abgehalten, und sich dagegen in unser Intrinsecum einzumischen auch sich Credit, Vertrauen und Gnaden zu erwerben, Mittel gefunden haben, ohne dagegen ein Mindeste von ihren, dem Staàt schadlichen Privilegiis abzuweichen, sondern solche viel ebender zu erweitern.

[20] Borié tanácsos írja egyik 1761-ből kelt véleményében: "Én az alább tárgyalt kérdésnek igen nagy jelentőséget tulajdonítok és ahol egyenes úton nem lehet célt érni, vagy arra még nem érett meg az idő, úgy ott szükség esetén kerülő úton kellene eljárnunk." Eredeti szövegezésben: Ich sehe also die hierunter obwaltende Hauptfrage von der grossesten Wichtlgkeit an, und wo in via recta nicht wohl auszulangen seyn mag, oder doch jetzo noch nicht an der Zeit seyn dörffte, so glaube ich, das per indirectum darzu in der Not zu gelangen sein dörffte.

[21] A magyar történetírás a Jozefinizmus kifejezést kiterjesztőleg használja, vele jelzi a közhatalom beavatkozását az Egyház ügyeibe. Ebben az értelemben szól pl. Meszlényi XIX. századi jozefinizmusról.

[22] Zinsendorf számításai szerint Csehország 1773-ban 11,300,000 forintot fizetett a Monarchia államkincstárába. Magyarország gazdasági erőinek arányában ugyanakkor 13,500,000 forintot kellett volna fizessen. Ténylegesen azonban fizetett: adóban 11,500,000 forintot, természetben pedig 5,000,000 forintot, tehát 3,000,000 forinttal többet, mint a ráeső részt.

[23] Leges ferendi, abrogandi, interpretandi potestatem in regno hoc Hungáriáé, partibusque annexis, salvo art. VIII. A. 1741, legitime coronato principi et statibus ac ordinis regni, ad comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse: Sua Majestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit, ac... nunquam per edicta, seu sic dicta patentes, quae alioquin in nullis regni judiciis acceptari possunt regnum et partes adnexas gubernanda fore, expeditione patentialium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in rebus legi alioquin conformibus, publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtineri valet.

[24] Hungaria nihilominus cum partibus adnexis sit regnum liberum et relate ad totam legalem regiminis formám — hue intellects quibusvis dicasteriis suis — independens, id est nulli altero regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, proinde ... propriis legibus et consuetudinibus, non vero ad normám aliarum provinciarum ... reqendum et gubernandum.

[25] A kilenc bizottság a következő ügyelosztásban dolgozott: 1. Politikai Bizottság, 2. Pénzügyi B., 3. Úrbéri járandóságok ügyei, 4. Kereskedelmi B., 5. Bányák és Pénzverde ügyei, 6. Jogi B., 7. Irodalmi B., 8. Egyházügyi B. és 9. Az országos sérelmek jegyzékelésére kiküldött B.

•

Kossuth Lajos a sajtó hivatásáról

— Az első magyar sajtóper okmányai alapján —

Kossuth Lajost, az Országgyűlési Tudósítások majd a Törvényhatósági Tudósítások szerkesztő-kiadóját sajtójogba ütköző cselekmény vádjával 1837-ben királyi parancsra letartóztatták. A kihallgatásról felvett jegyzőkönyvek élesen rávilágítanak arra, hogyan gondolkodott a sajtóról korának legnagyobb magyar újságírója, aki vallomása során maga kívánta előadni idevágó nézeteit. [26]

1. Hogy a letartóztatás körülményeit és az 1848 előtti politikai súrlódást a nemzet és az idegen szellemű kormányzat között megérthessük, vessünk egy röpke pillantást az akkori alkotmányos viszonyokra. 1848 előtt a központi kormányszerveket a Habsburg-monarchia minden országában, így Magyarországon is, az abszolutista államgondolat hatotta át. Ennek aiz államgondolatnak alapvető tétele az, hogy a király a tőle függő kormányzati és közigazgatási szervekkel az "alattvalók" — a későbbi állampolgárok — megkérdezése nélkül kormányoz s ez utóbbiaknak a politikai ügyekbe semminemű beleszólásuk nincs; nekik csak engedelmeskedniük kell. A politika s a közösség ügyeivel való foglalkozás királyi jogkörbe tartozott, azaz "királyi privilégium" volt. Az alattvalók, ha ilyen irányú tevékenységet fejtettek ki, csak úgy tehették, ha erre külön engedélyt — kiváltságot — kaptak. A király azonban, ha adott is ilyen engedélyt egyes "józan gondolkodású" (*gutgesinnt,* mai szóval élve "vonalas") egyéneknek, az újságlapok tartalmát előzetes cenzúra alá vetette és igyekezett azok témakörét a szépirodalomra, társadalmi tevékenységre és az ártatlan hírek közlésére szorítani.

Ezt az abszolutista felfogást azonban a Habsburg uralkodók sosem tudták Magyarországon alkotmányszerűen jogerőre emelni, sem az abszolút államgondolattal összhangban nem álló autonóm nemzeti intézményeket, jelesül az országgyűlést és a vármegyei rendszert megszüntetni. A magyarság tehát, eltérőleg az osztrák tartományok lakóitól, mindkét helyen foglalkozhatott közügyekkel és az ott lezajló tárgyalások régi szokás szerint nyilvánosak voltak, azaz szabad volt azokat megvitatni. *Eszerint a királyi kormányszervek által képviselt abszolutista államgondolat és a magyar alkotmány államgondalata ellentétes kormányzati gyakorlatot jelentett, mely egyidőben állott fenn. Ez az ellentét és a vele járó jogi bizonytalanság magyarázza meg, hogy Kossuth Lajos börtönbe juthatott, amikor alkotmányos jogával élve, hírlapjában közügyekkel kezdett foglalkozni.*

2. Kossuth Lajos nem kimondottan újságot indított, hanem csak kézi másolással és később sokszorosítás útján előállított naplószerü jegyzeteket hozott forgalomba az országgyűlési, illetőleg törvényhatósági tárgyalásokról. A magyar alkotmány szellemében gondolkodva, nem tartotta szükségesnek, hogy lapjára előzetesen engedélyt, "privilégiumot" kérjen. Amit tett, nézete szerint csak a törvényekben gyökerező nyilvánosság fokozása volt, de elvben nem új dolog. Kossuth az országgyűlésen és a megyegyűléseken elhangzott beszédekről jegyzeteket készített, majd egyéni írásmódjával azokat átfogalmazta, itt-ott kommentárokat fűzött hozzájuk, úgyhogy lapja, ha nem is volt kimondottan újságlap, fokozatosan közeledett annak jellegéhez. Az abszolutista rendszer jogainak bizonytalansága és Kossuth lapjának átmeneti jellege miatt a királyi kormányszervek három és fél évig nem nyúltak a laphoz és nem háborgatták a szerkesztő-kiadót. Amint azonban a lap az

abszolutizmus gondolatával élesebben szembekerült és az országban határozott politikai közvéleményt kezdett kialakítani, — a kormányt aggodalom fogta el. A királyi hatóságok a fejedelmi jogkör megsértése (a lap engedély nélkül jelent meg) és a fennálló rend ellen való lázítás (a közvélemény politizálása) vádjával elfogatták a szerkesztőt és börtönbüntetésre ítélték.

Kossuth az ellene emelt két vádra következőképpen válaszolt. Nem feszegette, hogy szükséges-e újságlapok megjelentetéséhez előzetes engedély, sem azt, hogy kinek az ügykörébe tartozna az engedélymegadás: a királyi hatóságokéba avagy az autonóm magyar hatóságokéba. Csak a maga igazát fejtegette, hogy a törvények szerint az országos és megyei gyűlések nyilvánosak, s az ő tevékenysége, — "a nyilvánosság fokozása" — ezeknek a törvényeknek fedezete alatt áll. Álláspontját igazolja az a tény is, hogy a királyi kormányszervek három és fél éven keresztül nem emeltek kifogást működése ellen, sőt a törvényhatóságok pártolták. Mindez — írja — "csalhatatlan jele volt cselekvésem törvényszerűségének."[27] Ha tehát nem is mondja kifejezetten, szavaiból kiderül, hogy lapindításhoz nem szükséges engedély, mindenesetre nem az abszolutista állam engedélye, melynek alkotmányszerűségét, jogosságát elutasítja.

Részletesebben felel Kossuth a második vádra, melyet úgy utasít vissza, hogy kifejti a sajtó hivatását. Ebben a vonatkozásban két elvet állít fel. Egyrészt azt, hogy "alkotmányos országban... minden polgár meg van híva — gazdag és szegény, hatalmas és gyenge — tehetsége szerint a közjó nagy épületéhez egy darab téglát hordani." Mai nyelven szólva tehát azt mondja, hogy a közügyekbe nemcsak szabad beavatkozni, hanem abban résztvenni minden állampolgárnak mintegy kötelessége. Másrészt elmondja, hogy egészséges állapotban "csak azon törvények vezethetik a nemzetet, melyek a nemzet fejlődéséből önként származnak", amelyek, tehát nem oktroj, nem külső erőszak eredményei, hanem a közösség meggyőződéséből fakadnak. A továbbiakban erre a két alapelvre — a demokrácia és a nemzeti függetlenség elvére — építi egész gondolatmenetét és a sajtó hivatását az alábbi módon fejtegeti.

"Vélekedésem szerint arra, hogy valamely kormány jól és jó feltételeiben szerencsésen kormányozhasson, múlhatatlanul szükséges ismernie a kormányzottak érzéseit, kívánságait, óhajtásait, panaszait és véleményét. Nem azért, hogy a véleményt mintegy vakon kövesse, hanem azért, hogy ismervén, tárva álljon előtte a szükség, a betegség s aszerint válasszon orvosságot: teljesítve a közkívánságot, ha az jót, törvényest, idvességest kíván; jóra vezetve, ha tévedett... Nincs út mely a közvélemény ismerésében a kormánynak hasznosabb szolgálatot tehetne, mint melyet én választottam." A sajtó azért is jó, mert azon keresztül, mint valami "biztosítószelepen" át, érzéseit a törvény határai közt mindenki "szabadon kibuzoghatja", miáltal szükségtelenné válik a földalatti konspiráció. *Kossuth Lajos elgondolásában a sajtó első hivatása eszerint abban összegezhető, hogy a nemzet kívánságait, törekvéseit és vágyait a törvényhozásnak és a végrehajtó hatalomnak tolmácsolja.*

Feladata továbbá a sajtónak az is, hogy a hozott törvények szellemét híven feljegyezze és azt a köztudatba vésse. "Lehetetlen vala hasznosnak nem hinnem — írja ezzel kapcsolatban — a hozandó törvények első műhelyének, a kerületi üléseknek részletes históriáját e nevezetes — 1832-36 évi —

országgyűlésen a feledékenység örvényéből kiragadni oly országban, hol a hosszas vitatkozások s alkudozások vajúdásaiból születő törvények gyakran csak a törvényhozás részletes ismeretének segedelmével érthetők szellemökben, célzásaikban." — A törvények szellemének nyilvántartásán kívül, a sajtó feladata végül az is, hogy a hozott törvények végrehajtását figyelemmel kísérje, a közösség nevében ellenőrizze. "Nagyon szükséges tehát, — írja Kossuth, — hogy a hozott, kivált az újabb tapasztalás által még meg nem erősödött törvényeknek alkalmazásbani foganatja, amint jó vagy rossz, amint megfelel a szükségesnek vagy hiányos, közönségesen tudassék s így erősödjék a törvényekhez ragaszkodás, ha jó; és így tisztuljanak az ország különböző részeibeni tapasztalás köztudomásával a gondolatok azon hiányok jövőbeni kiegészítésére nézve, melyek hely, vidék és népi különbség szerint itt-ott magokat előadják. Ilyenforma segédeszköz nélkül, minőknek első próbái voltak az én Tudósításaim, a tapasztalás minden hasznával egyetemben az ország többi részére nézve elvesznek, a jövő törvényhozás munkáját pedig ezen elvesztéssel kimondhatatlanul zavarják, hátráltatják." *A sajtó második nagy hivatása Kossuth szerint tehát abban rejlik, hogy a törvények célját a törvényhozók szellemének megfelelően nyilvántartsa és célszerű végrehajtását ellenőrizze.*

Az ilyen szellemben működő sajtó nemzeti és kormányzati szempontból egyaránt nagyon hasznos; az ő lapjai is hasznosak voltak, mint ezt mások nyilatkozatai is igazolják. Lapjáról ugyanis az általános vélemény az volt, hogy "a gondolkozás tisztázására s azon törvényesség érzetének kifejtésére, mely önjussaink eleven önérzelmét a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűség érzetével s minden erőnek és törvénytelenség útálásával szorosan egybefűzi, sokat tettek légyen." Ezért visszautasítja a második vádat is, hogy lázított volna s nevetségesnek tartja a királyi kormányszervek félelmét, melyek "a nemzetben néhány esztendők óta itt-ott... mutatkozó élénkebb véleményi súrlódást erőnek erejével valami titkos és vétkes rúgóknak szeretnék tulajdonítani s minden bokorban kísértetet látnak." Ezek után büszke önérzettel veti papírra Kossuth Lajos végső megállapítását: "Én azt hiszem, hogy ezen vállalattal felséges királyomnak és hazámnak hasznos szolgálatokat tettem."

3. A liberális-demokratikus sajtóelgondolás iránt az abszolutista világban élő királyi kormányszervek természetesen érzéketlen maradtak, Kossuth jószándékát nem hitték el, őt a fennálló rend ellenségének tekintették, akire tehát rá kellett húzni a paragrafust. Úgyis történt, mert a királyi jogügyész az ellene emelt vádakat nem ejtette el, hanem kihágás, lázadás előkészítése és a törvényes rend felforgatására irányuló kísérlet címén börtönbüntetéssel sújtotta. A fogoly szándéka az volt, olvassuk az ügyész vádiratában, "hogy az ország békéje és nyugalma megzavartassék, az országlakosok evégből beszédekkel felizgattassanak, a közigazgatás jó rendje felboríttassék, a törvényes feljebbvalók iránti köteles tisztelet és engedelmesség meglazíttassék és törvénytelen ellenzék alkottassák."[28]

Kossuth hiába tiltakozott önérzete egész súlyával, hiába mondotta, hogy "e vádakra csak egy szavam van: tagadom s e szót megigazolja egész életem", az idegen rendszer büntető keze lesújtott rá, mert meg volt győződve arról, hogy "csak hajthatatlan terrorizmust kell mutatnia s a nemzet megszűnik gondolkodni."

Kossuth Lajos nyilvánvalóan a korában viaskodó két eszmerendszer

ütközőpontjába került, mint napjainkban is oly sok magyar testvérünk, s erkölcsi hiba nélkül bűnhődött, mint mondani szokták: elnyerte a mártíromság koszorúját.[29]

---

[26] A kérdésre vonatkozó iratokat kiadta és magyarázó bevezetéssel ellátta Viszota Gyula, Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal c. munkájában. Budapest, I. 1927. — Ezekben az iratokban olvassuk Kossuth szavait: "... miért mivégből óhajtottam én a nyilvánosságot terjeszteni, azt ha kívántatik, szintúgy kész vagyok előadni." Kossuth magyarul veti fel a kérdést, a vizsgálóbíró latinul felel: "Quae est causa ergo quod publicitatem adeo promovere studuerlt?" — mi tehát az oka, hogy a nyilvánosságot annyira akarta előmozdítani. Viszota, id. mii 673. I.

[27] Ezt és a további idézeteket Viszota okmánytárának 663-692 oldalairól vettük.

[28] Latin eredetije így hangzik: Ut pax et tranquillitas regni perturbetur, regnicolae idmodi sermonibus incitentur, rectus administrationis publicae ordo pervertatur, débita erqa legates superiores veneratio et obsequium profligetur et illegális oppositio constituatur." Id. mű. 675. I.

[29] Ha a felhasznált adatokhoz hozzávesszük Kossuth két másik fontos megnyilatkozását a sajtóról, — a zempléni megyegyűlésen 1830-ban elmondott beszédét a szabadságról és a Pesti Hírlapba írt első vezércikkét a zsurnalisztikáról, — előttünk áll e nagy magyar liberális-demokrata egyéniség teljes felfogása legfontosabb harci fegyveréről, a sajtóról. Ezek az adatok csak megerősítik és részleteiben kidomborítják az itt vázolt képet.

•

A mayerlingi tragédia új megvilágításban

1879 január 30-án a koradélutáni órákban futótűzként terjedt Bécsben a hír, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse, a daliás Rudolf főherceg a mayerlingi vadászkastélyban egy éjszaka folyamán életét vesztette. Pár nap múlva kitudódott az is, hogy a bécsi előkelő társaság egyik tagja, a ragyogó szépségű Vetsera Mária bárónő, a trónörökös mayerlingi vendége, vele együtt meghalt és a kastély közelében halva találták Bauer fővadászt.

Rudolf trónörökös

Vetsera bárónőt átlőtt halántékkal, összekulcsolt kezekkel, ágyba fektetve találták. Testén rá nem illő fekete ruha volt, hajában virágok. A trónörököst borzalmas ütés érte, mert koponyája felnyílt. A kastély billiard termében véres nyomokat fedeztek fel, a padlón dulakodásból eredő karcolásokat láttak. Hogy a titokzatosság teljes legyen, a bécsi udvar minden okmányt, ami a hármas tragédiára vonatkozott, eltüntetett és a megindított nyomozást beszüntette. A hivatalos nyilatkozatok a mellékkörülményekről hallgatva, csupán Vetsera bárónő és Rudolf érzelmi kapcsolatait hangsúlyozták és így terjed el az a hamis nézet, hogy Mayerlingben szerelmi tragédia játszódott le.

Ugek, a neves magyar emigráns, aki szinte egész életében nyomozott e titokzatos ügyben, most minden adatot összeszedve, felderítette a hétpecsétes titkot.[30] Megállapításai szerint, bár a tragédiát át- meg átszövi a trónörökösnek Vetsera bárónőhöz való viszonya, a szerelmi mozzanat másodrendű a tragédiában és csak alkalmat nyújtott egy lényegesen fontosabb dolog, egy nagyszabású politikai gyilkosság végrehajtására.

A Habsburg-családban a XIX. század végén két nagy elgondolás viaskodott egymással s ezek megtestesítője Ferenc József fia, Rudolf illetőleg Ferenc Ferdinánd volt. A Habsburg-család sorsa ugyanis a középeurópai térségben egyre inkább jövő nélkülinek tűnt fel. Egyrészt, mert nyugaton kialakult a Hohenzollernek alatt az egységes Németország, amely hatalmát délkelet felé akarta kiterjeszteni, birtokba venni Ausztriát, Magyarországot, a Balkánt Konstantinápolyig és befolyási övezetévé akarta tenni az egész Közel-Keletet Bagdadig. Viszont keleten egyre fenyegetőbbé vált a cárok uralma alatt gyorsan modernizálódó Oroszország, amely ugyancsak a Balkán birtoklására tört, Budapesten keresztül véve hódítása útvonalát. A németek kelet felé való igyekezete és az oroszok délnyugat felé való irányulása, — e kettős törekvés ütközőpontjába került a Monarchia és a dinasztia.

Rudolf trónörökös, Ferenc Józseffel egyetértésben úgy vélekedett, hogy a Monarchia és a dinasztia jövője ebben a veszélyes külpolitikai helyzetben csak úgy volna biztosítható, ha a Monarchia súlypontját a régebbi elképzelések továbbfejlesztésével áthelyezik Magyarországra, a birodalom legnépesebb, legerősebb államába. Evégből Magyarország megerősítését, függetlenségének kidomborítását tartották szükségesnek. Az elgondolásnak megfelelően, melyet Erzsébet királynő régebben is szívből támogatott, Rudolf magyar nevelést kapott. Batthyány Lajos gróf, a kivégzett 48-as magyar miniszterelnök fia és a nagy magyar mesemondó, Jókai Mór lettek nevelői, akiknek sikerült a trónörökös szívét valóban magyarrá változtatniok. János Szalvátor főherceg és Rudolf magyar barátai, jelesül Károlyi István gróf, csak megerősítették a trónörököst elgondolásának helyességében. A birodalom súlypontjának Magyarországra való áthelyezését Ferenc József császár és király fokozatosan kívánta megvalósítani. Rudolf fiatalabb vérmérséklete gyorsabb ütemet kívánt és Magyarország katonai függetlenségét is meg akarta valósítani.

A budapesti parlament nagy véderő-vitája, melyet a trónörökös sugalmazására Károlyi István gróf vezetett, e tervbe teljesen beléillett. Amíg e vita a dunaparti fővárosban zajlott, következett be az a fordulatot jelentő megbeszélés Ferenc József és Rudolf között, amely az apa és fiú között teljes megegyezésre vezetett. A megegyezés értelmében Rudolf a külön magyar haderő gondolatát elejtette, viszont Ferenc József az egységes katonai vezetés megtartása ellenében hozzájárult Rudolf trónörökös azonnali magyar királlyá koronázásához és a hatalomnak Magyarországon való tényleges átvételéhez.

Károlyi gróf az egyezmény következtében megváltoztatta álláspontját, a budapesti parlamentben leszerelte a külön magyar véderőt követelő vitát. Ezzel a lépéssel Budapesten is elhárult az utolsó akadály Rudolf magyar királlyá koronázása elől és az "ifjú király" boldog örömmel készült trónjának elfoglalására. Bécsből való távozása előtt azonban barátnőjével, Vetsera Mária bárónővel Mayerlingben búcsúzásra jött össze, — és itt csapott le reá az a tragédia, amely a másik Habsburg-elgondolásból eredve, Ferenc Ferdinánd irányítása alatt, villámcsapásként érte.

Ferenc Ferdinánd szláv befolyás alatt állott, ö nem helyeselte Rudolf és Ferenc József elgondolását, mert szerinte a Habsburgok jövője nem Magyarországon van, hanem egész Európa uralmának megszerzésében, híven a százados jelmondathoz: A.E.I.O.U.,*Austriae est imperare orbi universo,* németül *Ailes Erdreich ist österreichs Untertan,* vagyis Ausztria hivatása, hogy az egész világnak ura legyen.

Ferenc Ferdinánd trónörökös

Ferenc Ferdinánd elképzelése szerint a francia-orosz szövetség megfosztja a Hohenzollerneket a német tróntól s ezzel szabaddá lesz az út a Habsburg-birodalom előtt a nyugat felé való terjeszkedésre. Viszont kelet felé önmagától nyílik meg az út, ha a Monarchiában a csehek támogatásával szláv hegemóniát alakítanak ki, a magyarokat eltaposssák, Magyarországot a szlávok közt

szétdarabolják és a balkáni szlávokat is bekebelezik. Ferenc Ferdinánd tehát kül- és bel-politikailag egyaránt a legélesebb ellentétben állt a trón első várományosával, Rudolf főherceggel. János Szalvátor főherceg ezt észre is vette és többször figyelmeztette Rudolfot, hogy a feszült helyzetben esetleg élete sincs biztonságban és ajánlotta neki, vegye magát körül magyar testőrséggel. Rudolf a feltűnő intézkedést kerülni akarta és meghagyta cseh lakájait. Mulasztása végzetes lett.

A két Habsburg-elgondolás és az azt képviselő két trónörökös között végső mérkőzés következett be, amidőn a magyar országgyűlés a véderő-javaslatot megszavazta és Rudolf, apja áldásával, átvenni készült magyar királyságát. A magát legyőzöttnek érző Ferenc Ferdinánd ugyanis, hogy a játszmát végleg el ne veszítse, Rudolf testi megsemmisítésével kívánta az utat saját elgondolása számára biztosítani. Terve végrehajtására az utolsó s egyúttal a legjobb alkalom az elszigetelt vadászkastélyban tartott búcsúzás volt, amelyről őt a sötét szerepű kerítőnő, Larisch grófnő, Vetsera Mária akaratlan barátnője értesítette. Ferenc Ferdinánd és cseh tisztekből álló maffiája a kérdéses éjszakán Mayerlingbe kocsiztak és ott a billiárd terembe csalt Rudolfot székekkel és kardokkal agyonverték, majd főbelőtték az alvó Vetsera Máriát, úgyszintén a fegyverhasználat hangjára elősiető Bauer fővadászt. Aztán elrendezték a vadászlakban a "szerelmi tragédia" látszatát és visszasiettek a mit sem sejtő, alvó császári városba. *Mayerlingben tehát egy nagyszabású politikai forradalom játszódott le, amelyben a csehek főszerepet vittek.*

A tragédia családi jellege és a cseh maffia elszántsága magyarázza meg, hogy Ferenc József a fia meggyilkolása ügyében indított vizsgálatot kénytelen volt beszüntetni, — ellenkező esetben vele is végeztek volna, — és kegyvesztetté tenni Rudolf összes magyar barátait. A terrortársaság elől János Szalvátor főherceg kénytelen volt külföldre menekülni, ahol azonban megérkezése után titokzatos módon rögtön el is tűnt. Ugyancsak gyors halál érte a fejedelmi titkot ismerő Bratfisch kocsist, aki Rudolfot Mayerlingbe vitte. Szégyenében öngyilkos lett Larisch grófnő fia; Erzsébet királynő pedig bánatában elhagyta a bécsi udvart, hogy megkezdje tragikus végű bolyongását a világban. Mások, akik szintén tudtak Ferenc Ferdinánd gyalázatos tettéről, a biztos haláltól való félelmükben mélyen hallgattak, mint Vetsera Mária anyja és Hoyos gróf, vagy — ha valamit kikottyantottak, mint Zichy grófnő férjezett Odescalchi hercegné, — azonnal számkivetésbe kellett menekülniök. De Ferenc Ferdinánd sem élhetett nyugodtan. A szívében mélyen megsértett apa, Ferenc József, a "gyilkost" látni se akarta többé, hanem tüdőbajának kezelése címén száműzte a Monarchiából. S amikor két év múlva megengedte, hogy visszatérjen, kapcsolatait vele azután is a legkisebbre szorította. A kedély a bécsi udvarból végleg eltűnt és következtek a szürke, bánatos napok, — a végső bukásig.

Ferenc Ferdinánd ugyanis nagyravágyó, ködös szláv terveivel elszámította magát. Nem vette észre, hogy az ő terjeszkedést jelentő elgondolása az orosz törekvések szempontjából nagyobb veszedelmet jelentett, mint Rudolf védekező terve. Pedig intő jel lehetett számára, hogy az oroszok balkáni törekvésük útját hosszú kézzel már régóta egyengették és ezért gyilkolták le 1903-ban a Monarchiához húzó szerb dinasztiát. A sort azután a második akadály eltávolítására kerítették: Ferenc Ferdinándra. Így is történt és Szarajevóban 1914-ben bekövetkezett az ő fizikai likvidálása is. A Monarchiában pedig nem volt senki, aki a birodalom szerkezetét a tényleges szükségletnek megfelelően átalakította és egyben a dinasztia jövőjét is megmenthette volna. A Habsburgok saját maguk okozták vesztüket és

taszították a Duna-birodalom minden népét a katasztrófába.

Ugek megfejtette a mayerlingi tragédia titkát és megírta a magyar emigráció egyik legizgalmasabb, legérdekesebb, legtanulságosabb könyvét franciául, — az egész világ okulására.

---

[30] Ugek: La tragédie de Mayerlirig. Bruxelles 1953, 223 I. és számos illusztráció. E szerző írói nevet használt munkájához, valódi neve Rudnay Egyed.

•

A kereszténység ezer évének mérlege Magyarországon

A szempont kérdése. — A kereszténység magyarországi történetét a mi íróink is általában e világnézet saját értékrendszere szempontjából adják elő olyan felfogásban, amelyben a keresztény vallás legfőbb értékként szerepel és hozzá képest minden más történeti jelenség kisebb fontossággal bír, vagy éppenséggel fontosság nélküli. E szabályhoz igazodott Szekfű Gyula is, amikor a hazai kereszténység történetét a Katolikus Lexikonban összefoglalta. Az ilyen *teológiai* látószög azonban sok hátránnyal jár. Benne a keresztény hitre még át nem tért "pogány" magyarság például mint céltalanul kalandozó, műveletlen, nomád banda jelenik meg, amelynek se egyénisége, se küldetése, sőt még csak létjoga sincs e világon, mert mindezek birtokába csak a kereszténység felvétele révén jutott mintegy isteni ajándékként. Az ilyen kificamított beállítás kezdettől fogva hamisnak és lealázónak tűnt fel ama historikusok előtt, akik a történelmet *nemzeti elgondolásban* művelik és értékrendszerük csúcspontjára a Nemzetet helyezik. Ez utóbbi historikusok (közéjük tartozik e sorok írója is) a nemzeti élet épségben való fenntartását, szabad fejlődését és fizikai-szellemi jólétének megóvását tartják a legfontosabb értéknek és ebből a szempontból mérlegelik a kereszténység magyarországi ezer esztendejét, is.[31]

A régi magyar kultúráról. — A régi magyar kultúráról fogalmat alkothatunk magunknak, ha emlékezetünkbe idézzük annak vallásra vonatkozó egyik-másik kifejezését, melyeket már a Kr.e. III. és II. évezredből ismerünk. Ezek közé tartozik mindenekelőtt maga az ISTEN (Están) szó, valamint annak két változata, az ÚR és MÉN, mely utóbbiak isten férfi voltának kifejezésére szolgáltak. Ilyen további szó a MENNYORSZÁG és a POKOL, eredeti értelemben "Mén úr széke", vagyis az égi isten trónusa, illetőleg egyszerű "Fekhely" a másvilág büntető részében. A régi magyarok számára is csak egy isten létezett, akinek KÉPEI, vagyis megjelenési formái sokfélék voltak, köztük legfontosabb a NAP. Amikor istenre a Nap képében gondoltak, őt az égitest kör alakja miatt KÖR-ESTÁNnak is nevezték, amiben valószínűleg a mai "keresztény" szó (régiesen: körösztén) ősforrását kell látnunk. Hitték őseink azt is, hogy az isten mindenütt jelen van, noha legszívesebb tartózkodási helyei a magas hegyek, tiszta források, folyók és tavak voltak, továbbá bizonyos fák és természetesen saját HÁZAI (templomai). A királyt és főembereit isten földi képviselőinek tekintették és őket gyakran az ÉLÖ ISTEN kifejezéssel illették; az isten kiszolgáló személyzetét PAPOKnak mondták. E kereszténység *előtti* ("pogány") kifejezéseknek (Isten, Mennyország, Pokol, Köristen, Pap) az a jellemzője, hogy a hitcsere után is használatban maradtak egészen a mai napig, ugyanabban az értelemben. Az a tény, hogy nem a megfelelő latin szavakat *(Deus, Infernum, Coelum, Sacerdos)* vették át a csere alkalmával, bizonyság arra, hogy a régi magyar vallás sok tétele és fogalma közös volt a későbbi kereszténység tanításával, vagyis maga is kereszténység volt, eredeti, ősi kereszténység : *Nap-kereszténység*.[32]

Azt is tudjuk, hogy a Duna-medencében Árpád fejedelem jövetele előtt betelepedett magyar népességnek nem kellett várnia szinte a 10. század végéig, hogy megismerkedjék a keresztény vallás fiatalabb formájával, a római kereszténységgel. Gyakorolhatták ők ezt az új hitágazatot már a Római Birodalom középeurópai hódításainak idejétől fogva, Pannóniában és Dáciában. Erről tanúskodnak azok a régi sírok, amelyekben keresztény szimbólumok mellett madár-ábrázolásokat is találtak, mely utóbbiak a magyar

köznép leggyakoribb szimbólumai voltak ősidőktől fogva. Ezek az új kereszténységben élő korai magyarok már híres szenteket is adtak az egyháznak, köztük szent Ireneust, szent Seremust, szent Quirinust és szent Mártont, a későbbi toursi (Franciaország) püspököt. E szentek nevében valószínűleg nem latin, hanem magyar értelem rejtőzik (Úrhoni, Szerémi...), akárcsak a pannóniai eredetű római császárok nevében. Azt is tudjuk, hogy Magyarországon már a hivatalos áttérés előtt több római hitű főpap megfordult, közöttük Adalbert prágai püspök, Pilgrim passaui püspök, továbbá szent Wolfgang és szent Emerain.

Az előadottakból világosan látható, hogy őseink vallási és kulturális szempontból egyáltalában nem voltak azok a gondolatszegény pogányok, akiknek őket a teológiai szemszögű történetírók nagy elfogultsággal lefestik. Az ő kultúrájuk jól kidolgozott, többezeréves hagyományra felépülő színes alkotás volt, saját írásrendszerrel és bonyolult vallási képzetekkel. Ezenfelül már korán megismerkedtek a kereszténység római és bizánci formájával is és e fiatalabb ágazatok működését engedélyezték országukban.

A római kereszténységhez való csatlakozásunkról. — A 9. és 10. század fordulóján az európai nagyhatalom még mindig maga a Duna-medencében székelő magyarság volt és hozzá képest Európa többi országa csak kisebb katonai erővel rendelkezett. A 10. század közepén azonban egy új nagyhatalom keletkezett a Duna-medence nyugati szomszédságában, a Németbirodalom kialakulásával. Ez a birodalom felújította a régi római törekvéseket és hatalmas erejét az augsburgi ütközetben (955) mutatta meg, ahol a magyarság Európában gyakorolt katonai fölényét megdöntötte. Ugyanez időben egy másik erőösszpontosítás, szellemi és lelki szinten, a római katolikus egyházban valósult meg, a Cluny-reform (910) után. Ez a két erő aztán — a világi és egyházi — egymással szövetkezett és olyan páratlan hatalmi kombinációt hozott létre, amely a Duna-medencét és egész Kelet-Európát teljes politikai, társadalmi és szellemi felzárkózásra tudta kényszeríteni.

Miután a római-német szövetség megszilárdult, I. Ottó császár meghívta országába, Quedlinburgba, egy értekezletre a szomszédos államok képviselőit 973-ban. Jelen voltak ezen az értekezleten: Magyarország (12 képviselővel), Lengyelország, Csehország, Bulgária, Russzia, Dánia, két másik kisebb fejedelemség és a pápaság, a vendéglátó Németországon kívül, együttvéve tíz állam képviselői. A császár eléjük terjesztette az új európai elgondolást, amelynek értelmében a meghívott országok egymással szoros szövetséget voltak hivatva alkotni. Mivel abban az időben nem létezett hasonló erejű más nagyhatalom Európában, a kiküldötteknek nem volt választásuk, el kellett fogadniok a német császár elgondolását és magukévá tenniök az európai keresztény szövetségben való szolgálatot.

A későbbi eseményekből visszakövetkeztetve, meglehetős pontossággal összeállítható a quedlinburgi egyezmény közelebbi tartalma. Úgy látszik, a résztvevő hatalmak abban egyeztek meg, hogy 1. a napkereszténységet, a főversenytársat, mint "pogányságot" törvényen kívül helyezik; 2. hogy országukba korlátlan számban beengedik a római hit papjait, nekik teljes cselekvési szabadságot biztosítanak és részvételt az állam belső ügyeiben; végül 3. hogy mindegyik ország magát az új kereszténység szerves részének tekinti. Más szóval, ezek a Quedlinburgban képviselt országok korábbi öncélúságukat feladva, magukévá tették a nyugati ideológiát, amihez élet és

halál kérdése volt magukat tartani. Ez a fordulat elsősorban a legnagyobb és veszélyeknek legjobban kitett két országot érintette, az Európa határövezetében elhelyezkedő Lengyelországot és Magyarországot. A kereszténységhez való csatlakozásunk tehát önkéntes volt, de erős politikai nyomás alatt ment végbe. Ez a kettősség aztán jellemző maradt a további fejlődésre is.

A keresztény ideológia egyeduralmának kialakítása Magyarországon. — Hamarosan kiderült azonban, hogy a Quedlinburgban ünnepélyesen megfogadott keresztény testvériséget a német császár és a római főpap egyformán úgy értelmezték, mintha nekik az említett országok magukat hűbéresként alávetették volna. II. Konrád császár ebben a gondolatkörben élve, hatalmas sereggel támadt a függetlenségét őrző Magyarországra és megkísérelte, hogy fegyveres erővel kényszerítse ki hűbér-uraságának elismerését. A magyar seregek azonban sikeresen visszaűzték a császárt saját országába. Utána III. Henrik akarta országunkat maga alá gyűrni és evégből 1051/52-ben háborút indított, ö is vereséget szenvedett és felfogása megváltoztatására kényszerült. A pápa viszont főpapjainkat akarta tetszése szerint kinevezni és rendelkezni kívánt a hatalmas egyházi birtokok felett a magyar király előzetes megkérdezése és beleegyezése nélkül. Ebből is sok súrlódás keletkezett, amíg végre Mátyás király megírta a pápának (1480), hogy ő inkább megszakítja a római kereszténységgel fennálló kapcsolatait, mintsem eltűrje az ország belügyeibe való folytonos pápai beavatkozást. Magyarország tehát, hála megmaradt erejének és öntudatos magatartásának, sikeresen megvédte a korona jogait mind a Német Birodalom, mind pedig a Szentszék jogcsorbító törekvéseivel szemben, — *de neki is római kereszténnyé kellett lennie.*

A római kereszténység Magyarországon való meggyökereztetésében első királyaink vezető szerepet vittek, különösen István király (1000-1038), akinek Gizella bajor királylány személyében német asszony volt a felesége. István király a quedlinburgi megegyezés értelmében szakított a korábbi vallási türelmesség politikájával és elkezdte a magyarság ókorban gyökerező vallási és társadalmi építményének felszámolását. A pogány papokat és tudósokat, akik a nemzeti öntudat letéteményesei és a hagyományok őrzői voltak, törvényen kívül helyezte, áldozati helyeiket elkobozta, vallásos képeiket és szimbólumaikat elégette, szobraikat összetörette. Az ősi emlékeket őrző feljegyzéseket szemétbe szóratta, az önálló magyar írásmódot, a mértani vagy geometrikus (rovás-) írás használatát betiltotta. Azokat a vezető személyeket pedig, akik ezt az oktalan pusztítást kárhoztatták (mint Ajtonyt és Gyulát) kardélre hányatta, vagy egyéb drasztikus módon végzett velük, mint a királyi család ellenálló tagjaival is. Később a pápa egy büntető hatalommal is felruházott bizottságot küldött Magyarországra, élén egy német nemzetiségű kivizsgáló pappal (inkvizítorral) azzal a feladattal, hogy a magyar lelkekből a pogányság utolsó nyomait is kitépázza. Mai történészeink kétségbe vonják, hogy valóban szükséges volt-e ilyen nagy arányú pusztítást végezni nemzeti kultúránkban az akkori erőviszonyok között?

A régi világ elpusztításával és a magyar társadalom lefejezésével párhuzamosan a quedlinburgi egyezmény második pontjaként folyamatba tették az országban a római keresztény egyház intézményeinek kiépítését. Templomokat emeltek, szobrokat, képeket és szimbólumokat állítottak az új istennek, és püspökségeket, kolostorokat létesítettek, amelyek mind hatalmas birtokokat kaptak. Idegen nemzetiségű papok és lovagok nagy számban jöttek

az országba, köztük sok kalandor, hogy megvédjék a forradalmár királyt saját országában a nép haragjával szemben és biztosítsák az új irányzat érvényesülését minden kulcsállásban. A király testőrsége főleg német lovagokból állott, az első csanádi püspök olasz volt, az első pécsi püspök francia és hasonlóan idegenek voltak az egyházi rendek első papjai, akik magyar helyett latin nyelven írtak és érthetetlen nyelveken beszéltek. Az idegenek nem ritkán úgy viselkedtek az országban, mintha megszálló csapatok lettek volna. A német lovagrend például arra vetemedett, hogy az erdélyi Barcaságból egy külön fejedelemséget alakítson ki magának, kiszakítva azt az ország területéből. A magyar király végül is kényszerítve érezte magát, hogy e kellemetlen vendégeket fegyveres erővel kitessékelje országából. A papok nagy súlyt helyeztek a királyi család tagjainak római szellemben való indoktrinálására, különösen a trónörökös észjárásának megfelelő kondicionálására. Magyarország dinasztiája a keresztény buzgóságban messzebb ment, mint bármely más európai dinasztia és nem kevesebb, mint öt szentet adott az egyháznak: I. István király, I. László király, Imre herceg trónörökös, Erzsébet és Margit királylányok személyében.

E belső átalakulás végén, amely felülről vezetett társadalmi és politikai forradalom volt, Magyarország lélekben is római keresztény országgá alakult át, szilárd egyházi és világi közigazgatási kerettel és jól megépített központi hatalommal, de a folyamatban a nemzet majdnem elvesztette öntudatát és eredeti személyazonosságát.

Magyarország Nyugat szolgálatában. — Nemzetközi viszonylatban Magyarország feladata a quedlinburgi egyezmény harmadik pontja értelmében az lett, hogy Európa keleti határait a pogány betörések ellen védelmezze és a végeken terjessze a római kereszténységet. Ennek értelmében harcolnia kellett előbb a szakadár bogumilokkal a Balkán-félszigeten, aztán a besenyőkkel, úzokkal és kunokkal a keleti határokon, majd az ázsiai tatárokkal (mongolokkal) a 13. században és végül a mohamedán vallású oszmán törökökkel a 15., 16. és 17. században. Az ország bámulatos odaadással és önfeláldozással teljesítette a reáhárított európai szolgálatot és az egykori irodalom áradozott a magyar királyok és a magyar nép dicséretében. A szentatya az ország királyát "Krisztus lovagjának", és az "igaz hit védelmezőjének és bajnokának" mondotta, az országot pedig "az egész kereszténység pajzsának és végvárának" *(Clipeus ac antemurale totius Christianitatis).*

Miután a mohamedán törökök elfoglalták Konstantinápolyt (1453) és véget vetettek ott a görög kereszténységnek, nagy katonai előkészületeket tettek, hogy délkelet felől Európát is lerohanják és a római kereszténységet is felszámolják. Ebben a veszélyes órában a pápa és az egész Nyugat megint Magyarország védőkarjától várta megmentését. Ez az ország meg is felelt a várakozásnak, mert sikerült neki a török seregeket Nándorfehérvárnál, a mai Belgrád helyén, egy véres csatában megverni és így a török szultánt hódító útjában megállítani. Hogy a fényes győzelmet, amely Hunyadi János nevéhez fűződik, a világ soha el ne feledje, a pápa elrendelte, hogy annak emlékére ezentúl a templomok harangját minden délben szólaltassák meg. Ma már csak kevesen tudják, hogy az *Angelusnak* ez az eredete. Amidőn Magyarország már majdnem teljesen kimerült a rámért feladat terhe alatt és az ország középső harmada török uralom alá került, a küzdelem a megmaradt területeken még nemzedékeken át folytatódott. H. Balbus, a párisi Sorbonne akkori tanára, aki küldetésben járt Németországban, felszólalt a császári parlamentben,

Wormsban, hogy valami segítséget eszközöljön ki a hatalmas birodalomtól az ostromolt magyarok számára. Beszédében azt mondta: "Nincs a világon még egy emberfajta... amelynek a keresztény vallás annyira el lenne kötelezve, mint az erős és bátor magyaroknak." Semmi kétség tehát, a magyar nemzet híven betöltötte a számára kimért európai hivatást és századokon át nagylelkűen ontotta vérét és számolatlanul áldozta gazdagságát. Hála őseink hűségének és áldozatának a nyugateurópai nemzetek biztonságban maradtak, szaporodhattak, kibontakoztathatták tehetségüket és lerakhatták jövendő nagyságuk alapjait.

Nyugat magatartása Magyarországgal szemben. — Logikusan felmerül ezek után a nemzeti történetíró előtt az a lényeges kérdés, vajon mit kaptunk Európától hallatlanul nagy erőfeszítésünkért a szépen hangzó, de üres szavakon kívül? Ama hosszú századok alatt ugyanis, amíg Magyarország volt Európa keleti határainak őrzője, nem egyszer megtörtént, hogy a pogány hatalmakkal való küzdelemben országunk a végpusztulás szélére sodródott, hiszen egész Európát leigázni szándékozó hatalmas seregekkel állott szemben. Segítették-e őt keresztény testvérei az ilyen tragikus helyzetekben, hogy elkerülhesse a legrosszabbat?

1240/41-ben, amidőn a tatárok Ázsia egész katonai erejét felvonultatták Európa ellen és Lengyelországot már lerohanták, seregeiket három ágra osztva Magyarország elfoglalására indultak. A magyar király kétségbeesetten könyörgött segítségért Európa keresztény királyainál, de segítséget sehonnan sem kapott. Így a tatárok legázolták és elfoglalták az országot. Hogy ekkor a magyarság nem pusztult el teljesen, csak a véletlenen múlt: a tatárok nagykánja hirtelenül meghalt s a trónutódlás körül viszályok keletkeztek a birodalomban, mire a nyugaton működő seregeket visszarendelték Ázsiába és a magyar király visszatérhetett trónjára. A tatárveszély azonban még évtizedekig fennállott és királyunk, IV. Béla, sürgette a szentatyát, hogy tegyen valami kézzelfogható dolgot megsegítésére. Levelében emlékeztette őt arra, hogy a mongolok nemcsak Magyarország ellen készülődnek, hanem az egész kereszténység és Európa leigázására, tehát a kereszténység közös ügyéről van szó, amiért elsősorban a pápa felelős. Keserű szívvel említette a múltat is, hogy 1241-ben hiába várta az ő és a többi keresztény király segítségét: "Azok egyikétől sem kapott sem anyagi, sem katonai támogatást, csak éppen szavakat *(nisi verba).*" Az a szomorú érzés alakult ki benne, tette hozzá a király, hogy a magyarok a keresztény közösségben nem igazi testvérek, hanem csak "mostoha gyermekek". Ma már tudjuk, a pápa fantáziája ezidőben már a fellegekben járt: naivan arról ábrándozott, hogy a tatárokat megtéríti és hatalmát Ázsiára is kiterjeszti...

A 16. század elején, amikor a pogány török elleni harc már Magyarország déli határain folyt, az ország megint nem kapott sehonnan semmi segítséget. S ami a legkiábrándítóbb volt, Franciaország királya, I. Ferenc, aki magát a "legkeresztényibb királynak" címezte, titokban Konstantinápolyban intrikált és arra biztatta a török szultánt, hogy vonuljon bátran Európa ellen és foglaljon el minden földet Bécsig. Ilyen körülmények között Magyarország a mohácsi csatamezőn is egyedül maradt és a döntő ütközetben 1526 augusztus 29-én elbukott. E csatában halálát lelte az ország királya, számos püspök, a kormány több magas rangú tagja, a nemesség színe-virága és egy nagy hadsereg, — Európáért, a nyugati kereszténységért. További százötven évig tartó vérontás után Magyarország végre visszanyerte régi területét, de ekkor keserves meglepetés várt reá. A megtartott első népszámláláskor kiderült, hogy az

egész országban már csak két és fél millió ember él. A megelőző, 15. század végén tartott népszámlálás idején még 5 millió volt az ország lakossága, — annyi mint az akkori Franciaországé vagy Nagybritanniáé. A régi helyzethez képest tehát hiányzott az időközbeni teljes népszaporulat és a 15. századi népállomány 50%-a! Ezért ahelyett, hogy ma 50-60 millió magyar volna, mint van francia és angol, csak 16 millió létezik az egész világon.

Egy magyar tudós így összegezte Magyarország európai szolgálatának mérlegét: "Magyarország mindenét föláldozta Európáért: önmagát, jövőjét, jólétét és normális fejlődését, de mindezen áldozatért alig kapott valami ellenszolgáltatást. Európa súlyosan adós maradt Magyarországgal szemben... és ennek az adósságnak visszafizetése mind a mai napig nem teljesített kötelesség."

Epilógus. — 1920-ban, vagyis az első világháború után oly messze voltak már az európai kormányok a keresztény és európai szolidaritás gondolatától, hogy Magyarország terhes középkori szerepét, melyet ők maguk kényszerítettek rá, általában úgy értelmezték, mint durva elnyomást és hősi helytállásunkért a nagyhatalmak (erőfeszítéseink legfőbb haszonélvezői!) szigorúan megbüntettek minket: elvették országunk kétharmadát és idegen uralom alá helyeztek öt millió magyart. A második világháború utolsó éveiben pedig Nyugat-Európa és az annak népességéből alakult Amerikai Egyesült Államok mindeme gonoszságot betetőzve, a Budapestnél Nyugatért vérző nemzet feje felett Yaltában egyezséget kötöttek a marxista-bolsevista világnézetű Kelettel és egy fordított Quedlinburgot hoztak létre, százhúsz millió keresztény embert helyezve kommunista uralom alá. E politikai tévedés gigantikus méretei kimondhatatlanok, hiszen bárki előre láthatja, mi fog történni a legközelebbi száz esztendőn belül.

A Vasfüggöny mögé zárt magyar testvéreink e keserű tapasztalatok ellenére mégis hitelt adtak a nyugati rádióállomások feléjük sugárzott üzeneteinek, hogy ti. Nyugat ki akarja javítani Yaltában elkövetett politikai tévedését. A felhívásra a magyarság felelt: 1956-ban egy általános felkeléssel tudtára adta a világnak, hogy független országként vissza akar térni a nyugati közösségbe. A felkelők kiűzték az orosz megszálló csapatokat az országból és négy teljes napig várták a megígért amerikai segítséget. A vigília hiábavalónak bizonyult, mert a "keresztes vitéz" *(crusader)* Eisenhower tábornok, az U.S.A. akkori elnöke, egyetlen katonát sem küldött Magyarországra, ellenben eljuttatott egy titkos üzenetet Moszkvába, biztosítva a Kremlint affelől, hogy Amerika nincs érdekelve a Szovjet-Unió érdekkörében fellépő zavarokban...

Nyugat teljesen elpazarolta azt a hatalmas erkölcsi tőkét, melyet Magyarországon 1000 évvel ezelőtt megszerzett magának. Ha a római kereszténység még nem halt meg egészen a magyar lelkekben a Vasfüggönyön innen és túl, annyi máris bizonyosra vehető, hogy a mi népünk többé semmiféle nemzetfeletti ideológiáért, legyen az krisztianizmus vagy marxizmus, nem fog nemzeti öngyilkosságot elkövetni, hanem *öncélúságát* tartva szem előtt, hidegen mérlegeli saját érdekeit. Sokan közülünk a független nemzeti gondolkodás biztosítékaként Magyarország egyházi önállóságát és az ősi napkereszténység felélesztését szorgalmazzák.

---

[31] Ez a tanulmány eredetileg angolul készült, nem-magyar olvasók számára, de még nem került közlésre. Magyar nyelven itt jelenik meg először.

[32] A sok közös vonáson nem kell csodálkoznunk, hiszen a római kereszténység maga is a Régi Kelet talajából nőtt ki, ahol a mai magyar nép ősatyái éltek.

•

A franciaországi magyarság a két világháború között

I. A magyar kolónia kezdetei

Hozzávetőleges számítás szerint 1921-ben még alig százegynéhány magyar lakott Franciaországban. Két évvel később viszont magában Párisban már 10,000 dolgozott s a húszas évek vége felé 40,000-nél is több. Ugyanekkor egész Franciaországban 70-80 ezer között ingadozott összlétszámuk. Honnan e rohamos létszámemelkedés és miért alakult ki Franciaországban ilyen nagy magyar kolónia az első világháború után?

A kialakító tényezők sorában mindenekelőtt a trianoni szerződésre (1920) kell rámutatnunk, amely az új határokon túl népünk fiait tízezerszámra juttatta koldusbotra. E szerencsétlenek első rajai rögtön a hatalomváltozás után külföldre kényszerültek. Azok a tönkretett exisztenciák pedig, akik az első vihart még kiállták, röviddel utóbb szintén külföldre kényszerültek. A franciaországi magyar bevándorlók zömét tehát az új államok területéről — Csehszlovákiából, Nagyromániából és Jugoszláviából — kiüldözött testvéreink alkották. Egy kisebb, de nagy átütő erejű csoport magából a csonkává lett hazából érkezett: azoknak a bukott politikusoknak személyében, akik az 1918/19-es bolsevista kísérlet felelősei voltak és akik bécsi táboraik feloszlása után, 1923/24-ben nagyrészt ugyancsak Franciaországban telepedtek le.

Nagy-Magyarország elszakított területeiről a szlávok és oláhok gonoszsága miatt kiszorult testvéreink azért mentek tömegesen éppen Franciaországba, mert ez az ország az első világháború befejeztével nélkülözte az újjáépítő munka során azt az egymilliót meghaladó munkáskezet, amely a háború áldozatává lett s így ott szívesen látott vendég volt az idegen munkás. A francia munkáshiány a kontinensen gyorsan ismertté lett s így az új hazát keresők figyelme elsősorban erre irányult annál is inkább, mert az Amerikai Egyesült Államok kapuit az alacsonyra szabott új bevándorlási kvótákkal gyakorlatilag bezárták előttük. Miként tehát a lengyel, olasz és fehérorosz tömegek, akként a kiüldözött magyarok rajai is Páris felé igyekeztek. Amennyire tehát az összefüggéseket ma látjuk, a két háború közti franciaországi magyar gyarmat kialakulását középeurópai és különösen franciaországi körülmények idézték elő.

Ismerve a kolónia eredetét, látjuk, hogy ez a húszas évek végén mintegy nyolcvanezer főt számláló franciaországi magyar népesség csupa új exisztenciát kezdő, tanácstalan és sorsüldözött emberekből tevődött össze. Ebben a napi gondokkal elfoglalt tarka társadalomba az első csoportosulások a kommunista pólus körül jöttek létre, azon csekély számú intellektuálisok körül, akik különféle nemzetközi segélyek birtokában mentesültek a mindennapi kenyérgondoktól és sok szabad idővel rendelkeztek. Mivel ez az 1918/19-es politikai csoport, mint önálló emigráció ekkor már elvesztette számbeli erejét, Párisban úgy óhajtotta erőit növelni, hogy a kéznél lévő tájékozatlan, új helyzetüket még fel nem ismert, lelkileg elégedetlen magyar tömegeket saját céljaira megszervezi.

Ez az egyéni érdekeket szolgáló szervezkedés, tulajdonképpen félrevezetés, lényegében a fővárosra, Párisra korlátozódott s az Emberi Jogokat Védő Liga magyar alosztályának megteremtésében jutott kifejezésre. Idők folyamán e forradalmi hagyományokat és lelkiállapotot őrző politikai alakulat mellett azonos ideológiával, de jórészt szociális és kulturális célzattal szelídebb csoportosulások is alakultak, aminő volt az Ady-Kör, a Horizont Klub, az

Omnium Társaskör és a Transylvania Kölcsönösen Segélyező Egyesület. E társaskörökkel egyidejűleg több újságalapítás is történt, mint a rövid életű Párisi Újság (1923), a Párisi Munkás (1924), utóbb a Szikra, Párisi Futár, Párisi Hírlap és mások. Ez a szervezet, bármilyen kezdetleges és cseppfolyós állapotban volt is mindvégig, kezdetben mégis teljesen kezében tartotta a franciaországi magyar gyarmat lelkiismeretét és a Horthy-rezsim időnként bejelentett közeli bukásával ápolta a hazatérés reményét tagjaiban.

E monopolisztikus helyzet azonban egy-két esztendő múlva már megszűnt. A várt és számtalanszor bejelentett magyarországi felfordulás ugyanis nem következett be, sőt Bethlen István miniszterelnöksége alatt az ország kormányzata megszilárdult, így az üres politikai ígéretekben egyre kevesebben hittek. Azonfelül a franciaországi tartózkodás is hosszabbnak ígérkezett. A magyar kolóniának, mely a francia nyelvet még csak fogyatékosan beszélte és nem volt kellő helyzetismerete, *orvos, iskola, jogi védelem és egy-két vigasztaló szó* is kellett, nem beszélve az ugyancsak jelentkező vágyról a magyar kultúra alkotásai iránt.

Ilyen körülmények között 1925-ben elérkezettnek látszott az idő arra, hogy a megváltozott lelkiállapotot felismerő, egyelőre maroknyi magyar csoport — a nem-bécsi intellektuálisok csoportja — s egy-két beérkezett ember, a követségi és más magyar állami tisztviselők segítségével, nemzeti érzéstől áthatva, szembeforduljanak az egyéni érdekeket hajhászó bukott politikusokkal és szellemi függvényeikkel. Ezek az új vezetők a dolgozók igazi érdekeit a politizálásnál fontosabbnak tartották s a kolónia egészségügyi, jogi és munkaügyi érdekeinek védelmére vállalkoztak, azokat vették programjukba s egyidejűleg gondoskodtak a kulturális igények megfelelő kielégítéséről is. Az új, valóban szociális és valóban demokratikus gondolat a párisi *Magyar Szövetség* megalakulásával, az említett 1925. évben jutott intézményes formában kifejezésre. 1928-ban e cél érdekében aztán egy külön *Magyar Ház* is épült s röviddel utóbb a Magyar Szövetség az összes franciaországi magyar egyesületek átfogó szervezete lett Franciaországi Magyar Szövetség néven. E szövetség kitartó munkájának eredményeképpen a harmincas években már egész hálózata épült ki a Magyar Ház szellemében működő egyesületeknek Párisban, Lilieben, Grenobleban, Lyonban, Nizzában és más városi központokban.

A nyolcvanezres magyar kolónia életét 1925-től kezdve tehát két központból irányították: 1. az időben előbb létrejött s magukat "függetlennek" nevező szélső baloldali radikális klubokból és 2. a hivatalos magyar körökkel kapcsolatot tartó nemzeti szellemű Franciaországi Magyar Szövetségből. Ez a helyzet a második világháború végéig fennállott s a "független" és "hivatalos" kolónia érdekellentétei mindvégig megmaradtak, bár az előbbiek folyvást veszítettek létszámban és erőben egyaránt. 1945 után a független kolónia maradéka szolgált keretül a franciaországi magyar kommunista szervezkedésnek.

II. A független kolónia hangulata

A "független" kolóniába való tartozás külső ismertető jele, mint mondottuk, elsősorban az volt, hogy a szóbanforgó egyén vagy klub Magyarország akkori kormányával szemben ellenzéki álláspontot foglalt el s nem látogatta a Magyar Ház intézményeit és kulturális előadásait. Eszmeileg e kolónia marxista életfelfogást vallott s vezetői között több lehetett a magyarul beszélő, mint a magyar származású, főalakja azonban Károlyi Mihály gróf volt. S ha

Ady Endrénket, a "fajmagyart" tűzték is zászlójukra, bennük nem úgy sajgott a magyar élet, mint a nagy költőben. Nem voltak ők otthon a hepehupás vén Szilágyban s számukra Ady Endre csak egy forradalmi ideológia költője volt, miként ezt az Ady-magyarázatot Bölöni György "Az igazi Ady" c. munkájában (Páris, 1935) filozófiailag is fejtegette. De idegenek maradtak ők a Szajna partján is, hiába voltak szerelmesei a "Fény városának." "Ide vonz bennünket — írták — megmagyarázhatatlan szimpátiánk. Talán mert idemenekültek száz esztendők óta Európa gúzsbakötött országainak szabadságszerelmesei. Talán mert itt élt Heine, Ibanez és Ady Endre." Ez az otthontalan lélek főképpen a nemzeti gondolat ellen háborgott, mert amiatt nem tudott érvényesülni. Magukat ilyen körülírással határozták meg: "Mi, Magyarország földjén született világpolgárok."

A független kolónia vezetői a magyar életet mindenféle szempontból fejtegették, csak éppen magyar szempontból nem. Közös kiindulási pontjukul Ady Endre remekbe készült verse szolgált a vén Dunáról:

Mindig ilyen bal volt itt a világ?
Eredendő bűn, lanyha vétek,
Hideglelés, vergődés, könny, aszály?
A Duna-parton sose éltek
Boldog, erős, kacagó népek?

A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szégyen-kaloda,
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.

Sose lesz másként, így rendeltetett!
Mormolta a vén Duna habja.

A Duna, e nagy Tanú, valóban csak szenvedő népeket látott; — vezették tovább a történelmi kommentárt. "Legalább is idáig nem látott boldogulni széles partjain egyetlen nációt sem." De: "Vajon a Duna völgyének tragikus múltja és tragikus jelene jelenti-e egyben tragikus jövőjét is?" S ezen a ponton elválva Adytól, rózsás reményekbe hajló elgondolásokat készítettek: a fennálló határok alapján (a revízióról lemondva) egy nagy Duna-Konföderáció keretében látták a maguk számára kívánatos megoldást. Hatvan-hetven-milliós nagyhatalomról álmodtak, amely francia szövetségben működött volna a fennálló hatalmi helyzet fenntartása érdekében ...

A független kolónia belpolitikai programja tisztán ideológiai szempontból készült. Úgy látták, hogy "a Duna-Tisza közt egy Keletről jött kicsiny nemzet él sok erénnyel, de mégtöbb hibával. Ennek a nemzetnek ezer esztendő sem volt elég arra, hogy beilleszkedjék a haladásba, *a nyugati* világba s komp-országnak maradt meg Kelet és Nyugat közt. Ez a félkeleti-félnyugati voltos vergődés a magyar tragikum." Hogy tehát a magyar tragikum megszűnjék, szerintük el kell űzni a feudálisnak mondott kormányt, szét kell osztani az urak földjét és szabályos *nyugati ízű* demokrácia keretében uralomra kell juttatni a népet. Ezt hirdette Ady is, "az eljövendő új Magyarország forradalmi költője", akinek — szerintük — "a magyar forradalom, a Magyarországot töviről-hegyire átalakító új szellemi áramlatok" régi álma volt. Mert "Ady jelentősége abban áll — magyarázta Bölöni — hogy azt hirdette: le kell

rombolni a mát, a feudálizmus kezéből ki kell venni az uralmat, nyugati országot kell teremteni az elmaradt, az urak bűnei miatt lemaradt magyar földön, mert másként a magyarság elpusztul." Ez az általuk várt és remélt forradalom 1945-ben valóban bekövetkezett orosz segítséggel, de nem "szabályos ízű nyugati demokráciát" eredményezett, hanem szabályos ízű bolsevizmust.

Ezek a forradalmat előkészítő vezetők csak politizáltak, de semmit sem tettek az idegen uralom alá került magyar nemzetrészek érdekében, sőt még a hozzájuk legközelebb álló kolónia ügyes-bajos dolgaival sem foglalkoztak, vagy ha igen, kevés köszönet volt abban. Embereiket viszont valósággal elriasztották a másik tábortól, ahol orvos, kultúra, iskola, szabadság éppoly mértékben volt, mint helyesen értelmezett szocializmus és demokrácia. A kolónia ama tagjai, akik próbálkoztak e szélső baloldali programon gondolkodni, abban csak lelki tépelődésre kaphattak tápanyagot. Ha valakire, hát ezekre a bús magyarokra illett az az Ady-vers, amit Párisban oly sokszor szavaltak:

Itt valahol, ott valahol
Esett, szép, szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol
S kicsordul gúnyos fájdalmukból
Egy ifjú-ősi könny, magyar könny:
Miért is?

A párisi ún. független kolónia könnyen megszámlálható vezetői többezer, alapjában jóérzésű, derék magyar embert vezettek félre éveken keresztül. Kilétük akkor mutatkozott meg a maga nyerseségében, amikor 1945-ben bekövetkezett az orosz bolsevista megszállás. Ekkor ők az első vonatra felültek és felajánlották szolgálataikat a *keleti* hódítónak.

III. A hivatalos kolónia szelleme

A Haza testéből az összeomlás után kivált és külföldre szorult magyar csoportok öntudatosodása általában a régi hazához viszonyított valaminő állásfoglalással kezdődött. Ebben az állásfoglalásban, főként kezdetben, a nemzeti kolóniában is nagy szerepet játszott Ady Endre költészete. A nemzeti kolónia számára azonban Ady Endre nem a forradalmi Ady volt, hanem a gyökérről nőtt virágszál, a szívében magyar sorsot hordozó költő-óriás. De vele szemben is hamar meghatározták magukat: sorsukhoz simultak, mint a nagy költő is, de nem merültek el a kétségbeesés hullámaiban, hanem férfias elhatározással pozitív irányba törekedtek, miként ezt legszebben a kolónia akkori igazi filozófusa Ajtay Miklós dr., Erdély szülötte fejezte ki "Új nép dala" c. dolgozatában, ök az Ady-szimbólumhoz hamarosan hozzáadták Szabó Dezső és az akkori (még nemzeti irányú) Bajcsy-Zsilinszky Endre nevét is. Ez írók szellemének hatása alatt a nemzeti kolónia vezetői kezdettől fogva érezték, hogy "a nemzet mindenkit egyformán szerető család" s szükségesnek tartották, hogy "a nép szívében oltárt emeljenek a nemzet szentségének." A kolónia e második ága tehát kezdettől fogva a hazafias gondolat jegyében munkálkodott s nagy ideáljaiért messzenéző programot dolgozott ki.

Mivel hamar felismerték helyzetüket, a Fény városa nem ronthatta meg őket. Ha "szélvert papírként" csavarogtak is Páris kőkockáin, elfáradva, "kemény könyökléssel egy kafé asztalán... fatornyos kis hazájukra" gondoltak s "kicsike falujukat" látva, "elszerelmesedtek." Érezték, hogy Párisból is "mély bódulat

vonz ős-Buda felé és magyar fül vár a Hargitán." De azért ezek a Nyugatra került magyarok is "öltögették nyelvüket" a régire s "új szekéren" jártak. Alapítottak egy magyar akadémiát, a Párisi Magyar Akadémiát s nagy álmaikat akörül szőtték. Ennek programja: "...egységbe tömöríteni az irodalom, a művészet és tudomány terén megnyilvánuló mindama törekvéseket, melyek egy haladó, tudatos, *nemzeti tradíciót és európai szellemet* átölelő magyar kultúrközösség megteremtését célozzák. E program — vallották — felöleli mindazokat a magyar célokat, amelyek hivatva vannak az új Magyarországot felépíteni." Ennek az új Magyarországnak franciaföldi harcosai a magyar múltban, ha szerencsétlen is, több erényt találtak, semmint hibát. Így számukra a magyar história, ha kissé lassúnak tűnt is fel, vigaszul szolgált a szomorú jelenben, mert vallották: "Egy nemzet értéke és jelentősége nem pillanatnyi helyzetében, hanem történelmében van." Ennek alapján külpolitikai számvetésükben is tudták, hogy "a magyar nemzetnek nemessége van a nemzetek között." A határok módosítását ezért a legfontosabb külpolitikai célnak tekintették, amelynek gyakorlati kivitelezését az idő és körülmények határozzák meg. Belpolitikai mozzanatoktól ez a kérdés teljesen független. A revízió mértékét illetőleg különböztek ugyan a nézetek, de a kolóniának ez a csoportja egyetértett abban, hogy a mi nemzetünket vezető hely illeti meg Közép-Európában. A megmaradás kérdését eszerint így fogalmazták meg: "Elfoglalhatjuk-e valaha Közép-Európában a vezető helyet, amiről a márciusi fiatalok álmodtak? Megalkothatjuk-e valaha az erős, biztos, fiatalos államot, vagy belesüllyedünk a kis nemzetek reménytelenségébe?" E nagy sorsproblémára választ, biztos választ csak a Mindenható adhat. Annyit azonban az új Magyarország franciaországi harcosai is tudtak, hogy hitük van, az ő nemzedékük "többet akar, merészebbet, újabbat" mint 48 ifjai akartak. Küzdelmüket tettekkel is megmutatták, melyeknek bőséges irodalmi nyoma van.

A nagy cél felé vivő útként ők is a magyar-francia barátságot választották. Ezért egyik "céljuk a történelmi tévedések felett álló nagy, emberi francia kultúrához való közeledés, a két nemzet közti szellemi rokonszenv megteremtése és kifejlesztése" volt. S ha akkor még nem is értette az öreg Szajna a magyar imádságot, mégis hozzá folyamodtak, barátságát kérve:

Szajna, Szajna, hej szeretőbb lennél,
Ha látnád, otthon miként harcolunk.

A nemzeti kolóniának a belpolitikát illetően sose volt kenyere a "keresztény-nemzeti" ideológia, bármennyire is szívén feküdt e két szó politikamentes értelme. Ha a múlt nagyjai közül valakiért lelkesedett, az inkább Kossuth Lajos, vagy még inkább Tisza István volt. A forradalom gondolatától azonban távol álltak. A franciaországi nemzeti kolónia új magyar szintézis felé tört. Ezt a célt már akkor zászlójára írta, — 1925-ben — amikor odahaza még az 1918/19-es események visszahatásaként a tisztogatás tüze lángolt s amikor az úgynevezett reformnemzedék és hasonló gondolatok eléggé csírájukban voltak. Mire a magyar élet otthon felvirradt, az új magyarok Párisban annak már szorgalmas munkásai voltak. Új, népies ízű nemzeti demokráciáról álmodtak, a munkás és paraszt emberi jogainak visszaadásáról, arról, hogy ezek a társadalmi osztályok öntudatosan a nemzetalkotók sorába álljanak s így "a magyar társadalmi rétegek, a munkásság, parasztság és középosztály között a válaszfalak ledőljenek." A szellemieket illetően pedig olyan kultúrát sürgettek, amit nem kölcsönvett, hanem magyar metafizika (!) lengne át, tehát autonóm magyar kultúrát. Ennek az új kultúrának elérésében — vallották —

nagyban segítségükre lehet a francia civilizáció, melynek nyomán a magyar sajátságok jobban kitapinthatók, mint egyoldalú germán világításnál.

Az új magyar kultúrát a bevándorolt társadalmi osztályok intellektuális rétege venné vállára, az a réteg, amelynek tehetetlenségre kárhoztatott párisi képviselői "árvultan dünnyögnek" s "kesergő levelet" írnak Arany Jánoshoz, a népi költőhöz s panaszolják: "Helyük nem hitványabb Miklósénál." "Ne hidd, a szemem nem álmos és jó, ha szólok, mert nem fázom nagy határ mezőnkben, bátyám Arany János." Ez új, népi alapú kultúra és társadalmi szintézis egyik legszínesebb kifejezője Fodor József "Emlékszem falumra" c. költeménye. Abban így szól a költő:

Bízz bennem falum,
A te erős fiad vagyok én,
Ki kiszíjja a városból a tudást,
Ki kemény homlokával
Tör utat a puhákon —
Ki farkas-gerinccel öleli meg
A város leányos derekát,
Létrehozva a szellem új fiait,
Az ész fortélyait párosítva
A te nagyszerű erőddel.

Szomorú dolog, hogy e fiatalos lendülettel megindult párisi magyar újjászületés nem tudott a külföldi magyarság, sem az otthoniak között elterjedni. Pedig a Párisi Magyar Akadémia, e gondolat letéteményese, igyekezett a magyarság nagy metropolisaiban: Budapesten, Bécsben, Berlinben, Temesvárt, Strasbourgban és az Amerikai Egyesült Államokban is híveket toborozni s az új magyarokat időszaki kiadványaival egymással közelebbi kapcsolatba hozni. Ezek a kiadványok azonban elégtelennek bizonyultak és rendszeres sajtóorgánum hiányában nem alakulhatott ki szervezett gondolatközösség. Egyéb körülmények is akadályozták a szélesebb körű hullámverést. A húszas évek vége felé a magyar kormány már teljesen kiépítette külföldi tudományos intézeteinek hálózatát Bécsben, Berlinben, Rómában, Konstantinápolyban csakúgy mint magában Párisban is. Ez utóbbiak nagyobb anyagi erőforrásokkal rendelkezvén, magukhoz vonták azokat az erőket, amelyeket az Akadémia a maga szolgálatába szegődtethetett volna. Egyébként ezidőben a reformgondolatok már a hazai magyar irodalomban is utat törtek maguknak.

Ha tehát a Párisi Magyar Akadémia jelentősége egyetemes magyar szempontból alig volt észrevehető, a magyar szellem történetében mégis örökszép fejezeteket írt a franciaországi magyar kolónia, melynek vezetői önzetlenül és nagy buzgalommal állították agyukat a magyarság megtartásának szolgálatába. Hála e jó magyar érzésű szervezőknek és a hivatalos körök erőfeszítésének, a harmincas évek derekán a franciaországi magyarság legnagyobb része szellemileg már egészséges volt és vallási, társadalmi, kulturális szükségleteinek kielégítése jórészben biztosítottnak látszott.

IV. A kolónia két ágának egyesítése

A harc a franciaországi magyar kolónia két ága között, ha folyton gyengülő erővel is, de mindig dúlt körülbelül 1930 teléig, amíg idegenben dolgozó

testvéreink számára munkaalkalom bőségesen adódott. Az addig tartó jólétben — sajnos — elég sokan megfeledkeztek hovatartozásukról, vagy keveset törődtek azzal. A nevezetes forduló óta azonban a gazdasági világválság több oldalról kezdte tépázni a magyar szigetet és a független kolónia tagjait is hajlamossá tette lelkiismeretvizsgálatra. Közülük nem egy el is érkezett világos önismerethez és honfihoz illő hazaszeretethez.

A növekedő munkanélküliség ugyanis megértette mindenkivel, hogy nem bizonyos társadalmi osztályhoz, vagy politikai ideológiához való tartozás a döntő tényező a kenyérkérdés körül megindult küzdelemben, hanem a nemzethez való tartozás: a franciák munkaengedélyt "idegennek" csak akkor adtak, ha arra "francia" nem akadt! Ha egyes magyar testvéreink eddig még hittek is nemzetek felett álló utópiákban, az élet kényszere most kiábrándította őket e hiedelemből. E nagy válság közepette a kolónia egyik reprezentatív alakja megírta: "Ha valaki elfelejtette melyik is az az emberi közösség vagy nemzet, amelynek gyökereiből ő kisarjadt, annak mostanában elég alkalma lehet megtanulni azt a kényszerűséget, hogy egy nemzethez való hozzátartozásnak nemcsak érzelmi, de érdekbeli, sőt létérdekbeli motívumai is vannak." "Akármilyen nehéz és fájdalmas is ezt megtenni, tudomásul kell venni, hogy habár az ország (Franciaország) határain belül vagyunk, a (francia) nemzet érdekeinek határán mindenképpen kívül állunk. *Ez a mi kívülre állításunk pedig a mi nemzeti megkülönböztetésünk tényében rejlik.*" A 'mi lesz velünk?' tépelődései közt felmerült lelkükben a magyar haza képe, újra látták a kis falucska tornyát és mint Hock János és annyi más 18/19-es megtévedt magyar ellenállhatatlan erővel vágytak vissza az ősi közösségbe. "Csak egypár szó kell, néhány rövid hír az évek óta nem beszélt anyanyelven és rögtön megrendítő és megdöbbentő erővel érzi (az ember), hogy milyen mélyen, milyen kivonhatatlanul bennvan a magyar nyelvi és szellemi közösségben, — mindhalálig."

A Magyar Házat elkerülő, forradalmi illúziókban ringatózó magyarok nagy részének a harmincas évek közepe felé már nemcsak gazdasági pozíciója, hanem forradalmi hite is összeomlott. Mert azzal, hogy az általuk is sürgetett reformgondolatok hasznos elemeit a hivatalos magyar kormány Gömbös Gyula óta programjába illesztette, nem volt többé értelme az országon kívüli csatározásoknak, hisz nyitott kaput döngettek. Az egyik észak-franciaországi bányavárosból hallatszott fel a megtértek bűnbánó zsoltára:

A szívemben még nemrég a gőg ült,
De ma már megtörve állok itt.
Az idegen mély, fájó sebet szült
S kevélységem, óh jaj, hová vitt?
Elvitt, ahol nincs megállás többé,
S én, mint balgatag, senki, semmi,
Futottam egy mély szakadék felé,
Emigrációnak rabja lenni.

Az idegen rabja másom nem lehet,
Mint egyedül hitvány, vézna testem.
Hány-vet sorsom, mint kóbor ebet,
A nagy világ csavargója lettem…
S amíg testem' az idegen gyötri,
Lelkem addig szülőföldem' járja,
Ki ma siet oda pihenni,

Hol az édes, békés otthon várja.

A kétágú kolónia egyesítésének gondolata ekkor napirendre került. Az egyesülést a Franciaországi Magyar Szövetség keretében szándékoztak megvalósítani. Nagy lojalitással megírták egyes szélsőséges politizálok, hogy "létezik itt Párisban egy Magyar Ház, amely technikai felszerelésével a legkomolyabb és leghasznosabb alapját képezheti az itt élő magyarság szociális és kulturális szükségleteinek." Ami pedig az egyesülés szellemét illeti, már azt is világosan körvonalozták: "Ha pedig a mi teljesen bizonytalan sorsunk érdekében állunk egy tömegbe, akkor ennek a tömegnek nem lehet erősebb összetartó ereje, mint az a sorsközösség, amely a mi magyarságunkból fakad. A mi magyarságunk erejében vannak meg azok a megoldások, amelyeknek szüksége kivétel nélkül mindnyájunkra egyformán vonatkozik."

... Íme itt álltunk, amikor a második világháború kitört. Ekkor azonban egyszerre megint minden kétségessé lett és minden füstbe ment. Ez is magyar tragédia.

•

A kanadai magyarság küzdelme önmagáért

A kanadai magyarság kialakulása

Az Európából Amerikába kivándorlók a múlt században szinte kizárólag az Egyesült Államokba igyekeztek. Ezt az országot tartották akkor a korlátlan lehetőségek hazájának, ahol mindenki könnyű szerrel meggazdagodhat. Kanada még fejletlen ország volt s róla a Voltaire által elterjesztett hamis vélemény forgott közszájon, mely szerint itt mindent "hó és jég takar." A magyarságra sem gyakorolt ekkor Kanada különösebb vonzóerőt. Jellemző tünete ennek, hogy az itt letelepült első 55 család nem is közvetlenül Magyarországból érkezett, hanem az U.S.A. területéről vándorolt be.

A kanadai magyar telepek kialakulása így szinte teljes egészében a 20. század első felére esett, amikor a nagyobb arányú, általános kanadai bevándorlás is lezajlott. Ezt a fordulatot az ottawai kormányszervek idézték elő, amidőn elhatározták, hogy a hatalmas kiterjedésű nyugatkanadai füves pusztákat *(prairies)* benépesítik, az erdőségeket kitermelik és a bevándorlók vonzására ingyen utalnak ki földet. E politika eredményeként 1901 és 1913 között 2,750,000 lélek, évente tehát több mint 200,000 ember érkezett az országba — köztük számos magyar is.

Az első magyar bevándorlókat az akkor dúló amerikai mezőgazdasági válság sodorta ide (1886, 1888) s a Saskatchewan nevű tartományban telepedtek le, megalakítva a két első kanadai magyar falut: Kaposvárt és Eszterházyt. A magyar telepek a 20. század elején gyorsuló ütemben sokasodni kezdtek, mert a Magyarországon is végigseprő mezőgazdasági válság, valamint a nagybirtokok fojtogató gyűrűje egyre újabb és újabb családokat kényszerített távozásra. Ezek a "gazdasági menekültek" főleg Magyarország északkeleti vidékéről származtak: Zemplén, Gömör, Abaúj, Hont, Nógrád, Szabolcs, Szatmár és Borsod megyéből s az akkori kanadai településpolitika értelmében szintén a nyugati füves-erdős tájakra kerültek, Kanada mai bőven termő búzavidékére.

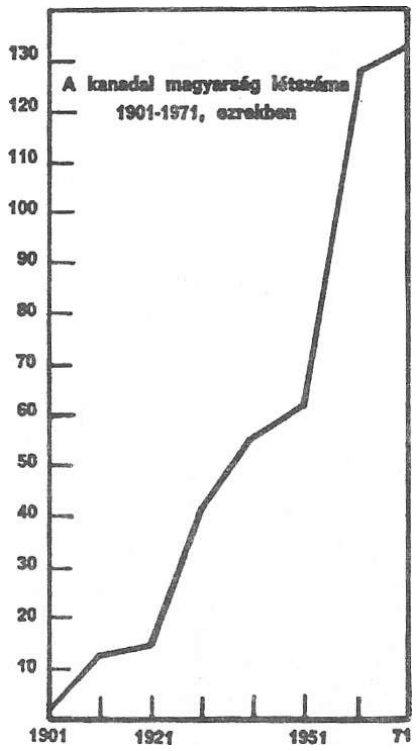

Az első világháború alatt a bevándorlás szünetelt. De azután ismét megindult s a második világháború kitöréséig folytatódott, bár kisebb ütemben, mert az 1930-as évek világválsága Kanadát is súlyosan érintette. Az ország ekkor gátakat állított az újabb tömeges bevándorlás elé. így *a két háború közti bevándorlás tulajdonképpen csak az 1925-1929 években folyt.* Az ekkor jött magyar bevándorlók túlnyomó többsége a Trianonban elszakított területekről eredt: Erdélyből, a Felvidékről és Dél-Magyarországról. Kivándorlásuk indító oka az utódállamok magyarokat üldöző politikája volt. Az új és mesterséges államok azt tűzték ki ugyanis leghamarabb elérendő céljukul, hogy aránytalanul megnagyobbodott országuk számára vezetőréteget, középosztályt alkossanak. Évégből az állami főhatalom megváltozása után az ottmaradt középosztály jellegű magyar elemeket: tisztviselőket, tanárokat, jobb iparosokat, gazdasági szakembereket, ügyvédeket és orvosokat fokozatosan kiüldözték állásukból. A tönkretett exisztenciák a már túlságosan is telített csonka magyar hazában nem voltak elhelyezhetők, így nem maradt számukra más megoldás, mint kivándorolni az akkori két, idegeneket felvevő országba: Franciaországba vagy a tengerentúli Kanadába.

Itt Kanadában ez a középosztály jellegűen színezett elem már nem annyira a pionír munkát igénylő mezőgazdasági vidékek felé irányult, — az ingyenes földjuttatás egyébként is megszűnt, — hanem az akkor gyors ütemben fejlődő dohány- és iparvidékre, elsősorban az Ontario nevű tartományba, a Windsor-Toronto-Timmins városokkal körülfogott rendkívül gazdag területre. Ez lett a második, az úgynevezett *kelet ka nadai* magyar telepvidék.

A harmadik nagy magyar bevándorlási hullám az újabb világháború után érkezett Kanadába, főleg 1949-töl kezdődően, s kizárólag a bolsevizmus által elűzött, túlnyomórészben a csonka haza területéről származó elemekből tevődött össze, akik mint DP-ik megelőzőleg éveken át Európa nyomortanyáin várakoztak a szerencsés bebocsátásra. Ez a bevándorló réteg társadalmi szempontból ismét más elemeket juttatott Kanadába: a nemzeti Magyarország egykori politikailag gondolkodó rétegét, köztük sok magasrangú állami tisztviselőt, katonát, tanárt, orvost, ügyvédet, bírát, gazdasági szakembert és papot, szóval kimondottan értelmiségi elemet. Számukat öregbítették azok az intellektuálisok és ipari szakemberek, akik az 1956-os forradalom bukása után nagyobb tömegben jöttek Kanadába. Mindezek szétszóródtak ugyan az ország egész területén, de aránylag nagy csoportok telepedtek meg a gazdag Ontario tartományban Toronto környékén és a vele szomszédos Québec tartomány montreáli körzetében. Így a kanadai magyarság súlypontja mégjobban kelet felé tolódott el.

E többrendbeli bevándorlási hullám eredményeként ma (1975) körülbelül 150,000 főre tehető a kanadai magyarság létszáma. Ez a népesség a következő megoszlásban helyezkedik el: a zöm, mintegy 100,000 lélek, a keletkanadai dohány- és iparvidéken lakik, Ontario és Québec tartományban; körülbelül 35,000 magyar a búzatermő és olajat, gázt adó Közép-Kanadában él: Alberta, Saskatchewan és Manitoba tartományban; míg körülbelül 18,000 lélek a tengerparti British-Columbiában és egyebütt szórványban. Ebben a másfél százezres tömegben a régi Magyarország minden vidéke képviselve van: az elszakított területek éppúgy mint a csonka ország s benne a nemzeti társadalom minden rétege feltalálható: földművesek éppúgy, mint iparosok, kereskedők, tisztviselők és értelmiségiek. A kanadai magyarság tehát kicsinyben pontos keresztmetszetét adja a régi magyar társadalomnak.

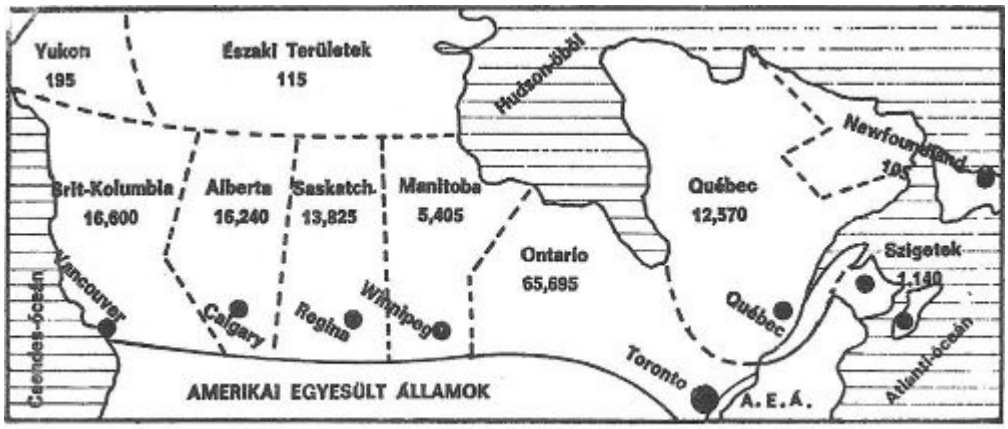

A kanadai magyarság földrajzi elhelyezkedése az 1971-es népszámlálás szerint.

A kanadai magyarság szervezete és hivatástudata

A Kanadába érkezett négy nagyobb magyar néphullám megannyi magyar tragédia áldozata. Társadalmi összetételének és lelki élményeinek megfelelően többféle szervezési formában kereste kulturális igényeinek kielégítését.

A falusi réteg kezdetben sokáig mindenféle szervezetet nélkül, elszigetelten élt. Ők pionír munkára vállalkoztak, a civilizáció által akkor még alig érintett környezetben s "látástól vakulásig" dolgoztak földjeiken. A családi-baráti érintkezésen túl, csak a kilencszázas években érkeztek el ahhoz a ponthoz, hogy kultúrigényeik kielégítésére gondolhattak. A falusi ember hagyományainak megfelelően s talán az Óhazával való szakítás körülményeitől is indítva, a kultúrát elsősorban vallási téren keresték s így szervezkedésük felekezeti alapon, egyházak keretében indult meg. Elsősorban templom és paplak építésére gondoltak és "helybenlakó lelkész" beállítására törekedtek, aki nekik ügyes-bajos apró dolgaikban is tanácsadójuk, vezetőjük legyen. Ez a folyamat a húszas évek végére, a harmincas évek elejére zajlott le s hozta meg gyümölcseit.

A létesített katolikus egyházak a meglévő kanadai püspökségek alárendeltjei lettek, a protestáns egyházak pedig beléptek valamelyik egyetemes protestáns egyház *(Presbyterian Church, United Church)* keretébe s csak kevésnek maradt meg függetlensége. Az egyetemes egyházakba tömörült protestánsok lelkészei felettes hatóságaiktól fizetést és anyagi támogatást kaptak, amit ma is élveznek. Természetesen valamennyien felettes hatóságaik irányelveit követték egyházi és világi vonatkozásban is. Ez az egyházi szervezet elég lassan és zökkenőkkel épült ki, mert a legtöbb esetben hosszabb időbe telt, amíg találtak magyar nyelvű papot, — sőt néha nem is akadt ilyen, s akkor meg kellett elégedniük más nyelvű lelkipásztorral. Az óhazai egyházak ugyanis nem tekintették saját missziós feladatuknak a kanadai magyarság lelki gondozásának rendszeres ellátását.[33]

Amint az egyházak megalakultak, igyekeztek a magyarságot kereteikbe beszervezni olyanformán, hogy minden erő az egyetlen szervezet — az egyház — fenntartásán dolgozzék. A mindenütt feltalálható szokványos szervezeti keretek ezek lettek: 1. egyháztanács, 2. férfi kör, 3. női kör, 4. férfi ifjúsági kör, 5. női ifjúsági kör, esetleg 6. énekkar, 7. kezdetleges iskola, 8, temetkezési és betegsegélyző egylet és 9. egy-egy felekezeti jellegű egyesület. Ezeket a kereteket az egyház segítőszerveinek tekintették s főfeladatuk az öntudatos egyháztaggá való nevelés volt, hogy kiki büszkén vallja magát katolikusnak vagy protestánsnak, olyan pap vezetése alatt, "akinek csak egy ideálja van és

egy vezére: a názáreti Krisztus."[34]

A második bevándorló nemzedéknek (1920-1939) magasabb műveltsége, valamint az Óhazával — az édes hazával — való kapcsolatai miatt más lelki szükségletei is voltak, mint a megelőzőnek. Így őket az egyoldalú egyházi szervezkedés nem elégítette ki. Ők a magyar nyelven kívül a magyar lélek megtartására is gondoltak s ennek megfelelően nagyobb súlyt helyeztek a magyar kultúrörökség megtartására. Ebből a szempontból nem mutatkozott előttük célravezetőnek a magyarság felekezetek, nemek és évjáratok szerint való túlságos széttagolása. Azokon a helyeken például, ahol két vagy három egyház szervezkedése valósult meg, a magyarság annyiszor hét-nyolc féle keretbe volt széttagolva s ennek következtében a második nemzedék zöme már elvesztette magyar jellegét. Ez a helyzet nemcsak az újonnan bevándorolt nemzeti szellemű magyarságot döbbentette meg, hanem az időközben létesült két magyar konzulátust is (Montreál 1922, Winnipeg 1927) és aggasztotta a Magyarok Világszövetségének vezetőségét.

A második bevándorolt magyar nemzedék tehát, segítve a külföldi magyarokat támogató óhazai szervektől, változtatni óhajtott a fennálló helyzeten és szélesebb alapra kívánta helyezni a kanadai magyarság életét. Ez a szélesebb alap a felekezetek, nemek és korok felett álló, mindannyiunkat összefogó közös nemzeti eredetben adva volt. Az új cél tehát az lett, hogy a kanadai magyarságot népi alapon fogják össze — helyileg és országosan — és megtartsák annak magyar jellegét, hogy kiki büszkén vallhassa magát a magyar kultúra örökösének amellett, hogy fogadott hazájának is megbecsült polgára. A nemzeti alapú szervezkedés társadalmi egyesületek alapításával és "Magyar Házak" építésével indult el hódító útjára. Eszközei voltak: könyvtárak létesítése, iskolák alapítása (tan-könyvakció, tanítók beállítása), magyar ünnepségek és előadások rendezése, újságalapítás, nyomda létesítése, stb. — ugyanúgy, ahogy abban az időben a többi bevándorolt kanadai népelem is szervezkedett.[35] Ilyen célkitűzésű egyesület és ilyen célkitűzésű Magyar Ház keletkezett Calgaryban, Winnipegben, Wellandon, Oshawában, Hamiltonban, Windsorban és másutt. Mindez a két világháború között. Ugyanakkor a kanadai magyarság országos összefogására is történtek kísérletek a Kanadai Magyar Szövetség keretében, megvalósították az első, rendszeresen megjelenő magyar hetilapot, a Kanadai Magyar Újságot (Winnipeg, 1924) a budapesti Védőiroda támogatásával, Hordóssy Iván tanárember, majd Nemes Gusztáv szakavatott szerkesztésében. Ez a lap a nemzeti alapú magyar szervezkedés szócsöve lett és a magyarság magyar jellegének megvédésén felül a nagy nemzetpolitikába is bekapcsolódott, ami akkor a revíziós követelések hirdetésével volt azonos. Egyúttal a magyarok világszövetségével és általában az Óhazával is bensőségesebb kapcsolatok alakultak ki.

A kanadai magyar élet "civil vonalának" kialakulását elősegítette az óhazai erkölcsi és anyagi pártfogás, de sikerét nem utolsó sorban annak köszöni, hogy az új irány vezetői tapintatos emberek és egyúttal felekezetüknek is odaadó hívei voltak. Mégsem lehet észre nem venni, hogy a vezetést addig kizárólagosan kézbentartó egyháziak nem túlságosan örvendtek a bírálat tárgyává nehezen tehető új elgondolás kibontakozásának s bizonyos féltékenységgel látták, hogy kicsúszik a talaj lábuk alól. Feljegyezték, hogy "eltekintve az egyházi alakulatoktól", feleslegesen sok az egyesület, szétfolyik a pénz . .. hogy az újonnan érkezett magyaroknak más a felfogásuk és csak bizonyos százalékuk áll be az egyházak szervezetébe és ezrek és ezrek minden

lelkészi szolgálat, az egyházi munkásokkal való érintkezés dacára csak akkor láthatók az Isten házában, amikor valamire szükségük van.[36] A "hibát" azonban nemcsak a kanadai magyarság új rétegében látták, hanem az egyházi vezetőkben is. Ruzsa Jenő lelkész, a kanadai magyar élet mély látású vizsgálója ezzel kapcsolatban nemcsak a hazai egyházi hatóságoknak tesz szemrehányást, hanem a missziós feladat nagyságához hozzá nem illő lelkészeknek is:

> "A legnagyobb kárt azonban úgy az egyházi szervezetekre, mint a lelkekre, — írja Ruzsa Jenő lelkész, — arra kellően nem képesített, el nem hivatott, hivatása magaslatán nem álló, a lelkészi szent szolgálattal visszaélő, megbízhatatlan lelkészek okozták" (335. I.) Viszont "az itt képesített lelkészek legnagyobb fogyatékossága elsősorban az volt, hogy minden gyakorlati tudás nélkül, egyenesen vezető és szervező munkára lettek beosztva" (u. ott). "Nem lehet csodálkozni — folytatja Ruzsa Jenő, — hogy leromlott a papi tekintély és növekedett a bizalmatlanság a lelkészi karral szemben és akármennyire elkeserítő is, viselni kell azok következményeit azoknak a lelkészeknek is, akik emberi gyengeségeik mellett, hivatásuk magaslatán állva igyekeznek munkálkodni Isten szántóföldjén" (335. I.).

Történeti távlatból nézve a dolgokat, bizonyára helyesen járunk el, ha nem kizárólag az első korszak szervezési formájából, azaz nem csak egyházi szempontból ítéljük meg a kanadai magyarság magatartását és szervezeteinek fejlődését, hanem számot vetünk a megváltozott társadalmi helyzettel, a megnyilatkozott új kultúrszükségletekkel és megállapítjuk, hogy azok kielégítése a meglévő egyházi keretekben — azok kibővítése és céljuk megváltoztatása nélkül, — nem volt megvalósítható. A kanadai magyar élet ugyanis a két háború közt lényegesen kibővült, a vallási-lelki szükségleten felül a nemzeti szükséglet kielégítése is jelentkezett, ami elől kitérni nem lehetett. Ha a kanadai magyar egyházi vezetők ezt az új helyzetet időben felismerik és jobban a nemzeti gondolathoz simulnak, úgy továbbra is egyek lehettek volna a gondjaikra bízott néppel "örömben és bánatban" s ekkor a kanadai magyar szervezkedés és élet továbbra is az egyházak körül zajlott volna, mint például a zsidóknál vagy a görögkatolikus ukránoknál. Erre azonban az egyetemes egyházakhoz való csatlakozás után kevés lehetőség maradt és a civil vonal a nemzeti gondolat zászlójával szükségszerűen önállósult. Végzet ez, ami elől — sajnos — kitérés nem volt.

A háború után, amidőn az Óhaza erkölcsi és anyagi támogatása a bolsevista leigázás következtében megszűnt, a kanadai nemzeti szervezet megingott. Az egyházi vezetők ekkor több helyen úgynevezett Nagybizottságok — "egyházak és egyesületek nagybizottsága" — révén, azon keresztül igyekeztek a civil egyesületeket befolyásuk alá vonni s azokat a régi elgondolás jegyében, mint segédszerveket saját munkakörükbe bekapcsolni. Ez a kísérlet nem bizonyult tartósnak, mert az 1945 után bevándorolt harmadik nemzedék helyeselte a kanadai magyarság két háború közti nemzeti törekvéseit és tömegeivel hatalmas alátámasztást nyújtott az egyesületeknek és magyar házaknak. Így a magyar kultúröröksége védelmét és fenntartását főcéljának tartó irány újra cselekvőképessé lett.

De ez a harmadik bevándorló nemzedék is hozzáadta a maga sajátos kultúrszükségletét a kanadai magyar élethez és annak szervezett formában is keresett kielégítést. Felfogása szerint nemcsak a vallási élet szervezetei

szükségesek, nemcsak meg kell tartani a külföldi magyarság magyar kultúrörökségét, — erre minden más nép is féltékenyen őrködik: ukrán, zsidó, német, lengyel, stb., — hanem a külföldi magyarságnak kell vállára vennie a leigázott, elnémított magyar nemzet helyett a magyar politikai gondolat védelmét is. Ez a hivatás Nyugat szempontjából is kívánatos, hiszen a szabad világban élő nemzettagokra hárul a feladat, hogy népüket és országukat a felszabadulás után a nyugati kultúrközösségbe visszavezessék. Ettől a hivatástudattól indítva, a bevándorló harmadik nemzedék kiépítette az ország felszabadításán és az állam helyreállításán munkálkodó szerveit és azokon keresztül összekapcsolta közös munkára a szabad világban élő egész magyarságot. Ezeket a célokat szolgálják a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, a Magyar Szabadságmozgalom, a Hungarista Mozgalom, a Bolsevistaellenes Nemzeti Erők Egyesülése, a különféle tudományos akadémiák és több más hasonló csoportosulás. Ezekbe a kész keretekbe illeszkedtek be az "ötvenhatosok", akik ott magas létszámukkal ma már gyakran irányító szerepet visznek. De nekik is van külön mozgalmuk, mely főként a szabadságharcos egyesületek keretében jut kifejezésre.

Több nemzedék erőfeszítésének eredményeként a kanadai magyarság mai hivatása és annak megfelelő szervezkedése hármas irányú. Fennállnak 1. a főleg lelki-vallási élmények ápolásra szolgáló egyházi keretek, mint legrégibb alkotások; 2. a nemzeti kultúrörökség ápolására szolgáló társadalmi egyesületek és magyar házak csoportja, mint a két háború közti alkotások; és végül 3. a hazai magyar törzs szabadságának és virágzásának helyreállításáért küzdő politikai jellegű antibolsevista szervezetek.

Sokkal bölcsebb dolog ezt a megmásíthatatlan társadalmi tényt tudomásul venni és hozzá igazodni, mintsem ellene hadakozni. Okosabb dolog egymást nemcsak megtűrni, hanem kölcsönösen segíteni, mintsem a magyar életet csak az egyik, vagy csak a másik keretbe összezsugorítani törekedni, ami úgyis meddő vállalkozás. Ma egyébként is a nemzet törzse és az állami szervezet került a legnagyobb katasztrófába s azok épségének visszaállítása minden egyéb vallási vagy kulturális szükséglet megfelelő kielégítésének előfeltétele. A sajtó, az egyesületek vezetői akkor cselekszenek tehát helyesen, akkor emelkednek hivatásuk magaslatára, ha ezt a tényt tudomásul veszik és akként buzgólkodnak.

---

[33] "Nagy hibát követtek el az óhazai egyházi hatóságok, — írja Ruzsa Jenő lelkész, — hogy a tömeges kivándorlás alkalmával nem gondoskodtak az idegen misszióra alkalmas, elhivatott lelkipásztorok kiküldéséről." A kanadai magyarság története, 334. I.

[34] Idézet Ruzsa J., A kanadai magyarság története, 339. I.

[35] A torontói Független Egységes Magyar Egylet jól példázza a lezajlott folyamatot. Az Egylet "megalakulásakor legfontosabb céljául tűzte ki a torontói szétszórt magyarság egy táborba való tömörítését hazafias alapon, vallásfelekezeti és politikai szempontok kikapcsolásával. Az ifjúság megszervezését, a megértést és barátságot kimélyíteni a magyarság között. Megteremteni a kapcsolatokat a különböző szervezetekkel, hogy közös magyar ügyekben egyöntetű állásfoglalást fejtsen ki Torontó magyarsága. Úgyszinte egyik legszebb céljaként a torontói Magyar Ház felépítését is kitűzte az előzetes tanítói, nevelői és szervezői munkák elvégzése után." Idézet Ruzsa

Jenő könyvéből, 179. I.

[36] Ruzsa Jenő munkájában a 308, 333, 334 és 339. I.

•

A régi amerikás magyarság ébredése

Szántó Lajos újságkirály riadója

Az "Amerikai Magyar Népszava" 1950 szeptember havi 27. számában Szántó Lajos cikksorozatot kezdett a magyarság mai problémáiról. Széles történetfilozófiai látószögbe állította be mondanivalóját, áttekintette az utolsó emberöltő magyar történetét és kereste legsürgősebb tennivalóink meghatározását. Megnyilatkozásának nemcsak a gondolati tartalom ad súlyt, hanem a szerző személye is, aki az amerikai magyarság legtekintélyesebb lapjának, az Amerikai Magyar Népszavának részvénytöbbségét megvásárolta. Megnyilatkozása mellett, amely *az amerikai magyarság régibb nemzedékének megmozdulását tükrözi,* nem mehetünk el szó nélkül. Trianon óta ugyanis hozzá voltunk szokva, hogy a hajdani Nagy-Magyarország területén kívül működő sajtó csak nyelvében volt magyar, de keveset törődött annak a népnek sorsával és problémáival, amelynek nyelvén tollforgatói írtak. S ha foglalkoztak is hébe-hóba a nagy magyar kérdésekkel, azt az 1918/19-es marxista-zsidó emigrált honfitársaink befolyása alatt tették, legtöbbször újabbat rúgva a boldogtalan Hazán és szenvedő magyar népen, le-reakciózva, legazemberezve, le-fasisztázva annak tiszteletet érdemlő áldozatos vezetőit. Ezeknek az újságoknak a viszonya az összmagyarsághoz legtöbbször a kívülálló, együtt nem érző, világpolgárrá vedlett ember viszonya volt, minden közösségvállalás és építő szándék nélkül. Jelen sorok írója külföldi posztjáról, Párisból, a két háború között több mint egy évtizeden keresztül figyelte és tanulmányozta ezt a szomorú helyzetet. Az amerikai magyarság egyik vezetőjének, Szántó Lajosnak szózatára most, mintegy varázsütésre megszabadult az amerikai magyarság régibb rétege egy lidércnyomás alól s rádöbbent hivatására.

De adjuk át a szót amerikás hazánkfiának, aki drámai szavakkal írja le önébredését. Kezdi a trianoni békeszerződés körülményeivel, az ország szétdarabolásával. Elmondja, hogy 1918/19-ben "Magyarországon a kommunisták és társutasok szétdarabolták az ájult országot." S ez a művelet nyílegyenesen beletorkolt abba a propaganda-hadjáratba, amit ellenünk a nemzetiségek egyes csoportjai, főleg a csehek már régóta folytattak s ami a pánszláv törekvések kielégítésével igyekezett Közép-Európában új egyensúlyi helyzetet teremteni. Szomorúan állapítja meg, hogy "e nagy perben (a nyugati hatalmak) nem találtak a kereszténység védőpajzsa, Magyarország számára enyhítő körülményt s az első nagy pert elveszítettük."

Ám az ájult ország és nép még magához sem tért a trianoni tragédia után, amikor ellene máris újabb "rágalomhadjárat indult meg, amely nemcsak az ország jó hírnevét és a szerencsétlen nép földresujtott lázas állapotát igyekezett ferde helyzetbe állítani, de hűséges szolgálattal vállalkozott az első nemzeti segélykiáltások meghamisítására, sőt elfojtására." Ebben a rágalomhadjáratban, éppúgy mint az ország összedöntésében az 1918/19-es szemita öntudatú politikusok vittek jelentős szerepet. Ezek voltak azok, akik a külföldi magyarság helyes látását megakadályozták, akiknek minden reakciós, régi és rossz volt. "őszintén megmondom, — vallja be Szántó Lajos, — hogy annak idején mi, régi amerikások, el sem tudtuk képzelni azokat a testi és lelki nyomorúságokat, amelyeket az első világháború után bekövetkező két nagy katasztrófa: a bolseviki kísérlet és a trianoni béke okoztak az óhazában… *Nem láttunk tisztán.* Időbe tartott, míg az amerikai közvélemény látásában kibontakoztak az események." — "Az első emigránsok, — folytatja Szántó

Lajos — akik 1919 után körünkben megjelentek és beszélni kezdtek, igen sok esetben érdekeltek voltak az első magyar bolsevizmus uralomra jutásában és dühödt előadásaik inkább csak arra voltak jók, hogy a román, cseh és szerb propagandát alátámasszák. Ezeket hallgatva, sok mindent nem értettünk... *Ma már értjük és tudjuk: a Duna-medencében a magyarság ellen folytatott irtó hadjárat nem fejeződött be a mai napig sem.*" — "Bevallom, mi, amerikai magyarok, akik jórészben még Nagy-Magyarországról vándoroltunk ki, még ma is elképedve állunk ez előtt a kérdés előtt. Es csak helyeselni tudjuk a magyar nép döntését, hogy nem adta fel önmagát" és revíziót követelt, mert mindaz, ami a trianoni helyzetből következett "nem lehet magyar mulasztás, nem lehet magyar emberek hibája és semmi esetre sem lehet a magyar nemzet bűne."

De megtévesztették a külföldi magyarságot Amerikában éppúgy mint Európában nemcsak az első marxista nemzedék szóbanforgó tagjai, hanem a második kollaboráns kommunista nemzedék is, akik éppúgy a gyehenna tüzére kívánták a hazájáért és fajtájáért küzdő magyarságot, mint a megelőzőek, és akik miután otthon elvégezték az úgynevezett piszkos munkát, a demokrácia leplében sietve átlopakodtak Amerika szabad földjére, mindenki mást megelőzve. Bizonyára ezekre gondolt keserű kiábrándulással Szántó Lajos, akik őt, mint cukrot a legyek, nyüzsögve körülvették. Rájuk célozva mondotta: "Aki ma külföldön folytatni akarja az óhazai belpolitikai vitákat, alapvető tévedésben leledzik." Fölülemelkedve az elfogultak, az érdekeltek megtévesztő meséin és visszakanyarodva a nagy magyar útra, Szántó Lajos az egész külföldi magyarság hivatásául "*a magyar nép és a magyar nyelv megmentését*" tűzi ki, azt a ragyogó szép gondolatot, amit ezentúl az Amerikai Magyar Népszava büszkén hordoz minden száma élén s amiért érdemes egy életet áldozni.

"A harmadik béketárgyaláson érvényesülnie kell az igazságnak és Magyarországnak meg kell kapnia a maga jussát és népének a béke nyugalmát." Ez a követelmény azonban nem fog önmagától megvalósulni, mondja Szántó Lajos. Érette sokat kell dolgoznunk, éjt nappá kell tennünk és tudásunkat nem szabad kímélnünk. Erre a nagy erőfeszítésre az új emigráció a maga széthúzó pártos csoportjaival képtelen. Ezért megszólal most a hivatása tudatára ébredt régibb külföldi magyarság, melyet pártok, személyes törekvések, egyéni érvényesülési vágy s a közelmúlt nem terhel. "Érzem, mondja ezek nevében Szántó Lajos, itt az ideje, hogy valaki józanul beszéljen magyarul." Mert "nem szeretnénk, ha a bekövetkező újabb történelmi fordulat készületlenül érné a vasfüggönyön kívül élő magyarságot és majd csak a késői bánatot oszthatnék meg egymással, amikor majd egy újabb, a harmadik nemzetközi döntés után is az elmulasztott tennivalók miatt osztozkodnánk, veszekednénk egymással."

A régi amerikás magyarság rádöbbenve hivatására, maga is részt kíván venni az építő munkában, sőt helyzeti energiája alapján annak irányítását is kezébe óhajtja venni. "Ha mi nem dolgozunk azon, hogy (a magyar nép) ismét megkapja méltó és szabad helyét a népek között, akkor ki fog a magyar nemzetért tenni és szólni?" "A magyar hivatást tehát fel kell építeni ismét, éspedig nemcsak a magunk álmodozó terveiben, hanem azokban a gyakorlati tervekben is, amelyek már most, eleve, Európa megszabdalt földjéhez akarják igazítani az európai népek életét. Ha mi nem tudjuk ezekben az európai, vagy talán az egész földgömböt átfogó tervekben megtalálni, kialakítani, megkövetelni a mi népünk szerepét és helyét, akkor nem lesz a magyarságnak

hivatása és helye az eljövendő új világrendben, hívják azt ott Európában az Európai Egyesült Államoknak vagy bármi másnak." "Valamikor ezt (a feladatot) hivatásos és gazdagon jutalmazott diplomácia végezte, tudományos intézetek szállították az anyagot munkájához és az államhatalommal alátámasztott államférfiak hivatalos nyilatkozatai adtak súlyt a diplomáciai tevékenységnek. Ma nincs mögöttünk semmi, csak a hazának mérhetetlen szenvedése, az európai hontalan táborok reménytelen szomorúsága, a kivándorolt menekült most serkenő helyi kapcsolatai és a régi kivándorolt magyarság súlya, amely nagyjából Amerikában gyűlt össze." Nyilvánvaló, hogy "az amerikai magyarság hatalmas erőtényező lehet ebben a munkában." Ezért vállalkozik fajtánk e messzeszakadt ága "önkéntes külképviseleti, diplomáciai szolgálatra."

"Az amerikai magyarság most érkezett el pályafutásának csúcspontjára. Az első nemzedék most takarítja be egy élet termését és tisztességét. Itt van segítségünkre egy újabb magyar értelmiség, amelyet a kommunista rendszer nem tűrt meg az országban és földönfutóvá lett." "*Mi magyarok, régi és új amerikások, fogjunk tehát össze szorosan.* Sőt nemcsak mi amerikaiak. Ahol most magyarság él, akár Amerikában, akár Kanadában, akár Angliában, Európában, Dél-Amerikában és mindenütt másutt. Egy a feladat: támadni a közönyt és tájékozatlanságot, amely a magyar ügyet idegenné és jelentéktelenné tette a világ ítélőszéke előtt. Elő a múlt bizonyítékaival és a szabad jövőt szolgáló elszántsággal! Most van az alkalmas idő!"

Készen áll a program is. "Első dolgunk az legyen, hogy az amerikai magyarság figyelmét, jószándékát és akaratát megnyerjük a nemzetmentő tervhez. Ha az sikerült, meg kellene alakítani azokat a munkabizottságokat, amelyek a magyar igazság hirdetésére jöjjenek létre. Egyetlen kívánalom az legyen, hogy csak olyan ember kapcsolódjék ezeknek a bizottságoknak a munkájába, akinek meggyőződése, hogy a két világháború után Magyarországgal igazságtalanság történt, összekapcsolni ezekbe az albizottságokba azokat a szervezeteket és lapokat is, amelyek ebben a meggyőződésben osztoznak velünk. A munkabizottságok kezdjék meg azonnal annak az anyagnak gyűjtését, amely a magyar igazság bizonyítására nemzetközi fórum és idegen közvélemény előtt alkalmas. Es ha az adatgyűjtés már produkált elég bizonyító anyagot, akkor kell megkezdeni a nagy amerikai közvélemény és közélet kellő felvilágosítását." A külföld közvéleménye most hajlamos a magyar per újrafelvételére, "az utolsó nagy pert s hozzá a tartós békét meg kell nyernünk." Sietni, sietni, sietni... *Eddig Szántó Lajos.*

Boldog örömmel látjuk, hogy egy régi amerikás magyar éles történeti látószögben önzetlenül, sok töprengés, tanulmányozás és helyszíni vizsgálat után programot adott, örvendünk, hogy zászlót bontott egy gondolatnak, amely sajgó fájdalomként élt mindnyájunk szívében, amióta a magyar földet egy drámai éjszakán elhagyni kényszerültünk. Teljesen egyet értünk abban, hogy Magyarországot és a magyar népet, Nyugat e szerves darabját fel kell szabadítanunk, neki igazságot kell szolgáltatni és ügyünket a nagyvilág közvéleménye elé kell vinnünk azon a gyakorlati úton, amelyet Amerika magyarjai az angolszász művelődés szellemében oly helyesen jelöltek ki. Mi európai magyarok egynek érezzük velük magunkat a nagy munkában és a széles Óceánon üdvözlésre nyújtjuk szenvedésben és harcban megedzett karunkat...

•

Az emigrációs magyar sajtó történetéhez

1954 novemberében volt öt esztendeje annak, hogy Nyugati Magyarság névvel egy új lap jelentkezett emigrációnkban. Még a vesztes háború légkörében történt ez, amikor a magyar nemzeti gondolat minden pillérét ostromolták, amikor a magyar állameszme, országunk politikai felépítése, történelme, társadalmi szerkezete, gazdasági berendezkedése, valamint hazafias íróink és tudósaink az egyetemes gyalázkodás céltáblája volt, szóval amikor a progresszív demokrácia hívei és kollaboránsai egész nemzeti örökségünk likvidálását folyamatba tették, erkölcsi tudatunkat aláásták s felrémlett előttünk a nemzethalál borzalmas képe.

Baráth Tibor folyóiratának fejléce
kicsinyített méretben

Ebben a viharban, amikor egyúttal egy világ süllyedt el, magunkba szállva töprengtünk: vajon tényleg elveszett-e népünk és nemzetünk, avagy ha nem, mit és hogyan kell megmentenünk, merre és hogyan kell az új korszak küszöbén tájékozódnunk? Két pillér megmentése látszott döntőnek a múlt örökségének megvédelmezéséhez és a jövendő felépítéséhez. Az egyik pillér az, hogy elszakíthatatlanul a nyugati keresztény kultúrközösség tagjai vagyunk, a másik az, hogy magyarok vagyunk s mint ilyenek különleges értékek hordozói. Következőleg úgy láttuk, hogy ezt a két pillért minden áron meg kell mentenünk. De tudomásul vettük azt a tényt is, hogy egy világ összeomlott s nekünk a régi tartalmat: nyugati kereszténységünket és magyarságunkat új formában kell kifejeznünk. *Nem kevesebbről volt tehát szó, mint történelmünk és politikai gondolkodásunk modernizálásáról, állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk megújításáról, röviden a korszerű magyar ideológia megteremtéséről. Erre a feladatra vállalkozott a két alapvető nemzeti értéket nevével is kifejező:* "*Nyugati Magyarság.*"

A feladatnak megfelelően, nem a ma szempontja szerint igazodó "újságot", hanem a holnap gondjaival törődő "folyóiratot" indítottunk, tudományos hangszereléssel, tudományos módszerekkel. Ilyen messzenéző és nagyméretű feladat elvégzésére még békeidőben is merészség lett volna vállalkozni, mert a feladat akkor is próbára tette volna egy egész nemzedék munkabírását és tudását. Tehát emigrációs elszigeteltségünkben és szegénységünkben szinte kilátástalannak látszott a vállalkozás. Annál is inkább, mert ez a program szükségszerűen ellentétben állott a marxista népfrontos kurzussal és nem lehetett ínyére az emigrációba kimentett politikai töredékkereteknek sem: a doktrínával rendelkező pártoknak, kasztoknak, rendeknek és alakulatoknak, amelyek ragaszkodtak a maguk igazságaihoz, így támogatást szinte sehonnan sem remélhettünk, mint ahogy nem is kaptunk.

Kezdetben tehát nagyon is egyedül voltam gyötrő gondolataimmal s megesett

nem egyszer, hogy a folyóirat számát elejétől végig magam írtam. De bizalommal töltött el a történeti ismeret, jelesül az 1849-es katasztrófa áldozatainak hasonló sorsa, amikor Eötvös József báró, Teleki László gróf, Szalai László, Deák. Ferenc és mások, a kilátástalanság idején hasonló elszigeteltségben, de erős lélekkel tanulmányozták a magyar múlt állandóit, az új eszmeáramlatokat s igyekeztek magyarságukat korszerű formában kifejezni. Akkor rájuk sem figyelt senki. De amikor a magyar államiság helyreállott s az új Magyarország épületét hirtelen fel kellett húzni, nem volt más kidolgozott terv, csak az övék. S ekkor emelkedtek ezek a csendben dolgozó tudósok nemzeti hősökké, mert az ő munkájuk lett összes alapvető berendezkedéseink sugalmazója: a kiegyezésé, a nemzetiségi törvényé, a közoktatásügyé és a parlamentáris rendszeré. Így a holnapra fordítva tekintetünket, munkánkat mi is az eljövendő Magyarországért végeztük, abban a biztos tudatban, hogy nemzetünknek hasznára válnak ma elméletinek látszó fejtegetéseink.

Ahogy azonban telt és múlt az idő, kezdeményezésünk hovatovább virágos fává terebélyesedett s magyar testvéreink közül mind többen és többen figyeltek fel a munka eredetiségére, merészségére és szükséges voltára, amiről a Nyugati Magyarság levéltára temérdek bizonysággal szolgál. Mindenekelőtt meg kell említenem, hogy oly imponáló írógárda sorakozott fel a lap körül, aminővel az emigrációban egyetlen más orgánum sem rendelkezik, s amit békés időkben még otthon is megirigyeltek volna. Ezek az írók minden számmal egy-egy darab új Magyarországot vittek be a hazafiak szívébe s kitartó, szívós munkával felvázolták a jövendőt. Abc-sorrendben felsorolva neveiket, írtak a Nyugati Magyarságban:

> * András katonatiszt; Andreánszky István hírlapíró; Bácsalmási István szociológus; Bálint József etnográfus és költő; Baráth Tibor dr. egyetemi tanár; Baross Gábor ogy. képviselő; Bartha Albert vezérezredes, v. hadügyminiszter; Bartha Lajos társadalmi vezető; Berzy József ideológus; Besenyő Sándor dr. tanár; Bugyi István költő; Collas Tibor br. dr. ügyvéd; Csákány Károly dr, egyetemi magántanár ; Csávossy Leó dr. hírlapíró; Csepella József dr. tanár; Czermann Antal dr. ogy. képviselő; v. k. Farkas Ferenc vezérezredes; Gárdos Kornélia az Operaház tagja; Gerzanits Pál dr. orvos; Görgey Ferenc; Gyertyánfy Kornél; Hajas István költő; Halasi Kálmán gyógyszerész; Heckenast Dezső dr. keresk. főisk.. tanár, levéltárnok; Hokky Károly szenátor; Homonnay Elemér tanár, közíró ; *Hungaricus v. m. kir. földműv. miniszter; vitéz Jeszenszky Imre földbirtokos; Jocitch Jenő dr. szerb ügyvéd; M. Katonka Mária hírlapíró; néhai Koperniczky István dr. orvos; B. Kovács Fréda őstörténész; Kozma Andor színművész és rendező; id. Markó Ferenc építész; ifj. Markó Ferenc mérnök; vitéz Marton Béla ogy. képviselő; Marschalkó Lajos hírlapíró; Matty J. r. katolikus lelkész; Mester János költő és nyomdász; Mészáros Gyula dr. egyetemi tanár; Mihály Pál népköltő; Milotay István dr. közíró; néhai Nyirő József író; Oláh Miklós J. román politikus; Oslowski Leo dr. v. budapesti lengyel követ; Orosz Mihály ogy. képviselő; Padányi Viktor dr. főisk. tanár, író; Páncélos Mihály a KRSzM vezetője; Ráttkay R. Kálmán közíró; Spanic Marjan horvát közíró és politikus; vitéz Szent-irmay J. költő és zeneszerző; Szilassy Béla szenátor; Szőllősy Sándor író; Torjai-Szabó István dr. egyetemi előadó; Tóth-Kurucz Mária írónő ; Udvarhelyi József dr.; Zalai-Kobzos László költő s az MHBK egyik országos vezetője.[37]

Ez a közel hatvan tudós és lelkes magyar, hivatásból, egyívású lelki tartalommal, egyetlen centnyi ellenszolgáltatás nélkül, velem együtt számolatlanul áldozta idejét és szeretettel hajolt árva nemzetünk problémái fölé. Ragyogóbbnál ragyogóbb logikával, ékes tollal és szép magyarsággal védte a magyar kultúrörökséget, állította helyre nemzeti értékrendünket s tapogatta ki a magyar életforma jövő körvonalait. *Ez a munka a Nyugati Magyarság minden írójának közös büszkesége, emigrációnk egyik legnagyobb pozitívuma és merem állítani, ehhez hasonlítható átfogó szellemi teljesítményt más emigrációban nem találhatunk.*

Célkitűzésünknek megfelelő témakezelésünk, írásmódunk és fejtegetéseink szükségszerűen határt szabtak olvasótáborunknak. Mert csak azok várják lapunk minden számát türelmetlenül, akik a jövő Magyarország szerelmesei, akik megértik mondanivalóinkat s nem horgonyoztak le egy doktrínánál, amit örökérvényűnek tartanak s nem is azt várják, kit, hol és hogyan "készítenek ki". A Nyugati Magyarság írói és olvasói így az új Magyarország öntudatos harcosaivá edződtek, dinamikus tartalommal töltődtek, fel s mindegyikében az alkotás vágya, az építés motorja zúg. Mindnyájan várjuk a pillanatot, amidőn előlép majd táborunkból az az istenadta tehetség, aki a mi gondolatainkat a gyakorlati politika nyelvére lefordítja s az új honalapító magyarságnak elhivatott vezére lesz.

Pénzünk sohasem volt elég arra, hogy munkánkat az előirányzott ütemben valósíthattuk volna meg. Ezt őszintén bevalljuk, csakúgy mint hogy nem egyszer kellett személyes segítséggel megmenteni a lap életét. De tudnivaló dolog, hogy egy ilyen lap kiadása nem üzleti vállalkozás, hanem áldozat, pénzben, munkaidőben és tudásban egyaránt.

Emigrációs laptársainkhoz való viszonyunk általában szívélyes volt, hiszen mi nem a harcot kerestük, hanem építő feladatra vállalkoztunk. De persze a szívélyességnek megvolt a határa. Azok a laptársak, akik a magyarság alappilléreit ostromolták és még máig sem szüntették be romboló munkájukat, bennünk létellenséget látnak s akként is kezelnek. Ezekről jelenleg nincs különösebb mondanivalónk, mint az, hogy megyünk a magunk útján tovább. A nemzeti gondolat alapján álló lapok legnagyobb csoportja, — a pártlapok, egyházi lapok és business lapok, — bennünket nem igen értettek meg, ők a mának dolgoznak, mi a holnapért küzdünk. Ezek hűvös magatartással tüntettek ki, ahelyett, hogy iránycikkeinket, feladatukhoz híven segítettek volna aprópénzre váltva közkinccsé tenni. Csak a nemzeti egész nevében gondolkodó, független lapok figyeltek reánk, amit mindig örömmel vettünk tudomásul

De ha a laptársak csak kevés megbecsüléssel illették is a Nyugati Magyarságot, a külföldi magyarság e messzire világító fáklyáját, mi, a lap írói és gondjainak hordozói, munkánk jelentőségének tudatában nyugodt lélekkel és büszkén állapíthatjuk meg, hogy *az ötéves mérleg nemcsak kielégítő, hanem várakozáson felül jó és első számunkban lefektetett irány vonalunkat híven, törés nélkül és eredményesen követtük.*

---

[37] A név előtt szereplő csillag írói álnevet jelez. Mindenki csak egyszer szerepel a jegyzékben, akkor is, ha több néven írt.

•

HARMADIK RÉSZ:

TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI ÚTKERESÉSÜNK

A magyar társadalom politikai erőviszonyai Trianon után

Beksics Gusztáv, a századforduló legnagyobb magyar politikai gondolkodója egész életén át folytatott beható vizsgálódásainak eredményét ebbe a mondatba sűrítette össze: *Magyarország vagy nagy lesz, — vagy nem lesz soká állam.* Nemzetünk e nagy szerelmese, akinek egyik doktorom, Pikéthy Károly erdélyi magyar fiú állított örök emléket jeles értekezésében,[38] úgy jutott ehhez a dilemmához, hogy elemezte a magyar nép földrajzi és néprajzi elhelyezkedését Európa viharzónájában, ahol a szláv, germán és balkáni népek terjeszkedési törekvései egymással összeütközni készültek. Ő ennek az óriási veszélynek az elhárítására hívta fel kortársai figyelmét és abban jelölte meg a védekezés módját, hogy a társadalom minden osztályának igazságot kell szolgáltatni, hogy az egész nemzet egységes szellemben és egységes akaratban zárkózzék fel a belsőkárpáti ország magyar jellegének megtartására: a dunai táj politikai, katonai, gazdasági és szellemi vezetésének tényleges gyakorlására.

A veszélyt, amit Beksics Gusztáv aggódó lélekkel és fohászkodó nyomatékkal ecsetelt, utána is sok derék magyar koponya meglátta és elhárításának módját is helyeselte. És a tragikus dilemmának mégis a rosszabbik ága lett osztályrészünk: előbb összezsugorodott az ország, azután elveszett a függetlenség.

Reánk, korosodó unokákra maradt a keserű feladat: megmagyarázni, miért nem békült össze a magyar társadalom még a trianoni korszak alatt sem és miért nem zárkózott fel egységes csatasorba az új tatárjárás előestéjén. Miénk az a feladat is, hogy történetünk mai mélypontján, a nagy magyar állambölcselő szellemében felhívjuk az emigráció figyelmét arra, milyen következményeket írnak elő számunkra a mai idők, hogy a Hazába való visszatérés esetén összemarkolhassuk fajtánk minden erejét és utolsó kísérletet tegyünk történeti örökségünk visszaszerzésére, a nép, ország és állam megmentésére.

Baráth Tibor (1954)

A trianoni társadalom eszmei feltöltése

Az első világháború lezajlása után szellemi fejlődésünk és társadalmi viszonyaink három nagy feladatot állítottak a nemzet vezetői elé: 1. átitatni nemzeti sorstudattal a társadalom minden osztályát; 2. kielégíteni az általános szociális követelményeket és 3. megvalósítani a munkásság és parasztság tömegeinek a közhatalomban való részvételét. Tehát a nacionalizmus, a szocializmus és a helyesen értelmezett demokrácia követelményei szerint kellett volna újjáépíteni a magyar társadalom szerkezetét, hogy így az egész nemzet küzdjön az életet és szabadságot jelentő dunai vezetésért.

Vajon melyik társadalmi osztály vállalkozhatott volna e sokrétű feladat végrehajtására? A középső társadalmi osztály, nyugateurópaitól eltérő fejlődése következtében nálunk aránylag vékony volt és értelmiségi rétegünk sok, magyarrá kellően nem vagy egyáltalában át nem hasonult elemet tartalmazott. Így a megújulás és államvezetés nagy munkáját ez az osztály egymaga nem tudta elvégezni, mint ahogy nyugateurópai társai tették. Vajon a középosztály leváltásával és a vezetésnek a munkásság és parasztság kezébe adásával megvalósítható lett volna-e a program? Erről szó sem lehetett, hiszen ezek az osztályok, bár népesebbek voltak mint a középosztály, politikai és szellemi erő tekintetében még annál is gyengébben álltak. A magyar parasztság, mely az országnak még 1938-ban is valamivel több mint felét alkotta, kellő számú és arravaló vezetők hiányában, úgyszólván az egész trianoni korban cselekvőképtelen maradt. Csak problémái emésztették: a nagy földhiány, a gazdasági felszerelés elmaradottsága, osztályfeleslegének elhelyezése és termelvényeinek megfelelő áron való értékesítése. Így nagyon is távol volt attól, hogy az egész nemzet sorsáról képes lett volna elmélkedni, érte a felelősséget átvenni és az egészet irányítani. A munkásság egyre vastagodó rétege viszont túlnyomó többségében maga is idegen, főleg zsidó vezetés alatt állott és nemzetközi kapcsolatainak megfelelően, szervezeteiben az osztályharc gondolatával forradalmi úton próbálkozott szociális helyzetén javítani. Tehát az sem képviselt önmagában elégséges és megfelelő erőt a társadalom nemzeti alapú, korszerű felépítésének megvalósítására.

Ebben a helyzetben Magyarországon, — csakúgy mint Kelet-Európa többi országában, — elvileg csak *e három társadalmi osztálynak a középosztály vezetése alatt való összefogása és együttes cselekvése szolgálhatta volna azt a tömegerőt, amely a nemzeti szellemű megújhodást megvalósíthatta volna.* A számok világánál a cselekvés helyes útja kétségtelenül ez lett volna. A három társadalmi osztálynak önkéntes összefonódására, vagyis szintézisen alapuló közös kormányzati doktrína kialakítására azonban csak kevés kilátás volt, mert az egyes társadalmi osztályok erősen eltérő eszmei telítettsége ezt kizárta. Így nem maradt más lehetőség a trianoni korban mint az, hogy valamelyik osztály erőszak igénybevételével kényszerítse rá a többire programját, magának sajátítva ki a közhatalmat és külföldön keresve szövetségest uralma alátámasztására.

Ebből az eszményinek nem éppen mondható társadalmi helyzetből következik, hogy Magyarországon minden politikai rendszer, bármelyik osztály gyakorolta légyen is abban az irányító szerepet, szükségszerűen bizonyos osztályuralmat, bizonyos fokú diktatúrát és bizonyos fokú külföldi befolyást vont maga után, az uralomra jutott társadalmi osztály politikai súlya és eszmei tájékozódása szerint kisebb vagy nagyobb mértékben. Magyarországon más kormányzati formula, más mód a hatalom tényleges gyakorlására nem kínálkozott.

Bár a magyar társadalom szerkezete nem mutatott lehetőséget a munkásság, parasztság és középosztály önkéntes (azaz demokratikus) csoportosulására és közös, nemzeti alapú kormányzati doktrina kialakítására, mégis történt erre egy kísérlet az úgynevezett Szegedi Gondolat keretében. E gondolat lényege az, hogy a mondott három osztály összefonódva, leváltsa a hatalom gyakorlásában a XIX. század második felében kialakult kormányzati együttest, az 1919-es proletárdiktatúra alatt átmenetileg meggyengült feudális-kapitalista-klerikális vezetőréteget és kísérletet tegyen nemzeti szellemben a korszerű Magyarország megteremtésére. Büszkén jegyezhetjük fel a történelem lapjára ezt a programot — a Szegedi Gondolatot — hiszen a magyar értelmiség volt az első egész Közép- és Kelet-Európában, amely az ottani sajátos társadalmi helyzetet ösztönszerűleg felismerte és az ahhoz igazított elvileg egyedül kielégítő helyes kormányzati apparátust, a nemzeti frontot jelölte meg az újjászületés végrehajtására.

A magyar Szegedi Gondolat, vagyis a nemzeti alapú szociális és demokratikus szintézis, elvileg bármilyen helyes volt is, a már ismert társadalmi eszméltség miatt, demokratikus alapon nem volt keresztülvihető. A munkásság még nem volt képes a nemzeti gondolatot magábafogadni, a parasztságnál pedig kellő műveltségű vezetőréteg hiányában süket fülekre talált a felhívás. Így nem maradt más hátra, mint az eredeti szintézis demokratikus vonalát elhagyva, a középosztálynak energikus vezetésével kellett volna megkísérelnie a szociális és nacionális áthatolást, tehát a megújítás nagy művét a tényleges helyzethez mérten — az egyetlen lehető uralmi formula szerint — átmenetileg bizonyos fokú diktatúra és bizonyos fokú külföldi támasz alkalmazásával végrehajtani. Ha az megtörtént volna, ez esetben Magyarországon alakult volna ki a fasizmus prototípusa, a nemzeti szellemben végbemenő átalakulásnak Kelet-Európában egyetlen lehetséges, bár a nyugateurópai közvélemény előtt nem tetsző módja.

Hogy a fasizmus prototípusa a helyzet reális felismerése ellenére miért nem valósult meg Magyarországon, — talán éppen külső támogatás nemlétében — még nem tudjuk, csak a tényt jegyezhetjük fel, hogy a középosztály szegedi vezére, a kormányzói székbe emelt Horthy Miklós cserbenhagyta az őt pajzsára emelő osztályt, vele együtt a nemzeti megújulás gondolatát és felzárkózott a hagyományos kormányzati gárdához, a konzervatív erőkhöz. Ezzel a mi nemzedékünk sorsa eldőlt, a magyar társadalom pedig megindult — szenvedéseken és csalódásokon át — a katasztrófába vezető úton.

Horthy Miklós kormányzó pálfordulása után ugyanis nem volt többé lehetőség arra, hogy a nacionalizmus, szocializmus és demokrácia az állami életben mint beépített, szerves erők hassanak; azok munkája ezentúl az állami kereteken kívül, külön utakon folyt. Az értelmiség, amely ezeket a társadalompolitikai gondolatokat fejtegette, mind világosabban három részre különült el. A magyar lelkülettel áthatott rész, a nemzeti front szerelmesei, politikailag elhallgattak vagy ellenzékbe sodródva parancsuralomra készültek. Akik lelkében a nemzeti érzés kevésbé sajgott, de annál több érzékkel bírtak a földi javak élvezete iránt, a zsidókkal és a velük összerokonosodottakkal együtt, a feudális-kapitalista-klerikális ("konzervatív") irányhoz zárkóztak fel s annak kiszolgálói lettek az asztalról lehulló morzsák fejében. Az értelmiség harmadik része viszont a szocializmust Marx világánál fejtegette és forradalomra készült, mind a föld alatt, mind az ellenzékben. Demokráciáról pedig többé senki sem beszélt. Így a magyar társadalom három vezérkarral az élen hovatovább élesen szembenálló három részre bomlott : 1. a kormányzatot és

közigazgatást kisajátító, uralmon lévő konzervatív részre; 2. a demokráciát kénytelenségből elejtő nemzeti-szocialista irányultságú részre és 3. az osztályharcos, forradalmi szocialisták csoportjára, a későbbi népfrontosokra és népidemokratákra.

Így a trianoni korszakban az egyesülés, az ideológiai szintézis és a nemzetesülés elmaradt. E pozitív vonások helyett az osztályok elszigetelődése, széthúzó és egymásnak feszülő eszmei erők jellemezték a magyar társadalmat.

A magyar társadalom a Golgota útján

Az 1919-es proletárdiktatúra külföldi nyomás alatt és külföldi hátvéd nélkül — Kun Bélának Moszkvával való külön telefonvonala nem pótolta az erőt — a magyar társadalom ismert erőviszonyai szerint összeomlott s a csonka országban a közhatalom visszakerült történeti birtokosai: a születési és pénzarisztokrácia, az egyházak és a dzsentri kezébe. Ez az együttes a nemzetközi tőke támogatásával megszilárdult (népszövetségi kölcsön), anyagilag konszolidálódott és kielégült. Konzervatív szellemével nem értette meg az idők parancsát, főleg a mának élt, nem tett kísérletet a társadalom szerkezetének gyökeres megváltoztatására, sem a társadalmi osztályok korszerű eszmei tartalommal való feltöltésére. Mivel ekként az alapozást nem végezte el, a reáháruló nagy feladatot, a nemzeti újjászületést sem tudta elvégezni.

A Horthy-kornak kétségtelenül nagy érdemei vannak, s azokat jelen sorok írója sem akarja elvitatni. De most, amikor a bajok kútfejét keressük és társadalmi diagnózist végzünk, rá kell mutatni arra, hogy Horthy kormányzósága idején éppen a leglényegesebb feladat teljesítése maradt el, az ellentétek csak feszültek és növekedtek az országban s ha nem is volt kifejezett elnyomás, a nyomás mindenesetre nagy volt s lassan a belügyminiszter posztja lett a legfontosabb állami poszt. Így, amikor elérkezett a történelem órája, amelyben a magyarság középdunai vezetőszerepének visszaszerzésére alkalom nyílt, a széthúzó erőknek megfelelően a nemzet csak félgőzzel vezetett katonai akciókkal és ingadozó külpolitikával vethette bele tekintélyét a küzdelembe. E félgőzös cselekvés és ingadozás miatt természetesen minden kockán csak veszthettünk.

A fasiszta Itália és a nemzetiszocialista Németország dunavölgyi gyámkodásának bekövetkezése után ezek fokozódó világnézeti és társadalmi nyomása alatt a nemzetiszocialista irányzat egyre nagyobb erővel ostromolta a feudális-kapitalista-klerikális szerkezetet. Gömbös Gyula, aki a Szegedi Gondolat alapítói közt volt, a harmincas évek elején megkísérelte, hogy ennek az elgondolásnak, most már jobb kilátások közt, érvényt szerezzen, hiszen az államhatalomnak birtokába jutott (miniszterelnök lett) és a külső támogatást is megtalálta tervéhez. A Szegedi Gondolat azonban az ismert társadalmi okoknál fogva és az új külpolitikai alátámasztásnak megfelelően csak csonka formában (a demokrácia kikapcsolásával) és egyes vonatkozásaiban eltorzítva (a faji gondolat túlhangsúlyozásával) került a közvélemény elé.

A Gömbös-féle program megvalósítását azonban, — a középosztály, munkásság és parasztság összefogását és hatalomba emelését, — Horthy Miklós és konzervatív rendszere megakadályozta. A kormányzó az új irányzatnak tett formai engedményeket csupán a Dunamedencében megjelent új nagyhatalmak barátságának megszerzése végett tette, de nem a társadalom politikai

erőviszonyainak átrendezése céljából. A kormányzó egykori eszmetársában és uralomra juttatójában ezidőben már csak nyugtalan vérű katonatisztet látott, aki népi származású, szélsőséges tisztekkel fertőzi a honvédséget és a fennálló társadalmi rend felborítására törekszik. A kormányzó legnagyobb tévedése, későbbi bukásának és a nemzet tőle való elhidegülésének oka kétségtelenül a magyar újjászületési kísérlet e második elutasításában és a vele való szembefordulásban rejlik. A kormányzó állásfoglalása a későbbi hasonló kísérletek alkalmával, — Imrédy Béla és Szálasi Ferenc esetében, — természetesen megismétlődött. Vannak pillanatok, amikor a nemzet boldogulása legfőbb vezetőjének helyes döntésétől függ. Ezeket a pillanatokat a magyar kormányzó — úgy látszik — nem a nemzet érdekében használta fel.

A nemzeti alapú szociális mozgalmak a megújulás gondolatát az egyes társadalmi osztályok között mégis állandóan és növekvő sikerrel terjesztették, -— még az arisztokráciában is voltak hívei, — és az irányzat tragikus körülmények között, a magyarországi uralom szükségszerű formájában, a diktatúra és külső támogatás bizonyos fokú igénybevételével, 1944 október 15-én átvette a hatalmat. Rövid pár hónapi uralom volt ez a lassan a Dunántúl szegélyére szorítkozó országrészben, de feledhetetlen benyomásokat hagyott hátra a lelkekben, mert ha csonka formában is és súlyosbodó beavatkozás kíséretében, mégis megvalósult a magyar életben Szeged óta megálmodott kormányzati formula: a középosztály, parasztság és munkásság Nemzeti Frontja, e három osztálynak nacionalizmus és szocializmus jegyében történt kölcsönös átitatódása és a hatalomba való bevétele. Vele egyidőben bekövetkezett a feudális-kapitalista-klerikális rendszer fájdalommal járó leváltása és a kormányzó lemondása. Az idő azonban túl rövid volt ahhoz, hogy ez a gondolat intézményekben is testet ölthessen és az újjászületés munkáját elvégezze.

1944-től tudniillik már ismét más nagyhatalom befolyása érvényesült az országban, a Szovjet Unióé, mely az államgépezetet és a külső támogatást a marxista szellemű értelmiség, munkásság és parasztság együttese, a "népfront" számára biztosította.. Ez a vékony együttes, hogy fenntarthassa uralmát, a diktatúra és külső támogatás oly nagy mértékben való igénybevételére kényszerült, amire példa nincs az újabbkori magyar történelemben. A helyzet következménye az első fordulóban (1944-1947) a félreállított nemzeti front teljes likvidálása lett (Nagy Ferenc korszaka); a második ütemben (1947-1953) a nem-munkás származású, úgynevezett osztályidegen értelmiségnek és a proletár életszínvonalon felül álló "kulákparasztságnak" lefaragása a népfrontról, vagyis a népidemokrácia kialakítása (Rákosi Mátyás korszaka). Amíg ez a gyilkos terrorral vezetett belső forradalom zajlott, az alatt az ország függetlensége teljesen homályba borult és a magyar nép a szovjet imperializmus rabszolgájává süllyedt. A nép, ország és állam a legmélyebbre bukott történelme során.

Amint a Golgota útján a magyar társadalom és a magyar nemzet haladt előre a megfeszítésig, akként szorultak fokozatosan külföldre a trianoni korszakban kialakult három uralmi formula tartóoszlopai. Legelőbb a konzervatív rendszer képviselői: főleg a pénzemberek, deportált zsidók, disszidált diplomaták és a kormányzói család; azután a nemzeti ívású szociális rendszer mindkét típusának képviselői: a szegediek és a fasiszták (1945-1946); végül az osztályharcos, marxista népfront tagjai (1947-től).

Az emigráció társadalmi szerkezete és eszmei dinamikája

A keleteurópai nagy felfordulás óta eltelt immár közel tíz esztendő alatt az emigráció társadalma meglehetősen kijegecesedett formákat öltött magára. Az ausztriai és németországi túlzsúfoltságból szerteszéledt a szabad világba, kialakította amerikai, kanadai, délamerikai és ausztráliai gócpontjait, nem hagyva vissza Európában csak az első keretek további őrzőit. Az emberek elhelyezkedtek a befogadó országok gazdasági életében, megoldották a fennmaradás problémáit és a mindennapok szürke morzsolása mellett elkezdődött soraikban az elmélkedés, a nép, ország és állam sorsa felett való gondolkodás, a tulajdonképeni emigrációs tevékenység.

A külföldre került magyarság soraiból leghamarabb azok jutottak szóhoz, akik a nyugati világ gyanakvó s a keleteurópai szükségszerű államszervezési formát meg nem értő vezetői szemében a legkevésbé szúrtak szálkát: a papok, ök voltak azok, akik az első segélyszerveket kézbevehették, a templomok köré gyűjtötték a magyarságot, az UNRRA, az IRO, a hatóságok informátorai lettek és az okmányok hiteles fordítói. Menekült papjainknak, ez a helyzet kenyeret, befolyást és bizonyos emigrációs társadalmi rangot biztosított. Kezdetleges sajtójuk birtokában egyik képviselőjük úgy jellemezte helyzetüket, hogy most "nagyhatalom lettek". A papság azonban zömében nem ismerte fel kivételes nagyhatalmi helyzetét, — túlnyomó többségében ma sem látja, — hanem egyéni gondjait megoldva, a fizikai munkát elkerülve, távolmaradt a magyar politikai tudat erősítésétől és ápolásától. Nem úgy cselekedtek, mint a többi népek emigrációs papjai, a nemzeti gondolattal bensőségesebb kapcsolatban élő horvát, szlovák, román, ukrán papok, akik népük problémáinak kezdettől fogva szószólói lettek. Bár erre a feladatra a mi papjaink alkotmányunk értelmében bírt közjogi állásuknál fogva is hivatottak lettek volna, ők az egyházi teendők ellátására szorítkozva öncélú életre rendezkedtek be, éppen a legsúlyosabb időben húzódva félre a nemzeti küzdelemtől. Szemetszúró visszaélések keletkeztek soraikban a bizalmas állások betöltésével kapcsolatban, úgyhogy mi tagadás, az emigrációban bizonyos ellenszenv alakult ki köztevékenységükkel kapcsolatban és lassan fontosabb lett az, ami a templom után következett: a kávéházi terefere. Így az emigrációs papság a viszonyok fokozatos állandósulásával és a civil élet kibontakozásával elvesztette nagyhatalmi jellegét. Fokozta ezt az elszigetelődéshez vezető folyamatot az is, hogy a papság, amennyiben politikába ártotta magát, igen tiszteletreméltó kevés számú kivétellel, a demokrácia címén inkább a népfrontos csoportosulással rokonszenvezett, avagy továbbra is a konzervatív irányt támogatta. Hogy ez az elszigetelődés és a nemzeti irány lefitymálása milyen kihatással lehet az egyházak jövő helyzetére a felszabadult országban, azzal most nem foglalkozunk.

A munkásság és parasztság kimenekült elemei, kezükben a mindenütt érvényesíthető szakismerettel, megfelelő állásokban helyezkedtek el. Számukra a nyugati országok gazdagabb viszonyai, vagy a jóléti állam szociális intézményei gyakran magasabb életszínvonalat biztosítottak, mint aminővel rendelkeztek hazájukban. A jó lakás, á bőséges étel és ital, különösen a Tengerentúl, párosulva az új világ benyomásaival, sokat közülük az anyagi élvezetek hajszolásába süllyesztett. A jobbak és az áldozatkészek lelkében azonban — talán rövidesen ez lesz a zöm? — a szociális tartalom mellett a nemzeti és demokratikus elemek is megfogantak, bizonyos polgári öntudattal egybekötve. Közelebb kerülve a farmokon és az esztergapadok mellett az odaszorult értelmiséggel, velük szorosabbra fűzte személyileg is

kapcsolatait. S ez a kapcsolat, ez a belső változás fordulatot jelentett azok lelkében is, akik a Szegedi Gondolat, a Gömbösféle kísérlet és Imrédyék, Szálasiék vállalkozása idején, talán épen mert nem magyarázták meg nekik kellően a dolog lényegét és horderejét, még nem értették meg a három társadalmi osztály és az általuk képviselt három koreszme összekapcsolódásának létfontosságú parancsát. Az emigrációban így ma már nincs marxista munkásság, csak megátalkodott egykori vezetőik tartják fenn ezt a délibábot, mert a tömeg fokozatosan és öntudatosan felzárkózott az új Magyarország doktrínája mögé: a szegedi típusú nemzeti frontba.

A középosztály kimenekült fiainak sorsa lett a legnehezebb. Az ő szakműveltségük csak nemzeti talajon érvényesülhet, ők csak ott lehetnek teljes értékű dolgozók. Száműzetésben, a hivatásos katonákkal együtt, a társadalmi ranglétrán csak lejjebb szállva tarthatták fenn életüket. És mégis, talán a múlt és jelen közti különbség miatt ez az osztály, ez az értelmiség az, amely a helyi torzsalkodásokba süllyedt ártalmas elemeit leszámítva, a mindennapi munka elvégzése után egyesületeket szervez, sajtót hív életre, szabadegyetemet és iskolákat állít, a politikai harcot folytatja, egyszóval vezeti az emigrációt. Neki fáj a legjobban a vesztett ország, ő gondolkodik az újjáépítés módjain, szervezi a munkásságot és parasztságot és mintázza a jövő magyar társadalmat és államot. Nem tagadta meg Szegedet, szeretettel emlékszik Gömbös Gyula nyugtalan vérű nemzedékére és szívébe zárta a nemzet vezetésére a legnehezebb időkben vállalkozott és éppen ezért megdicsőült nagyjait. Elemzés alá vette az új helyzetet, útipoggyászába visszarakta a demokratikus elemet, — a munkásság és parasztság politikai beérése után nyugodtan megtehette, — és maga köré gyűjtötte a tömeget.

A számkivetésben tehát megtörtént a Szeged óta várvavárt csoda: az értelmiség, munkásság és parasztság társadalmi összefonódása, a nemzeti alapú szociális és demokratikus ideológia kialakulása.

Bár a társadalmi alapok útmutatása szerint ma már kétség nem fér az igazi Magyarország jövő arculatához, mégis három Magyarország bontotta ki zászlóját az emigrációban. Leghangosabban és a legnagyobb látható sikerrel a *népfrontos Magyarország,* mely vörös orcáját rejtegetve, papi palásttal letakarva, a demokrácia jelszavával megtévesztette egészen más alkatú nyugati névrokonait és így sikerült neki külső támogatáshoz jutnia. Szervezete a Magyar Nemzeti Bizottmány, értelmisége a kollaboráns Magyar Közösség gárdája, ideológiai lapjuk az Új Magyar Út és az 1918/19-es kommunista töredék vezetése alatt álló Látóhatár.

A népfrontos irányzat után, a nemzetközi feszültség fokozódásával párhuzamosan, megjelent a nyílt színen a nagy antibolsevista értékű és a demokratikus eszményt is magába fogadott nemzeti alapú szociális emigráció is, a *nemzeti front Magyarországa.* Még nem dőlt el, hogy számos meglévő szervezete közül melyik lesz az átfogó szervezet, avagy talán új szervezet létesül összefogásukra, de tény, hogy összetartozásuk tudata elevenen él. Végül legújabban a tőke és az egyházak fedezetével, a töredék arisztokrácia és a dzsentri csendes támogatásával, megjelent a porondon a régi, immár *reakciós Magyarország* is. Ennek az irányzatnak nincs értelmisége, otthon is csak zsoldjába fogadott tollak küzdöttek mellette, akik a gazda felcserélődésével előbb a népfrontos, majd a népidemokratikus rendszernek lettek alázatos kiszolgálói. Ez a csoport társadalmi szempontból is a legvékonyabb alapozással rendelkezik és kilátásai a jövőre nézve a

legsoványabbak, még abban az esetben is, ha a népfrontos irányzattal szövetkezik, abba beletagolódik, mint ezt 1943/44-ben meg is kísérelte.

A "három Magyarország" versenyfutása, egymással váló ellentétei az emigráció nagy bűne. Megvan ez másutt is, de ez a lehetetlen állapot akadályozza, ha ugyan teljesen meg nem gátolja, hogy a magyar emigráció betöltse hivatását.

_____

[38] Pikéthy Károly, Beksics Gusztáv, a szabadelvű magyar nemzeti gondolat publicistája, Kolozsvár, 1944.

•

Kísérlet magyar parasztállam kialakítására

I — 1945 előtt

A parasztság politikai szervezkedésének alapjai. — A paraszti életformát, habár anyagi és művelődési tekintetben gyakran a városi munkásság színvonala alatt áll, emberi vonatkozásaiban magasan utóbbi fölé emeli a velejáró szabadság. A paraszt független ember, nem "alkalmazott". Következőleg szabadságvágya meglévő életformája keretében teljes kielégülést nyer és nincs olyan érzésvilága, mint a szociálisan nem gondozott, elnyomást érző munkásnak, aki a marxi tanítás nyomán azt hiszi, hogy a fennálló társadalmi keretekben emberi igényei nem elégíthetők ki, tehát a társadalmat föl akarja borítani és forradalmat akar végrehajtani, hogy felszabadulhasson. A másik alapvető különbség az, hogy a paraszt éppen emberi alaptermészetének — szabadságvágyának — kielégítettsége nyomán szemét az Égre veti és földi életét összeköti másvilági életével, a kinyilatkoztatott erkölcsi normákat veszi cselekedetei értékmérőjéül, azaz mélyen vallásos. Nem követi el a marxizmus alapvető hibáját, mely a legfőbb értéknek az elnyomottságból való szabadulást teszi meg és az általa álmodott "új humanizmus" kialakítására minden módszert és eljárást erkölcsösnek tart, mégha az az elismert abszolút értékkel ellenkezik is. Így a marxistának erkölcsös a szabotálás, az árulás, az erőszak, ha az új célt szolgálja. Amíg tehát a marxista lelkületű alkalmazott inkább forradalmi dinamikájú, az istenhívő parasztság elsősorban konzervatív beállítottságú.

Ebből logikusan következik, hogy a parasztság életformájából, foglalkozásából eredő mondjuk "osztályigénye" elsősorban arra irányul, hogy szabadságának alapjait kiszélesbítse, tehát több föld birtokába jusson, részesüljön a társadalmi kockázatok elleni biztosításban (betegsegélyezés, nyugdíj), védekezzék a tőkés gazdasági rendszer káros kinövései ellen a szövetkezeti hálózat kiépítésével és végül, hogy befolyást nyerjen maga is a közösség ügyeinek intézésére, amennyiben ezek az ügyek az ő életformáját, sorsát is érintik. Ez a "paraszt-program" persze annál erősebb, minél nagyobb e társadalmi réteg százaléka a nemzeti társadalomban és minél erősebb szervezeteken keresztül tudja követeléseit hallatni. Tekintettel azonban arra, hogy a parasztság területileg szétszórt, nehezen összefogható, azaz kis kohéziójú társadalmi réteg, társadalmi-politikai feszítőereje mindig alacsonyabb számarányánál.

Nyilvánvaló a fenti elemzés szerint, hogy a parasztság törekvései általában minden nyugati típusú országban — így a régi Magyarországon is —szervesen és maradéktalanul beleilleszthetők a történetileg alakult társadalmi és politikai rendbe, másszóval a parasztság külön ideológiai szervezkedésének előfeltételei gyakorlatilag hiányoznak. A parasztság érdekeitől távoláll tehát a meglévő társadalmi rend felborítására való törekvés, vagy az állam vezetésére más osztályokat kizáró módon való igyekvés. Neki a mondott állami és társadalmi renden belül csupán hivatásrendi szervezkedésre van szüksége. E történetfilozófiai szempontok Jean Lacroix francia bölcselő munkájában (*Marxisme, existentialisme, personnalisme.* Paris, 1950) részletesen olvashatók és nagyon alkalmasak arra, hogy segítségükkel a magyarországi közelmúlt eseményeket kritikailag megvizsgáljuk és levonjuk a szükséges következtetéseket.

A magyar parasztság politikai szervezetei 1920-19J/.5 között. — A magyar parasztság az első világháború után, az 1920-as választások eredményeként

jelent meg az országban mint komoly politikai tényező, hivatott vezérével Nagyatádi-Szabó Istvánnal az élen. A parasztság váratlan nagytömegű fellépése azonban távolról sem cáfolja meg a fentebbi megállapításokat, — ellenkezőleg! A Nagyatádi-Szabó mögé való felsorakozás ti. nem osztályprogram alapján történt, hanem kimondottan hagyományos alapon, a parasztság százados érzelmi világának: a nemzeti, keresztény és szociális vágyódás kihangsúlyozásával, aminek tudatosításához a parasztság 1919-es bolsevista uralom alatti szenvedése, a szabad életforma fenyegetettsége hirtelen nagy lökést adott. Az 1920-as választás eredménye történetfilozófiai szempontból nézve elsősorban tehát azt jelképezte, hogy parasztságunk felelősséget kíván vállalni az államgépezet nemzeti és antibolsevista vonalon való tartásában s ennek maga is egyetemesen biztosítéka kíván lenni.

Hogy a parasztság vezére és számos képviselője valóban nemzeti hivatás betöltésére vállalkozott és a parasztság maga is így gondolkodott, igazolja a hasonlóképpen nemzeti és antibolsevista programot hirdető és kormányra jutott Bethlen-párttal bekövetkezett összeolvadása, amelyet a parasztság, mint a későbbi választások beigazolták, alapjában véve helyeselt. A parasztság első politikai garnitúrája tehát a közjóért, a nemzet minden társadalmi osztályáért dolgozott, nem osztály-, hanem kimondottan nemzeti párt volt. Ez első kisgazdapárt eltűnése nem is hagyott maga után politikai űrt, legfeljebb csak azt fájlalhatjuk, hogy ezzel elmaradt ez önálló életformájú magyar tömegek esedékes hivatásrendi szervezkedése.

Ilyen körülmények között 14 parasztpárti képviselőnek kiválása a Bethlenhez csatlakozott tömbből — köztük Gaál Gaszton, Eckhardt Tibor, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc és Varga Béla — s külön pártalapításuk 1930-ban "Független Kisgazdapárt" néven első pillanatban azt a hiedelmet keltheti a szemlélőben, hogy a foglalkozás címbeli kihangsúlyozásával talán a parasztság szakszervezeti összefogását tűzi ki céljául. Ám semmi ilyesmiről szó nem esett. E második parasztgarnitúra a magyar politikai arénában továbbra is ugyanazokat a jelszavakat hangoztatta, mint amelyeket a megelőző, tehát életrehívása indokolatlannak látszott. Közelebbről vizsgálva e párt szereplését azt látjuk azonban, hogy a régi színfalak mögött mélyreható elvi eltolódás vette kezdetét. A 14 képviselő szótárában a demokrácia egyre erősebb hangsúlyt kapott s megjelent a parasztság osztályszervezetében és osztálytudatában való megerősítésének gondolata, viszont eltűnt a magyarság és a keresztény erkölcs kidomborítása, úgyszintén az antibolsevista beállítottság. A külön pártalapítás tehát diszkrét balratolódást jelentett az osztálygondolat és marxista szellemi lecsapódások színezetében. A magyar parasztság ösztönösen megérezte e csoport pálfordulását és szavazatával az 1939-es választásokon nem mozdította elő megerősödését.

A magyar közvélemény a Független Kisgazdapártot néhány éven át Gaál Gaszton és Eckhardt Tibor dekoratív személyén keresztül szemlélte és semmi vagy csak kevés jelentőséget tulajdonított a későbbi vezetők — Nagy, Tildy, Varga, Bajcsy-Zsilinszky és társai — megnyilatkozásainak. Ám a háborúhoz közeledve, Gaál Gaszton halálával és Eckhardt Tibor emigrálásával voltaképpen ez utóbbiak kezébe került a párt vezetése. Összefüggő programot e politizáló személyek sosem adtak, megnyilatkozásaik furcsa érzelmi komplexumok vetületei voltak, amelyekben a visszautasítások s a "nem"-ek vitték a szólamot. Ellenszenvvel viseltettek pl. a monarchikus államforma iránt, mint ezirányú felfogásukat Nagy Ferenc élete első újságcikkében is kifejezésre juttatta, gyűlölettel voltak eltelve a nemzeti gondolat újabb formái

iránt s vele szemben tanúsított el vakultságukban a formával együtt a nemzeti tartalmat is elvetették. Csakhamar a hadsereg "megtisztítását" követelték, a háborúból való kilépést sürgették (1943) s kitüntették magukat a fennálló jogrend és erőfeszítés következetes szabotálásával, a "semlegesség" emlegetésével, végül a földalatti mozgalomban az osztályharcos pártokkal szövetkeztek az államhatalom megszerzésére.

Ezeken a közjótól eltávolodó marxista vágányokon a Független Kisgazdapárt vezetősége csakhamar eljutott abba a környezetbe, ahol hiányos programjukat pozitív irányban is elmélyíthették. A marxista tanonckodás 1939 szeptemberében a híres vámosgyörki találkozón formálisan is kezdetét vette, ahol Veres Péter, Nagy, Dinnyés, Dobi és társai, a későbbi szereplők, egy parasztszövetség megszervezését határozták el, elkötelezve magukat a szociáldemokrácia szolgálatába, — hátatfordítva a parasztság hagyományos szellemi örökségének, melynek nem is olyan régen még védelmezőiként tüntették fel magukat. 1942-ben, írja önvallomásában Nagy Ferenc, suttyomban *(in aller Stille)* már együtt meneteltek a szociáldemokratákkal, közös titkos üléseket tartottak és a földalatti együttműködés hálózata készen állt. Veres Péter szavai szerint a "lakkcipős paraszt" (Eckhardt Tibor) ekkor már mint "paraszt-gyilkos" szerepelt az ő emlékezetükben. Mi sem jellemzőbb a régi vonaltól való elkanyarodásra, mint ezek az állítólag elhangzott súlyos kitételek. A többi magától jött. 1943-ban a kisgazdák aláírták a németekkel való szakításról szóló jegyzőkönyvet s ettől kezdve a Tildy körüli kis csoport a szovjet megszállás előérzetében tudatosan kereste a kommunistákkal való szövetkezést. *Tildy Zoltán volt az első nemzeti oldalról jött politikus, aki lélekben bolsevista kollaborátorrá lett.* 1944 október végén megtörtént a Kállai Gyula és Bajcsy-Zsilinszky-féle megbeszélés, melynek értelmében megvalósult a kisgazda-kommunista paktum s így immár mind a két kimondottan marxista párt — az egymás között már előbb lepaktált szoc-dem és kommunista párt — a Független Kisgazdapárt orcája mögé bújva végezhette országfelforgató tevékenységét. A magyarországi marxista népfront tehát megalakult s a Független Kisgazdapárt szolgált fedőszervül. Íme így egy vonalba felsorakozva a marxistákkal várták a keresztény, nemzeti és demokratikus programmal megválasztott parasztvezérek az ázsiai hordákat...

II — 1945-től 1950-ig

A parasztpárt előlép a magyar sors sáfárjává. — Az 1945-ös tisztának, szabadnak és igaznak mondott választások a Kisgazdapártnak, mint ismeretes, 57%-os győzelmet biztosítottak, szemben a 17% kommunistával, 17% szociáldemokratával, 7% Nemzeti Parasztpárttal és a 2%-ot kitévő egyéb párttal. A népfrontos hajó továbbra is a kisgazda-lobogó alatt szállt a jövendő felé.

E nagyon sokat emlegetett választásról tudnunk kell, hogy új választási törvény alapján zajlott le, melynek elveit az ellenség parancsa szabta meg. E törvény kizárta a nemzeti akaratnyilvánításból a jobboldali pártokat, nem szavazhatott a sokezer hadifogoly, sem az ellenség áradata elől külföldre menekült tömeg, együttesen mintegy egy millió szavazó. A szavazáshoz engedett nemzeti érzésű parasztság, értelmiség és munkásság, *más lehetőség hiányában,* a legkevésbé baloldalinak látszó Tildy-Nagy-féle pártra adta le szavazatát, hiszen nem ismerte még akkor ennek földalatti kapcsolatait. A Kisgazdapárt tehát nem osztálymandátumot kapott, hanem nemzeti

megbízást, amely az ország bolsevizálásának feltartóztatását kívánta. A nagy konjuktúrális győzelem inkább az antibolsevizmus kiáltó megnyilatkozása volt, semmint a Kisgazdapárt iránt érzett rajongásé.

Pillantsunk végig a kisgazda képviselők névsorán mielőtt tovább megyünk és jellemezzük néhány szóval a vezető egyéniségeket, akik 1945 őszén hirtelen ellepték a magyar közélet legfontosabb őrhelyeit. Az igazi kisgazda nagyságok, vagy legalább is az így ismertek, akik egykor a pártot márkázták, már régóta hiányoztak. Az utolsó nagyság, Bajcsy-Zsilinszky Endre, a népfront szerencsétlen megalkotója is hiányzott az élők sorából. A párt élén a folyton helyezkedő, "lagymatag és félénk, másodvonalbeli személyiség" Tildy Zoltán állt, az egykori református lelkész, akit mint első lélekbeni kommunista kollaboránst ismertünk meg. Rögtön utána következett a párt rangsorában Nagy Ferenc, ez az "élénk észjárású, de szűk látókörű kisgazda, túlságos hajlamossággal az egyezkedések felé", akiről régebbről tudjuk már, hogy a hadsereg, a nemzeti gondolat és a monarchikus államforma ellensége. Díszes helyet foglaltak el még Dinnyés Lajos későbbi miniszterelnök, a dunántúli korcsmák ismert vendége, aki saját magát így jellemezte: "Jó mélyre kellett ennek az országnak süllyednie, hogy engem tettek meg miniszterelnöknek." Ott van még a magyar meseirodalom pornográf művelője, Ortutay dr. is, továbbá Veres Péter a szélső nacionalizmustól a kommunizmusig korcsolyázó író, Gyöngyösy a világ diplomata botránykrónikájában francia nyelvű mekegésével rekordot vivő külügyminiszter, hogy csak éppen a legnagyobbakat említsük. Bárhol, bárkitől olvassuk e személyek jellemrajzát, vagy akár saját írásaikat forgatjuk, mindig ugyanazt a megállapítást tehetjük, nevezetesen hogy az 1945-ös választásokon kisgazda vonalon befutott képviselők zöme szerény szellemi és erkölcsi útravalóval, komoly műveltségbeli hiányokkal, kellő cél- és tárgyismeret nélkül vállalkoztak a nemzet sorsának rendkívüli időkben való irányítására, oly feladat teljesítésére, amelyre semmiképpen sem voltak minősítve.

A parasztállam délibábja. — Amikor az oroszok megszállták Magyarországot és széttiporták az utolsó fegyveres ellenállást, "örvendeztünk" *(freuten wir uns)* írja szószerint Nagy Ferenc, akinek nemcsak édes hazáját, de édes szülőanyját is szekerestül lovastul együtt egy orosz tank taposta szét, akinek tehát minden oka meg lett volna arra, hogy forró könnyeket hullasson a halál kaszája nyomán elcsendesült magyar avarra, a Nép, Ország és Állam e gyászos pillanatában. Ám a kisgazdavezérek könnyű szívvel átlépték a történelmi sírt s a győztes orosz marsall, Vorosilov programján, valamint a 45-ös választások 57%-ára új elgondolást építettek.

Vorosilov debreceni ukáza, mint ismeretes, egyrészt tulajdonjogátruházást kívánt (a földbirtok szétosztását, államosításokat), másrészt hatalomátruházást (a régi vezetőrétegnek a gazdasági, társadalmi s politikai életből való kiebrudalását, a hadsereg és a rendészeti szervek teljes átcserélését, az ún. háborús felelősök megbüntetését stb.). A kisgazdák úgy vélték, e kettős feladat végrehajtására csakis ők a hivatottak. Meggyőződésükké lett, hogy eljött az órája annak, hogy megtagadva a hősi harcban elbukottakkal való sorsközösséget, az oroszok beleegyezésével és támogatásával most már a parasztság testére szabhatják át kizárólagosan az állam szervezetét.

Bár annak, aki az orosz bolsevista párt történetéről valaha is hallott valamit, vagy a marxizmus politikai stratégiáját csak kissé is tanulmányozta, pillanatig

sem volt kétséges, hogy Vorosilovnak esze ágában sem volt debreceni ukázával magyar parasztállamot alkotni a Duna völgyében. Ő csupán a bolsevizálás *első ütemét* indította el: a régi világ lerombolását, amelyet logikusan fog követni második ütemben az új, bolsevista alapú politikai, társadalmi és gazdasági rend bevezetése. A kisgazdák, elsősorban Tildy Zoltán és Nagy Ferenc alapvetően tévedtek tehát az oroszok szándékát illetően, amikor szilárdan hitték, hogy a parasztállam kialakításában a bolsevisták támogatásában részesülnek. Ezt ma már Nagy Ferenc is belátja. Maga mondja: "Legfőbb hibám az volt, hogy kezdetben hittem a kommunisták és elvbarátaik hatékony támogatásában a koalíciós kormány keretén belül." A Vorosilov-féle ukáz teljes félreértése volt tehát a parasztállami gondolat alkalmazásbavételének egyik közvetlen indító oka, a már korábban megismert helytelen osztály szellemű lelki magatartáson felül.[39] Nagy Ferenc második végzetes tévedése annak a bizonyos 57%-nak félreértése volt. A magyarság kisgazdákra szavazó zöme, köztük a polgári osztály szóhoz jutott rétege, nem az állami és társadalmi szerkezet átalakítására, nem parasztállam teremtésére adott mandátumot, még kevésbé saját magának likvidálására, hanem a bolsevizmus feltartóztatására. Így a parasztállami gondolat a mandátummal ellenkező irányú cselekedet végrehajtását jelenti. Arról ne is szóljunk, hogy mennyire időszerűtlen volt ez a koncepció mégha társadalmi és politikai feltételei ténylegesen fennforogtak volna is, hiszen az ország ellenséges katonai megszállás alatt állott, amikor a politikai cselekvés ábécéje szerint rendkívül veszélyes bármilyen strukturális reformnak még eszmei felvetése is. Különösen áll ez a szláv-orthodox-bolsevista komplexeket egyesítő megszállóval szemben, melynek titkos és nyílt politikai törekvése századok óta a magyarság pusztulásig menő gyengítése volt. E sorozatos tévedések és félreértések közepette történt meg, hogy a 45-ös választásokból kinőtt konjunkturális Kisgazdapárt a parasztállami koncepciót államrezonná léptette elő és elkezdte annak szabályai szerint a társadalmi, politikai és kulturális szervezet húsba-vérbe vágó átalakítását. A magyar történet legnagyobb politikai őrülete: az államhatalommal végrehajtott forradalom indult el ezzel katasztrofális útjára, amire a Kisgazdapárt nem kapott felhatalmazást s amire a világon semmi szükség nem volt.

Nagy Ferenc és a kisgazdák észrevették, hogy a debreceni kormány környezetében "oroszul beszélő magyarok" tevékenykedtek, akik velük ellentétben alaposan "iskolázottak" voltak és "kész instrukciókkal" jöttek. Ezek az oroszul beszélő "magyarok" heten valának, miként a markotai ördögök és egyúttal azonos származásúak voltak. Jelenlétüket és későbbi szerepüket azonban a kisgazdák csakhamar megszokták, mivel az oroszokkal való együttműködés — mint mondották — természetes szükségszerűség. Azt azonban nem vették észre, hogy e hét oroszul beszélő egyén közbeékelésével pártjuk tulajdonképpen a bolsevista program első szakaszát, a lerombolást hajtja végre, azaz hogy a parasztállam megépítése érdekében folyó "piszkos munka" az ország bolsevizálását készíti elő. Moszkvai útjáról emlékezve pl. azt írja Nagy Ferenc: "Sztalinnak sikerült bennem anélkül, hogy bármit is ígért volna, azt a benyomást keltenie, hogy az oroszok javunkat akarják." Hát ide süllyedt a magyar politikai érzék!

Nem csoda ezért, ha a Kisgazdapárt szorgosan fedezte azt az akciót, amit a "Hetek" a belügyminisztérium, a hadsereg, a rendőrség és a munkásság ügyeivel foglalkozó kulcspozíciókból leplezetlenül folytattak s amelyek az ő befolyásuk alól eleve kivonattak. Nem vették észre, hogy ők tulajdonképpen

csak a likvidálandó szektor és a parasztság felé bírtak befolyással, de ott is lépésről-lépésre visszaszorultak. Ez a visszaszorulás kezdődött a kormányalapításnál, ahol 57%-os többségük ellenére, mely a parlamentális szabályok szerint a kizárólagos kormányalakítást is lehetővé tette volna, megelégedtek 50%-os részvétellel. Folytatódott a dolog a pártból három hónapon belül 20 képviselő kizárásával, majd újabb és újabb "tisztogatással", a miniszterelnök legbizalmasabb munkatársainak letartóztatásával és bebörtönzésével, — amit a megmaradt pártrész mindig helyeslőleg vett tudomásul. Már-már összecsaptak a pártvezér feje felett a hullámok s elmerült a süllyesztőben az egész parasztállamkoncepciót méhében hordozó garnitúra, amikor az országgyűlésen 1947 március 17-én Nagy Ferenc elkövette legnagyobb politikai baklövéseinek egyikét, nyíltan elítélve megkínzott híveit. "Vitatható az, mondotta, kinek milyen szerepe volt az összeesküvésben (!!) a letartóztatottak közül, de kétség nem fér ahhoz, hogy ez az összeesküvés (!) a magyar demokrácia ellen és a magyar nép haladása (!) ellen irányult." A miniszterelnök ezzel a nyilatkozattal saját sorsát is megpecsételte, mert miután már az egész "szalámit leszeletelte", az oroszok őt tovább semmire sem használhatták; — rövidesen meg is szabadultak tőle. Nagy Ferenc Svájcból 1947 június 1-ről keltezett lemondásával a parasztállami tragikomédia végetért és Rákosi katedrai nyugalommal bejelentette a Szabad Nép az-évi október 18-i számában, hogy a bolsevizmus keleteurópai történetében a sajátos vonás éppen az, hogy az odavezető első állomást polgárháború nélkül — értsd kommunista veszteség nélkül — a régi politikai pártok felhasználásával érték el, az ún. szalámi-taktika alkalmazásával. A kisgazdáknak most végre kinyílt a szemük, de már késő volt. Nagy Ferenc elmenekült Nyugatra és minden tető alá bekiáltotta: "Én vagyok az eleven példája annak, hogy a kommunistákkal nem lehet egyezséget kötni."

Ugyanakkor, amikor ezek lejátszódtak, Rákosi azt is bejelentette, hogy a bolsevista program második, úgynevezett építő korszaka elkezdődött s kiadta a jelszót: "Felnyomulni a környező népidemokráciák színvonalára", mert a cél: *munkásállam kialakítása.* A kisgazdapárt a szociáldemokratákkal együtt ennek a felnyomulásnak falazására is vállalkozott. Tildy Zoltán köztársasági elnök 1947 november 8-án az orosz októberi forradalmat üdvözölve, ünnepélyesen bejelentette a munkásállami koncepció elfogadását és hozzá való csatlakozását. Bejelentette hűségét az új kisgazda-miniszterelnök Dinnyés Lajos is, aki szerint: "A magyar nép, mely évtizedeken át tévelygett, megérti a Szovjetunió népe által nyújtott hatalmas segítséget a magyar szabadság megvédelmezésére" (1948 febr. 2). Dobi István a Kisgazdapárt új elnöke szerint: "Nyíltan és őszintén olyan politikát kell folytatni, mellyel bebizonyíthatjuk, hogy a Szovjet barátságára méltók vagyunk" (1948 június 30). De aztán Rajk László és köre, a szocdemek, valamint a maradék kisgazda romok (köztük Tildy Zoltán elnök) eltakarításával a munkásállami blöff is befejeződött (1949) s ezentúl a szentistváni hajó vörös zászló alatt haladt a hét nagyok által előkészített bolsevista tagállamiság felé.

A történelem dönti majd el, vajon szabotálok, árulók, forradalmárok, vagy egyszerűen ostoba emberek voltak-e a kisgazdavezérek, vagy talán e főbenjáró hibák mindegyikében elmarasztalandók. De bárhogy szóljon az ítélet, vitathatatlan tény, hogy az ország kisgazdapárti vezetése évszázadok óta a legsúlyosabb magyar politikai eltévelyedés volt. Tény az is, hogy ezeknek a politikai fortély adományaiban nem részesült és átjátszott figuráknak az emigrációban való "történelmi küldetéséről" senki se akar hallani. — *Lille,*

1950.

---

[39] Mein grösster Fehler hat darin bestanden, dass ich am Anfang noch an eine redliche Mitarbeit der Kommunisten und ihrer Gesinnungsgenossen in Verband der Koalition geglaubt habe. Mint később látjuk, ebben a hiedelemben Nagy Ferenc mindvégig megmaradt.

•

A nemzeti öntudat felszámolása a csonka magyar hazában

I — A nemzeti öntudatról általában

A nyugati ideológiában a "nemzeti öntudat" magában foglalja 1. a nemzet testére, azaz a *népre* vonatkozó összes ismereteket. Tehát a nép eredetének, nyelvének, néprajzának stb. ismeretét, minden társadalmi osztálynak, sőt minden egyes magyar léleknek számontartását, bárhol éljen is: a csonka hazában, a történelmi Magyarország elszakított területein az ún. utódállamokban, avagy a külföldön bárhol. Magában foglalja 2. a nemzet lakóterületére, azaz *földjére* vonatkozó ismereteinket, amelyen a nemzet vagy részei élnek, vagy éltek a múltban, s amely területhez, a mi esetünkben a Duna középső medencéjéhez, élete továbbvitele szempontjából szüksége van. Magában foglalja a nemzeti öntudat végre 3. a nemzet *államára* vonatkozó összes ismereteinket és mindazon törekvéseket, amelyek végrehajtó szerve az állam, tehát a nyelv és szellem ápolását, az ország népességének és területének megőrzését, általában mindazt, ami a politikai tevékenységgel összefügg. *Röviden szólva, a nemzeti öntudat a Nép, Ország és Államra vonatkozó ismeretek összessége.*

A nemzeti öntudat régibb korokban való jelentkezésével a *történettudomány* foglalkozik. Hatalmas adattár az és elsőrendű fontossággal bír a mai nemzeti gondolat irányításában és helyes úton tartásában. A nemzeti történet tudatossá teszi bennünk, hogy hová tartozunk, milyen emberi közösségbe vagyunk elválaszthatatlanul beleépítve. Vagyis a nemzeti történet nemcsak iránytű, hanem egyúttal a nemzeti kohézió legfontosabb eleme.

A nemzeti öntudat megvan amióta csak létezik a nemzet. Állandóan hat és *a nemzet addig létezik, amíg megőrzi öntudatát. Ha öntudatát elveszti, — széthull.* A nemzeti öntudat tehát elvileg örök életű emberi érték. Hordozói, felelősei azok, akik a nemzet vezetését végzik. A legrégibb időben ez öntudat hordozói a királyok és papok voltak; a középkorban hozzájuk csatlakozott a nemesség; a 19. században a városi polgárság és a 20. századtól kezdve a nemzet minden osztálya, tehát a parasztság és a munkásság is. A nyugati típusú országokban ma már a nemzet minden rétege át van hatva a nemzeti öntudattól, úgyhogy a nemzet vezetésében valamennyien résztvesznek, ezért eszményi politikai formulájuk jelenleg a "nemzeti demokrácia."

Minden nemzet történetében vannak olyan kivételes tehetségű vezetők, akik a körülmények összejátszása folytán a maguk életével szerencsésen megtestesítik az illető nemzet történelmének nagy erővonalait, mert azokkal szemben a nemzeti öntudat útmutatása szerint foglaltak állást. Ezeket a kiváló tehetségű vezetőket a történelemben "hősöknek" nevezzük, mert ők a nép, az ország és az állam egységének, épségének és függetlenségének jelképei. A magyar történet hősei azok, akik a mi nemzetünk három irányból jövő veszélyei ellen sikeresen foglaltak állást. A déli irányból jövő veszélyek elhárításában kimagasló szerepet játszott Kálmán király, Hunyadi János és Zrínyi Miklós, hogy csak néhányat nevezzünk meg közülük. A nyugati veszéllyel szemben sok kiváló magyar ember lett hőssé: Bocskai István, Bethlen Gábor, Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos. A keleti veszéllyel szemben hősi magaslaton áll előttünk Szent László király, IV. Béla, Báthory István és az 1945 és 1956 katonái. A történelem népszerűsítésére, vagyis a nemzeti öntudat széles népi rétegekben való ápolására a hősök életrajza elsőrendű fontossággal bír.

Röviden ennyit jelent a nemzeti öntudat európai vonatkozásban és ennyiben áll a történettudomány szerepének nagy jelentősége. Kérdés mármost, hogy a csonka magyar hazában mi történt a nemzeti öntudat és nemzeti történetírás terén, amióta oda a szovjet orosz haderő bevonult és ázsiai birodalmában kialakított kormányzati módszerét rákényszerítette a magyarságra.

II — A nemzeti élet kereteinek szétzúzása és átrendezése a marxista-leninista ideológia szerint

1. Amikor a Szovjet Unió meghódította Magyarországot 1944/45-ben, első politikai cselekedete a magyar nemzet erejének meggyengítése volt: lekapcsolta az ország területéről és népességéből a röviddel azelőtt visszaszerzett részeket, szétverte a nemzeti állam egész épületét és elpusztította a nemzeti akaratot kivitelező összes szerveinket. Azután a szervezetétől és vezetőitől megfosztott nemzet számára olyan új politikai szervezetet állított fel, amelynek mozgatója többé nem a magyar öntudat, hanem a marxi-lenini ideológia, amely a nemzetköziség elvét vallja s az állam vezetését csak egy osztályra bízza, a munkás osztályra, amely helyett azonban a kommunista párt diktatórikus hatalma cselekszik. Ez a marxista ideológia jó lehet az Orosz Birodalomban az oroszoknak, mert a Szovjet Unióban az oroszok csak kisebbségben vannak, a többség nem orosz, vagyis ez a birodalom csak úgy állhat fenn, ha a hiteles nemzeti gondolatot elfojtja s helyette nemzetköziségre tanítja alattvalóit. Hogy tehát a magyarság is beilleszthető legyen a "szovjet népek táborába", abból is ki kell irtani a nemzeti öntudatot és annak helyébe szovjet szolidaritást kell beépíteni. Minden meghódított keleteurópai országban így járt el a Szovjet Unió, Finnországtól, Lengyelországon át Bulgáriáig. *A lényeg nem az, hogy a marxi-lenini tanításnak önmagában van-e vagy nincs értéke, hanem az, hogy az oroszok uralma csak ezen a módon tartható fenn. Naiv ember tehát az, aki elhiszi, hogy a marxi-lenini tan más nép számára üdvözítő dolog volna.*[40]

Amikor az oroszok a marxi tanítást Magyarországon is be akarták vezetni, a vele kapcsolatos hazaáruló feladat elvégzésére magyar embert nem találtak. Ezért a Szovjet Unióból kellett behozni ott indoktrinált magyarul beszélő szovjet állampolgárokat, akik sajátos módon majdnem valamennyien zsidó nemzetiségűek voltak. Ezek az emberek a szovjet hadsereggel egyidőben érkeztek, Rákosi Mátyás és Gerő Ernő vezetésével. Ezek a segédhadak különféle vésztörvényszékek, népbíróságok és razziák során éveken át irtották a nemzet vezetőit s az országot átalakították (1949) népi demokratikus köztársasággá. Egyidejűleg elindítottak egy kultúrforradalmat, amely az egész magyar szellemi életet hivatva volt marxista-leninista és sztalinista vágányra átállítani. Világosabban szólva arról volt szó, hogy a magyar nemzet eszét kioperálják és helyébe szovjet céloknak megfelelően gondolkodó agysejteket illesszenek be s így intézményesítsék a folyamatos hazaárulást.

2. A kultúrforradalomnak mondott denacionalizáló törekvés leglényegesebb követelménye az volt — és ma is az — hogy az irodalomban és a szellemtudományokban tevékenykedő emberek tegyék magukévá a "szocialista pártosságot". E műkifejezés alatt a szovjet ideológia szempontjából való értékelést és rangsorolást értik: *az osztályhoz való kötöttséget, nemzetköziséget és szovjet hűséget.* Tóth Dezső hazai marxista szakértő, aki elhiszi, hogy a szovjet ideológia jó a magyarságnak is, így szól a szocialista pártosságról: "*A* szocialista társadalom azt igényli az íróktól és művészektől, hogy alkotásaikban *pártosan* foglaljanak állást az alapvető

társadalmi kérdésekben." "Pártosság az a kategória, — magyarázza tovább — amely az osztályhoz kötöttséget mint a munkásosztály és pártja politikájával való művészi azonosultságot hangsúlyozza." Még világosabban és egészen egyszerűen így mondhatta volna: *pártosság az orosz érdekeknek megfelelő magyar magatartás.* Később megtudjuk, hogy többféle szocialista pártosság van, aszerint amint az az orosz napipolitikához igazodik, a marxizmus-leninizmushoz, avagy a sztálinizmushoz. A vonatkozó hazai vita 1972-ben még nem fejeződött be, de Tóth Dezső nézete szerint a szellemtudományoknak és művészeteknek a politikával "stratégiai szinten" kell kapcsolódniok, amely "a marxista-leninista világnézet alapján értelmez és minősít". A legtöbb hazai marxológus azonban húzódozik annak nyílt bevallásától, hogy nálunk nincs szellemi szabadság, hanem a menetrend előre ki van szabva. Azt pedig éppenséggel restellik, hogy a pártosság szót használják magatartásuk jellemzésére, amely szembenáll a tárgyilagossággal. Emiatt újabban egy jobban leplező kifejezést használnak és inkább "szocialista elkötelezettségű irodalomról" beszélnek.

A pártos vagyis Szovjetnek megfelelő öntudat kialakítására elsősorban a történettudományt óhajtják felhasználni, nagy nevelőereje miatt. A kutatók ezért nekiláttak, hogy a marxizmus lámpásával végigvizsgálják a magyar történelem adattárát és kikeresték belőle a marxizmus-leninizmussal valami módon kapcsolatba hozható mozzanatokat. Ilyent alig találtak az ó- és középkorban, valamivel többet az 1526-tól 1918-ig terjedő időben és garmadával 1918 után. Ezek alkották az új "magyar" történet gerincét. Az új helyzetet tükrözi az 1953-ban megjelent *A magyar nép története,* melyet Heckenast Gusztáv és mások írtak. E munka 738 nyomtatott oldalából az 1526-ig terjedő közel 2,500 esztendőre 118 jut (1 évre kb. 2 sor), az 1526-1918 közti időre 400 oldal (1 évre kb. 1 oldal), s az 1918-1953 közti 35 évre 200 oldal (1 évre kb. 6 oldal). Történelmünk tehát az ő kezükben meglehetősen összezsugorodott s azok az események, amelyek az új magyar történet vezérfonalát adják, főleg forradalmak és lázadások. Így került a mai történetszemlélet középpontjába Dózsa György és az 1514-es parasztlázadás, azután 1848/49, legfőképpen pedig az 1918/19-es forradalom, amikor Magyarország Pach Zsigmond akadémikus szavai szerint "a nemzetközi haladás élvonalába, a nemzetközi forradalmi mozgalmak első vonalába lendült." Arról persze egy szó se esik, hogy ez "élvonalba lendülés" miatt vesztettük el országunk kétharmad részét és idegen uralom alá került öt millió magyar. A forradalmak erős hangsúlyozása azt a benyomást kelti az olvasóban, s éppen ez a cél, hogy a magyarok örökös elnyomatásban éltek amíg végre a nagy szovjet nép segítségével ebből az elnyomatásból "felszabadultak." Most következik tehát a nagy szabadság kora, a boldog élet, a paradicsomi állapot.

Miután a magyar történelem adattárából a marxista mércén kiválogatták a "jónak" minősült anyagot, felmerült a kérdés, mi történjék a hátrahagyott és kiselejtezett "rossz" mozzanatokkal? A felelet egyszerű lett: azokból állították össze a magyar történelem "sötét korszakait". E fekete oldalakon szerepeltetik a papságot és nemességet, mely utóbbit gyakran a burzsoá kategóriába sorozzák. Ezek a társadalmi osztályok a reakció megtestesítőiként szerepelnek, mint feudális paraziták, kizsákmányolók és elnyomók. A legsötétebb korszak, a "mélypont", a jobboldali forradalmat megvalósító Horthy-korszak volt. A főbaj, úgy látszik, az lehet, hogy akkoriban megvizsgálták azt a 45 népbiztost, akik az országot 1919-ben az élvonalba lendítették és kiderítették róluk, hogy közülük 32 olyan egyén volt, aki nem a

mi népünkből származott. Különösen Molnár Erik szovjet állampolgár volt az, aki durva kézzel nyúlt a magyar történethez és beépítette abba az osztálygyűlölet gondolatát.

Az osztályirányultság szerint azt igyekeznek a magyar munkásnak bebeszélni, hogy neki nem a magyar nemzet többi rétegével kell szolidárisnak lenni, hanem az idegen országok munkásaival, vagyis hogy nemzeti irányultság helyett nemzetközi irányultságúak legyenek, hiszen "a proletárnak nincs hazája". Ez a szolidaritás természetesen elsősorban a "a szocialista fejlődés élén járó ország", a Szovjet Unió irányában kell a legbensőségesebb legyen, amely a magyar nemzet legőszintébb segítőtársa. A hatalmas Szovjet Unió irányítása alá kell helyezkedjünk, mert a magyarság csak parányi sziget a hatalmas szláv óceánban. A magyarság régtől fogva már úgyis bensőségesen keveredett a szlávokkal (pannon-szlávokkal) és a magyar állam megalapítása is a szlávoktól kölcsönvett gondolatok alapján ment végbe. Minden, ami a Szovjettel kapcsolatos, előnyös és jó. Azt persze elhallgatják, hogy 1849-ben az orosz hadseregek buktatták meg a magyar forradalmat. Ugyanakkor, amidőn a legcsekélyebb mozzanatot is kiemelik, ami az orosz néppel kapcsolatos, bőséges nyugati kapcsolatainkat elbagatellizálják, lecsépelik és általában a "népellenes erők" csoportjába utalják.

Amilyen nagy buzgalommal írják át a magyar történetet és hozzák létre annak furcsa karikatúráját, ugyanolyan nagy buzgalommal, ha ugyan nem nagyobb gőzzel áztatják és szidalmazzák a nemzeti eszmét, ami lejárt, bűn és vétek. Ezt a műveletet egy új tudományág végzi, melyet "nemzeti önismeret" néven emlegetnek. Ennek tananyaga arra szolgál, hogy kisebbségi komplexumot verjenek belénk és különösen 1956 után jött divatba. E tudomány művelőinek a célja Pach Zsigmond akadémikus megfogalmazásában az, hogy küzdjenek a "a nemzeti önelégültség, a nemzeti hiúság, végső fokon a nacionalizmus veszélye" ellen, mert nagyon fontos dolog, hogy "a nacionalizmus minden tendenciája ellen fellépjenek, bárhonnan jöjjön is, bárhol és bármilyen formában jelentkezzék." Nyomaték kedvéért ezt is hozzáteszi: "Még interferencia címén sem engedhetjük meg nacionalista érzelmi vagy gondolati kategóriák itthoni rehabilitálását." Azok, akik ennyire rettegnek a magyarság öntudatra ébredésétől, így határozzák meg magukat: "Mi, itt, Magyarországon." Balogh Edgár Erdélyben élő meggyőződéses marxista látja azt a fonák helyzetet, ami a nemzetiség ellen folyó hadakozás és magyar létünk megvallása között fennáll és így szól: "Végezetül feltehetné valaki: magának a nemzetnek van-e jövője? Mire jó? Kell-e?" (Látóhatár, 1973 november 23). Miért írnak a nemzetköziséget valló marxista írók magyarul? Balogh Edgár szerint azért, mert a nemzetek korántsem avultak el, sőt a világ számos táján új és újabb nemzetek születnek a szemünk láttán. És a nyelv? Az sem avult el, sőt! "A magunk nyelve és nemzetisége olyan emberi érték, amelyet a szocialista szolidaritás nemzetközi felelőssége véd." A fentiek ismeretében ki hiszi ezt el Balogh Edgárnak?

Ha már most összegezzük a magyarországi kultúrforradalom, helyesebben kultúrdúlás eddigi eredményeit, megállapíthatjuk, hogy annak erőszakolói jobbára nem tartoznak a magyar nép közé. De tény, hogy e közénk furakodott bérencek tevékenysége nyomán a magyar történet képéből kiesett a csonkaországi társadalom háromnegyed része, kiesett az utódállamokban élő magyarság és a külföldön élő másfél milliós magyar tömb is. Eseményanyagából hiányzik az egész nemzeti élet, illetőleg amennyiben benne van, csak szidalom tárgya. A kiválogatás és átértékelés megtörténtével

most készítik a tíz kötetre tervezett "szocialista pártosságú" nagy összefoglalást, amelyet tudatosan a fiatalabb nemzedék gondolkodásának beszabályozására szánnak. Ebben a történetben a legnagyobb hős, aki a marxista-leninista szemléletben a modern magyar történet leghatalmasabb erővonalait egyesíti magában s akinek szelleme világítani hivatott újabb ezer évre mintegy modern szent Istvánként, ez a hős Rákosi Mátyás lesz, akit a "magyar nép atyjaként" emlegetnek.

— Ha így megy tovább, mi magyarok esetleg a régi kazárok sorsára jutunk!

III — A magyar nép ítélete a kultúrforradalomról

A magyar nemzetnek alkalma nyílt 1956-ban szabadon megmondani véleményét arról a kultúrforradalomról, amely szellemünket is szovjet rabszolgaságba akarja hajtani. Véleményét egy hatalmas szimbólummal fejezte ki: ledöntötte és darabokra taposta a budapesti Sztalin-bálványt és a talapzaton maradt csizmaszárba beleállította a piros-fehér-zöld lobogót, miután annak fehér sávjából eltávolította a népi demokratikus állam címerét. Ez a gesztus érzékelteti azt a fontos tényt is, hogy *az 56-os forradalomnak elsősorban szellemi gyökerei voltak.* Egy német tudós, a szovjetológus Prof. Dr. Stadtmüller, amidőn ezt a tényt a maga részéről is megállapítja, hozzáteszi, hogy a felkelést előidéző szellemi okok legnagyobbika kétségtelenül a magyar történet meghamisítása volt és a nemzeti sajátságok meggyalázása. Való igaz ez, mert a forradalmi magyar kormány első oktatásügyi rendelkezése, melyet a Kossuth Szabad Rádió közvetített 1956 november 2-i adásában, így hangzott: "Az elemi és középiskolákban eddig használt összes történelmi könyvek eltávolítandók." A második rendelkezés pedig eltörölte az orosz nyelv és irodalom kötelező tantárgyként való tanítását.

Az 56-os forradalomban a nyugateurópai megfigyelők szerint két ideológiai irány figyelhető meg: a kommunista és a nemzeti. A kommunista irány alaptétele az volt, hogy a szocializmus Magyarországon ellentétbe került a nemzeti érzéssel. Ezt több alkalommal újra és újra hangsúlyozta. Ez irány rádióállomása, a Rajk-Rádióállomás, egyik adásában felszólította a Magyarországi Kommunista Párt (MKP) vezetőségét, hogy világosan és félreérthetetlenül nyilatkoztassa ki az orosz KP számára, hogy a MKP jelenleg puszta létéért küzd és csak akkor tud fennmaradni, ha ezentúl a magyar nép érdekeit szolgálja (Stadtmüller, 254). Követelte, hogy a kommunizmust a nemzet érdekei alá rendeljék, vagyis hogy a szovjet-magyar barátság a *teljes egyenlőség* alapján álljon, hogy a Párt *független nemzeti politikát* folytasson és igazítsa szocializmusát a *magyar viszonyokhoz.* Tehát Egyenlőség, Függetlenség és Nemzetiség legyen az irányadó szempont, az legyen az alapja a magyar életnek és a magyar történetszemléletnek s elhagyandó a léleköló, orosz javát szolgáló dogmatikus marxizmus. Ez a "haladó kommunizmus" tehát külön magyar úton óhajtott a szocializmus felé haladni, azaz "nemzeti kommunizmus" lett volna.

A forradalom nemzeti szárnya is Függetlenséget, Nemzetiséget és Egyenlőséget követelt, *plusz* a Szovjettel való kapcsolatok teljes felszámolását, a varsói paktumból való kilépést és nemzetközi semlegességet. Leggyakrabban használt jelszava ez volt: "Nem kell kommunizmus!" Ehhez az irányzathoz csatlakozott a helyzet realitására rádöbbent Nagy Imre miniszterelnök, aki szintén az oroszoktól független nemzeti demokráciát kívánt. Így a Szovjet Unió az elé a választás elé került, hogy vagy feladja Magyarországot és elveszti a Kárpát-medencében birtokolt kivételes értékű

stratégiai helyzetét, vagy pedig katonai erővel letapossa a magyar forradalmat és megtartja a stratégiai előteret. Az utóbbi utat választotta.

A forradalom leverése után színre lépő Kádár János új kommunista főnöktől származik az első lényeges elvi megnyilatkozás. 1957 február 2-án tartott híres salgótarjáni beszédében ezt jelentette ki: "A nemzeti kommunizmus hamis jelszó, mert a kommunizmus természeténél fogva nemzetközi, az egész világ dolgozóinak ideológiája." Következett tehát a régi rendszer visszaállítása és újabb inkvizítorok kiküldése, akik magukat így határozták meg: "Mi, itt, Magyarországon", és nyíltan megmondták, hogy a nemzeti öntudat teljes kiradírozása a céljuk, mert amíg az meg nem történik, mindig rettegésben élnek (Pach Zsigmond). Tizenöt évig dolgoztak ezek a szovjet szolgálatban lévő magyarul beszélő írnokok és hallgassuk meg Klaniczay Tibor felmérésében (1974) az általuk elért eredményeket. Klaniczay Tibor munkája elején hangsúlyozza, hogy "a nemzeti hagyomány ébrentartásában az egyik legfontosabb szerep a történetírásé". E feladat teljesítésére azonban a marxista történetírás nem alkalmas, mert ez a történetírás nemzetközi alapon áll és a múltban csak azt keresi, ami saját doktrínáját alátámasztja. A marxista történetírásban "az abszolút törvények ismertetésére, illetve iskolákban való bemagoltatására kerül csak sor. Különösen az iskolai oktatásban ölt aggasztó méreteket a történelem dehumanizálása, az ember, a kultúra helyett az elvont törvényszerűségek előtérbe helyezése." "Pedig az anyanyelv mellett a hagyomány a legfontosabb tényező, amely bennünket a nemzeti közösséghez köt. Szétbomlik a nemzet, ha ez így megy tovább, mert kétségbeejtő a futam! "Az utóbbi időben joggal hangot kap az aggodalom, — mondja Klaniczay Tibor — hogy a nemzeti kötelék szálai lazulóban vannak, hogy társadalmunk egy része elszakadóban van nemzeti múltunktól."

Majd részletezi megállapításait: "A nemzeti hagyomány gondozása terén a legfőbb és talán legsúlyosabb rendellenesség a múlt iránti érdeklődés időbeli leszűkítése. Az átlag magyar ember hovatovább egy igen rövid múlt örökösének érezheti magát." "A nemzeti történeti tudat rövidre zárása" nemzeti szempontból teljesen indokolatlan. "Vitatható az a megokolás is, amely szerint a régebbi múlt semmi vagy csekély tanúságot tartalmaz a ma számára." Nem mindegy az, hogy csak 100-200 éves múltra tekintünk vissza, vagy évezredekre. "A múlt megcsonkítása veszélyes folyamatot indít el." Hivatkozik a fiatal Quebecre, amely alig pár száz éves ország, de múltjának mégis minden követ számontartja és megőrzi. (Nálunk egy egyiptomi kiállítást rendeztek Budapesten a fáraók világáról, de egyetlen sorban sem hozták a látogatók tudomására, hogy a magyaroknak valami közük volna e hatalmas civilizációhoz). Klaniczay: "Semmi ok sincs arra, hogy szemérmesen elhallgassuk akár önmagunk, akár a világ előtt az egykori Magyarország létét, valamint azt, hogy a szomszédos országokban jelentős számú magyar él, még hozzá nem kivételesen, nem is mint újabb jövevény, hanem az esetek nagy részében mint e területek ősi lakossága." A nagy tervgazdálkodási lázban nincs egyetlen országos távlatú terv sem, amely a teljes nemzeti hagyomány feltárását írná elő. Ellenkezőleg: "Általában megvan a hajlam arra, hogy... túlhangsúlyozzuk kicsinységünket... oly törpének higyjük saját emlékeinket, hogy azokat inkább porosodni hagyjuk szégyenlősen." Klaniczay Tibor tehát világosan megmondja, hogy *odahaza a nemzeti öntudat lefejezésére törekszenek.* Tanulmánya végére, a lap üresen maradó kétharmad részére illusztrációként éppen egy lefejezett magyar szobor képe került...

3. Ha otthon így áll a helyzet és ilyen mértékben folyik a nemzeti öntudat

elsorvasztása, nyilvánvaló, hogy a külföldi magyarság szerepe helyi jelentőségén messze túlemelkedik és szinte gondviselésszerű hivatást tölt be, mert az egész magyarság számára átmenti nemzeti és történeti tudatunkat. A mi feladatunk valóban az, hogy ezt a tudatot ápoljuk, annak ideológiáját modernizáljuk és állandóan készenlétben tartsuk. Folyóirataink, hetilapjaink, iskoláink, könyvtáraink, tanszékeink, egyházaink, tudományos és társadalmi egyesületeink és nemzeti mozgalmaink mind a nemzeti örökség hűséges megőrzésén fáradoznak. Nekünk van nemzeti hivatásunk és van kollektív életcélunk a Haza határain kívül is.[41]

---

[40] Az orosz Szolzsenyicin többek között ezeket írja a Kremlin uraihoz intézett "Nyílt Levelében": "Az ideológia színfala mögé rejtjük imperialista törekvéseinket. A "felszabadító'' szerepét játsszuk és azt hirdetjük, hogy a kommunizmus világmegváltó tanait visszük az elnyomott millióknak, — mialatt a valóságban megszálltuk és rendszerünket rákényszerítettük Kelet-Középeurópa népeire... E rabnemzetek szabadságvágyának letörésére hatalmas megszálló hadseregeket tartunk ezekben az országokban."

[41] Idézeteinket az alábbi munkákból vettük: ALEXA Károly, Hazafiság és szocializmus (Magyar Hírlap, 1974 március 21.) — BALOGH Edgár, Néphagyomány és művelődés (Látóhatár, 1973 november). — KLANICZAY Tibor, Gondolatok a nemzeti hagyományról (Kortárs, 1974 május, 761-775). — PACH Zsigmond, Nemzeti öntudat és (vele szemben a) szocialista hazafiság (Magyar Hírek, 1974 július 8). — STADT-MÜLLER, Prof. Dr. Georg, Die ideologische Diskussion der ungarischen Revolution von 1956 (Ungarn zehn Jahre danach, 1956-1966 c. könyvében, 227-254). — TÓTH Dezső, Az irodalomkritika pártossága (Látóhatár, 1973 november). — Hazafiasság és internacionalizmus (Századok, 1974 I 220-261 I.). Ez utóbbi tulajdonképpen nem tanulmány, hanem a Vácrátóton tartott vitaülés jegyzőkönyve Stier Miklós összeállításában. Sajnos, túl későn jutott el Montreálba és így nem tudtunk vele érdeme szerint foglalkozni és Pach Zsigmond hazaáruló szerepét jobban kiemelni.

•

Amit a nemzeti kommunizmusról tudni kell

Tító kommunista vezért 1948 június 28-án kizárták a kommunista országok közös szervezeteiből, mert nem igazodott a Moszkva által előírt magatartáshoz. E kizárás elvi jelentőségét kezdetben nem láttuk világosan. Az azóta eltelt idő azonban rávilágított arra, hogy ez a rendelkezés új fejezetet nyitott a kommunizmus ideológiai fejlődésében.

Mi volt a helyzet Tító kizárása előtt? — Moszkva, miként régebben a pánszláv gondolatot és az orthodoxiát, akként a kommunista eszmét is arra használta fel, hogy a gondolat híveit az egész világon saját nemzeti törekvéseinek szolgálatába állítsa. Ennek módja az volt, hogy a kommunista berendezkedésű országokba katonai, politikai, gazdasági és szellemi ellenőröket, úgynevezett szakértőket küldött ki, akik hivatása az illető országok háttérből való kormányzása volt, az orosz érdekeknek megfelelően. Utóbb a kommunista országok vezetőit a *Kominform* nevű központi szerv alá helyezték és így szemmel láthatólag is megalkották a világkommunizmus agyközpontját. A kommunista országok fölött azután Sztálin mint valami univerzális egyház feje amolyan pápaságot gyakorolt és helytartóival kezeltette végnélküli birodalmának elemeit. Ebben a helyzetben az egyes népidemokrata országok politikai, gazdasági és szellemi önállósága megszűnt, minden cselekedet végső célja egy idegen nép, idegen ország és idegen állam érdekeinek vak kiszolgálásában, azaz folyamatos hazaárulásban merült ki. A sztálini kommunizmus így a legteljesebb nemzeti kizsákmányolást valósította meg.

Tító ez ellen a gyarmati kiszolgáltatottság ellen lázadt fel, amikor Sztálin felsőbbségét visszautasította és cselekvési szabadságát, "függetlenségét" visszavette. Lépése súlyos lelkiismereti problémát tudatosított a többi gyarmati sorba süllyesztett ország vezetőiben is, akik rádöbbenve folyamatos hazaárulásukra, szörnyű lelkiismereti kínjaik elől hasonló módon, az ország függetlenségének visszaszerzésével akartak menekülni. Sorsuk a titói megoldást lehetetlenné tevő földrajzi helyzetben a véres bukás lett, akár Rajknak, akár Kosztovnak vagy másnak nevezték őket. Kifolyt vérük azonban, mint bármely gondolat mártírjainak vére, lángbetűkkel írta bele a fajtájához hű maradt sok kommunista szívébe a tragikus kérdőjelet: *vajon az Eszme vagy a Haza szolgálata az előrébb való?* Nyugaton is sorra megrendültek a sztálini felépítésű pártok és a bennük megindult tisztogatásokkal egyidejűleg nagy irodalma keletkezett a felvetett lelkiismereti kérdéseknek. Legújabban az olasz kommunista pártban következett be hasonló lelki hasadás Valdo Magnani és Aldo Cucchi képviselők és követőik lépése nyomán, akik megtagadva Sztálin felsőbbségét, értékrendszerük csúcspontjára visszahelyezték a Hazát.

Ez a "nemzeti kommunizmusnak" elkeresztelt szakadár kommunista mozgalom tapasztalati úton indult el és kezdetben semmiféle elméleti állásfoglalással nem járt, mint erre a jugoszláv kommunista vezetőség Moszkvával folytatott levelezése (1948 március-június havában) világosan mutat.[42] Utóbb azonban, ahogy a harc a titóisták és sztálinisták között elmérgesedett, keresni kezdték azokat a gondolati alapokat és érzelmeket, amelyekből a szakadárság megszületett és táplálkozott, azaz filozófiai igazolást adtak a mozgalomnak. E vizsgálatból kiderült, hogy a sztálini rendszer a nép, az ország és az állam szempontjából csupa negatív vonást mutat fel, úgyhogy az olasz Cucchi és Magnini már azzal a súlyos konklúzióval lephetett a szakadárság útjára, hogy a kommunizmus sztálini formája "nem felel meg sem a dolgozók, sem a

szocializmus, sem Itália érdekeinek." Egyelőre négy erősebb vonás domborodott ki a nemzeti kommunizmusban, melyet annak elvi fejtegetői, köztük a szerb Dzsilás és Mocha Pijade beszédeikben eléggé hangsúlyoztak, de mások is észrevettek.

Ezek az ismertetőjegyek pontosabb korvonalozásban a következők: 1. A nemzeti kommunisták nem ismerik el Sztálin felsőbbségét, következőleg országuk Szovjet-Oroszország alá rendelését sem. A "nagymesterrel" és az "első kommunista hazával" mint egyenrangú és egyenjogú mesterek, illetve hazák kívánnak tárgyalni. Szokásos történelmi kifejezéseket alkalmazva úgy mondhatjuk, hogy a kommunista országok a bolsevista közösségben mint külön szuverénitás hordozói, mint *öncélú egységek* jelennek meg politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi tekintetben egyaránt. 2. Amíg kifelé a szuverénitás helyreállítása a legjellemzőbb vonás, befelé az a jellemző, hogy a mozgalom szerepét a Haza határaira korlátozzák, nemzeti keretbe ágyazzák be, lemondva a határokon túl végrehajtandó cselekedetről, a világforradalom megvalósításáról. Ahogy pl. a liberalizmus vagy a szocializmus egyetemes eszméje összeforrt a Haza adottságaival és kialakította a "liberális nacionalizmust", illetőleg a "szociális nacionalizmust", ugyanezen fejlődés szerint alakul szerintük az új doktrína: a "kommunista nacionalizmus." A nemzeti keretbe ágyazott kommunizmus eszerint az a rezsim, amely az illető nép "szükségletének" — pl. Jugoszlávia mai fejlődési fokának — a legjobban megfelel. Olyan fejlődés ez, amely az egyes népek társadalmi-gazdasági érettségéhez képes alakítja ki az egyetemes kommunizmus helyi, azaz nemzeti változatát. S ahogy a liberális nacionalizmus leváltotta a megelőző barokk nacionalizmust, úgy fogja leváltani a nemzeti kommunizmus a liberális nacionalizmust. Ezért ez a fajta kommunizmus, mondják ők, a jövő örököseként jelentkezik a doktrína és fejlődés síkján s magát a nemzeti történelem erőinek sodrában érzi.

A harmadik új mozzanat az, hogy a nemzeti kommunizmus, miután rátalált útjára és a sztálinizmust nyakáról lerázta, keresni és helyreállítani próbálja a hagyománnyal, hazaszeretettel és európai kultúrával oktalanul megszakított kapcsolatait, azaz hogy "humanizálódni" fog, emberibbé alakul át, miként ezt főleg egyes amerikai hangok remélik. Ez a harmadik vonás még ugyan a jövő zenéje s csak a teljesség kedvéért említjük meg, hiszen Tító hullahegyeitől, akasztófaerdőitől és büntető intézményei tömkelegétől ezt az "emberibb kommunizmust" még csak derengeni sem látjuk. Végül itt a negyedik jellemvonás: az, hogy a nemzeti kommunizmus változatlanul híve marad a marxizmusnak, a haza keretén belül alkalmazva azt. Eszméje tehát továbbra is a materializmus, megjelenési formája a diktatúra s legfőbb kormányzati eszköze a rendőrség. Ellensége marad a szabad kapitalizmusnak, ellensége a polgárságnak és a szabad parasztságnak, akárcsak bármelyik szabályos ízű népidemokrácia, mely ezeket a társadalmi-gazdasági "feleslegeket" drasztikus módszerekkel likvidálja. — Függetlenség, Haza, kilátásba helyezett humanizálódás és marxizmus, ezek volnának tehát az új egyveleg összetevő elemei.

A nemzeti kommunizmus kialakulása azt mutatja, hogy még a legszélsőbb baloldali ideológia is kénytelen tanítását az eleven életegységgel összhangba hozni: a történetileg, földrajzilag és néprajzilag alakult nemzettel. Bekövetkezett az alapvető történeti törvényszerűség: aki a nemzeti gondolatot semmibe veszi, aki arra fittyet hány és nem annak céljait szolgálja, hanem ellene dolgozik, azon a való élet előbb vagy utóbb de erőt vesz és bosszút áll.

Ez a tétel megerősít bennünket abban a véleményünkben, hogy kollektív síkon legfőbb érték a Nemzet, a Haza és az Állam s minden más érték csak a nemzeti érték tiszteletben tartásával, annak keretében és ahhoz igazodva végezhet történetileg maradandó munkát.

Másik fontos megállapításunk az, hogy a nemzeti kommunizmus erősödésével és elterjedésével Moszkva ütőkártyái folyton csökkennek. Jugoszlávia pl. máris megszűnt — legalább is a súrlódás időtartamára — az orosz imperializmus előretolt bástyája lenni a Balkánon és nem fenyegeti egyelőre a nyugati hatalmak Földközi-tengeri hegemóniáját, mint 1945-1948-ban, a Moszkvával való szakítás előtt. Jugoszlávia egyébként hazaküldte összes moszkvai szakértőit és tanácsadóit. Szellemi téren is útban van az orosz visszavonulás: az eddig használt, oroszból fordított és orosz dicsőséget zengő tankönyveket kivonták a forgalomból és belföldi eredetű munkákkal helyettesítették, amelyek délszláv dicsőségről, délszláv patriotizmusról beszélnek. Szóval a nemzeti kommunizmus egyelőre megállította az orosz imperializmust a Balkánon.

Azt is észre kell vennünk, hogy a kommunizmusnak a nemzeti eszmével megkísérelt összeölelkezése egy, hogy úgy mondjuk szalonképesebb bolsevizmust teremt, mely a kommunista eszmének nagyobb robbantó-erőt ad s elterjedését megkönnyítheti. Egyes amerikai tanácsadók — ott is vannak ilyenek — máris hajlandók a nemzeti kommunizmusban látni a gazdaságilag szegényebb és túlnépesült Európa jövendő politikai rendszerét s ebben a hiedelemben próbálják a köztük élő európai emigrációkat megszervezni, egyúttal Tító rendszerét átmenteni a jövőre. Amennyiben tehát kisebb lett vagy lesz a nemzetközi "pán-bolsevista" veszély, annyival valószínűleg növekedni fog a belső bolsevizálódás veszélye.

Végül bármilyen reményeket fessenek is ez elmélet búvárai a "nemzeti kommunizmus" jövőjéről és bármilyen sikert jelentsen is ez az eszmerendszer a bolsevizmus elleni ideológiai harcban, bennünket mindez ne tévesszen meg. A mi célunk nem lehet semmiféle neo-bolsevizmus helyeslése és terjesztése, mert: mi nem követjük az osztályharcot, hanem az osztályok megfelelő és igazságos együttműködésének szükségességét valljuk és egyetlen társadalmi csoportot sem akarunk a nemzet kebeléből kitaszítani. Másodszor, a mi magatartásunk a tőkével szemben is más: mi a tőkét ellenőrizni akarjuk, munkáját az állam segítségével helyes irányba óhajtjuk terelni, de nem valljuk a szabad tőke teljes megsemmisítésének szükségességét, sem a magántulajdon eltörlését, vagy monopolisztikus államkapitalizmus kialakítását s ez utóbbival szükségszerűen együtt járó kényszerítő munkarendszabályokat. Ez alapvető társadalmi és gazdasági különbségeken túl, mi szellemi programunkban is szembenállunk a neobolsevistákkal: mi határozottan történeti örökségünk megőrzését és továbbfejlesztését valljuk szükségesnek, az idealista tényező fenntartásával, szemben a kommunizmus tiszta materialista elgondolásával. Végül pedig, habár minden alkotásunkban mi is nagy szerepet szánunk a közhatalom szervezetének, az államnak, távolról sem kívánjuk azt drasztikus ázsiai diktatúrával felruházni. Ostoba beszéd volna tehát, ha valaki az európai ívású modern nacionalizmust — a nemzeti demokráciát — összekeverni próbálná az ázsiai légkörben edződött bolsevizmus bármilyen modernizált formájával, mégha az a mi jelszavaink egy részét átveszi és használja is.

[42] A jugoszláv kommunista vezetőség Moszkvával folytatott levelezését közli a Bulletin de l'Association d'Etudes et d'informations politiques et internationales 1949 évi 10. és 11. száma.

•

Az amerikai magyar exil-kormány megalakítása

1. Amikor az országból kiszorult magyarság a németországi zónákban érintkezésbe lépett a nyugati hatalmak képviselőivel, megdöbbenve tapasztalta, mennyire nem ismerik a győztesek a dunai népek magatartását megszabó lelki rúgókat, mennyire általánosítottak rovásunkra és milyen helytelen értékmérővel ítélkeztek fölöttünk. A szövetséges hatalmak e tájékozatlan magatartása következtében a bolsevizmus karmai közül kiszabadult magyar katonai és polgári elemek jelentős részét visszakényszerítették a Szovjet által megszállt országba, köztük egész első politikai garnitúránkat, hogy az a nemzet számára örökre elvesszen. Az ittmaradtak számára pedig sokáig lehetetlenné tették, hogy az önsegély eszközéhez nyúlva, a reáháramlott kötelességének megfelelően előlépjen és hazánk felszabadítására, fajtestvéreink ügyének istápolására exil-szervezeteket létesítsen. Ugyanez a magatartás a világpolitikai hírszolgálattól is elzárt bennünket, minek következtében a ránk kényszerített békaperspektívában pillanatnyilag lelki válság keletkezett sorainkban és többen felvetették a kérdést, vajon nem zárult-e le a nemzeti gondolat századokkal ezelőtt indult hatalmas pályája?

A zónák magyarsága azonban, meggyászolva és megsiratva a nemzet szolgálatában elesett bajtársait, hitében és lelkiismeretében hamarosan helyreállította hagyományos történetfilozófiáját. Nem kételkedett többé abban, hogy a nemzet a trianoni békében (1920) rákényszerített helyzetében, német és szláv veszély közé préselve, helyesen cselekedett, amikor utóbbit nagyobb veszélynek tekintette és — *a nyugati hatalmaktól való elhagyatottságában* — a német külpolitikai vonallal párhuzamosan foglalt állást. Azt is megállapította és a jövőre nézve is irányadónak tartotta, hogy a fennforrgó nagy veszélyben a védekezésnek legjobb eszmei alapja a korszerűsített nemzeti gondolat. Ez a felfogás baráti beszélgetések során, zsúfolt táborokban, vagy éppen a börtönök falai között alakult ki először és helyességét az újabb világpolitikai események nem késtek igazolni. Felfogásunk csakhamar tudomására jutott a zóna-hatóságoknak — kihallgatási jegyzőkönyvek, emlékiratok és személyes beszélgetések során — s onnan tovább eljutott az illetékes központi kormányhatóságok szerveihez: Párisba, Washingtonba és Londonba. Így 1947/48 fordulóján elvileg már megszületett a lehetőség a "nyugatos magyarság" erkölcsi rehabilitálására, ügyének a szabad országokban való propagálására és egyúttal átfogó politikai szervezet, amolyan exil-kormány féle szervezet felállítására.

Éppen egy ilyen emigrációs csúcsszerv felállítását vitattuk, amikor hírét vettük, hogy Amerika földjén *Magyar Nemzeti Bizottmány* néven ilyen szerv máris létrejött. 1948 őszén, majd 1949 tavaszán jártunk, amikor az új alakulatról részletesebb értesítést kaptunk mi is, az Egyesült Államokon kívül élő magyarság. Az első hírek szerint ez a Bizottmány: 1. a magyar nép, a magyar ország és a magyar állam örök ideáljaiért, azaz nemzetünk történeti örökségéért fog síkra szállni; 2. párt- vagy osztálypolitikával nem foglalkozik, hanem ezeken felül állva, koalíciós alapon vezeti a harcot a cél eléréséig, a hazába való szerencsés visszatérésig; 3. összetétele ideiglenes s amíg újabb tagokkal ki nem bővíthető, az alapítók között egyelőre azok foglalnak helyet, akikkel a nyugati hatalmak vezetői "szóbaállnak".

A külföldi magyar közvélemény általában helyeselte a Bizottmány életrehívását, csupán néhány igen lejáratott személlyel szemben emelte fel

tiltakozó szavát. Az a meggyőződés kerekedett ugyanis felül, hogy programja a mienk, ha egyelőre nincs is ott szavunk és örömmel könyveltük el, hogy akik a közelmúltban a nemzet önvédelmi harcát még szabotálták, a hivatalos ellenséget közvetve vagy közvetlenül támogatták, most íme belátták tévedésüket s visszatérnek a magyar történeti örökség védelmezőinek táborába. A nemzeti emigráció soraiban tehát sokan örvendtek, hogy túljutottunk a holtponton, mások várakozó álláspontra helyezkedtek vagy magukba szorították elégedetlenségüket annak ellenére, hogy a felajánlott koktélbe bőségesen keveredtek ürömcsöppek. Szilveszter éjszakáján, amikor az ó- és az új esztendő egymásnak kezet ad, kiteregettük előttünk a szabad magyar sajtó egy év leforgása alatt hozzánk eljutott, Bizottmánnyal foglalkozó temérdek cikkét és türelmesen végigolvastuk az egyre nagyobb hangzavarba torkoló elmefuttatásokat. Az a benyomásunk alakult ki, hogy a Bizottmánynak adott türelmi idő eltelt és a magyar nemzeti közvélemény immár úgy látja, hogy az a bizonyos koktél fenékig megkeseredett, ihatatlanná vált, amit legjobb mihamarabb elönteni, legalább is itt Európában.

2. Mi az oka, hogy a külföldi magyarság rezervált üdvözlése vagy fenntartásos elismerése ily gyökeresen megváltozott? Hogyan történt, hogy 1950 elejére az öt világrész politikailag gondolkodó magyarsága hatalmas többségében a Bizottmány ellen hangolódott?

A szabad világ magyarsága bármennyire hitt az "Amerika szabad földjéről" hozzáküldött nyomtatott betűknek, mégis felvetette a kérdést, vajon a Nemzeti Bizottmány szóhasználatában a "nemzeti" jelző valóban azokat a fogalmakat fedi-e, amelyeket a magyar nyelv szótára hagyományosan neki tulajdonít, azaz képviseli-e a Bizottmány összetételében az emigrált magyarság egészét. Ez az érdeklődés kellemetlenül érintette a Bizottmányt, amelynek sajtószervei igyekeztek az ügyet jelentéktelennek feltüntetni, sőt a kérdést illetlennek tartották, amit szerintük nem is lett volna szabad felvetnünk. A közvélemény mégis szükségesnek tartotta ezt a demokratikus vizsgálatot s nem tágított. Mindenekelőtt megállapította, hogy a külföldre menekült magyarok közül mindazokat kirekesztették a Bizottmányból és oda utólag sem vették be, akik a nemzeti gondolat jegyében s a körülmények által adott formában harcoltak a bolsevisták ellen, akik tehát ez utóbbiakkal sohasem kollaboráltak. Ez a vétó kikapcsolta a magyar felszabadító bizottságból egykori törvényhozóinkat, a fegyvertelen haderő képviselőit, diplomatáinkat, tudósainkat és legértékesebb közigazgatási csúcsembereinket, szóval a egész nemzeti ívású magyar társadalmat. Továbbkutatva, a közvélemény azt is megállapította, hogy a magyar Szent Korona területe sincs átfogóan képviselve a Bizottmányban, mert az elszakított területeknek sem jutott abban hely és mindazokat kizárták, akik a "szerencsétlen" (így!) bécsi döntések és az azokat követő felszabadító háborúk nyomán visszaszerzett ősi magyar területek szavát hallathatnák. Röviden szólva, a Bizottmány kizárta kebeléből a menekült magyarság óriási többségét, mely az országot a bolsevizmussal szemben politikailag, közigazgatásilag és katonailag harcba vezette, vagyis amely sohasem kollaborált a tényleges és törvényes ellenséggel. Így aztán kiderült, hogy az újonnan alakult csúcsszerv, az exil-kormány szerepét betöltő Bizottmány csak egy egészen kis csoport csúcsszerve, amely a "nemzeti" jelzőre igényt nem tarthat.

A Bizottmány másik jelzője az, hogy magyar. Ebből logikusan elvárhattuk volna, hogy ezt a szót nem marxista megcsonkításban értelmezi, hanem hogy a magyar nép, ország és állam védelmezésére fog síkra szállni. Ám a Bizottmány a nemzeti tábor újabb megrökönyödésére mindezt mellőzte és az ún.

reálpolitika útjára lépett: pillanatnyi és konjunkturális előnyökért lemondott az elveszett területek visszaszerzéséről, a Szent Korona területeinek újraegyesítéséről, a magyar becsület megvédelmezéséről és a Horthy Miklós fellépésével kezdődő egész nemzeti korszakot, rágalmazóinkkal és vádlóinkkal egyetértőleg bűnös és tévelygő korszaknak bélyegezte és — amerikai tanácsadói sugalmazására — mint felesleges terhet kilökte "magyar" hajójából. Egy ilyen Bizottmánynak nincs joga magát magyarnak nevezni, — állapította meg a közvélemény.

Ami végül a harmadik jelzőt illeti, hogy ti. itt egy bizottmánnyal állunk szemben, ez megbízókat tételez fel. Ám itt is hamar kiderült a valóság: a csúcsszerv megalkotói nemcsak senkitől nem kaptak megbízást, hanem ilyent nem is kértek, sőt még az emigráció vezetőit és régóta működő szerveit sem kérdezték meg fellépésük előtt, összegezve a dolgokat, sok szidalmazás, mázsás gorombaságok zsebretevésével ugyan, de a külföldön élő nemzeti magyarság mégis egységesen megállapította, hogy az Amerika földjén megalakult "Magyar Nemzeti Bizottmány" nem vette be programjába a nemzet szellemi örökségét, kizárta összetételéből a nemzetbe tartozók többségét s létrejöttében a demokráciától idegen mozzanatok vitték a döntő szerepet.

3. Miután a nemzeti sajtó megállapította, hogy a Bizottmány *mi nem,* megvizsgálta az érem másik oldalát is, hogy lássa, milyen szellem mozgatja ezt a testületet. Megdöbbenve észlelte, hogy az egy közönséges marxista klikk. A Bizottmányban helyetfoglalók túlnyomó többségben olyanok, akik az ország háborús küzdelmét valamilyen formában szabotálták s utóbb felelősséget vállaltak az ellenséges megszállás alá jutott ország politikai irányításában, azaz akik "kollaboráltak", ök voltak a bolsevizmus szállászcsinálói, akiket azonban munkájuk elvégzése után kifacsart citromként elhajítottak. Utóbb már egészen vörös emigránsok is csatlakoztak hozzájuk. Így a bizottmányi tömörülés a nemzeti érzésű magyarság szemében a lejárt és kompromittált politikusok érdekszövetsége volt, valóban "klikk", mellőzve egyes sajtóorgánumok sokkal szenvedélyesebb kitételeit.

A Bizottmány vagyis exil-kormány filozófiája szerint Magyarország felszabadítása a nagyhatalmak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok beavatkozásával fog megtörténni, tehát az amerikai elképzelésekbe a magyar emigrációnak teljesen bele kell illeszkednie. Úgy értendő ez, hogy minden vonatkozásban el kell ejteni a különleges magyar érdekeket és szempontokat, valahányszor azok Amerika érdekeivel és szempontjaival ellenkeznek, vagy amennyiben Amerika érdektelenséget mutat irántuk és nem nyújt hozzá támogatást. Más szavakkal kifejezve, ez a csírájában lévő exil-kormány azt ajánlotta, rostáljuk meg a magyar örökséget és dobjuk abból félre mindazt, amire az amerikai yankee orrot fintorít. Ez volna a reálpolitika.

Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Eötvös József, Teleki László, Andrássy Gyula, hogy csak a legismertebb 18/19. századi magyar emigránsokat idézzük, hasonló szerencsétlen körülmények között politikai cselekedeteikben és elhatározásaikban sohasem azt keresték, hogy "belesimuljanak" az adott keretekbe és minden áron nyeregbe kerüljenek. Ezt az önző hatalomra törtetést e jeles magyar férfiak — s nyomukban az egész szívében sértett magyar emigráció — nem kultiválták. Ők számot vetettek a nemzet fennmaradásának tényezőivel, azokat jogi és erkölcsi érvekkel alátámasztották és maguknak nemzeti politikát alkottak. S amíg a nemzet megmentésére nélkülözhetetlen feltételeket nem látták biztosítva, teljes elvi fenntartással

forgatták tollukat, ellenfeleiket és a külföldet vaskos tanulmányokkal igyekeztek meggyőzni a maguk igazáról, távol még a gondolatától is annak, hogy valamiről lemondjanak. Szerintünk a magyar emigráció kötelessége ma is az, ami nehéz helyzetben leledzett elődeinké volt: az egész magyar igazságot képviseljük és védjük s ha nincs visszhang, várunk és az utat készítjük elő a holnapi cselekvésre.

A nemzeti emigráció a Bizottmány filozófiai alapállását súlyosan elítéli s elutasítja annak belpolitikai vetületeit is. Ostobaságnak tartja olyan vádakat elfogadni, hogy Magyarország háborús bűnös volt, vezetői gyilkosok és az emberi jogok lábbal tapodói, vagy hogy revízióról beszélni illetlenség, az elszakított magyarságot földjével együtt visszakövetelni barátságtalan cselekedet, a magyar birodalmi gondolatot hirdetni reakció és így tovább. Nagyon téved a Bizottmány, ha azt hiszi, hogy a "nemzeti gondolat lejárt" és a fenti engedményekkel szerzünk magunknak jóbarátokat... Mindezt a hazaáruló gondolat-köteget akkor hirdeti a magyar Bizottmány, amikor az egész világ elismeréssel cikkezik arról, hogy a finnek milyen büszkén megvallják a bolsevistákkal szemben folytatott harcukat, amikor annak függetlenséggel végződött évfordulóját legnagyobb nemzeti ünnepükké akarják tenni s amikor a nemzeti gondolatot az egész világ nemcsak nem tekinti lejártnak, hanem bolsevista-ellenes akciójának éppen azt teszi meg tengelyévé.

A Bizottmány felfogása szerint az a nemzeti szellemű magyarság, amelyet ők jelenleg kizártak a Bizottmányból, a felszabadulás után semmiféle szerephez nem juthat. "Csak a legnagyobb szerénységgel térhetnek vissza" — írják — s "meg kell majd elégedniök szerény hallgatással, életlehetőséggel." Az egyik pap-politikus nem kis gúnnyal úgy mondja ezt, hogy a nemzeti elemeket jó mélyre "kell beépíteni a fundamentumba." Ami pedig a középosztályt illeti, főként az abból származó hadseregrészeket, politikai és közigazgatási embereket, ezt a "fasiszta bandát" egy tömbben le kell fűrészelni a magyar társadalom testéről. Az 1945 után előállt hatalmas űrbe csak a "megtisztított" parasztságot, a marxista bizonyságot tett munkásságot és a progresszív egyházpolitikusok irányítását követő "centrumot" (?) kell beépíteni. Intézményeink "motiválója" pedig ugyanaz a szellem lenne, amit Rákosiék kitermeltek, mert e felépítés "szovjet rendszerű felépítés" lesz. Ez a szovjet rendszerű demokrácia — népi demokrácia — a kisebbség jogait tiszteletben tartaná, — írják — "de csak annyiban, amennyiben a demokrácia hibáinak kiküszöbölésére, nem pedig a rendszer megdöntésére törekszik." Másszóval csak a szélsőbal lenne patentírozva, aki pedig más bibliából merne olvasni, Andrássy-út 60-ba kerül! A bizottmányi tervgazdálkodás tehát úgy képzelte el, hogy bennünket, a nemzeti gondolat híveit majd ők likvidálnak, méltón befejezve ekként a Dunatájon zajló szabályos ízű marxista forradalmat. Nem más ez, mint a Tító és Rajk-féle regionális bolsevizmus, annak is durva kiadása.

Hát csoda-e ezek után, ha a nemzeti érzésű közvélemény e felett az állítólagos exil-kormány felett, amely a "Magyar Nemzeti Bizottmány" nevet bitorolja, egyhangúan pálcát tört és úgy vélekedik felőle, hogy az összetételében hibás, külpolitikai elgondolásában katasztrofális, belpolitikai koncepciójában forradalmi, propagandájában szennyes, egyszóval hogy ott rossz kezekben van az irányítás. Így az 1949. esztendő legnagyobb eredménye az volt, hogy a külföldi magyarság megbuktatta a Bizottmány neve alatt alakult exil-kormányt és történeti örökségének védelmét maga vette kezébe.

•

Útban "napkereszténység" felé?

Az utóbbi évtizedben a külföldi magyarság jelentős részében komoly lelki válság tünetei észlelhetők. Úgy látszik, az emberek hite megrendült a kereszténység jelenlegi tanításaiban, megjelenési formáiban, politikai, társadalmi és világnézeti sugalmazásaiban és az aggódok új irányfényeket keresnek. Törekvésük talán abban foglalható össze, hogy a keresztény erkölcsi rendet megtartva, szorosabb kapcsolatba kívánják hozni vallásukat az ősi magyar világ gyökereivel és elképzeléseiket modernebb formában óhajtják kifejezni. Sokat írtak a kérdésről már eddig is, számos javaslat készült és a szervezkedés is megindult. Konzervatív felfogású honfitársaink értetlenül állnak ez új reformáció előtt, kárhoztatják azt s benne az isteni sugalmazás helyett az ördög manőverét látják. Próbáljuk meg ezt az oktalanul elmérgesített kérdést mint társadalmi jelenséget felfogni és minden előzetes elkötelezettség nélkül megvizsgálni előzményeit és észlelhető megnyilvánulásait, hogy aztán ítélkezhessünk felette.

1. A jelenkori magyar hitújítási mozgalom lelki előfeltételeit a római kereszténység szemünk előtt zajló hanyatlása és háború utáni nyílt válsága teremtette meg és indította el. Jobban megértjük a dolgot, ha először arra felelünk, mi a vallás általában és mi történeti kialakulása. Lexikális meghatározás szerint a vallás a társadalmi tudat ama formája, amely a természetfeletti erők és lények létezésébe vetett hiten alapszik, más szóval az "isteni világ" elképzelése. Beletartozik a vallásba a hittel kapcsolatos minden megnyilvánulás: szertartások, tanítások és dogmák. Az idevágó összes gondolatok rendszere a vallási ideológia. A vallás történetileg észlelhető első formáját a Régi Keleten, a kő- és bronzkorban foglalták rendszerbe, a Nap képében elképzelt természetfeletti személy (isten) mint központi mag körül. Ez a rendszer az akkori földműves életforma és erősen hierarchizált feudális társadalom égi vetülete volt s a fennálló társadalmi rend alátámasztására szolgált. A másvilágon is királyt képzeltek el, az Égi Királyt (Napistent), akit a kisebb-nagyobb rangot viselő kiszolgálók serege vett körül és ügykörébe tartozott a Természet erőinek rendben tartása, vagyis a világ kormányzása. Ugyancsak az égi isten uralkodott a meghalt lelkek birodalmán, a büntető és jutalmazó helyekkel együtt. A Természet erői lépten-nyomon beavatkoztak a földiek (az élők) világába napsütés, szél, eső, szárazság, mennydörgés és villámlás, betegségek, csapások (sáskajárás, pestis) formájában, a világosság (nappalok) és sötétség (éjjelek), valamint az évszakok váltogatásával. Az akkori civilizáció embere még messze volt attól, hogy a Természet titkait okaiban kifürkészhette volna, vagy a társadalmat a Természet erőinek szeszélyességétől függetleníteni tudta volna. A kő- és bronzkori ember tehetetlenségét érezve, az elemek felett uralkodó égi királyhoz fordult segítségért: hozzá könyörgött, neki udvarolt, áldozatokat mutatott be neki, részére szép házakat épített és ezen a módon kívánta őt befolyásolni, hogy az emberi céloknak megfelelően működtesse a világ erőit.

Csekély változtatással ezek a gondolatok és képzetek átkerültek az ősi napvallásból a római kereszténységbe, ahol aztán kétezer évre megmerevedtek. A napvallásból a kereszténység sok külsőséget is átvett, például a templom alakját a toronnyal, mely utóbbi eredetileg a Nap keltének kritikus pontokon való megfigyelésére szolgált mint napvárta; átvette azt a szokást is, hogy a szentéjt a júniusi napmegálló idején észlelhető napkelte felé építsék és átvette a napszimbólumok zömét: a keresztet, a karikát, a szemet, sőt még a papi öltözetet is. Vagyis a történetileg alakult kereszténység

legmélyebb gyökerei a Régi Kelet vallási ideológiájába nyúlnak vissza, a magyar nyelvű népek őshazájába, Mezopotámiába, Egyiptomba és Kánaán-Szíriába. Ehhez az ősi (magyar) maghoz aztán a zsidók és utóbb a rómaiak hozzáfűzték a maguk adalékát. A zsidók alakítása abban nyilvánult meg, hogy az ősi napkeresztségből eltávolították a Napot, a rendszer logikai középpontját és szimbólumát, és helyét egy elvont istenfogalommal töltötték ki. Kitörölték a régi vallásból az élet vidámabb mozzanatait is és helyére bizonyos komorságot, bánatosságot vezettek be. Még lényegesebb, hogy beépítették abba azt a normarendszert, amelyet Tízparancsolatnak nevezünk, ami Keleten régóta forgalomban volt s eredetileg a hűbérúr és hűbérese között kötni szokott megállapodás (paktum) lényeges eleme volt. Beépítették a zsidók a vallás keretébe a Régi Keleten ugyancsak széltében-hosszában ismert ősi legendákat: a világ teremtéséről, a paradicsomról és a vízözönről szóló emlékezést. Ugyancsak bekerült oda az ő sajátos adalékuk: Ábrahám, Mózes és egyéb szemita nagyságok életrajza, valamint a zsidó történet katasztrófái és örömei. Az ilyen módon átalakított kereszténység, mint ma pontosan mondják: zsidó-kereszténységgé lett. E vallási rendszer végleges formáját a Római Birodalomban kapta meg; onnan származik egyházi szervezetének központosított formája, latin nyelve és az a hangsúlyozás, hogy a katolikus vallás nem nemzeti dolog, hanem nemzetek feletti, — bár a zsidók nemzeti történetét ugyanekkor nem törölték belőle ki. Az így kialakult vallás nagyon megfelelt a Római Birodalom érdekeinek, amely sokféle nép felett uralkodott és a vallás nemzetek felettisége segített tompítani a Birodalomban megnyilatkozó partikuláris törekvéseket. *Végeredményben tehát három fontos elemből ötvöződött a mi kereszténységünk: egy ősi magyar örökségből (amire csak újabban jöttünk rá), egy zsidó adalékból (ami nehezen illeszthető be a rendszerbe) és egy római (formális) részből.*

2. A történetileg kialakult kereszténység első veszteségeit a tudomány haladása következtében szenvedte el, amidőn megrendült a másvilági birodalomról alkotott kép hitelessége. Az egyház igyekezett a lázadásnak drasztikus intézkedésekkel (inkvizíciókkal) gátat vetni. A nemföldműves társadalmi osztályok — a városi polgárság, majd utóbb a munkásság — kialakulásával azonban a gát végleg átszakadt. Betetőzte a dolgot a racionalizmus és a nacionalizmus győzelme, a birodalmak felbomlása, úgyhogy mindezek következtében a hagyományos keresztény világnézet alapjaiban rendült meg. Az elavultság néhány évvel ezelőtt már drámai erővel robbant ki és lett mindenki előtt tudatossá.

A keresztény egyházak észrevették a tömegektől való elszigetelődésüket és a római Szentszék is sietve hozzálátott a régóta esedékes korszerűsítés elkezdéséhez. Átrendezték a templomokat, eltávolították onnan a szokványos szobrokat és képeket, az egyházi alkalmazottak megkülönböztető öltözetét megszüntették, a dogmák hangoztatása helyett a fősúlyt inkább a szociális gondozásra fektették, ami által a templomok alagsora élénk látogatottságra tett szert. A külsőségeken túl a legfontosabb fordulat abban észlelhető, hogy a kereszténység univerzális (birodalmi szolgálatú) hivatásának kiemelése helyett a hangsúly de facto áttevődött a nemzeti irány szolgálására. Így van ez mindenütt a nyugati világban, Európában és Amerikában egyaránt s *a nemzethez simulás és a nemzeti érdek szolgálására való törekvés most már lépten-nyomon észlelhetővé lett*.[43]

Az a törekvés, hogy a keresztény vallásokat közelebb hozzák a mai realitásokhoz, maga után vonta e vallás római adalékainak fokozatos

kiküszöbölését. Megszüntették a latin nyelv használatát, enyhítették a római centralizmust a bíborosok kollégiumába több nem-római kinevezésével és konkordátumokkal elkezdték a vallásügyek decentralizálását. A zsidó adalék felszámolására azonban a Vatikán részéről eddig nem került sor, pedig az is útjában áll a nemzeti vonal érvényesülésének. Egyszerű nyelven előadva, ezek azok a főbb előzmények és adottságok, amelyek látószögébe kell elhelyeznünk a magyarság vallási megújhodásának eddig észlelhető rezdüléseit, amelyek finom érzékkel visszhangozzák az idők szellemét és követelményeit.

3. A magyar vallási megújhodás ugyanis pontosan azokon a vágányokon indult el, amelyeket észleltünk és nem tett vagy tesz egyebet, mint a már megadott irányvonalakat messzebb kihúzza, logikailag továbbviszi. Eredetisége mindössze annyi, hogy a keresztény vallás római és zsidó adalékának lefaragásával keletkező űrbe magyar adatokat épít be, őstörténeti kutatásaink eredményeinek óvatos felhasználásával. De éppen abban áll a jelentősége, hogy összhangba igyekszik hozni lelki világunk irányvonalait nemzeti törekvéseinkkel, legalább is azok számára, akik elhidegültek a hagyományos kereszténységtől. Az alábbi néhány pontban összefoglaljuk az e téren tapasztalható főbb mozzanatokat.

A nemzeti vonalhoz való közeledés értelmében az új irányzat *a magyar nyelvet kizárólagos egyházi nyelvvé teszi.* A protestáns egyházak a maguk táborában ezt már régen megtették, és újabban erre az útra lépett a római egyház is. Így ezt a lépést nem lehet kifogásolni. Szükségesnek tartja az új irányzat azt is, hogy szűnjön meg Róma beavatkozása a magyar egyházi ügyekbe, mivel ez a beavatkozás nem veszi figyelembe a magyar nemzet életbevágó érdekeit, hanem következetesen sérti, mint tette a régibb múltban, a közelmúltban (az utódállamoknak nyújtott kedvezmények a mi rovásunkra) és a jelenben is (a keleti politika). Ennek orvoslására csak egy mód van: *a magyarországi keresztény vallás szervezetének önállósítása,* azaz püspökei által választott szuverén egyházfő vezetése alá helyezése. Ez sem forradalmi jellegű dolog, hiszen a keleti szertartású egyházak majdnem mind nemzeti függetlenségben (saját metropolitájuk alatt) állnak s ilyen a protestáns egyházi szervezet, sőt ilyen az anglikán római kereszténység is. Ugyancsak a nemzeti irány vonalába esik és a mi hitújítóink is követelik, hogy mellőztessék a Bibliában szereplő idegen nemzetiség dicsőítése. Az így elhagyandó részletek helyett oda *beépítendők lennének a magyar őstörténet ragyogó alakjai, azok példaadásai, imái és vallomásai.* Mindez egy új ószövetségi rész megírását, vagy egyelőre legalább is egy Biblia-pótlék elkészítését teszi szükségessé. Ebben az olvasókönyvben szerepelhetnének az ősi magyar legendák a világ teremtéséről, a paradicsomról és a vízözönről, amelyek nem-szemita eredete ma már ismeretes, továbbá a magyar népek Régi Keletről való szétvándorlásának rövid története. Talán kibővítik az isten-fogalmat is, megfelelő módon *helyet biztosítva a vallásban az ősmagyar isteneknek.*

A szertartás tekintetében többek között azt is javasolták, hogy változtassák meg az egyházi ünnepeket és a másvilágban élő személyek különféle névnapjai, születésnapjai és egyéb személyi vonatkozásai helyett *magyar tárgyú ünnepnapokat vezessenek be.* Ilyen lehetne például a magyar származású népek emlékünnepe. Egy másik ünnepnap a hun-avar-magyar azonosságot dicsőítené és megünnepelhetnénk az egyiptomi magyarok győzelmét a szemita lázadók felett; emlékezhetnénk az őshazából való szétvándorlás okaira és körülményeire, valamint az Európába és különösen a Duna-medencébe való áttelepülésünkről. Mindemez ünnepnapok alkalmával

ápolhatnánk történeti tudatunkat és egyúttal leszűrhetnénk az időszerű sugalmazásokat. Ami pedig *az egyházi szimbólumokat* illeti, azok a Napnak, mint Isten látható képének újra való bevezetésével egyszerre sokmindent világossá tenne. A már említett mozzanatokon kívül például azt is, miért van az Isten fia születésnapja éppen december 25-re téve, a téli napfordulóra, arra az időre, amikor a Nap úira emelkedni kezd pályáján, azaz újraszületik.

Amennyire a hozzám jutott okmányokból és tervezetekből kivehető, két vagy három főbb irányzat észlelhető a magyar vallási megújhodás mozgalmában és jelenleg mindegyik szervezetének kiépítésén fáradozik, de egyiknek sincs kapcsolata a Duna-medencében élő magyar nemzet részeivel. Nem mondhatjuk tehát, hogy a mozgalomnak egyetemes magyar jellege volna.

Vizsgálódásainkat azzal zárhatjuk, hogy nem új vallás alapításról, még kevésbé pogánykodásról van itt szó, hanem annak a bölcs egyházi reformmunkának folytatásáról, amelyet a Szentszék kezdett el és célja a keresztény vallást közelebb hozni a magyar élethez, egyúttal racionálisabb formát adva neki, de a keresztény erkölcsi normarendszer fenntartásával. Nem e tanulmány feladata jóslásokba bocsátkozni, vajon lesz-e jövője e hitújító kísérleteknek. Ezúttal csak arra vállalkoztunk, hogy megpróbáljuk megmagyarázni és megérteni a mozgalom eredetét, főbb irányait és méreteit. Ha megértettük, hogy ez a törekvés nemzeti öntudatunkat alátámasztja és segítségünkre van a marxizmussal való viaskodásunkban, de nem akar bennünket szükségszerűen kiszakítani az európai kultúrközösségből, az már magában is nagy eredmény és ennek tudatában könnyebben lehet majd felelni a további kérdésekre, hiszen bizonyára évekig tartó forrongásról van itt szó.

---

[43] A Clevelandban (U.S.A.) megjelenő Az Újság 1974 július 4-i száma jelenti, hogy Wickliffeben (Ohio) több mint 100 katolikus pap gyűlt össze, hogy a nemzetiségi egyházközségek és a hozzájuk tartozó társadalom kapcsolatainak szorosabbra fűzéséről elmélkedjen. A legsürgősebb teendőnek azt tartották, hogy a jövőben a papok a nemzetiségi öntudat ápolásának központi helyet biztosítsanak működésükben. Evégből elhatározták, hogy a nemzetiségi papokban fel kell ébreszteni a nemzeti hagyományok megbecsülését (amiben eddig bizony nagyon ellanyhultak), hogy képesek legyenek híveik gondozását a kor követelményeinek megfelelően végezni.

•

Milyen legyen a nemzetgazdaság korszerű felépítése?

Választ adni erre a kérdésre meglehetősen nehéz és nagy felelősséggel járó feladat. A gazdasági rend ugyanis közvetve megszabja a társadalom szerkezetét és a politikai-szellemi felépítés alapszínezetét, amint mondani szokták: az egész ország "emberi ábrázatát." Az alábbiakban a kérdésre vonatkozó nyugateurópai gondolatokat kívánjuk tolmácsolni, melyek közös kiindulópontja a letűnt liberális gazdasági rendszer bírálata.

I. A magánhaszonra felépített liberális gondolkodás

A termelősejt felépítése. — A magánhaszonra felépített és liberalizmus néven elkönyvelt gazdasági rendszer középpontjában a termelősejt, azaz a vállalat áll. Ez a sejt a tőke teljhatalmán — szuverénitásán — épül fel és a tőke birtokosának a következő előnyöket biztosítja: 1. kizárólagos jogot a vállalat tulajdona felett (tulajdonjog); 2. kizárólagos jogot a vállalat ügyvitelére (igazgatási jog) és 3. kizárólagos jogot a haszon felvételére és tetszés szerinti felhasználására (élvezeti jog). Ezekből a rendelkezési szabadságokból következik, hogy a szabadelvű gazdasági rendszerben a termelősejt célja és hivatása egyszerűen az, hogy tulajdonosának nyereséget biztosítson és vagyont szerezzen. Következőleg, hogy olyan cikkeket gyártson, amelyek olcsón előállíthatók és drágán eladhatók, vagyis amelyek a legnagyobb hasznot biztosítják. Így a liberális rendszerben a vállalati tevékenység kizárólagos mozgatója a minden erkölcsi vagy nemzeti meggondolást háttérbeszorító egyéni érdek.

A nemzetgazdaság szervezete. A liberális gazdasági rendszerben a nemzet egyetemes gazdasági élete a termelősejtek mint autonóm egységeknek egyszerű egymás mellé helyezéséből áll elő. Az egyes sejtek között nincs szerves kapcsolat, azok nem alkotnak semmiféle magasabb rendű gazdasági egységet. Emiatt a szabadelvű nemzetgazdaságban a termelés terv és rendszer nélkül folyik. Pozitív irányítás helyett ebben a gazdaságban csupán fékező berendezés van: a piacon megnyilatkozó szabadverseny *(konkurrencia)* és az állam részéről megnyilatkozó, inkább a törvényes rend fenntartására vonatkozó szabályozás. A szabad verseny hivatott a kínálat és kereslet szerint határt szabni az árak önző fokozásának, tehát elvileg normális margón tartani a hasznot, ami a vállalatokba befektetett tőke kamatjának és kockázatának ellenértéke.

Mivel a nemzetgazdaság nem jelent saját, külön céllal rendelkező szervezetet, azt is ugyanaz a szellem hatja át, mint a termelősejtet, ott éppúgy a meggazdagodáson van a hangsúly, mint a vállalatban. Ez az oka annak, hogy a gazdasági élet a nemzet keretében a többi közhasznú tevékenységtől — társadalmi, politikai és szellemi élettől — elkülönítve jelenik meg és nem is kíván azokkal más, mint üzleti kapcsolatba lépni. A nemzetgazdaság a haszon fokozása végett arra törekszik, hogy kockázatát csökkentse, sőt lehetőleg teljesen kiküszöbölje, vagyis a kellemetlen szabadversenyt megszüntesse és biztosítsa a haszon *(profit)* zavartalan megszerzését. Sikerül is megkapnia az államhatalom segítségét a "nemzeti" ipar és "nemzeti" kereskedelem védelmezésének ürügyével: az állam az ország területét — a piacot — védő vámfallal veszi körül s kizárja onnan a külföldi versenytársakat. Az országon belül folyó verseny ellen pedig úgy védekezik, hogy iparágankint központokba és érdekszövetségekbe tömörül *(kartel, trust, entente)* és a tagok között felosztja a piacot konkurrenciamentes zónákra. A szabadverseny

kikapcsolásával valóban a legkisebbre csökkenthető a termelési kockázat és akadálytalanul magasra emelhető a haszon. A korlátoktól és minden kockázattól megszabadulva, a liberális gazdasági rendszer óriási vagyonok szülőanyja lett, de egyúttal lehetetlenné vált a rendszer további fenntartása.

Anarchikus termelés, ciklikus válságok és társadalmi-politikai zavarok. — Abból a tényből, hogy a szabadelvű gazdasági rendszerben a termelősejt tevékenységét a haszonszerzés irányítja, két káros dolog következik. Az egyik, hogy a tőke elsősorban azokat a termelési ágakat keresi fel, ahol nagy haszon érhető el, pl. luxus árucikkek gyártását, viszont elhanyagolja a kevesebb jövedelmet hozó, vagy éppen csak üzleti forgalmat *(chiffre d'affaires)* növelő közszükségleti cikkek gyártását. Így igen gyakran megtörténik, hogy az árupiacon egyes cikkekben hiány, másokban szükségtelen bőség keletkezik. Ez a jelenség "termelési anarchia" néven szerepel a gazdasági irodalomban. A másik következmény az, hogy az egymással összhangba nem hozott, közös terv nélkül dolgozó vállalatok a fogyasztók kielégítése és a piacok feltöltése után még mindig gyártanak, — raktárra. De a raktározás sem folytatható a végletekig, ezért a termelést lassítani kell, vagy egyenest be kell szüntetni. Ez az állapot már a gazdasági válság állapota, összes pénzügyi és társadalmi következményével együtt. Az anarchikus termelés és a ciklusosán megjelenő "depressziók" a szabadelvű gazdasági gépezet belső szerkezetéből eredő és a rendszeren belül le nem küzdhető jelenségek.

A magánhaszonra felépülő szabad gazdálkodás gazdasági bajainál sokkal veszedelmesebbek társadalmi következményei. Az ilyen gazdálkodás természetéből eredő hatások ugyanis a gépesített termelés révén sokezerszeresen felfokozódnak és a társadalom felépítésében igen gyakran mélyreható változásokat idéznek elő. Ezek legszembetűnőbbike a fizetéses alkalmazottak — főleg munkások és kistisztviselők — társadalmi rétegének kialakulása a társadalmi piramis alján és az óriási vagyonok felett rendelkező nagypolgárság, a felső tízezer kialakulása a piramis csúcsán. A fizetéses alkalmazottak sorsára sok helyen még a két világháború között is jellemző volt, hogy fizetésük csupán az általuk teljesített tényleges munkához volt arányosítva, minek következtében a családos, sokgyermekes alkalmazott gyakran valósággal nyomorban szenvedett. A betegség katasztrófát jelentett az egész családra, az öregség ideje elé pedig — nyugdíj hiányában — mindenki aggodalommal nézett. Az állás maga is bizonytalan lévén, máról-holnapra elveszthető volt s gazdasági válság beköszöntése esetén a biztos koplalást vonta maga után. Miután a munkás ugyanolyan szerepet töltött be a termelésben, mint a többi "eszköz" — gép vagy anyag — s az üzem bővülésével kapcsolatát munkaközösségével is elvesztette, a munkahelyén idegennek és elnyomottnak érezte magát. E jellemző jegyeket magán viselő társadalmi réteg alkotta a proletariátus néven ismert, forradalomra mindig kész tömeget. Ez a helyzet főleg a technikai felszerelés folyamatában lévő országokban volt így, tehát részben Magyarországon is. Az ellenpóluson álltak a nagypolgárság tagjai, a szabadelvű s gépesített tőkés gazdálkodás haszonélvezői, akik szinte államot alkottak az államban. E roppant ellentétek roppant feszültségeket alakítottak ki és e két társadalmi réteg megszokta, hogy kizárólagosan osztályhelyzete szempontjából nézze a világot és sorsát a nemzeti közösségtől függetlenül, abból kiszakítva próbálta biztosítani.

A társadalmi feszültség állapotából a politikai cselekvésre való átmenet nem váratott magára sokáig. Az egyetemes zűrzavarban Európában két új program domborodott ki egyre erősebben: az egyik azért óhajtotta kézbekaparintani az

államhatalmat, hogy a nemzeti érdek szerint korlátokat szabjon a szabadelvű gazdálkodás kilengéseinek, megszüntesse az indokolatlan nagypolgári vagyonokat és a jövedelem igazságosabb elosztása (családi pótlék, társadalombiztosítási juttatások) révén az alkalmazottak szociális védelmét megvalósítsa és ezeket az osztályideológiából visszavezesse a nemzeti közösségbe. Ez volt a nacionalista reformprogram. A második elgondolás szintén az államhatalom kézbevevésére törekedet, de osztályideológia alapján és célja haszonélvezővé megtenni a győztes osztályt, azaz megfordítani a társadalmi piramist. Ez volt a marxista munkásállam vagy marxista parasztállam forradalmi programja.

Ha figyelembe vesszük, hogy a magánhaszonra felépített gazdasági rendszer embertelen termelési zökkenőivel milyen súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válságokat idézett fel az egyes országokban, nem kétséges, hogy ez a rendszer teljesen csődbe jutott. Emléke ma úgy él a gazdaságtörténelemben, mint valami példátlan lázadás mindenki érdeke, a közjó ellen, következőleg visszaállítására józan ésszel többé senki sem gondol.

II. Az első megoldási kísérletek

Az államilag ellenőrzött tőkés gazdálkodás. — A szabadelvű gazdasági rendszer megjavításának módját legkorábban az állami beavatkozásban keresték. Ezt a gondolatot Közép-Európában alakították ki, ahol az olasz fasizmus és a német nemzeti szocializmus ezen a módon kereste a zűrzavarból való kibontakozást. Utóbb a nyugateurópai országok is erre az útra léptek. Gazdaságtörténeti szempontból nézve a dolgot, az állami beavatkozás hívei abból a helyes — de mégsem a lényegre mutató — megállapításból indultak ki, hogy a bajok kútfeje a szabadelvű gazdasági szerkezet *országos szintjén* keresendő. Azért lettek a bajok, — vélték — mert a tőke levetette magáról természetes fékjét, a szabadversenyt s így mitől se gátolva, visszaélt hatalmával. Ezért helyes megoldáshoz jutunk, — folytatták az érvelést — ha az *állam személyében* új szabályozó szerkezetet ültetünk a félretolt helyébe. Az állam szerepét tehát most minden téren fokozták: gazdasági, társadalmi és politikai vonatkozásban egyaránt. Az állam szabta meg a nyersanyag árát, a munkabéreket, az eladási árakat, korlátozta a fogyasztók kihasználását kartel-ellenes tilalmaival, pártolta és nagyra fejlesztette a honvédelem érdekében az egyébként életképtelen gazdasági ágakat és nemzeti önellátást *(autarkiát)* épített ki Délkelet-Európa bevonásával (nagytérgazdálkodás). Az állam rengeteget tett a fizetéses társadalmi osztály érdekében szociális téren is: munkakódexet vezetett be, állami kézbe vette és általánosította a társadalombiztosítást, rendezte a szabadidő mozgalmat s enyhítette a politikai feszültséget a munkástársadalomnak a hatalomban való részesítésével, a sztrájkjog és politizált szakszervezetek egyidejű korlátozásával. Ez intézkedések révén az állam elérte, hogy a munkásságot visszaillesztette a nemzeti közösségbe, annak hasznos alkatelemévé tette s a tőkét is társította a nemzetszolgálathoz. Az irányzat sikerei vitathatatlanul nagy haladást jelentettek az egészséges nemzeti egyensúly helyreállítása felé és számos elemét a nyomában következő legújabb gazdasági rendszer is felhasználja és beépíti a maga elgondolásába.

Mindeme sikerek ellenére sem állítható azonban, hogy ez az állami beavatkozást hangsúlyozó szociális rendszer teljesen megoldotta volna a szabadelvű gazdálkodás által felszínre vetett szervezeti kérdéseket. E rendszer ugyanis elsősorban a válság külső tüneteinek orvoslására törekedett,

abban vélvén felfedezni a lényeget, holott a válság mélyebbről eredt s mint előadtuk, a termelősejt szerkezeti felépítésével állt szoros kapcsolatban. Ám ezen a téren lényeges orvoslás nem történt: a tőke szuverénitása továbbra is érvényben maradt, vagyis az egyéni haszon volt ezután is a termelés rugója s a közjó érdekében való dolgozás nem nyert intézményes biztosítást. Azt sem lehet határozottan állítani, hogy a termelősejteket országos színvonalon szerves egységbe fogták volna össze és a szükségleteknek megfelelő, hosszabb lejáratú tervgazdálkodást léptettek volna életbe. Amennyiben tervgazdálkodás létezett, az inkább a háborús szükségletek kielégítését célozta. E kétrendbeli — alapszinten és országos szinten mutatkozó — fogyatékosság miatt a termelési válságok leküzdése szempontjából az állami beavatkozás rendszere nem alkothatott véglegeset. Azonfelül, éppen a szervezeti reform elmaradása miatt, a közérdek és közrend biztosítása oly messzemenő ellenőrző és megtorló szervezetet — bürokráciát és rendőrséget — tételezett fel és igényelt, ami a rendszernek elnyomó és zaklató jelleget adott. Végül azt sem mondhatjuk, hogy az állami irányítás bevezetése a munkást megszabadította volna alkalmazott jellegétől és ezirányú vágyait megkoronázta volna. Mindezt azért emeljük ki, hogy a megoldatlanul maradt kérdésekre élesebben rávilágítsunk és előre jelezzük, milyen irányokba fordult a legújabb gazdasági gondolkodás.

Az államkapitalista tervgazdálkodás. — A marxista elven felépülő gazdasági rendszerek, mint ezt a Szovjetúnióban és a csatlós államokban látjuk, a szabadelvű gazdálkodáson két gyökeres változtatást eszközöltek: 1. a termelősejtben a tőkés szuverénitását az államra ruházták s a termelőeszközöket valamint a dolgozókat államosították; 2. országos színvonalon pedig a szabadverseny szabályozó gépezete helyett, a fasiszta elgondoláshoz hasonlóan, az állami ellenőrzést vezették be, kiegészítve a dolgot országos tervgazdálkodással. Ami történt, monopolisztikus államkapitalizmus kialakulásához vezetett.

Miután a termelés hajtó motorja, az egyéni haszon a termelősejt átalakításával kiesett és helyére más lelki szabályozó szervet nem tettek, az ellenőrzést a marxista rendszerben nagyvonalúan és szélesebb alapon kellett kiépíteni, egészen a vállalat szívéig hatolva. Így lett a bürokrácia, a pártellenőrzés, a hajcsár munka, a kényszermunkatábor és a börtönök szerves kelléke a monopolisztikus államkapitalista rendszernek. Mert önmagától működő ösztönző eszköz hiányában hogyan biztosítsák másképpen a hatékonyságot, mint fizikai kényszerrel? Az ember ebben a rendszerben kisebb "numero" lett, mint volt a megelőző szabadelvű tőkés gazdálkodásban, hiszen az új gazda — az állam — nemcsak gazdasági szankciókkal rendelkezett, hanem egyidejűleg ő volt a törvényhozó, végrehajtó, sőt igazságszolgáltató hatalom is. Vagyis ha valaki kegyvesztetté lett, normán alul dolgozott, vagy túlsók selejtet termelt, nemcsak állását vesztette el, mint régen, hanem azonfelül szabadságával, sőt életével játszott.

Távol még a gondolatától is annak, hogy alkalmazotti helyzetéből felszabadult volna, úgyhogy a marxista gazdasági rendszerben a fizetéses alkalmazott gyakorlatilag állami rabszolga lett. Ugyané rendszernek további nagy fogyatékossága az, hogy nem a közjó *(bonum publicum)* megvalósítására törekedett, se nem közérdekű tervgazdálkodás kiépítésére, hanem háborús cél, a világ bolsevizálása szolgálatába állította a termelést. A termelési kiegyensúlyozatlanság tehát éppúgy megjelent itt is és állandósult, akárcsak a Göring-féle "ágyú vagy vaj" dilemmában. Mindezek alapján az

államkapitalizmusra felépített tervgazdálkodás, bár gondolatban nyugati eredetű (Marx), mégis a velejáró fizikai kényszer miatt mint sajátosan orosz rendszer jelentkezett a történelemben. A közjó rovására elkövetett liberális visszaéléseket sem gazdasági, sem társadalmi, sem politikai szempontból nem volt képes orvosolni, viszont azzal, hogy a tőke szuverénitását a más funkciókkal is felruházott államra biztosíték nélkül átruházta, a munkásság történetében a legdrámaibb fejezetet nyitotta meg.[44]

A szabadelvű gazdasági rendszer szervezeti válságával kapcsolatban kialakult problémákat tehát sem a fasizmus, sem a marxizmus nem tudta megoldáshoz juttatni. E rendszerek elejét vették ugyan az egyéni önzés korlátlan érvényesülésének, de helyére nem állítottak olyan humánus szerkezetet, amely a közérdek intézményes védelméről önműködőlég gondoskodott volna. Ezeknek a feladatoknak megoldására vállalkozott a legújabb gazdasági elmélet, a "gazdasági-perszonalizmus" néven emlegetett, közjóra irányuló tervgazdálkodás.

III. A közjóra irányuló tervgazdálkodás

A szabadelvű gazdálkodás rendszerbeli csődjét látva, káros kihatásait megállapítva és a megkísérelt orvoslási módokat elemezve nyilvánvalóvá lett a kérdés felől gondolkodók előtt, hogy mélyebbre kell hatolniok a termelőgépezet vizsgálatában. Nem elég a betegség tüneteit eltüntetni s nem elég tartózkodni egy-egy érdekcsoport kívánságainak kizárólagos figyelembe vételétől, parasztállam vagy munkásállam nemzeti katasztrófába vezető erőszakolásától. A fél- vagy torzmegoldások helyett minden társadalmi osztályt egyforma szeretettel összefogva, mindnyájunk közös javát célzó szellemben, szerves munkaközösséget kell építenünk. Az ilyen szerkezetű termelőgépezet megalkotására vállalkozó agynak új formába kell öntenie: az alapszinten a termelősejtet; országos szinten a nemzetgazdaság kollektív szervezetét. E művelet után, melynek sikerét számos kísérlet igazolja, hihetőleg eljutunk a nemzedékek óta sóvárgott gazdasági és társadalmi megbékélés újabb korszakához.

A termelősejt új formája. — A termelősejt jellemvonásait, mint láttunk, a tulajdonjog, az igazgatási jog, a haszonhoz való jog és a velük szervesen összefüggő hivatás együttesen adja meg. A sejt működését elemezve pedig észrevettük, hogy annak sajátos felépítése terelte a tőkés és munkás szellemét a közösség érdekeitől idegen, sőt gyakran annak kárára irányuló célok szolgálatába. Ezen okulva, az új gazdasági elmélet a vállalat szellemét illetőleg az egyéni haszonszerzést, mint célt, háttérbe szorítja — de nem veti el! — s a termelést társadalmi tevékenységnek tekinti. A vállalat a közszolgálati tevékenység egyik helye, éppúgy mint pl. a törvényszék vagy az iskola, nem pedig "magánügy". Következőleg, a termelő sejt hivatása elsősorban a közérdek szolgálata, a vállalatok szelleme pedig közszolgálati szellem kell legyen, nem pedig nyereségszerzés és haszonlesés.

Ez alapvető erkölcsi követelmény felállításával, melyet a pápai enciklikák is alátámasztanak, keresik most azokat a szerkezeti módosításokat, amelyek bevezetésével a vállalat gépezete minden kényszer nélkül, zaklatástól és ellenőrzéstől mentesen, önmagától a kitűzött cél irányában működnék. A tervezett szerkezeti módosítások legfontosabbjai a tulajdonhoz és a haszonhoz való jogra vonatkoznak, míg az igazgatáshoz való jogot, nagyon helyesen, alig érintik.

A tulajdonjog szempontjából a vállalatokat a közösséghez való viszonyuk szerint három csoportba sorozzák: 1. államosított üzemek, 2. fogyasztási szövetkezetek és 3. tőkés vállalkozások. Államosítandók mindazok a termelési ágak, amelyek hatalmas érdekeket érintenek és magánkézben maradva veszélyt hozhatnak a közösségre. Ilyenek a hadiüzemek, közlekedési vállalatok, tájékoztató ügynökségek, hírlapelosztó vállalatok, hitel- és biztosító intézetek, bányák, azonkívül azok a gazdasági szektorok, amelyekben tőkés monopólium keletkezett (szeszkartel, cukorkartel, szénkartel, acélkartel, stb.), ahol tehát a gazdasági tevékenységet a közösség rovására használták ki. A szövetkezeti szektorba utalják azon közszükségleti cikkek gyártását és forgalomba hozását, amelyeknek széleskörű vevőközönségük van és állandó, rendszeres fogyasztás tárgyát képezik. A tőkés vállalatok szektorában marad mindaz, ami a fenti két csoportba nem tartozik, különösen a kézműipar, a kis- és középbirtok és az új találmányok kihasználása. A korszerű gazdasági gondolat tehát a magántulajdon alapján áll, annak az államra vagy más közösségre való átruházását csupán a szükséges mértékre korlátozza, mert a birtoklásban egyebek közt a haladás egyik legfontosabb biztosítékát látja.

A haszonjog tekintetében tulajdonképpen csak a tőkés szektor jöhet komolyan figyelembe, mert a közvállalatok, éppen közszolgálati jellegüknél fogva nem törekszenek üzleti haszonra (a beruházások és jutalmazások kérdése más dolog), a szövetkezetek pedig, ha haszon mutatkozik, azt a bejegyzett vásárlóknak az üzleti év végén térítés formájában visszajuttatják. A tőkés szektor haszonproblémája azonban igen vitatott és elvileg ma sem lezárt kérdés. Csak a tiszta haszon hovafordításáról van persze szó, arról az összegről, amely az előállítási ár és az eladási ár közti különbözetből, az amortizáció és beruházások levonása után megmarad. Ennek egy része, mint a befektetett tőke kamatja ("a tőke munkája") kétségtelenül a tőke tulajdonosát illeti. Ami azonban azon felül marad, az úgynevezett szuperprofit (igen nehéz megállapítani) s ami a régi liberális gondolkodásban a tőkés kockázatának ellenértékeként szerepelt, a kockázat megszüntetésével meg nem érdemeltnek, tehát jogtalannak tűnik fel, azaz hovafordítása megfontolás tárgyát képezheti. Mit tegyünk vele? Vegye el az állam progresszív adók és vagyonváltságok formájában? Ruházzák a fogyasztóközönségre az eladási árak csökkentésével? Vagy osszák szét az üzem alkalmazottai és a tőkések között? Vagy részesüljön benne egyszerre mind a három tényező? De milyen kulcs alapján? Ezernyi kérdés merül fel. Egy más megoldás szerint a Tőke-Munka társítása révén kellene felhasználni, amely egyúttal azonos érdekközösségbe fűzné az alkalmazottat és a tulajdonost és megszüntetné a termelősejten belül mutatkozó feszültségeket. Ez a kérdés — ismételjük — még mindig nyitott és most kísérleteznek gyakorlati alkalmazásával.

Bár a vállalat *ügyviteli joga tekintetében* is több reformgondolat merült fel, itt mégis az a nézet van felülkerekedőben. hogy a termelés érdekében nem szabad a vállalatvezető felelősségét szétforgácsolni s a parancsnokolás jogkörét üzemi bizottságok felállításával megszorítani. A főnök maradjon továbbra is főnök és intézkedjék teljes felelősséggel, az alárendelt pedig engedelmeskedjék és hajtsa végre feladatát.

A nemzetgazdaság szerves egységének biztosítása. — A nemzetgazdaság szerves egységének biztosítása és a termelés szabályozása a modern közgazdasági írók véleménye szerint az állam feladatai közé tartozik. Az foglalkozik 1. az árak, bérek és haszonkulcs szabályozásával; 2. a termelés irányításával és 3. a munkafeltételek előírásával, mindezt hatalmas gazdasági-

társadalmi apparátusán keresztül.

Az első csoportban szereplő sokoldalú tevékenység közül ezúttal csak a bérszabályozásra térünk ki. Az új köztudatban és gazdaságtudományban a "nemzeti jövedelem" egyre inkább úgy jelenik meg, mint a nemzet minden dolgozója közös erőfeszítésének gyümölcse, anélkül hogy a bonyolult termelő szerkezetben pontosan meg lehetne mérni egyesek teljesítményének külön, egyéni értékét. Ezért a közös jövedelem összegét igazságos szabályok szerint kiki szociális helyzetének (családi állapotának) figyelembe vételével kell szétosztani. Innen ered a társadalombiztosítás és az állami költségvetés szoros összefonódása a régi értelemben vett munkabérrel. Az alkalmazott (helyesebben: dolgozó) bére ma azon javak együttes összegével egyenlő, amit az illető (1) fizetés formájában közvetlenül a vállalattól kap, (2) amit az államtól társadalombiztosítási járandóságok címén kap és (3) az úgynevezett szolgáltatások címén (ingyenes közoktatás, közbiztonság, útak stb.) szintén az államtól. Az állam a két utóbbi bérelemet tekintélyi alapon *(autoritative)* maga szabja meg, az előbbinél azonban megelégszik a legalacsonyabb béreknek a szociális szükségletekhez és a gazdasági lehetőségekhez mért megszabásával, a többit a vállalatokra bízza.

A termelés irányításával — nemcsak ellenőrzésével — szintén az állam foglalkozik. Annak szervei állapítják meg a szükséges termelés mennyiségét s annak előállításához méretezik a termelő gépezetet. Egyszóval tervet készítenek és aszerint dolgoznak az üzemek. Ezen a módon biztosítani lehet a nagy mennyiségben fogyasztásra kerülő javak szükséges készletét, még akkor is ha azok üzletileg nem hasznothajtók és így elkerülhető lesz a zavarokat okozó áruhiány illetőleg túltermelés. A termelési egyensúlyt biztosítva, a nemzetgazdálkodás elkerülheti tehát a válságokat, a velejáró munkanélküliséget és biztosíthatja a dolgozók állandó kereseti lehetőségét *(plein emploi).*

Az új termelőszerkezet nemzetgazdasági oldalának leírásához tartozik végül a munkafeltételek szabályozása is, ami nem kisebb jelentőségű feladat. E feltételeket a munkakódex — régebben úgy mondták: munka alkotmánya — foglalja magában. A munkakódex intézkedéseket tartalmaz egyebek között a dolgozó állásának biztosítására (e téren olyasféle megoldásra törekszenek, mint a közszolgálati alkalmazottak helyzete), továbbá a dolgozók fegyelmi bíróságára, a bonyodalmak esetén követendő békítő és bíráskodó eljárásra és így tovább. A sztrájkot azonban a munkakódex a legritkábban igénybe vehető, veszedelmes fegyverek közé sorolja. A szakszervezetek ügyköréből az idők folyamán hozzánőtt politikai és gazdasági tevékenységet leválasztja, az előbbit a politikai fórumba (nemzetgyűlésbe) építi be nemzeti alapon, utóbbit a gazdasági-szociális fórumon (az új felsőház) juttatja intézményes szerephez. Mivel a szakszervezetek eredeti ügyköre ekként átmegy az állam ügykörébe, a szakszervezetek működése egyre inkább kulturális térre tevődik át és beépül az adminisztráció szervezetébe.

Ez a gazdasági gépezet az állam legfőbb felügyelete alatt a közjó megvalósítása érdekében önműködőlég fejti ki tevékenységét, mentesen minden felesleges zaklatástól, rendőri beavatkozástól, hajcsároktól és kényszerítő módszerektől. Benne az egyén teljesen kibontakoztathatja személyiségét, de egyúttal a közösség érdekei is biztosítva lennének. Az új gazdasági rend filozófusai erősen hiszik, hogy megtalálták a kivezető utat a nemzedékek óta tartó zűrzavarból s alkalmazásával talán elkerülhető lesz az

anarchia és a sok ciklikus válság, főleg ha országokat egybekapcsoló, hatalmas gazdasági területeket lehet kialakítani s annak keretében tervgazdálkodást felállítani, amint ezt a Marshall-terv és az Európa-gondolat is akarja. A legfontosabb eredményt társadalmi és politikai téren remélik, mert az új rendszer megadja a dolgozóknak a lehetőséget, hogy a nyomorúsággal társult bizonytalanságból kiemelkedjenek, arányosabban kapjanak részt a nemzeti jövedelemből és szolidáris lélekkel illeszkedjenek be a nemzeti és állami közösségbe, ahova gyökereikkel szervesen beletartoznak s ahonnan őket csak a liberalizmusból eredő mostoha körülmények taszították ki.

Íme, a két szélsőség, az egyén és az állam diktatúrája után, most azok között félúton foglalva helyet, az emberi személyiség tiszteletben tartásával és az állami tekintély gondos megőrzésével, a közjó jegyében a munka "humanizálásával" keresik a modern gazdaságfilozófusok a jövő boldogulás útját. Ez a törekvés a hagyomány vonalán halad, amennyiben mindegyik megelőző rendszerből örökölt elemeket, de mégis új, önálló és eredeti, amit a neki adott új névvel, a gazdasági perszonalizmussal is kifejezésre juttatnak.

---

[44] E rendszer Magyarországon alkalmazott embertelen formáját írja le "A munkás sorsa az államosított magyar gazdasági életben" c. tanulmányom (Hídverők, 1949). Kétségtelen, hogy ez a borzalmas rendszer volt az 1956-os forradalom egyik előkészítője, amint ezt ma világosan látjuk. A rendszert alkalmatlan volta miatt utóbb elhagyták s "gazdasági új mechanizmus" néven más rendszert léptettek életbe, amely e tanulmány III. fejezetében tárgyalt gondolatok jórészét érvényesíti. Ez a szerencsés lépés viszonylagos jólétet eredményezett az országban.

•

A termelékenység fokozása

A nyugati kultúra mai fejlődési fokán elviselhetetlennek látszik, hogy a társadalom széles rétegeinek jövedelme tartósan a megélhetési színvonal alatt maradjon. Ezért a dolgozó társadalom életszínvonalának emelését minden kormány halaszthatatlan feladatának tekinti. De miként lehet ezt a célt elérni, az a főkérdés.

Az emberi leleményesség nem volt szegény javaslatokban és a gyakorlatban is sok kísérletezés történt. A legegyszerűbb megoldásnak látszott az, hogy a munkabéreket felemelik. Ezt az eljárást azonban rögtön nyomon követi az árak emelkedése, úgyhogy a puszta béremelés nem járul hozzá a tényleges vásárlóerő növeléséhez. Mert mi haszon származik abból, ha valaki havi 500 pénzegység helyett mondjuk 1,000 pénzegységet kap, de röviddel utóbb az árucikkek terén is ugyanilyen mértékű, 100%-os emelkedés következik be? A két hatás egymást lerontja és a dolgozó semmivel sem vásárolhat többet keresetével. Ezért sokan újabb javaslattal álltak elő. Azt ajánlották, szorítsák összébb a bér legyezőt s ami ekként a magasabb fizetéseken megtakarítható, használják fel az alacsonyabb kategóriák bérének feljavítására. De ez a módszer sem vezethet kellő eredményre, mert Nyugaton a legmagasabb fizetések nem igen haladják meg az átlagfizetés tízszeresét s az ilyen nagy fizetésű emberek száma aránylag kevés. A bérlegyező 1:10 arányról mondjuk 1:5-re összeszorítása valóban csak fillérekre menő gyarapodást hozna. Ezenfelül azzal a hátránnyal járna, hogy a nagy felelősségű vezető réteg termelő lendületét károsan befolyásolná. De azt sem szabad elfeledni, hogy amikor a bérlegyező Nyugaton való összébb szorításáról beszélünk, ez a legyező a "szocialista" Szovjetben sokkal jobban nyitott: ott a legmagasabb fizetések a kulcsalap hatvanszorosáig emelkednek, tehát az arány 1:60-hoz.

Ismét mások, akik a dolgozó vásárlóerejének növelésén töprengtek, a hierarchia lerombolása helyett a tőkés hasznának csökkentését javasolták. Ha ez a haszonkulcs olyan nagy volna, mint az ipari forradalom idején, talán valóban hozhatna eredményt. De amikor az adók már mindenütt nagy súllyal nehezednek a vállalatok ügyvitelére — Franciaországban például a 40%-os haszon háromnegyed része az államkasszába vándorol — nyilvánvaló, hogy ezen a módon sem lehet a tömegek életszínvonalán érdemleges javítást eszközölni. Volt még egy további javaslat is a kérdés megoldására, amely az idegen valuták aláértékelésében és kényszerárfolyamok bevezetésében jutott kifejezésre. Abban például, hogy a dollárt tényleges árfolyama helyett 25%-kal alacsonyabban váltották át. Ennek következtében az amerikai eladó az ilyen kényszerárfolyamú piacokon minden árucikkért 25%-kal kevesebb pénzt kapott, mint a szabad piacokon; viszont ha itt vásárolt, mindenért 25%-kal többet fizetett. Eredmény: a dollárzóna, mint kereskedő visszahúzódott a kötött piacoktól, ahol emiatt elszigetelődés és gazdasági fulladás következett be, a szokásos mellékjelenségek kíséretében. Kiderült tehát, hogy a vásárlóerő emelésére ez az út sem járható. Így nem maradt más hátra, mint ahhoz a módszerhez folyamodni, amellyel Amerika is kikovácsolta szerencséjét: a termelékenység fokozását kell szorgalmazni. *A mai nemzetgazdaságbam így lett a termelékenység fokozása központi problémává.*

1. Hogy mi a termelékenység, elvileg könnyű megmondani: az egy ember által egy óra alatt termelt azonos minőségű javak mennyisége. Minél nagyobb tehát az óra-egységben előállított javak mennyisége, annál nagyobb az illető egyén, vállalat, iparág vagy ország termelékenysége. Ha 10 munkás 100 kg árut 5 óra

alatt állít elő, akkor egy-egy ember termelékenysége, azaz 1 órai munkaeredménye 100: (10x5), azaz 2 kg. Ha ugyanezt a mennyiséget más országban 5 munkás termeli meg 5 óra alatt, ott a termelékenység 100: (5x5), vagyis 4 órakilogram. A két ország termelékenysége ekkor úgy aránylik egymáshoz, mint 2:4-hez, egyszerűsítve mint 1:2-höz. Gyakorlati példák 1949-ből: Franciaország ebben az esztendőben 35 kg aluminiumot termelt ember-óránkint (termelékenység = 35 órakilogram). Ugyanakkor Amerika 140-et termelt (termelékenység =140 órakilogram). Franciaország és az USA termelékenysége tehát e téren úgy aránylott egymáshoz, mint 1:4-hez. A statisztikák szerint a szóbanforgó időben Franciaországban 1 paraszt átlag 5 személyt táplált, Dániában 13-at, arány 1:2.6-hez. Amíg Franciaországban 52,000 munkaórával építettek meg egy házat, Angliában erre elég volt 9,000 óra, tehát majdnem hatszor kevesebb idő.

A termelékenység megállapításakor általában csak a kézimunkásokat veszik figyelembe, az irodai és kereskedelmi személyzetet mellőzik. Miután itt arányokról van szó, ez az eljárás teljesen kielégítő a számításokhoz. Ha ugyanis minden évben ugyanazon elvek szerint végzik a megállapításokat, az arány helyes marad. Ha 1938-ban 125 munkást kellett egy üzemben alkalmazni bizonyos mennyiségű árucikk előállítására és tíz év múltán csak félannyit, akkor világos, hogy a mondott évtized alatt e szakmában duplájára növekedett a termelékenység. A termelékenység fokozásával, azaz a termelés ütemének gyorsításával egyre kevesebb munkaóra terheli az árucikkeket, kevesebb lesz az üzemi rezsi ráeső része s így azok előállítása egyre olcsóbb. Ennek következtében alacsonyabb áron hozhatók forgalomba és egyidejűleg magasabb munkabérek fizethetők, másszóval a *dolgozó vásárlóereje a termelékenység fokozásával érdemlegesen gyarapítható.*

Amerikában a termelékenység 1949-ben körülbelül három és félszerese volt a franciaországi termelékenységnek. Ezzel arányosan az amerikai munkás órabére három és félszerese volt a francia munkás bérének. Ott ugyanis az átlagos munkabér 1 dollár volt, azaz átszámítva 350 frank, itt viszont csak 100 frank. Ennek megfelelő volt a két ország dolgozójának vásárlóereje. Egy kerékpár az USA-ban akkoriban 40-50 dollárba került, Franciaországban 12-15 ezer frankba. Ha elosztjuk e közlekedési eszköz árát az órabérrel látjuk, hogy az USA-ban csak 40 órát kellett dolgozni, hogy azt megvehesse a munkás, Franciaországban 120 órát. Az arány 1:3-hoz. *Minél nagyobb tehát valamely országban a termelékenység, annál magasabb az átlagos életszínvonal.*

2. Kérdés mármost az, mi módon fokozható a termelékenység? Bár ez a törekvés a gazdasági tevékenységben csak újabban lett öntudatos, annak majdnem minden eleme ismert volt már régebben is. A technikai haladás (gépesítés) például eddig is előmozdította az életszínvonal javulását. Az emberi ügyesség és a szakértelem fokozása, a környezet kellemesebbé tétele mind közrejátszottak eddig is. Külön-külön tökéletesbítették mindezeket a munkaelemeket. De most arról van szó — és éppen ez a lényeg, — hogy a gépet, embert, anyagot és környezetet nem külön-külön, nem önmagukban vizsgálják, hanem egymással való szoros összefüggésében. A termelést egységes folyamatként fogják fel, mint valami eleven gépezetet és e gépezet egyszerűsítésére törekednek, hogy a legkisebb fáradsággal a legtöbbet termelhessenek. A termelékenység fokozásában tehát a fődolog ma a munkaszervezés, az összehangolás és azon belül a munkaelemek további gyorsítása a gép szerepének fokozásával.

Néhány egyszerű példával közelebbről is megvilágíthatjuk a dolgot. Régen megelégedtek azzal, hogy a mérleget pontosan beszabályozták s aztán beállították a raktár egyik részébe. Amikor valamely árut, mondjuk egy ládát vagy hordót le kellett mérni, e tárgyat súlya szerint két vagy három ember odavonszolta a mérleghez s néhány hangos "hórukk" kiáltással 10-15 cm-re felemelte, hogy a mérleg lapjára rátehesse. Ma úgy látják, hogy a gép és az ember munkája itt nem volt kellően összehangolva, mert a felemeléssel feleslegesen erőlködtek és időt vesztettek. Ezért ma a raktár közepébe helyezik a mérleget, vagy közvetlenül az ajtó mellé és lapját beágyazzák a raktár padlójának szintjébe. Eredmény: többé nem kellett a ládákat és hordókat megemelni, azok tizedannyi fáradsággal, könnyen és közvetlenül a mérleg lapjára voltak csúsztathatók. Vagyis hamarabb végezték el a munkát, időt és pénzt takarítottak meg. A hasonló példák százait idézhetnők a munkaeszközök, villanykapcsolók, gépalkatrészek, raktárok és bútorok elhelyezéséről. Megfelelő számításokkal megállapították, hogy a dolgozó testi mozdulatainak átlag 30%-át feleslegesen teszi meg, ami tehát mind megtakarítható.

Rájöttek arra is, hogy nem elég a munkahelyiséget szépen kimeszelni és erősebb villanykörtéket becsavarni, mert az esetleg rosszul eső fény, a szellőzetlenség, vagy a falak rikító színe fárasztja a dolgozót és csökkenti munkateljesítményét. Ezért újabban nagy gondot fordítanak a környezet és az ember összehangolására és ezen a módon ugyanazzal a fáradsággal 5-10%-kal több termelhető. Tanulmány tárgyává tették a zene hatását is az idegrendszerre s gondot fordítanak a lélektani tényezőkre is. Például arra, hogy minden dolgozó megtudja, mennyivel járul hozzá az ő munkája a termeléshez. Evégből tájékoztatják az alkalmazottat a gyártási sorozatokról, az üzemmenetről, eladási viszonyokról és így tovább, szóval őt lelkileg is "beépítik" a munkaciklusba. Ezt a célt szolgálják a vállalati újságok és a vállalati mozik. Amit tesznek az emberrel, ugyanazt teszik a géppel: fokozzák alkalmazását és teljesítményét, átszerelik gyengébb minőségű anyagok felhasználására (villamosáram termelése lignitből), az acélkohókat az érclelőhelyek és szénbányák közelében építik fel (kombinátok), a sokféle méretű árucikk helyett két-három típusra csökkentik a gyártmányok számát (normalizálás), nagypiacokat és vámúniókat alakítanak, hogy szériagyártásra térhessenek át és így tovább. Általában mindenütt időnyerésre törekszenek a szállítás és a felesleges mozdulatok kikapcsolásával. Az eredmény sokszor csodálatos és a termelékenység, vagyis az időegységben ugyanazon erővel termelt javak mennyisége ugrásszerűen emelkedik. *A gép, az anyag és az ember tökéletesbítése és összehangolása, a munkaciklus értelmes megszervezése, — ez a hatékony termelés alapgondolata.*

Lényeges hangsúlyozni, hogy a termelékenység fokozása nem az egyéni erőfeszítés növelését jelenti, mint a népidemokráciákban, ahol az első évtizedben az ember agyonhajszolásával, a munkanormák fokozatos emelésével, hajcsármunkával, rohambrigádokkal és élmunkásokkal igyekeztek a termelés fokozását elérni. Az ilyen tudatlan és barbár módszer az egészséget aláássa és a népi állományt pusztítja. Mint ilyen, homlokegyenest ellenkezik a termelékenység nyugati módszereivel, amelyek éppen az erőpazarlás megszüntetésére, könnyebb munkára és a jólét fokozására törekszenek. Az is ellenkezik a termelékenység fogalmával, ha az időnyeréssel előálló nyereségtöbbletet egészében a tőke birtokosa (egyén vagy állam) teszi zsebre. A dolgozónak jogosan kell részesülnie az eredmény gyümölcseiben.

Anélkül, hogy kitérnénk a termelékenység nyomán felvetődött sok egyéb kérdésre, mint például a technikai oktatás reformjára (inasképzés, tanácsadó mérnökök képzése, specializálódás), a beruházási politikára, adóreformra, szakszervezeti ügyekre, a gazdasági munkakamarák jelentőségére, gazdasági tanácsok felállítására és hasonló problémákra, csak azt óhajtjuk a termelékenység fokozásának módszereivel kapcsolatban kiemelni, hogy *ez a törekvés a gazdaságpolitikának minden ágát érinti, vagyis annak alapos tanulmányozása és alkalmazása nélkül nem építhető versenyképes közgazdaság, sem megelégedett társadalom.*

3. Milyen kihatással lehet a társadalom jövendő tagolódására a termelékenység fokozása? A szakértők véleménye szerint ez a jelenség ugyanolyan mélyreható változásokat fog maga után vonni, mint az ipari forradalom a 19. század folyamán. Csakhogy amíg a 19. századi forradalom a földművelő osztály összezsugorodását és a munkásosztály kialakulását eredményezte, az útban lévő második termelési forradalom a munkásosztályt fogja csökkenteni és az értelmiségi réteget szélesíti. Erre enged következtem az Egyesült Államok társadalmi fejlődése.

A gépek bevezetése az Amerikai Egyesült Államokban a múltban az első fokú termelő tevékenységben (mezőgazdálkodásban, erdészetben) a dolgozók számarányát 150 év leforgása alatt az 1800-ban tapasztalt 80%-ról 10%-ra csökkentette. A másodfokú termelési ágakban viszont (általában tehát az iparban) a foglalkoztatottak számarányát az 1800-ban tapasztalt 12%-ról 1920-ig 33%-ra emelte. Ekkor azonban bekövetkezett ez osztály telítettsége és megindult a visszafejlődés: húsz év múlva, 1940-ben már csak 25% volt az iparban foglalkozók számaránya és a százalék azóta is csökken. Mindez könnyen érthető, mert egyes technikai újítások hatalmas munkástömegeket tesznek feleslegessé. A *General Motors* 1928-ban 10,000 gépkocsialváz előállításához még 5,000 embert használt. Ugyanehhez a munkához 1948-ban már csak 23 (huszonhárom) ember kellett. Képzeljük el, mekkora munkástömeg szabadul majd fel, ha mondjuk tíz év múlva az összes szénbányák feleslegessé válnak és szén helyett az atom hajtóerejét használják!

Az értelmiségi rétegben viszont a termelékenység fokozódása szélesbítőleg hat, mert a bonyolult gépek kezeléséhez egyre több tudás kell s a dolgozó kiképzése elmélyül. A gyártási folyamatok, az úgynevezett ciklusok tanulmányozása, a gyártmányok laboratóriumi előkészítése és ellenőrzése mind több és több embert igényel. Növekedik az oktatószemélyzet, a fogászok, orvosok, színészek száma is. Egy svédországi statisztika kimutatja, hogy ebben az országban 1860 óta tizennégyszer több a tanerő, tizenhatszor több a színész, negyvenhatszor annyi a fogász, harmincszor annyi a dada és ötször több az orvos. Az amerikai foglalkozási statisztika vonatkozó adatai jó képet adnak korunk társadalmi szerkezetének rohamos átalakulásáról és az előttünk álló további fejlődésről:

A foglalkoztatott lakosság %-ban kifejezve

Év	mezőgazdaságban	iparban	értelmiségi pályán
1820	73%	12%	15%
1880	49%	26%	25%
1920	27%	33%	40%
1950	10%	25%	65%

Másfél század lefolyása alatt tehát a társadalom színképe szinte teljes 180 fokot fordult. 1820-ban 73% őstermelő foglalkozású egyénnel szemben összesen 27% iparos és értelmiségi állott. 1950-ben 65% értelmiségivel szemben 35% egyéb állt.

Tanulmányunkat a genfi Nemzetközi Munkahivatal megállapításával zárjuk, amely 38. kongresszusán így összegezte a termelékenységre vonatkozó nemzetközi vizsgálat eredményét: 1. a tömegek vásárlóerejét csak a termelékenység fokozásával lehet tartósan emelni; 2. az alkalmazottak csak akkor vesznek részt szívvel-lélekkel a termelékenység fokozásában, ha biztosítékot látnak arra, hogy erőfeszítéseik gyümölcseiben ők is részesülnek. [45]

---

[45] 1. A termelékenységre vonatkozó egyik alapvető munka Jean Fourastié tollából ered, címe: Le grand espoir du XXe siècle (Paris 1949). Ugyane témáról hatalmas tanulmányt közölt Michel Boutry S.J. az Ecole Missionnaire du Travail keretében (Université Catholique, Lille). A jövő társadalom felépítéséről elmélkedik Jean Fourastié egy másik tanulmánya: La civilisation de 1960 (Paris 1949). Újabb rövid összefoglalás ugyane szerzőtől: La productivité. Paris, 1973.

•

Csonka-Magyarország iparosítása, 1945-1954

Tévedés volna azt hinni, hogy Magyarország iparosítása új gondolat és azt a jelenlegi kommunista kormányzat fedezte fel. Eltekintve az Osztrák-Magyar Monarchia keretében lezajlott első iparosítási korszaktól, melynek eredményeit semmiképp sem lehet figyelmen kívül hagyni, a két háború közti magyar gazdasági élet is az ipar fejlesztésének jegyében telt el.

A csonka országban az iparosítás parancsoló szükség volt. Az ország sűrű lakossága nem tudott megélni és munkát találni a fennálló gazdasági szervezetben,[46] mint bizonyítja a trianoni korszak végén (1937) is fennálló munkanélküliség: a mezőgazdaságban akkor 850,000 egyén, az iparban 65,000 egyén volt rendszeres kereset nélkül. Az ország külkereskedelmi mérlege hasonlóképpen aggasztó volt: a kivitt mezőgazdasági termékekért kapott összeg alattamaradt a behozott iparcikkekért kifizetett összegeknek s a deficites külkereskedelem pénzügyi elvérzéssel fenyegette az országot és alacsonyra szorította a lakosság életszínvonalát.[47] Minderre kézenfekvő orvosságnak látszott az ipar fejlesztése: az szívhatta fel a dologtalan elemet új munkaalkalmak teremtésével, az szüntethette meg az ország pénzügyi elvérzését a fogyasztási cikkek minél teljesebb mértékben otthon történő előállításával és az emelhette az átlagos életszínvonalat a kivitelre jutó kész gyártmányok jó pénzért való értékesítésével.

Ezektől a meggondolásoktól vezetve, a csonka országban a két háború között valóban igen jelentős iparosítást hajtottak végre. Ennek során nemcsak új, kivitelre is dolgozó iparágak keletkeztek és virágoztak fel, mint például a gyógyszeripar, kémiai ipar és mechanikai ipar, hanem már meglévő iparágak is jelentős fejlődésen mentek keresztül, mint a textilipar, ahol az első tízegynéhány esztendőben. 1921-től 1933-ig 175% volt a gyarapodás. Az ipar 1936-ban a nemzeti jövedelemnek már 43.7%-át alkotta. A legjellemzőbb átfogó képet a munkáslétszám felduzzadása adja: ez a létszám 1921-hez képest 1938-ra két és félszeresére emelkedett. A háború alatt pedig — 1943 a háborús erőfeszítés csúcspontja — ismét óriási lépésekkel haladt előre a hazai ipar.

A csonka ország tudatos iparosítása, bár súlyosan érezte a tőkehiányt és nem oldott meg sok problémát, a trianoni korszak szabad gazdálkodási keretében mégis minden erőszak alkalmazása nélkül megközelítette a kiegyensúlyozott, érett ipari gazdálkodást: a termelés és fogyasztás összhangjának megteremtése mellett a kivitelre is jutott árucikk.

A kommunista gazdaságpolitika kezdetei, 1945-1949

Amint a szovjet hadsereg elfoglalta az országot, a moszkvaiak azonnal hozzáláttak a gazdasági szerkezet kommunista tanok szerint való átalakításához.

Az első ütemben megszüntették az iparban a magántulajdont, a gyárakat, üzemeket állami tulajdonba vették és azok vezetésére központi irányító szerveket létesítettek. A magántulajdon megszüntetése és az államosítás a következő ütemben ment végbe: 1945 decemberében állami tulajdonba vették a szénbányákat s jogilag szentesítették a "felszabaduláskor" már ténylegesen kialakult helyzetet. Ezt követte 1946-ban a villamos erőművek államosítása, s ezzel az energiaforrások legfontosabbjai egy kézbe kerültek. 1948 januárjában a hat nagy bank államosításával a tőkére tették rá a kezüket. 1948

márciusában mindazokat a vállalatokat állami tulajdonba vették, amelyek száznál több személyt alkalmaztak. 1949 decemberében hasonló sorsra jutottak a tíznél több alkalmazottal dolgozó vállalatok is, szóval a termelőeszközök túlnyomó többsége. Ezekkel az intézkedésekkel az állami mindenhatóság teljes lett: az állam lett az energia, a tőke, a termelőfelszerelés és a munkásság kizárólagos ura és a "népgazdaságban", mint egyetlen óriás-üzemben megkezdődött a központilag irányított tervgazdálkodás. Ami ebben a kialakuló kommunista rendszerben a régi helyzethez képest új volt, az a termelőszerkezet gyökeres átépítése: a szabad magángazdálkodás felcserélése az állami tervgazdálkodással.

Az első népgazdasági tervet, az úgynevezett hároméves tervet 1947 augusztus 1-én léptették életbe. A három esztendőt azonban utóbb két év és öt hónapra rövidítették, úgyhogy 1949 december 31-én befejeződött. Célkitűzése az volt, hogy a háborús cselekmények folyamán megcsappant termelőképességet helyreállítsák és az ország termelését az 1938-as békeév színvonalára emeljék. Erre a célra 6.5 milliárd forintot irányoztak elő a következő elosztásban: az összeg 30.4%-át a mezőgazdaság kapta, 26.5%-át a bányák és ipari üzemek, 25.4%-át a közlekedés, míg 14.7%-át fordították szociális és kulturális célokra, a maradék 3%-ot pedig egyébre.

Már ez a hároméves terv is bizonyos hangsúlyt helyezett az ipari termelés emelésére, ahol a puszta helyreállítási munkálatokon kívül a fejlesztést is szorgalmazták. Ezért emelték az ipar céljaira juttatott beruházási százalékot magasabbra, mintsem az arányos megosztásból következett volna.[48] Az ipar fejlesztésének magyarázata részben a munkásosztály kiszélesítésére való törekvés — a munkásságban látták a rendszer biztosítékát és alapját — részben pedig az, hogy a Szovjet az általa kiszabott óriási hadisarcot, a 300 millió dollárt iparcikkekben kívánta megkapni.

A hároméves terv feladatainak nagyságáról képet alkothatunk magunknak, ha összegezzük a csonka ország háborús kárait. Magyarországon a hadműveletek során elpusztult a mezőgazdasági épületek 11%-a, a gépek 29%-a, az állatállomány 50%-a, a gyárak 5%-a és rendkívüli mértékben megrongálódtak a vasutak. A pusztításokat együttvéve 5 milliárd dollár értékre becsülték, s az ebből eredő termelésképességbeli visszaesést 1938-hoz képest 25%-ban állapították meg. A hároméves terv ezt a 25%-os termelőerőbeli csökkenést kívánta helyreállítani, vagyis a termelés indexét 1949 végére általában újra 100-ra (1938-as index: 100), az iparban ennél magasabbra kívánta emelni.

A közölt hivatalos statisztikai adatok szerint az ország termelőképességének helyreállítása az előírt időszak alatt sikerült, mert a mezőgazdaság kivételével a gazdaság minden ágában elérték az 1938-as színvonalat, az iparban pedig — miként számították — jelentős lépéssel haladtak előbbre. Az ipari termelés általános indexe ugyanis az 1938-as alaphoz képest 1948-ban 107-re, 1949-ben 153-ra emelkedett. A fejlődés előrevetítette a jövendőt, amely Magyarországnak a legerősebb ütemű iparosodást utalta ki osztályrészül a vasfüggöny mögé zárt országokban.[49]

Az alábbi statisztika részleteiben is mutatja a hároméves terv ipari eredményeit, az összehasonlításul szolgáló 1938-as békeév adataival és a magyar ipar háborús erőfeszítését jelző 1943-as csúcsértékkel.

Csonka-Magyarország ipari termelése 1,000 tonnákban

Iparág	**1938**	**1943**	**1945**	**1946**	**1949**
Szén	9,348	11,515	4,186	6,224	11,844
Vasérc	298	342	48	133	339
Bauxit	540	998	44	101	561
Nyersolaj	43	839	656	688	500
Vas	340	—	77	91	428
Acél	648	776	129	353	850
Aluminium	1.5	9.5	1	2	17
Cement	402	—	57	173	551
Villanyáram milliárd Kwh-ban	1.3	1.8	0.7	1.1	2.2

Ezek a számadatok, bár a rendelkezésre álló források kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak, valóban arról tanúskodnak, hogy az ország népessége 1949 végére lázas ütemű munkával helyreállította a termelő gépezet csorbulásait és az iparban újra elére az 1943-as, az ország történetében addig legnagyobb erőfeszítés színvonalát, ami igen figyelemreméltó jelenség.

A magyar ipart beépítik a szovjet gazdaságba, 1950-1954

A csonka ország gazdasági életének irányításában, jelesül az iparpolitikában, a kommunista uralom kezdetén, mint mondtuk, a kommunista gazdasági elmélet alkalmazása és a Szovjetnek teljesítendő jóvátétel kisajtolása volt az irányító szempont. Az ország gazdasági különállása, csakúgy mint a többi rabországé, látszólag még megmaradt.

Moszkva azt remélte, hogy az Amerikai Egyesült Államok a további iparosításhoz nagy beruházási kölcsönöket folyósít, azaz kapitalista tőkével lehet majd a bolsevista világuralmat megalapozni. Erre minden reménye megvolt, hiszen 1947 július 1-ig a népi demokráciák gazdasági életét Amerika több mint másfél milliárd dollárral támogatta.[50] Nagy Ferenc miniszterelnök és barátja, Rákosi Mátyás, szintén kölcsönügyben jártak ezidőtájt Washingtonban. A Marshall-terv azonban a Szovjetet színvallásra kényszerítette s amikor kiderült Moszkva világhódító törekvése, megszűnt a dollár-eső, leálltak az amerikai szállítások és a Kremlin vérmes reményei füstbementek. A szovjet most rádöbbent, hogy egyedül maradt és kezdte magát katonailag is fenyegetettnek érezni. Saját magának kellett ezután nemcsak mérhetetlen birodalmának gazdaságát megszerveznie, hanem egyúttal katonai készülődésről is gondoskodnia. A Szovjet ez új világpolitikai helyzete kiindulópontja lett egy új gazdasági politikának, amelynek vezéreszméje a szovjet-blokk önellátásának kiépítése és iparának az amerikai iparral való versenyképessé tétele lett. Ez a messzenéző terv szükségessé tette az ipar új mozgósítását és a rabországok gazdasági életének a Szovjet világpolitika szükségletei szerint való gyors átszervezését.

A Szovjet gazdasági élete ugyanis, jelesül ipara, feladataihoz képest fejletlen és hiányos. Nemcsak, hogy mennyiségben képtelen a követelményeknek eleget tenni, hanem egyes iparágai kezdetlegesek. Különösen a finom mechanikában, az acélgyártásban és a kémiai iparban vannak hiányai. A Szovjet tehát, hogy a mennyiségi termelésben mutatkozó hiányait pótolja és a fejletlen iparágaitól nem várható gyártmányokat megszerezze, a leigázott közép- és keleteurópai országok iparát igyekezett erre a célra munkába

állítani s megkezdte azok termelését saját szükségletei szerint átszervezni. Ez a nemzeti érdekekkel való nyílt összeütközés vezetett mindenütt az úgynevezett "nemzeti kommunisták" likvidálásához és a bolsevizmust, helyesebben az orosz imperializmust gondolkodás nélkül kiszolgáló elemek hatalomba ültetéséhez. Ezek során lett Csonka-Magyarország gazdasági életének diktátora egy hithű moszkovita, az izraelita Gerő Ernő.

A magyar ipar szerepét a bolsevista gazdasági blokkban három körülmény határozta meg. A Szovjet felhagyott korábbi politikájával, melynek során igyekezett ipartelepeit a veszélyeztetett nyugati zónákból a birodalom belsejébe, az Ural mögé áthelyezni. A védekezés gondolata helyet a támadás lépett előtérbe s ez szükségessé tette, hogy az előőrs poszton álló szovjet seregekhez közel legyenek javítóműheyek és könnyű felszerelést szolgáltató iparok. Ebben az elgondolásban a Duna középső medencéjére óriási szerep hárult, hiszen azt a Szovjet törzsterületétől a Kárpátok nagy forgalmi akadályt jelentő íve elválasztja, viszont éppen innen, a Duna középső medencéjéből indulnának ki a szovjet seregek a Duna völgyén át nyugat felé, a Dráva-Száva átjáró völgyein át délnyugat felé Itáliába és a Morava-Vardar folyosóján keresztül délre a Földközi-tenger felé. Elsősorban tehát itt, ezen a rendkívül fontos stratégiai felvonuló terepen látszott szükségesnek egy nagy ipari arzenál felépítése. Ezt az előretolt ipari műhelyt kezdetben Jugoszláviában akarták felállítani, de Jugoszláviának a bolsevista blokkból való kiválásával a műhelyépítés feladatát Magyarországra hárították. Így szemelte ki az Európát leigázni szándékozó Szovjet Csonka-Magyarországot első számú ipari támaszpontjává a Kárpátoktól délre eső hatalmas kulcsterületen. A magyar iparélet minden további eseménye ezzel az elvi szemponttal, az országnak a Szovjet világstratégiájába való beillesztésével kapcsolatos.

Hogy Csonka-Magyarországot a nagy feladatra képessé tegyék, a hazai moszkoviták a hároméves terv befejezése után azonnal egy újabb, ötéves tervet vettek munkába. Az ötéves terv 1950 január 1-én lépett életbe és 1954 december 31-ig 85 milliárd forint beruházást irányzott elő.[51] A beruházási összeg szétosztásának aránya, — úgyszintén annak viszonya a hároméves terv és az eredeti ötéves terv beruházási elosztásához, — mutatja, milyen nagy igyekezettel feküdtek rá az ipar, különösen a nehézipar fejlesztésére Magyarországon.

A 85 milliárd forint felhasználási tervezete

A beruházási terület	**Az előirányzott összeg frt.milliárdokban**	**A teljes beruházás hány %-a**
Nehézipar	37.5	44.1
Könnyű- és élelmezési ipar	3.5	4.1
Építőipar	3.0	3.5
Mezőgazdaság	11.0	12.9
Közlekedés	10.0	11.8
Kulturális és szociális	14.0	16.5
Kereskedelem	1.0	1.2
Tartalékolt összeg	5.0	5.9
összesen	85.0	100.0%[52]

A magyar iparba eszközölt beruházás pénzbeli összege az összes vasfüggöny mögé zárt országok beruházási tervei közt a legmagasabb, jóllehet Magyarország népessége kisebb Lengyelország, Románia és Csehszlovákia lakosságánál.[53] Ez is azt mutatja, hogy a Szovjet Magyarországon fejenkint sokkal nagyobb terhet rak a lakosságra, mint bármelyik más rabállamban. A beruházással a magyar gyáripar 1949. évi termelését 310%-ra, a nehéziparét 380%-ra, a könnyűiparét 245%-ra kívánják felemelni.

A népidemokráciák ipari termelésének a Szovjet termelésével való összehangolása értelmében Csonka-Magyarország főleg aluminiumtermelésre rendezkedett be (a világ bauxitkészletének 20%-a Csonka-Magyarország területén található), továbbá gördülőanyag (vasúti kocsik, mozdonyok, teherautók, traktorok, mezőgazdasági gépek, hajók és általában motorok gyártására), valamint könnyű- és nehézipari gépek előállítására. Emellett nagy szerepet kapott a vas- és acélgyártás, valamint a petróleumtermelés terén, úgyszintén a kémiai és textilipar keretében. Ugyanezen összehangolás értelmében Lengyelország a szénipar és a kémiai ipar fejlesztését szorgalmazza és középnehéz gépeket gyárt. Románia különleges feladata a petróleumtermelés, Bulgáriáé a mezőgazdaság fejlesztése mechanizálás révén, Csehszlovákia feladata viszont az, hogy a finom mechanika, a nehézipar és az acéltermelés terén legyen a Szovjet segítségére.

Ma, az ötéves terv utolsó esztendejében a Magyarországon elért eredményekről már elég bőséges adatokkal rendelkezünk, úgyhogy többé-kevésbé megközelítő képet alkothatunk magunknak a tervek kivitelezéséről. A termelés iparágak szerint elért eredményei, illetőleg 1954. évi előirányzatai az 1949-es kiindulóponthoz képest ezer tonnákban a következőkép foglalható táblázatba:

Termelési adatok ezer tonnákban

Termelt anyag	**1949 (1)**	**1952 (2)**	**1953 (2)**	**1954 (3)**
Szén	11,844	18,700	21,300	27,000
Vasérc	339	400	—	1,000 (4)
Bauxit	561	1,385	—	1,600
Nyersolaj	500	600	830	1,500 (4)
Vas	428	636	760	1,280
Acél	450	1,396	1,500	2,200
Aluminium	17	25	—	40
Cement	551	1,056	1,100	2,100
Elektromos áram milliárd Kwh-ban	2.2	3.7	4.3	6

(1) A hároméves terv elért eredményei. — (2) Az ötéves terv eredményei. — (3) Az ötéves terv előirányzásai. — (4) Bizonytalan adat.

Ezek az eredmények azt mutatják, hogy Csonka-Magyarország a Szovjet által legfontosabbnak rangsorozott nehéziparban az ötéves terv ideje alatt valóban nagy eredményeket ért el. Ha a fejlődés üteme továbbra is ugyanaz lesz, hihető, hogy nem maradnak el messze a kitűzött céloktól és a magyar ipar 1949. évi termelését valóban megháromszorozzák. Ez a megállapítás természetesen csak a nehéziparra és kapcsolt részeire vonatkozik. Â többi iparág fejlődéséről nem áll rendelkezésünkre kellő statisztikai adat.[54]

Nem térhetünk ki e szemle keretében annak felsorolására, hogy hol milyen ipartelepet létesítettek, vagy hol mit bővítettek ki. Csak arra mutatunk rá, hogy a termelés általános és nagyméretű megnövekedésén kívül az is jellemzője az új magyar ipari életnek, hogy térben széttagolódott és Budapest túlsúlya csökkent. Jelenleg öt nehézipari vidék van kialakulóban az országban, melyek mindegyike egy-egy nagy energiaforrásra támaszkodva rendezkedik be s ahhoz kapcsolja nyersanyaga feldolgozását, tehát a szóbanforgó vidékek mint "kombinált termelő területek" jelennek meg a szemlélő előtt.

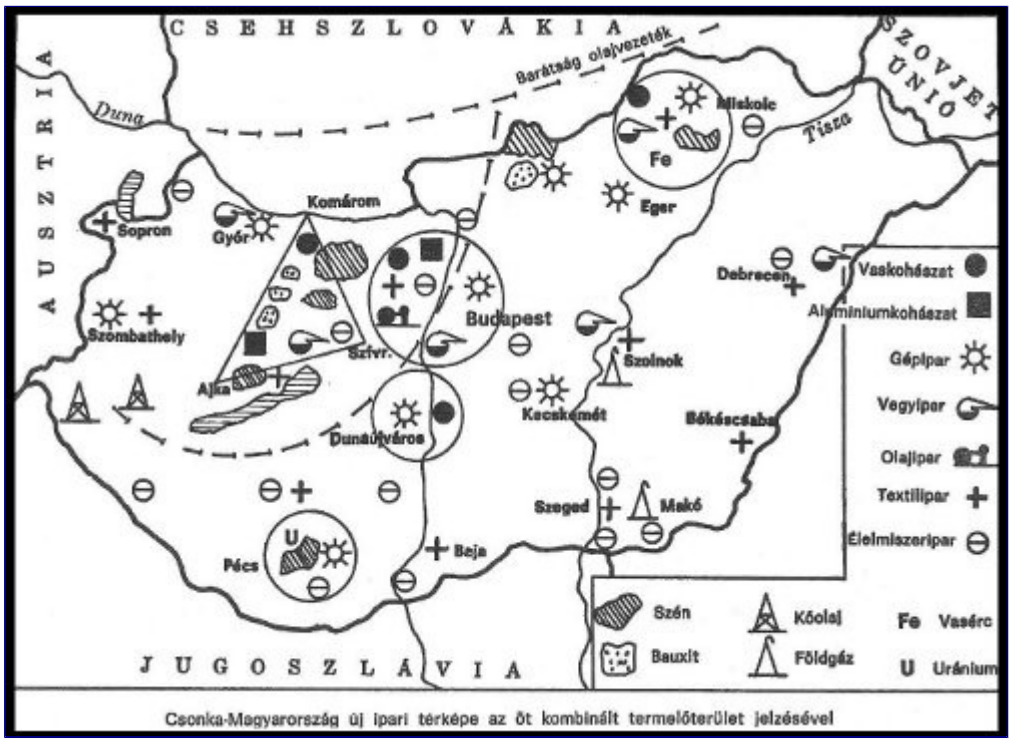

Csonka-Magyarország új ipari térképe az öt kombinált termelőterület jelzésével

Az első nehézipari vidék természetesen ezután is Nagy-Budapest és környéke. Ez a vidék a dorogi, tokodi és tatabányai szénre, valamint elektromos erőtelepeire támaszkodik és minden iparágban vezet. — A második nehézipari vidék Diósgyőr-Miskolc körzete, amely a szénre támaszkodva az acél- és fémipar központja. — A harmadik nehézipari vidék Dunaújváros (a régi Dunapentele) körzete lesz, ahol Közép-Európa legnagyobb teljesítményű acélgyárát építik fel s ahova Inotáról, Közép-Európa legnagyobb villamos erőműtelepéről 120,000 voltos távvezeték viszi az energiát. — A negyedik kombinát Székesfehérvár-Ajka-Almásfűzfő háromszögében alakul ki, mint a kémiai ipar főhelye. — Az ötödik kombinát Pécs-Komló-Mohács körzetében épül s az lesz az alumíniumgyártás székhelye.

Ez öt nehézipari vidék mellett nagy szerepet kapnak mint közép- és könnyűipari központok Debrecen, Szeged, Szolnok, Gyöngyös, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Tiszapalkonya, Rudabánya és Kazincbarcika, a már említett Inotával egyetemben. Rajtuk kívül Lispe petróleumtermelésével, Győr és Sopron textil és mechanikai gyáraival jelentősek. Megjegyezhetjük még, hogy Lispéről olajvezeték viszi az anyagot Budapestre, Pétre és Szőnyre.

A főiparvidékeket és termelő központokat régebben is jó közlekedési útvonalak érintették, amelyek az ország középkori úthálózatát követve, a modern időkben is Budapesten futottak össze. Ez a Duna könyöke alatt való országos útcsomózás a jelenkori harcifegyverek idején komoly stratégiai veszélyt rejt magában, ezért már a nemzeti magyar kormányok is arra törekedtek, hogy az ország fontos vidékei közt Budapest kikerülésével is

meglegyen az összeköttetés (medvei híd, dunaföldvári híd). Ez utóbbi irányelvet a kommunista kormányok továbbfejlesztették, de az új helyzetnek megfelelően, a Szovjet katonai érdekeit követve, a kárpátaljai szovjet hídfőhöz kötötték a Budapestet kikerülő vasútvonalakat. Az elsőrendű új vasúti vonalak, amelyek a régiek modernizálásával jöttek létre, a Kárpátaljáról egyenes vonalban futnak a szovjet-blokk nyugati határaira. Az egyik ilyen főútvonal Sátoraljaújhelyről indul ki Miskolc-Hatvan-Aszód-Vác-Szobon keresztül Bécs felé fut és biztossá teszi az összeköttetést az ország felső sávjának teljes hosszában. A másik fővonal Záhonyból indulva Debrecen-Szajol-Kunszentmárton-(Tisza-híd)-Kecskemét-Dunaföldvár-(Duna-híd)-Sárbogárd-Veszprém-Pápa-Szombathely-Szentgotthárd érintésével Grác felé vezet, lényegesen megrövidítve a két szélső pont közti távolságot.

A kelet-nyugati irányú új fővonalak megalkotásával egyidejűleg a Budapesten át való összeköttetést is biztossá tették azáltal, hogy a Duna alatt bombamentes vasúti alagutat készítettek. Ezen az alagúton gyorsvasút jár, de nyomtáva azonos a nagyvasútéval. így rajta keresztül az ország keleti részéből jövő összes vasútvonalak kapcsolhatók lesznek a Kelenföldön csomózó dunántúli vasútakhoz. A Tiszán való biztonságos átkelés céljára Záhony és Csap között szintén bombabiztos alagút építésébe kezdtek. Záhony és Csap az új vasútpolitika következtében a Szovjetúnió felé máris olyan elsőrendű magyar útcsomózóhely lett, mint aminők nyugat felé Kelenföld és Szombathely. A közlekedési hálózat átépítésével kapcsolatban meg kell említenünk, bár nem magyar felségterületen haladnak, az épülő Duna-Fekete-tengeri csatornát és a tervezett Duna-Odera csatornát is. Ez a két csatorna a Duna középső szakaszának bekapcsolásával a népidemokráciák egymásközti forgalmában a tömeges áruk olcsó szállítási útvonala lesz nyugat-keleti, illetve észak-déli irányban. A közlekedési útvonalak átrendezése, — lehetetlen észre nem vennünk, — szintén Közép- és Kelet-Európa szovjet uralom alá került részeinek a szovjet-blokkhoz való forrasztását célozzák és a nyugat felé való gyors katonai felvonulást biztosítják a keleti betörési kapu, Kárpátalja felől.

Összefoglalva az 1950-1954. között kialakult új helyzetet, láthatjuk, hogy Csonka-Magyarország gazdasági szerkezetében a szovjet uralom kibontakozása óta valóban óriási változás állott be. Emiek következtében a régen túlnyomórészben mezőgazdasági jellegű ország ma már túlnyomórészben ipari jellegűvé alakult át s Közép-Európa egykori "gabonaraktára" helyén felépült a táj elsőrendű ipari műhelye.

A kommunista iparpolitika mérlege

Miként bevezető sorainkban is mondtuk, Csonka-Magyarország iparosítása nemzeti szempontból már sok évtizeddel ezelőtt parancsoló szükség volt. Az újabb iparosítási hullám tehát, amit a kommunista rendszer indított el, magábanvéve nem helyteleníthető. Csakhogy nagy különbség, hogy az iparpolitika meghatározója jelenleg nem a nemzet érdeke, hanem az orosz bolsevista világuralom előkészítése, a magyarságtól teljesen idegen cél. S ez rendkívül súlyosan esik a latba, mert minden káros következménynek ez a kútfeje. Az orosz világuralmi törekvés ugyanis olyan termelési méreteket, olyan termelési irányt és olyan munkaütemet erőszakolt az országra, ami a nemzet érdekével össze nem egyeztethető és végeredményben kétségessé teszi, hogy a sok könnyel és verejtékkel elért eredmények megtarthatók lesznek-e a jövőben és valaha is a magyarság javát szolgálhatják.

Ezen az alapvető kifogáson túl, nagy hiba, — s ez az új magyar ipar

legsebezhetőbb pontja — hogy súlyával, a nehéziparral tartósnak nem ígérkező konjunktúra-helyzetre épül fel: arra, hogy a Szovjetúnió az egész közép- és keleteurópai területet hosszú ideig uralma alatt fogja tartani és diktatórikus módon irányíthatja a nyersanyagot oda, ahova akarja. A csonka országnak ugyanis a jelenlegi méretű vas- és acéltermelés folytatására nincs kellő mennyiségű vasérce, sem elegendő kokszolható szene. A vasérc nagyobb része Szovjet-Ukrajnából, a kokszolható széné Lengyelországból jön. Ezeknek a behozatal útján megszerzett alapanyagoknak elmaradása, vagy esetleg megfogyatkozása, ami a legkisebb politikai átszervezés esetén bekövetkezhet, azonnal a termelés katasztrofális mértékű összezsugorodásához vezet minden következményével együtt. Az ipar többi ágában kialakított tekintélyes termelési méretek, — így a bauxit, aluminium, nyersolaj, villamos áram termelése és a cementgyártás — egészségesebb alapokon állnak, azok ilyen nyaktörő bukásnak nincsenek kitéve. A nyersanyaghiány csak addig nem fenyeget közvetlen katasztrófával, amíg a Szovjetúnió hatalmában tartja az új magyar ipar kiegészítő területeit és jelenlegi politikája fennáll. Viszont amíg ez a helyzet áll fenn, az egész magyar ipar a nyersanyag felett rendelkező orosz hatalomnak van kiszolgáltatva, életre-halálra.

Máris kialakult és teljes súlyával fenyeget azonban egy másik baj: az orosz világhatalom a nehézipar olyan nagymértékű és olyan gyorsütemű fejlesztését erőszakolta az országra, amely a gazdasági életből kisajtolható összes pénzügyi erő 44.1 %-át veszi igénybe, úgyhogy nem marad lehetőség az ipar más ágainak szükségszerű arányos fejlesztésére. A nehézipar fejlesztése miatt, mely tartós javakat állít elő, a fogyasztási cikkeket gyártó iparágak sorvadásnak indultak. Ez lett a sorsa jelesül a kisiparnak, az élelmiszeriparnak, a háztartási és építőiparnak és erre a sorsra jutott a közlekedésügy is. Jelentések vannak arról, hogy egész falvak maradtak lakatos, bádogos, üveges, asztalos, villanyszerelő, cipész, kádár és szabó nélkül. Panaszolják a lapok, hogy a városokban a gázszolgáltatás hiányos, a közlekedést elöregedett régi villamosokkal és lefutott autóbuszokkal bonyolítják le. Mindezekről a kommunista kormány nem közöl statisztikai adatokat, mert itt nincs mivel dicsekedni. A szomorú tény az, hogy a nehézipar gyors fejlesztése a termelés többi ágának rovására történt s így a magyar gazdasági élet egyensúlya megbomlott, a fogyasztási cikkekben a lakosság komoly hiányokat szenved.

Különösen érezhetővé és szinte elviselhetetlenné teszi a felborult gazdasági egyensúlyt a mezőgazdasági termelés lemaradása. A mezőgazdaság az ötéves tervben aránylag kevés beruházási összeghez jutott (12.9%) annak ellenére, hogy a hároméves terv ezen a ponton nem érte el az 1938-as termelési színvonalat, hanem 10%-kal az alatt maradt. Az 1949-50-es gazdasági évben pedig újabb visszaesés mutatkozott: az index 87-re esett.[55] A lemaradás részben a kedvezőtlen időjárásnak tulajdonítható, főleg azonban a mezőgazdasági gépek és eszközök hiányának, valamint a mezőgazdaság kollektivizálása iránt mutatkozó mély ellenszenvnek.[56] Ahelyett tehát, hogy az egyéb nélkülözést legalább a gyomor teletöltésével enyhíteni és a mindennapi megélhetést olcsóbbá tenni igyekeztek volna, megritkult az élelmiszer, az árak spirálisan emelkedtek és a háziasszonyok hosszú sora újra megjelent a félig üres nagyvárosi boltok kapui előtt. A mezőgazdaság katasztrófája így a negyedik súlyos következménye a Szovjetbe bekebelezett magyar gazdasági életnek és a túlgyors iparpolitikának.

Elkeserítőleg hat az ország lakosságára, hogy a nagy áldozattal és

mérhetetlen erőfeszítéssel termelt javakat nem az ország építésére használják fel, hanem a bolsevista világimperializmus kialakítására s rabló módon kiviszik az országból. Ennek az intézményes fosztogatásnak többféle formáját vezette be a rendszer. A legismertebb eljárás az, hogy az ország legértékesebb kincseinek kiaknázására és a kereskedelmi szempontból fontos közlekedés egyes ágaira vegyes, úgynevezett "magyar-szovjet társaságokat" alakítottak, amelyek nem az általános magyar hatóságok alá tartoznak, hanem mintegy területenkívüliséget élvezve, közvetlen szovjet ellenőrzés alatt állnak és termelvényeiket a Szovjetunióba szállítják. Magyar-szovjet társaság aknázza ki a gazdag nyersolajtelepeket (Maszovol, Malaj), a mérhetetlen kincset érő bauxittelepeket (magyarszovjet bauxit-aluminium társaság) s az intézi a légi úton való szállítást (Maszovlet) és igazgatja a hajózást (Maszhat). Ezzel a Szovjet két fontos kulcsipart kihasított az ország gazdasági életéből és rátette kezét a nemzetközi szállítás elsőrendű ágaira.

Egy másik eljárás, amely burkolt formája a "felszabadulás" után dívott egyszerű rablásnak (erőszakos rekvirálásoknak, gyárleszereléseknek) abban áll, hogy gépeket, vasúti mozdonyokat, Diesel-motorokat, hajókat, turbinákat, elektromos felszerelést, optikai műszereket, precíziós készülékeket, textilárút, rádióalkatrészeket, traktorokat, stb. szállítanak a Szovjetnek, a Szovjet által meghatározott alacsony áron. Jellemző példája ennek a szervezett fosztogatásnak a Vörös Csillag Traktorgyár szállításai. Ez a gyár átlag 20-25%-kai olcsóbban szállít a Szovjetbe, mint amennyiért a belföldi piacon hozza forgalomba gyártmányait.[57] Van a Szovjet fosztogató politikájának egy harmadik válfaja is. Ez abban áll, hogy a népidemokráciák külkereskedelmét monopolizálja, vagyis az országok egymásközti forgalmában mint közvetítő lép fel s a hasznot zsebrevágja. Jó példa erre Magyarország és Pakisztán esete. Magyarország megvetette lábát a pakisztáni piacon és Pakisztánnak 1950-ben 50 vasúti mozdonyt szállított és ugyanakkor 150 darabot küldött a Szovjetunióba, bár ott arra nem volt szükség. A következő évben a Pakisztánba való szállítás elmaradt, mert időközben a Szovjet az olcsón szerzett magyar mozdonyokat ott eladta s a piacot kielégítette.

Meg kell végül jegyeznünk, hogy az ország fenti kiélési adataiba nem számítottuk bele a minden ellenszolgáltatás nélkül, hadisarc címén ("jóvátétel") kiszállított anyagot. Ezt a hadisarcot a Szovjetunió 300 millió dollárban állapította meg, de úgy, hogy az árucikkek könyvelési értékét sajátmaga szabta meg. Ezek a szállítások 1952 végéig szakadatlanul folytak és tényleges értékük meghaladta az 1 milliárd dollárt. Miután a Szovjet így több mint háromszoros hadisarcot préselt ki az országból, 1953 január 20-án rövid közleményben hírüladta, hogy Magyarország lerótta jóvátételi kötelezettségét s az e címen történő szállítások befejeződtek. A Magyarországon állomásozó félmilliós szovjet hadsereg élelmezési költségeit azonban, miként kezdetben is, továbbra is Magyarország fedezi. A különféle alakban történő módszeres gazdasági kiszipolyozással a Szovjet elérkezett oda, hogy Csonka-Magyarországot gyarmatává alacsonyította le, azzal a sajátos vonással, hogy ezúttal egy kisebb kultúrájú nép élősködik a magasabb kultúrájú népen.

Nem lenne teljes a hazai bolsevista iparpolitikáról alkotott mérlegünk, ha annak emberi vonatkozásait nem vennők már a jelen szemle keretében is figyelembe, noha azoknak külön tanulmányt kellene szentelni. Már rámutattunk arra, hogy a nehézipar gyors ütemű fejlesztése a könnyűipar, fogyasztási ipar és a mezőgazdaság elhanyagolásához vezetett. Emberi vonatkozásban ez a körülmény a legfontosabb használati és élvezeti cikkek

megritkulását, áraik felszökését, szóval a mérhetetlen drágaságot és nélkülözést jelentik. A nagy beruházások pénzügyi alátámasztása viszont az adóterhek felcsigázását vonta maga után, különösen a terhes indirekt adók bevezetésével. Ezek olyan dolgok, amik kevés kivétellel minden fogyasztót érintenek és az életet magában is nehézzé és keservessé teszik.

A gazdasági élet új rendje azonban a munkást nemcsak fogyasztó minőségében érinti. A helyzet reá más következményekkel is jár. Nem jut ugyanis megfelelő összeg arra, hogy a szaporodó munkáslétszámmal, a terebélyesedő ipari központokkal lépést tarthasson a szociális, kulturális és higiénikus építőmunka. Ahol a város lakossága többszörösen tízezer lélekkel felduzzad, ott egész új lakónegyedeket kellene építeni, villanytelepekkel, gázgyárakkal, üzletekkel, kórházakkal és más egészségügyi berendezésekkel együtt, — ami mind elmarad. Így az új ipari központokban, bár onnan a polgári lakosság egy részét durva kézzel kikergették és sok új lakást építettek, mégis igen gyakran kaszárnyaszerű zsúfoltságban folyik az élet, az emberek barakokban laknak, az ilyen élet minden bajával együtt.

A rossz szociális, kulturális és higiénikus viszonyokon kívül még közvetlenebbül érinti a munkásságot a béreken való kíméletlen takarékoskodás. Hogy tudniillik az egyre súlyosbodó beruházási összegeket előteremtsék, a pénzhígítás mellett a béreket is lejjebb szorítják. Ez az eljárás a normapolitikával történik. A hároméves terv bevezetésekor az egész országban megszüntették a munkában töltött idő szerint való fizetést és áttértek a termelt javak mennyisége szerint való fizetésre, megszabva az egy óra leforgása alatt elvégzendő termelést, a "normát". Aki munkájával a normát nem éri el, például a napi nyolc-tíz órai munka alatt nem állít elő X darabot valamely árucikkből, hanem kevesebbet, annak napibérét a norma alatt maradás százalékos arányában csökkentik, vagy az illetőt arra kényszerítik, hogy lemaradását díjazatlan túlórákban hozza be. Másik közismert módja a burkolt fizetéscsökkentésnek a normák felemelése, ami 1950 júniusában országszerte bekövetkezett. Attól kezdve ugyanazért a munkabérért több munkadarabot kellett elkészíteni. Következőleg ahány százalékkal emelkedett a norma, annyi százalékos fizetéscsökkenés következett be.[58]

A munkáslétszám fokozatos emelése felszívta a két háború között állandóan megvolt munkanélküli tömeget, úgyszintén a háború végén foglalkozás nélkül maradt kezeket. Az ötéves terv folyamán így már munkaerőhiány keletkezett s 1951-52 fordulóján a kormány megkezdte a rejtett munkaerőtartalékok felkutatását. Ennek során munkába állították a fiatalokat és az öregeket és nagyobb arányban toborozni kezdték a nőket, — 1951-ben 350,000 nő felvételét irányozták elő. Gyermekgondozók, bölcsődék felállításával, kantinok berendezésével elősegítették, hogy a nők a családi feladatok elvégzése helyett az iparban teljesítsenek szolgálatot. Megkezdődött a munkaerővel való takarékoskodás is, a személyzetcsökkentés és a feleslegesnek nyilvánított munkaerő áttolása más ipari szektorokba, ami gyakran az ország egyik vidékéről a másikba való áthelyezéssel jár és eléggé megbolygatja az emberek amúgyis zaklatott életét.

Ennél még súlyosabb, hogy a munkáshiány és a béreken való takarékoskodás a munkásság példátlan hajszolásához vezetett. Mindig többet és többet kívántak a termelékenység jelszavával, ami a vasfüggöny mögött a tervhivataloknak valóságos rögeszméjévé vált és ott elsősorban a fizikai erőfeszítés fokozását jelenti. Ez a munkaerőgazdálkodás szülte a

munkaversenyeket, az élmunkás, az elitmunkás, a nyitómunkás és más hasonló kifejezéseket, amíg a Rajk-per után nyiltan alkalmazni kezdték a tulajdonképeni szót, a "stahanovista" elnevezést. A sztahanovizmus — mondotta a rendszer szócsöve — a munkásság "önkéntes felelete" a hazaáruló taktikázásra és szabotálásra. Tény, hogy ezekkel a jelszavakkal a dolgozó embereket és asszonyokat arra kényszerítik, hogy szinte az őrületig fokozzák a munkatempót.

Az új iparpolitika káros következményei az előadott hét pont alapján abban foglalhatók össze, hogy 1. a tőkehiány miatt az iparban és általában a gazdasági életben megbomlott az egyensúly; 2. a fokozatos kizsarolás és az ország gyarmati helyzetbe való süllyesztése miatt nemzeti szempontból értelmetlenné vált az erőfeszítés; 3. a gyors munkaütem miatt a legbecsesebb tőke, maga a nemzeti munkaerő is veszélybe került. Íme, itt állott a magyar gazdasági élet 1953 elején.

Rekonverzió vagy felszabadulás?

A hazai gazdaságpolitika két-három nemzedék munkáját rakta egy nemzedék vállaira. Elviselhetetlen terheire a magyar parasztság és munkásság oly nagymértékű szabotálással felelt, — egyetlen fegyver, ami a vasfüggöny mögött kezében maradt, — hogy 1953 tavaszán az egész tervgazdálkodás és pénzügy kifulladt és a belső összeroppanás küszöbén állott. Röviddel ezután bekövetkezett júniusban a berlini lázadás s ez a vasfüggöny befagyott világában valóságos jégzajlást indított meg. Néhány gyűlölt minisztert és gazdasági vezetőt Magyarországon is elbocsátottak vagy háttérbetoltak, hogy a nép haragját csillapítsák és az új miniszterelnök, Nagy Imre, július 4-én elmondta hírhedt beszédét, ami a hibák és bajok teljes és tökéletes beismerése volt.

A miniszterelnök beszédében megígérte az élelmezési és könnyűipar fejlesztését, a kisipar és mezőgazdaság kollektivizálásának enyhítését, megígérte a nehézipari beruházások csökkentését, a fegyverkezés lassítását, hangoztatta a nyugati tőkés országokkal való kereskedelmi kapcsolatok helyreállítását és burkolt formában az ország bolsevista kirablására is orvosságot igért. Szóval a miniszterelnök kilátásba helyezte a gazdasági élet, különösen az ipar átállítását, az úgynevezett rekonverziót.

A nagyhangú ígéret óta eltelt hét-nyolc hónap eseményei azonban arra mutatnak, hogy az ipar normális mederbe való visszaterelése Magyarországon sem fog bekövetkezni, hanem a nehézipar feladatául kapja, hogy tervszerű munkái mellett, tehát azonfelül, fogyasztási javakat is gyártson, — tejeskannát, palacsintasütőt, jégszekrényt és egyéb hasonló cikkeket. Nem is remélhető az ipar békés szolgálatba állítása, sem kiegyensúlyozása, hiszen Csonka-Magyarország problémái nem önálló problémák, hanem a bolsevista világpiac és bolsevista világpolitika szigorú függvényei. Ott pedig, miként a legjelesebb nyugati orosz szakértők megállapították, célbeli eltérésről szó sincs, legfeljebb a gyeplők ideiglenes meglazításáról, hogy a küszöbön álló belső forrongást levezessék.

Ezért Magyarország népe számára, csakúgy mint a vasfüggöny mögé zárt minden nép számára nincs más út a kiszipolyozás, agyonhajszolás és sanyargatás elöl való menekülésre, mint forradalom kirobbantása és a népeket rabságban tartó orosz bolsevista rendszer felszámolása.[59] — *Montreál, 1954.*

[46] A vasfüggöny mögé zárt országok közül Magyarország a legsűrűbben lakott. Magyarország négyzetkilométerenkénti 99 lakosával szemben a többi ország népsűrűsége az 1948-as adatok szerint a következő: Csehszlovákia: 97, Ausztria: 82, Lengyelország: 77, Románia: 67, Bulgária: 34, Albánia: 41.

[47] 1939-ben Magyarországon a fejenkénti átlagos jövedelem $125 volt. Ugyanakkor Amerikában és Németországban több mint $500. Egyebütt: Angliában, Svájcban, Svédországban és Ausztráliában ez a jövedelem $400 és $500 közt mozgott; Kanadában, Hollandiában és Dániában $300 és $400 között; Franciaországban, Belgiumban és Argentínában $200 és $300 között; Finnországban a nemzeti jövedelem fejenként $184 volt, Csilében $174, Ausztriában $166, a Szovjetunióban $158, Itáliában $140, Görögországban $136, Csehszlovákiában $134, Bulgáriában $109. A többi országban a fejenkénti átlagos jövedelem $100 alatt maradt.

[48] 1938-ban a magyar munkaerő megoszlása így alakult: a mezőgazdaságban dolgozott az összmunkaerő 52.1 %-a, az iparban 21.7%-a, a bányászatban 1%-a, a közlekedésben 3.9%-a egyebütt 21.3%-a.

[49] Csehszlovákia ipari termelésének indexe az 1938=100-nak vett alaphoz képest 1948-ban 108, 1949-ben 126, Romániáé ugyanakkor 83 és 117, Lengyelországé 143 és 174.

[50] Az UNRRA Lengyelországnak 577 millió $, Csehszlovákiának 317 millió $, Jugoszláviának 505 millió $, Magyarországnak 5 millió $ értékű árut, összesen 1.4 milliárd dollárt ajándékozott. Ezenkívül Lengyelország 90 millió, Csehszlovákia 72 millió hitelnyújtásban részesült.

[51] A beruházás összegét eredetileg 51 milliárd forintban állapították meg, de ezt 1951-ben 34 milliárd forinttal megtoldták. — Itt jegyezzük meg, hogy a budapesti kormány a forint hivatalos értékét az amerikai dollárral szemben 1949 szeptember 28-án rögzítette, $1 értékét 11 frt 74 fillérben állapítva meg. A szabadforgalomban a dollár értéke ma a hivatalos ár négyszerese.

[52] A hároméves terv az előirányzott 6.5 milliárd forintból mezőgazdasági beruházásra 30.4%-ot, ipari beruházásra 26.5%-ot utalt ki. — Az ötéves terv 51 milliárdos beruházásából az ipar rendelkezésére 41.9 %-ot szándékoztak kiutalni, a mezőgazdaságnak 15.9%-ot irányoztak elő, a közlekedésre jutott volna 14.8%, szociális-kultürá-íis célra 14.7%.

[53] 1948-ban Lengyelország népessége 23.9 millió, Romániáé 16 millió, Jugoszláviáé 17.7 millió, Csehszlovákiáé 12.3 millió, Magyarországé 9.1 millió. A továbbiakban közlésre kerülő adatok bizonyítják, hogy az iparosítás ütemében a vasfüggöny mögött valóban Magyarország vezet. Vezetőszerepe az 1951. év harmadik negyedében már nyilvánvaló lett. Az ipari termelés indexe ekkor az 1938-as helyzethez képest (index: 100) Csehszlovákiában 138 volt, Lengyelországban 197, Magyarországon viszont már 248!

[54] A legutóbb kiadott "Magyar statisztikai zsebkönyv, 1974" adatai lehetővé teszik, hogy bemérjük az 1954-től 1973. év végéig elért valóban tekintélyes eredményeket. A közzétett adatok szerint a fontosabb ipari termékek mennyisége 1973-ban így alakult ezer tonnákban: szén 26,781; bauxit 2,600; nyersolaj 1,989; acél 3,332; cement 3,405. Ugyanakkor a villamos energia termelése 17.6 milliárd Kwh volt.

[55] A mezőgazdaság lemaradása általános jelenség a vasfüggöny mögé zárt

országokban. Az 1948-49. illetve 1949-50-es gazdasági évben az alapul vett 1938-as évhez képest Lengyelországban 65%-os illetve 71%-os eredményt értek el, Csehszlovákiában 76%-ot illetve 81%-ot, Romániában 1948-49-ben 91%-ot, Bulgáriában 87%-ot.

[56] 1950 telén takarmányhiány és a kollektivizálástól való félelem miatt a parasztság tömegesen ölte le állatait. Ennek következtében az állatállomány az 1951-es számbavételkor nagy visszaesést mutatott: 2 millióval kevesebb volt a sertés és 15-20%-kal kevesebb a marhaállomány.

[57] Egy 1953-as árjegyzék a kerekes futóművel ellátott traktorok belföldi árát és a Szovjetnek számlázott árát a következőképpen jelöli meg: az 5-20/22 típusú traktor belföldi ára 56,450 frt, a Szovjetnek számlázva: 37,500 frt; az R-30/35 típusú traktor ára: 62,800 frt. illetve 48,300 frt; az R-50/55-ös traktor ára: 84,650 frt illetve 59,500 frt. A lánctalpas traktoroké: L-30/35-ös típus: 68,500 frt. illetve 53,200 frt; az SL-50/55-ösé: 91,800 frt Illetve 66,450 frt. Ezenfelül az exportra gyártott traktorok mindenegyes példánya teljes felszereléssel kerül forgalomba, a belföldön eladott traktorok közül viszont csak minden ötödikhez adnak teljes felszerelést.

[58] A siettetés következménye az lett, hogy a munkás az előírt mennyiség kitermelésére törekszik s emiatt nem jut ideje a minőség kialakítására. Innen a rengeteg hibás munkadarab, a selejt szokatlan emelkedése.

[59] A felhasznált irodalom: F. Fejtő, Histoire des démocraties populaires. Paris, 1952. — J. Beaujeu-Garnier, L'économie hongroise. L'Information Géographique, Paris, 1952. — Le pillage des pays satellites. Bulletin de l'Association d'Etudes et Informations Politiques Internationales (B.E.I.P.), Paris, 16/30-6-1953. — Sens et portée du "cours nouveau". B.E.I.P., 1/15-2-1954. — L. Varga, The position of the Hungarian worker between January 1950 and April 1953. New York, 1953. — Surányi-Unger Tivadar, A magyar nemzetgazdaság jövőbeni feladatai. Új Magyar Út, 1953. — Szabó Miklós, A magyar ipar új rendje. Kézirat gyanánt, 1954. — Híranyag: Magyarországi Események; Magyarországi Hírek; Hungária; Új Hungária; Hadak Útján.

•

A kereset állandósítása a legfontosabb mai munkásprobléma

Aki a munkásság újabb szociális törekvéseit figyelemmel kísérte, észrevehette, hogy az erőfeszítések középpontjában az a kérdés állott, miképpen biztosítsák a munkás megélhetését, amidőn valamilyen okból kifolyólag — pl. betegség, rokkantság, gazdasági pangás következtében — átmenetileg kereset nélkül marad, vagy öregség miatt többé nem dolgozhat. Ezt a kérdést a megfelelő társadalombiztosító intézmények felállításával Európa legtöbb országában kielégítően megoldották. Ezek az intézmények nem vették le azonban a munkás válláról sorsának legnagyobb keresztjét: *a kereset folytonos ingadozását.*

A mai vállalatok annyi merev elemet vittek már bele árkalkulációjukba, hogy abban tulajdonképpen csak egyetlen rugalmas tényező maradt: a munkabér. Ha tehát a fogyasztás valami okból csökken, a vállalat úgy védi magát a veszteségtől és a bukástól, hogy munkaóráinak számát csökkenti és a felesleges munkaerőt elbocsátja. A munkás keresete így állandóan ingadozik és folyton feje felett lebeg a damoklesi kard: lesz-e kenyér a jövő héten? Beruházási tervet éppen ezért nem készíthet, hosszabb lejáratú programot nem kezdhet.

Az 1929-től 1936-ig lezajlott gazdasági világválság az amerikai kontinensen borzalmas következményekkel járt és nagyon kézzelfoghatóan megmutatta, mit jelent a bizonytalanság, a jövedelem csökkenése, vagy máról holnapra való teljes megszűnése. Ez az idő mély benyomást hagyott az amerikai munkásság emlékezetében és ennek tulajdonítható, hogy éppen az amerikai munkásszervezetek lettek azok, amelyek kiegészítették a társadalombiztosítás programját és arra törekszenek, hogy a kereső munkás jövedelmét állandósítsák. Azt igyekeznek elérni, hogy a munkaadó biztosítson nekik bizonyos időtartamra — rendszerint egy évről van szó — állandó összeget, azaz fix keresetet.

Az évi fizetés rendszere

A rendszer lényege az, hogy a munkaadó biztosítja a munkásnak, hogy egy teljes esztendeig kap fizetést és ez a fizetés hetenkint egy bizonyos összegnél nem lehet alacsonyabb. Vagyis a munkás, ha egyszer felvették, egy évig biztos lehet affelől, hogy nem marad kenyér nélkül s a fegyelmi utat kivéve, nem bocsátják el. így a munkás hosszabb lejáratú tervet is készíthet, vásárolhat hitelre és nem kell tartalékolnia "bizonyos esetre."

A rendszer gyakorlati megvalósítása többféle módon történhet. Legismertebb a következő három terv-típus: bizonyos számú *hetiórát* biztosítanak, pl. hetente 40 órát; vagy bizonyos számú *munkaórát az évben,* pl. évente 52x40, azaz 2080 órát; vagy pedig egy bizonyos *pénzösszeget,* pl. 52 hét x heti 40 óra x órabérrel.

Az első esetben a munka arányosan oszlik el az év minden hetére. **A** második megoldás lehetővé teszi, hogy a munkás bizonyos számú héten többet, más hetekben kevesebbet dolgozzék, a munkamennyiség időszakonként való hullámzása szerint. Ebben a megoldásban a túlórák nem naponta vagy hetente adódnak, hanem csak a garantált évi óramennyiség (2080) ledolgozása után. A harmadik megoldás évi összeget biztosít s lehetővé teszi a túlórák szokványos beszámítását. A kétszeres bérrel fizetendő munkaóra pl. annak megfelelően számít be a garantált összegbe. Ha ebben a rendszerben munkacsökkenés

vagy éppen munkanélküliség áll elő, a munkás akkor is tovább kapja fizetését a garantált mértékig. A vállalat hitelezőjévé lesz a munkásnak s ez utóbbi a hitelt a nagyobb ütemű termelés megindulásakor munkaórákban fizeti vissza, illetőleg egyenlíti ki.

A rendszer sokféle kombinációt tesz lehetővé és gyakorlati alkalmazása is változik a különféle iparágak szerint. A kombinációkat és a kérdésre vonatkozó újabb irodalmat felsorolja E. Bouvier munkája: *Le salaire annuel garanti* (Montreál, 1953), míg az amerikai kísérletekről F. Beatrice Brower számol be *Annual wage and employment guarantee plans* c. munkájában (New York, 1946).

Mik a rendszer előnyei, hátrányai és nehézségei?

Bár az évi fizetés követelése erkölcsi szempontból igazolt, mégis meg kell vizsgálni alkalmazásának gazdasági következményeit. A terv hívei felemlítik, hogy az évi fizetés rendszere megjavítja a munkateljesítményt, mert az eddigi munkásjelszó: "Lassan dolgozzunk, hogy holnapra is maradjon" elveszti jelentőségét, hiszen a munka és a fizetés holnapra is biztosítva van. A jobb munkamorál mellett az állandóság azzal az előnnyel is jár a vállalatra, hogy a munkaerő folytonos mozgása (elbocsátás, felvétel) által előálló költségek elmaradnak, amelyek olyan iparágakban, ahol a betanítás hosszabb időt vesz igénybe, elég jelentősek. Végül az is figyelemre méltó, hogy a munkás vásárlóerejét színvonalon tartva, elkerülhetők lesznek a fogyasztásban előálló úgynevezett ciklikus válságok s a termelés ezáltal egyenletesebbé válik. Az állandóan egyforma iitemü termelés nagy pénzmegtakarítást jelent a vállalatoknak, hiszen a biztosítási díj, a helyiség bére, a világítás, gáz és fűtés költségei alacsony óraszámnál éppen akkorák, mint magasabb óraszám mellett. Tehát a befektetett tőke kihasználása előnyösebb lesz. *Egyszóval a terv hívei az éves fizetés rendszerével egyúttal a termelés, az alkalmazás, a fogyasztás és a jövedelem egyenletességét is elérni remélik s megszüntethetik a kapitalista gazdálkodással együttjáró zökkenőket.*

A tervet ellenzők viszont rámutatnak arra, hogy a munkaerő mozgásának megszűnése lehetetlenné teszi az erős hullámzásnak alávetett iparágak, az úgynevezett szezonipar működését, mert ennek számára nem akad majd ember a munkapiacon. Az ellenzők főérve mégis az, hogy a terv megvalósítása igen költséges, mert óriási pénztartalékolást tesz szükségessé, ez viszont megdrágítja az árucikkek előállítási árát és kétségessé teszi a vállalat hasznothajtó voltát, rentabilitását. Az éves biztosítás bevezetése az amerikai acéliparban a jelenlegi fizetések 17.6%-ába kerülne, míg a bútoriparban 19.2%-ba, a textilben 6.6%-ba. Végül azt is kifogásolják, hogy a vállalat kötött munkaerő esetén elveszti rugalmasságának utolsó biztosítékát s válság idején nem tudja magát életben tartani, tehát gazdasági összeomláshoz vezethet.

Kezdhetik-e ilyen körülmények között a terv bevezetését az egyes magánvállalatok? Avagy inkább egyes iparágak? Vagy egyszerre kellene az új rendszert az egész gazdasági életbe bevezetni? Bár egyes vállalatok már kísérleteznek a tervvel, az általános nézet mégis az, hogy az egyes vállalatok nem kezdeményezhetik az éves fizetést, mert a velük azonos termelést végző más vállalatok, ha azok nem tesznek hasonló lépést, olcsóbban termelve leverik a versenyben a szociális vállalatot. Az az elgondolás, hogy a terv költségeit a profitmargóra táblázzák, nem vihető keresztül, mert az üzleti haszonnak 25%-os csökkentése sok vállalatot már a bukás szélére sodorna. így a mai gondolkodók abban látszanak egyetérteni, hogy az évi fizetés rendszerét

egyszerre kell bevezetni az egész gazdasági életbe, vagy legalább egész iparágakba, korporációs alapon vagy állami hatalommal, törvény útján. A reform mindenesetre nagy, átfogó és szervezett megoldást kíván.

A reform adminisztratív kivitelezése mégis inkább csak technikai kérdés. Nehezebb leküzdeni a gazdasági ellenálló erőket, melyek iparágak szerint kisebbek vagy nagyobbak. Vannak pl. olyan iparágak, ahol a termelés az egész éven keresztül körülbelül mindig ugyanolyan ütemű.

Ilyen a lábbeli ipar, az élelmiszeripar, a fehérneműipar és a szappangyártás. Ezekben az iparágakban volna tehát a legkisebb a kockázat és a legolcsóbban bevezethető a reform. Nem így áll a helyzet az időszakos iparban (szezoniparban), ahol a megoldás sokkal drágább. Úgyszintén azokban az iparágakban, ahol a piac telítettsége esetén előálló ciklikus válságok nagy ingadozást idéznek elő a termelésben, következőleg a munkaerő foglalkoztatásában, ahol tehát az évi garancia bevezetése tetemesen nagyobb költséget jelent, mint az ingadozásnak kevésbé kitett iparágakban.

Az alábbi statisztika érzékelteti, hogy a gazdasági világválság idején az egyes amerikai iparágakban az 1929-es normális évhez képest a munkában maradottak száma mennyire visszaesett:

Amerikai foglalkozási statisztika iparágak szerint százalékban kifejezve

ÉV	Autó	Lábbeli	Kémia	Vas-Acél	Fehérnemű	Élelmiszer
1929	100	100	100	100	100	100
1932	49	89	76	66	81	79
1935	87	98	101	89	105	95
1937	107	104	113	120	112	104

Amíg tehát a válság mélypontján, 1932-ben, az autóipar 1929-es munkáslétszámának csak 49%-át tudta alkalmazni, addig a lábbeli ipar megtartotta létszámának 89%-át. *Ebből az következik, hogy az úgynevezett tartós javakat gyártó iparágakban sokkal költségesebb és sokkal kockázatosabb az évi fizetés rendszerének bevezetése, mint a nem-tartós árucikkeket gyártó iparban.*

A probléma általános elemzése arra mutat, hogy az éves fizetést a maga legegyszerűbb formájában, az 52 hét x 40 óra x teljes munkabér formulája szerint nehéz, szinte lehetetlen jelenleg megvalósítani. Ezért egyelőre megelégednének azzal, ha kisebb garancia lépne életbe az alábbi formula szerint: 50 hét x 40 óra x órabér x 80%. De ezt a tervet kapcsolatba hoznák a munkanélküli segély rendszerével. A munkanélküli segélyt az állam adja, ez a segély levonásba kerülne a vállalat által garantált pénzösszegből, s azt természetesen nem kellene visszafizetni, "ledolgozni" a vállalatnál. Mivel továbbá a különböző iparágakban más és más összegbe kerülne a biztosíték bevezetése, a költségek kiegyenlítéséről is gondoskodni kellene, hogy így a terhek az egyes iparágak között arányosan oszoljanak meg. Végül az is kétségtelen, hogy az állami pénzügyi politikának is közbe kell lépnie, hogy adók és vámtarifák segítségével a nemzetgazdaság a külföldi áruval szemben itthon és a külföldön egyaránt versenyképes maradhasson. — Ezek az utalások eléggé érzékeltetik, hogy a felvetett munkásprobléma megoldása nem olyan egyszerű dolog, mint aminőnek esetleg az első pillanatra látszik. Es sejtetik azt is, hogy az államhatalom szerepe újabb bővülés előtt áll.

Mindezen felül itt a nagy kérdés, vajon azt a mélyreható átalakulást, amit az

évi fizetés és garantált állás maga után von, elbírja-e a szabad vállalat elvén nyugvó jelenlegi gazdasági rendszer? Avagy olyan változásokat hoz a gazdasági élet szerkezetében, mint hozott az állami életben a társadalombiztosítás ügye? Ez utóbbi kérdést az amerikai szakirodalom nem mérlegeli, mert a szabad vállalat *(free enterprise)* és a kapitalizmus álláspontján áll. így a mondottakkal egyelőre be is fejezzük tanulmányunkat, melynek célja pusztán az volt, hogy a szociális gondolat ez újabb fontos ágát bemutassa az országos feladatok megoldása iránt érdeklődő olvasóknak.

•

Újabb nézetek a sztrájkjog alkalmazásáról

1. A munkaadókkal szemben a dolgozók leghatalmasabb fegyvere a munka kollektív beszüntetése, vagyis a sztrájk; annak segítségével érvényt tudnak szerezni jogos vagy jogosnak vélt követeléseiknek. Azért hatalmas ez a fegyver, mert vele nagyobb profitveszteséget okozhatnak a tőke tulajdonosának, mint amekkorát a bérkövetelés teljesítése jelentene. Sőt, ha a sztrájk hosszú ideig tart, esetleg még a vállalat bukását is okozhatja.

Amíg a sztrájk csak helyi jelentőségű volt, vagyis csak egy-egy vállalatot vagy vállalatcsoportot érintett, addig csak a munkaadót károsította, akire valóban nyomást akartak gyakorolni. Abban a mértékben azonban, amint a Munka és a Tőke elemei általános szakmabeli szervezeteket és országos központokat hoztak létre, a sztrájkok egyre nagyobb és nagyobb méreteket öltöttek, messzeágazó kihatásokat eredményeztek és a munkaadón kívül az egész nemzeti közösségnek károkat okoztak. A közbiztonsági szervek (rendőrség, tűzoltóság, kórházi szolgálat) és a közérdekű üzemek (gáz-, villany-, víz-szolgáltatás, vasút, posta) működésének beszüntetése például már a lakosság legszélesebb rétegeinek is komoly kellemetlenségeket és károkat okozott. De károsult maga a sztrájkoló alkalmazott is, aki nem egyszer tőle egészen távol-álló szakma érdekei miatt kénytelen volt több napi vagy heti fizetését elveszteni, mert társai egyszerűen nem engedték munkahelyére és így nem dolgozhatott.

Még súlyosabb következményekkel járt a munka kollektív beszüntetése, amikor azt a szakszervezeti vezetők nem szakmabeli érdekek miatt rendelték el, hanem politikai követelések miatt. Az ilyen sztrájkok nem az életszínvonal öregbítését célozzák, hanem visszaélés jellegével bírnak.

Hasonlóképpen visszaélés a sztrájkjoggal a sztrájktörőkkel szemben alkalmazott testi fenyítések, az üzemlefoglalások, sztrájkőrségek állítása, a gépek és berendezési tárgyak megrongálása és egyéb szabotázs-cselekmények.

A sztrájk eldurvulása és a sztrájkjoggal való visszaélés, amely a Tőke és a Munka növekvő súrlódásával és a marxi uszítás kifejlődésével folyvást nőtt, hovatovább szükségessé tette az állam beavatkozását. S ha a liberális rendszer karbatett kézzel nézhette a Tőke és Munka eszeveszett birkózását, a végrehajtóhatalmát megerősített és tekintélyét helyreállított állam a birkózók fölé kívánt emelkedni és a maga hatalmát érvényesítve, a sztrájkjog gyakorlását úgy igyekezett szabályozni, hogy abból a köznek és egyénnek oktalan kára ne keletkezzék. *Ebben az új gondolati rendszerben, amely most van kialakulóban, nem a sztrájkjog eltörléséről van szó, hanem annak ésszerű korlátozásáról, törvényes szabályozásáról.*

2. Valahányszor a munkaadó és alkalmazottai között munkaügyben kollektív összeütközés, konfliktus keletkezik, az új felfogás szerint nem lehet azonnal ledobni a szerszámot és sztrájkba lépni. *A mai felfogás szerint a sztrájk csak a legutoljára alkalmazható fegyver, ha már minden más utat és módot megpróbáltak az egyezség létrehozására és ezeken a módokon nem értek célt.* Az első mód, amelyet kollektív összeütközéskor alkalmazni kell, a közvetlen tárgyalás. Annak sikertelensége után jön a kötelező békéltető eljárás harmadik személy közbeiktatásával. Ha az sem hoz eredményt, jön a fakultatív (nem kötelező) bíráskodás. Azok a sztrájkok, amelyek a tárgyalások, a békéltető és bíráskodó eljárás folyamata alatt indulnak meg vadsztrájkok, azaz

szabálytalanok és törvényellenesek, következőleg felidézőik büntető eljárás alá vonhatók.

A sztrájk megindítása is bizonyos szabályok betartásával kell történjék. Ha általában elismerik a szakszervezeteknek, mint a tárgyalásokat irányító szerveknek azt a jogát, hogy az összes rendelkezésre álló békés eszközök eredménytelensége után a sztrájk elindítását elhatározzák, szükségesnek tartják, hogy ezt a határozatot a sztrájkban érdekelt személyzet szavazatával — vállalatonkint vagy műhelyenkint — jóváhagyja. A szakszervezetek által elhatározott sztrájkot tehát alkalmazásba tétele előtt az érdekelteknek ratifikálniok kell. A ratifikálás megtörténtét azután záros határidőn belül (pl. 15 napon belül) az illetékes munkaügyi hatóságoknak a tudomására kell hozni és a sztrájk csak a mondott értesítés megtörténte után bizonyos idő (pl. nyolc nap) elteltével kezdhető meg ténylegesen. Aki ehhez nem alkalmazkodik, hanem előbb, avagy meglepetésszerűen villámsztrájkot indít, ugyanolyan elbírálás alá esik, mint a vadsztrájkoló.

Végül a sztrájk harmadik fokozata a kivitelezés. Ezt is szabályozni igyekszik az újabb szociális gondolkodás. Az alapelv itt az, hogy *a sztrájk folyamán fizetés nem jár,* mert a munkaszerződés kétoldalú kötelezettségvállalás s ha az egyik fél nem tartja be vállalt kötelezettségét, a másik sem köteles a maga részét teljesíteni. Alapelv az is, hogy a sztrájk folyamán erőszak és rombolás nem alkalmazható. Tilos tehát az üzemek lefoglalása, sztrájkőrségek állítása s bármilyen testi kényszer vagy jogi retorzió alkalmazása azokkal szemben, akik a sztrájkban nem óhajtanak résztvenni. Ha ugyanis aa alkalmazottnak jogában áll hogy sztrájkoljon, ugyanúgy joga hogy dolgozhassék. Ha van sztrájkolási szabadság, kell legyen dolgozási szabadság is, — s az államnak mind a két jogot illetőleg szabadságot biztosítania kell. Aki pedig gépeket pusztít, berendezési tárgyakat rongál, az a nemzeti vagyont pusztítja s mint ilyen a büntető paragrafusok alá esik.

Aki azonban a szabályok betartásával sztrájkol, az a törvény keretében gyakorolja jogát, annak szerződése a sztrájk időtartama alatt csak fel van függesztve, tehát fizetést nem kap, de a sztrájk végeztével minden további nélkül újra munkába állhat és szerzett jogait teljes egészében élvezi. Aki azonban e határozatokhoz nem tartja magát s azok ellen vét, szerződésszegést követ el, állásából elbocsátottnak tekintetik, azaz a sztrájk végeztével nem térhet vissza munkahelyére. *A szabályos sztrájk tehát nem jelent szerződésszegést, de a szabálytalan sztrájk igen és állásvesztéssel járhat.*

Nagyjából ezek azok az elvek, amelyek a nyugati gondolkodási módban és a jelenleg tárgyalás alatt álló törvényjavaslatokban az utóbbi időben felbukkantak. Ezek a gondolatok mutatják a nyugati felfogásban rohamosan végbemenő változást, amely a marxizmus vonalától jó messzire esik.[60]

---

[60] E rövid beszámoló nem tér ki a sztrájk különféle formáira, amelyek az általános munkabeszüntetésen kívül alakultak ki. Ilyen a kulcsos sztrájk, amikor a központi jellegű műhelyek állnak le; a gyöngyös sztrájk, amikor az alkalmazott az előírt teljes munkaidőben jelen van és dolgozik, de teljesítményét a legalacsonyabb szintre csökkenti; a forgó sztrájk, amikor az egyes műhelyek egymás után állnak le bizonyos előre meghatározott időre, pl. egy-egy órára; figyelmeztető sztrájk, amikor rövid időre, pl. 15 percre minden munka megáll. Különösen az olaszok nagymesterek a különféle sztrájkok

kitalálásában. Nem térünk ki elmefuttatásunkban a munkaadó sztrájkjára sem, amely a munkások vállalatból való kitiltását (lock out) jelenti, sem a sztrájk letörésére elrendelt behívásokra (rekvizíció). Ezek megemlítésével csak éppen jelezni óhajtjuk, hogy a sztrájk tanulmányozása ma már szinte egy egészen külön tudomány feladata.

•

Kollektív szerződések Észak-Amerikában

A nyugatos magyar, aki nyitott szemmel járja az országokat, érdeklődéssel tanulmányozza Észak-Amerika két nagy állama, az Egyesült Államok és Kanada társadalmi-gazdasági rendszerét és annak keretében a munkás és munkaadó viszonyát szabályzó, úgynevezett kollektív szerződéseket. E szerződések szerepe ugyanis itt sokkal nagyobb, mint Nyugat-Európában.

E helyzet oka a sajátos amerikai viszonyokban rejlik. Amerikában a munka és tőke viszonyába az állam alig avatkozik be, ott még érvényben van a liberális kapitalizmus filozófiája, szemben az Európában immár negyedszázada erősen hódító "jóléti állam" eszméjével. Amerikában a törvényhozás nem készít "munkakódexet", amely szabályozná a maximális heti és napi munkaidőtartamot, előírná a betartandó higiéniai és biztonsági rendszabályokat, országosan megszabná a legalacsonyabb munkabéreket, kötelezőleg írná elő a nyári pihenőt, szabályozná a munkásfelvétel és elbocsátás módozatait és így tovább. Ott nincs általános társadalombiztosítási kötelezettség, nincsenek félállami szervek ez ügyek központi intézésére és nincsenek állami munkafelügyelőségek az ország gazdasági központjaiban a munkakódex és kormányrendeletek végrehajtásának biztosítására. Amerikában *állami vonalon* mindez hiányzik, az állam illetve a törvényhozás szerepe itt arra korlátozódik, hogy a munkaadót kötelezi, hogy a szakszervezetek felkérésére, ha utóbbiak az illető üzemben, vállalatban vagy foglalkozási ágban egy bizonyos meghatározott százalék munkást képviselnek, kollektív tárgyalásokat *(collective bargaining)*kezdjen a felsorolt kérdések rendezésére, azokat záros határidőn belül befejezze és egyezség formájában *(collective agreement)* írásban összefoglalja. Ha az egyezség záros határidőn belül nem jön létre, az illetékes kormányhatóság békéltető megbízottakat küld ki. Ha azok munkája is sikertelen, következik a legtöbb esetben a döntő bíráskodás s utána a munka vagy a sztrájk. Ez a típus. Mindaz tehát, ami Európában a jóléti állam ügykörébe ment át, a két amerikai országban kollektív szerződések keretében nyer megoldást. Ezért oly fontosak ezek a szerződések Amerikában.

A tőke illetve a munka saját külön szervezete azonban hasonló az európai szervezetekhez: a munkaadók és dolgozók Amerikában is szakszervezetekbe tömörülve védik az egyik, illetőleg a másik fél érdekeit. E szakszervezetek azonban távolról sem állnak egymástól oly távol, vagy kibékíthetetlen ellentétben, mint Európában gyakori eset. Bár szocialista filozófia lengi át a munkásszervezeteket, azok elismerik és nem vitatják sem a magántulajdon, sem a haszon jogosságát, sem azt, hogy a vállalatigazgatás, — a munkásfelvétel és elbocsátás, az előléptetés, a munkafegyelem fenntartása stb. — a munkaadó kizárólagos jogkörébe tartozik; itt a szakszervezetek is a "szabad vállalat" *(free enterprise)*álláspontján vannak. Következőleg, Amerikában nincs komoly elvi akadálya a tőke és munka békés együttműködésének. A vállalat vagy vállalatcsoport, esetleg az iparág teljes egészében köt szerződést egy vagy több munkás szakszervezettel — leggyakoribb eset az egyes vállalatokra vonatkozó szerződés, ritkább az országos jellegű szerződés — s ez a szerződés helyettesíti a munkakódexet, az a gyár törvénye. Jogilag ez annyit jelent, hogy az igazgatóság személyes uralma megszűnik s helyette polgári jog szabályozza a két fél együttműködését. A kollektív szerződések száma és általában a szakszervezeti élet a háború után erősen fellendült, mert a dollár vásárlóerejének rohamos

csökkenésével szükségessé vált a bérek gyakori revíziója. Az 1939-es dollár értéke ugyanis 1952 májusára az Egyesült Államokban 55.3%-ra, Kanadában 52%-ra esett le, tehát elvesztette vásárlóerejének csaknem felét.

A tárgyaló felek — olvassuk az egyik iparág tárgyalásokra készített kézikönyvében — abban a lelkiállapotban ülnek a tárgyaló asztalhoz, hogy szándékukban áll megegyezni. Tehát nem taktikáznak, nem húzzák-halasszák az időt, hogy a kierőszakolt sikertelenségből politikai érvet kovácsoljanak, hanem azzal, hogy 'fair' eljárással, azaz a tények figyelembe vételével állapítsák meg az új kódexet, — a minimális béreket mes-terségenkint és az általános munkafeltételeket. Ezt a tényeken alapuló tárgyalási módot *factual collective bargaining-nek* nevezik. Kölcsönösen 'fair' dolognak, azaz illőnek tartják, hogy a munkás elegendő heti keresettel *(weekly take-home-pay)* rendelkezzék, hogy ez a kereset a drágasági index emelkedésével automatikusan változzék, vagyis a kereset vásárlóereje megmaradjon és végül 'fair' az is, hogy az ipari haladás nyomán előálló többlet-profitból a munkás is részesedjék hozzájárulása arányában. A heti kereset minimumát az alapul vett családi költségvetés szerint szabják meg, a vásárlóerő megtartását célzó drágasági pótlék összegét pedig az országos árindex alapján számítják ki, a termelékenység növekedése alapján előálló új profit osztalékát viszont vállalati kalkuláció alapján. A statisztikailag le nem mérhető, szociális jellegű követelményeket, mint a fizetéses szabadság, egészségügyi és egyéb jóléti intézkedéseket az európai példák nyomán és a szomszédos gazdasági területeken és szomszédos iparágakban elért sikerek szerint alkudozások útján állapítják meg.

A drágasági index függvényeként változó drágasági pótlék, amit a kollektív szerződések úgynevezett "mozgólétra záradéka" *(escalator clause)* ír elő, ma már majdnem a munkásság felét érinti. Pedig ez egészen új dolog Amerikában, először a *General Motors* szerződésében szerepelt 1948-ban s aztán mintegy varázsütésre másutt is elterjedt, mint általában minden újítás, amit ez az amerikai mammut-vállalat, a "GM" be szokott vezetni. "A mozgólétra-záradék, — olvassuk a kanadai Labour Gazette 1951 decemberi számában, — azt írja elő, hogy ha az árak emelkednek vagy csökkennek, miként ezt az országos drágasági index mutatja, a béreknek vele párhuzamosan kell növekedniök vagy csökkenniük, az index változásaihoz képest meghatározott mértékben."

A kollektív szerződések másik divatos vonása Amerikában az, hogy a termelékenység okozta profit-többletet bizonyos kulcs szerint megosztják a dolgozókkal. Ezt is a "GM" vezette be, az 1950-es öt évre kötött szerződésében, a híres 101. paragrafussal. Ez az intézkedés előírja, hogy a béren és a drágasági pótlékon felül minden GM alkalmazott évente 4 cent órabér-emelést kap. Az ötéves időszak alatt tehát mindenki órabére 20 centtel emelkedik, függetlenül minden más emeléstől. Ezt a termelési pótlékot az órabérekhez abszolút értékben adják hozzá.

A dolgozó társadalom fokozatos szervezkedésének, valamint a kollektív szerződések nyomán kialakult új helyzetnek tulajdonítható, báj-nem kizárólagosan, hogy az amerikai jövedelemeloszlás terén az USA-ban 1929-től 1952-ig jelentős eltolódás következett be. Csökkent a törpe jövedelmű családok száma és növekedett a jobbmódúaké, úgyhogy ma egészségesebb szociális helyzet van kialakulóban. Ezt a helyzetet a legutóbbi statisztika híven tükrözi, amely az 1951-es dollárértékben kifejezve a következő megoszlást mutatja a *Business Week* 1952 december 20-i száma szerint:

Az évi átlagos jövedelem nagysága	**A jövedelemben részesült amerikai családok %-a**	
	1929-ben	**1952-ben**
$1,000-nél kevesebb	17%	13%
$1,000—2,000	24%	15%
$2,000—3,000	24%	18%
$3,000—4,000	14%	18%
$4,000—5,000	6%	15%
$5,000—7,000	9%	14%
$7,000-nél több	6%	7%
	100%	100%

Az ezután kötendő kollektív szerződések, miként ezt máris behatóan tárgyalják, a pénzügyi természetű intézkedéseken felül, bizonyára több szociális intézkedést fognak tartalmazni. Elsősorban a társadalombiztosítás különböző ágaiban kívánnak kollektív intézkedést, mint a GM is tette, továbbá garantált évi bért kívánnak és végül bizonyos ellenőrzést a munkásfelvétel, a munkáselbocsátás, az előléptetés, rangsorozás terén, vagyis több ellenőrzést a munkaerő felhasználásában. Ez utóbbi, mint említettük, eddig az igazgatóság kizárólagos jogkörébe tartozott s ha teljesül, Amerikában is megindul a Németországban már több Landban bevezetett közös igazgatás *(cogestio)* felé való haladás s ezzel bekövetkeznék ideát is a kapitalista rendszer első komoly csorbulása. —

Montreál, 1953

•

A szakszervezeti gondolat tegnap és ma

A mai társadalomépítés egyik legkényesebb problémája a szakszervezetek új feladatkörének kijelölése

1. Szakszervezetek, mint a dolgozók érdekvédelmi tömörülése, a középkorban még nem léteztek. Akkoriban egyszerűen nem volt rájuk szükség, mert az ipari tevékenység a céhintézmény keretében zajlott le, amelyben a mesterek, legények és inasok (a későbbi tőkések és munkások) szoros érdekközösséget alkottak, összetartozásukat szigorú szabályok biztosították, amire a közhatóságok (városok, megyék) és maga a céhszervezet is szigorúan ügyeltek. A szakszervezetek létrejöttét a céhintézmény bomlása, majd teljes felszámolása tette lehetővé és szükségessé. A céhben megtestesült érdekközösség szétbomlása a liberális eszmeáramlatok hatása alatt ment végbe, mely azt a meggyőződést alakította ki, hogy a céhek korlátozó rendelkezései bénítják az ipar fejlődését és útjában állnak a nemzetgazdaság nagyobb arányú kibontakozásának. A korlátozások helyett a liberalizmus a kötöttségektől való mentességet, a szabad versenyt előnyösebbnek vélte s annak érdekében a céhintézményt eltörölte. Ez intézkedések következtében szétváltak egyrészt a termelőeszközök birtokosai (a tőkések), másrészt a munkaerőt szolgáltató dolgozók (munkások) és mindegyik csoport saját érdekeinek védelmére külön egyesületeket alkotott. Világos tehát, hogy a *liberális államböl*cselet győzelme áll a szakszervezeti mozgalom bölcsőjénél, vagyis hogy ez utóbbi mozgalom csak a legújabb történeti kor jelensége és szorosan összefügg **a** kormányzati rendszer formájával.

A szakszervezeti mozgalom lényege az, hogy az alkalmazottak — kezdetben főleg csak munkásokról van szó — érdekeik védelmére egyesületekbe tömörülnek és arra törekszenek, hogy munkaszerződésük feltételeiről ne egyenkint tárgyaljanak a náluk sokkal hatalmasabb munkaadóval, hanem közösen, mindnyájuk nevében egyszerre, az arra legilletékesebb munkásegyesületi vezető személyén keresztül. Az így létrejött közös, kollektívnek nevezett szerződésben jobb munkafeltételeket és előny ösebb munkabéreket tudtak maguknak kiharcolni. Ugyanezek az egyesületek indították el az első önsegélyző mozgalmakat, a mai társadalombiztosító intézetek csíráit. A tagok összeadott apró tagsági díjaiból ugyanis betegség, halálozás, munkanélküliség esetén segélyeket folyósítottak a rászorulóknak. Az első jogvédelmi és tanácsadó szerveket szintén ők állították fel. A közös szervezkedés és közös fellépés révén a munkásság egyidejűleg hatalmas kényszerítő eszközök birtokába jutott, amilyenek a munka kollektív beszüntetése (sztrájk) és a munka hanyag kivitelezése (szabotálás).

A munkások szervezkedése a 19/20. század fordulóján már széles mederben folyt és hatalmas programot képviselt. Követelései közé foglalta a munkaidő korlátozását, a tisztességes bérek országos megállapítását (a minimális órabéreket, az éjjeli és ünnepnapi munkaórák díjazását), a szociális védelmet (betegség- és balesetbiztosítást), a pihenés és üdülés (fizetéses szabadság, szünidei mozgalom) intézményes bevezetését, a rendszeres jogvédelmet és így tovább. Egyszóval a szakszervezeti mozgalom felölelte azt az egész programot, amit utóbb *szociális minimumnak* neveztek és aminek megvalósítása a munkástársadalom nemzet keretébe való szerves beillesztésének feltételét alkotta, de amit egyelőre a kollektív szerződések keretében igyekeztek elérni. *Ez az első, liberális szákszervezeti mozgalom kimondottan védekező jellegű volt, létezése az állam semlegességét, a (Tőke és a Munka szabad versenyét*

tételezte fel és elsősorban a munkaadókkal állt szemben.

2. A liberális szakszervezeti mozgalom mellett alig egy emberöltő múlva egy más stratégiát valló munkásmozgalom is keletkezett, melyet Marx Károly fogalmazott meg és épített ki rendszerré. Ez újabb szakszervezeti mozgalom abból indult ki, hogy a munkás a tőkés gazdálkodási rendszerben sohasem tudja életszínvonalát kellőképpen emelni, sem az örökös alárendeltséget jelentő munkás sorból kiszabadulni. Az a puszta tény ugyanis, fejtegette Marx, h)gy munkaeszközök tulajdonjoga létezik, a dolgozókat alsóbbrendűségre, örökös szolgaságra kárhoztatja. Hogy tehát a munkás helyzetén gyökeresen javíthassanak, nem "jobb" munkaszerződésekre kell törekedni, hanem a munkaeszközök egyéni birtoklását kell megszüntetni, azokat állami tulajdonba véve. Ez a kiindulópont a fennálló liberális rendszer lerombolását kívánta, az egész társadalom összerázását és állami monopol kapitalizmus kialakítását. Ez új célkitűzésből az következett, hogy a munkásságnak legfőbb kötelességévé tették, hogy ezentúl egy politikai cél érdekében harcoljon és harca első állomásaként lerombolja a fennálló rendszert, fegyvereit — a sztrájkot és szabotálást — ebbe az irányba vesse be. Amíg tehát a liberális szakszervezeti mozgalom főcéljául a szakmabeliek közvetlen érdekeinek védelmét tűzte ki és politikai vonatkozásokkal csak függelékként rendelkezett, a marxi szakszervezeti gondolat a sorrendet megfordította: főcéljául politikai tevékenység kifejtését jelölte meg, az utca mozgósítására törekedett s a dolgozók igazi érdekeinek védelmével csak másodsorban foglalkozott. *így a marxista szakszervezeti mozgalom nem a munkaadóval, hanem az Állammal került halálos ellenséges viszonyba.*

A marxi szakszervezeti program nem állt meg ezen a ponton. Kikiáltotta a munkások, vagyis a termelőeszközök felett nem rendelkező "proletárok" nemzetek felett álló sorsközösségét s a Haza és Nemzet kereteit félretolva, "a proletárnak nincs hazája" elv alapján a *nemzetközi osztályszolidaritás* mindenek felett való értékét hirdette. Ebből logikusan következett, hogy ellene voltak a honvédelemnek, minden háborúban csak a gazdagok és ágyúkereskedők vállalkozását látták, nem harcoltak, hanem sztrájkoltak és szabotáltak s általában a külső ellenség ötödik hadoszlopaiként szerepeltek. A marxizmus ezen a módon nemcsak a fennálló belpolitikai rendszerrel: a társadalmi és gazdasági szerkezettel jutott ellentétbe, hanem azokkal a keretekkel is, — a nemzet és állam kereteivel, — amelyek nélkül egyetlen nép fennmaradása sem biztosítható. *Ezért a marxista szervezkedés forradalmat, felforgató törekvést, állam- és nemzetellenes tevékenységet, kimondottam, destruktív magatartást jelentett.*

A marxista gondolat elsősorban magának a dolgozó társadalomnak okozott mérhetetlen kárt. Azáltal ugyanis, hogy a dolgozókat az állami és nemzeti közösségből kiszakította, e keretekkel szembeállította, rendkívül megnehezítette az ő jogos kívánságaik kielégítését. Mert miért öregbítsék azok erejét a közös házban, akik nemcsak a ház belső átrendezésére törekszenek, hanem az épületet magát akarják összedönteni? De másrészt a politikai célkitűzés, a szakszervezetek politizálásának túlzott hangsúlyozásával az addig szépen indult szakmabeli érdekvédelmet politikai meggyőződések szerint felaprózta. A szociáldemokratikus alapú tömörülések mellett és azokkal ellentétben létrejött a keresztényszocialista, majd nemzetiszocialista, sőt reakciós vágányokon haladó egyéb tömörülés, minek következtében a munkásmozgalom egymással versenyző csoportokra hullott szét és elerőtlenedett. Ahol pedig a marxista gondolat győzött, azaz mindent

felforgatott, vaslogikával a bolsevizmusba torkolt s a munkásnak a beígért felszabadítás helyett rabszolgaság lett a sorsa a megvalósult állami monopol-kapitalizmusban. *A marxista szervezkedés semmi jót sem hozott munkásságnak, de megnyújtotta szenvedését és ahol célhoz ért, rabigába hajtotta az embert.*

3. Amíg az első, "liberális" szakszervezeti gondolat elavult, a második, a "marxi" meg zsákutcába futott, észrevétlenül egy harmadik munkásvédelmi gondolat alakult ki, amely a szakszervezeti kereteken kívül kezdődött a középosztály erős támogatásával. Ez az újabb munkásvédelmi mozgalom az első világháborút követő nagy politikai és gazdasági feszültségek közepette Olaszországban és Németországban született meg. *Alapgondolata az állami tekintély visszaállítása, a végrehajtó hatalom megerősítése, továbbá a társadalmi iés gazdasági problémáknak az állami feladatok ködé való bevonásában állt.* A dolog a régi rendszerből nézve úgy tűnt fel, hogy az állam megszűnt semleges szemlélő lenni a Tőke és a Munka eszeveszett birkózásában, beavatkozott a számára addig tilos területre és a Tőke és Munka vetélykedése fölé emelkedve, e két tényezőt saját tekintélye alatt nemzeti keretben együttműködésre kényszerítette.

E program első ütemében az államhatalom a szociális minimumot (amely korábban száz meg száz szerződés tárgyát képezte) törvényerővel országszerte kötelezővé tette. Az emberies munkafeltételek megvalósításán kívül az állam országos társadalombiztosító intézeteket állított fel, betegségi, baleseti, családi és öregségi pénztárakkal és a törvényes intézkedések végrehajtására munkafelügyelőségeket szervezett A munka végrehajtása közben keletkezett egyéni sérelmek és súrlódások gyors és olcsó elintézésére munkabíróságokat létesített, a kollektív jellegű összeütközések levezetésére békéltető és bíráskodó bizottságokat és az egész vonalon bevezette az úgynevezett paritásos igazgatást, a dolgozók, munkaadók és az állam képviselőinek arányos részvételével. Végül az új intézményeket bekötötte egy országos közigazgatási központba, az erre a célra létesített munkaügyi és népjóléti minisztériumba. Ez a nemzeti-szocialistának nevezett elgondolás a dolgozók számára biztosította a tisztességes szociális minimumot, az egész munkásosztályt nemzeti alapra állította, életszínvonalát fokozatosan emelte s bevonta a nemzeti életbe mint az új "jóléti állam" leghatalmasabb tartóoszlopát. A második világháború alatt ez a nemzeti alapú munkaszervezés Német-és Olaszországon kívül más országokban is elterjedt, többek között Franciaországban is és az új fejlődés hatékony megjelenési formájának bizonyult. A parancsuralmi rendszerek a háborús küzdelemben ugyan elbuktak, de történelmi müvük megmaradt: vaskézzel helyes vágányra terelték a fejlődést, a liberális rendszert maradéktalanul felszámolták és a szociális kérdést a kapitalizmus bizonyos fokú átmentésével elmozdították a holtpontról. A nemzeti alapra helyezett szocializmus minden nyugati típusú országban elfogadott hivatalos rendszerré lett. *Ebben az új helyzetben, amikor a szakszervezetek hagyományos követélései már mind törvénybe kerültek 'és megvalósultak, a szakszervezetek munkaköre a régi területen hirtelen megcsappant, működésük és további létük a régi formában feleslegessé*

Az új helyzetben a szakszervezetek taglétszáma a háború után mindenütt erősen csökkent. A kiérett nemzeti demokráciában, melyet a jóléti állam eszméje irányít, a szakszervezetek többé már nem is annyira reklamáló, követeléseket megfogalmazó, azokat mindig feljebb srófoló és folyton tárgyaló

szervezet lesznek, távol attól, hogy a kormány és a parlament után harmadik hatalmat alkossanak az államban. A szakszervezetek, ha fenn akarnak maradni, át kell alakulniok mozgalomból intézménnyé, azaz a törvénybe iktatott szociális rendelkezések végrehajtó és adminisztráló szerveivé, a jóléti intézmények vezetőivé, felvilágosító és tanácsadó szervekké, a munkáskultúra támogatóivá és a rendszer tartóoszlopaivá, röviden tömegbekeretező szervekké.

4. Magyarországon a szakszervezeti mozgalom csak a 19. század végén kezdődött, mert a mi sajátos viszonyaink között a középkorból eredő céhrendszer lebontására csak 1848-ban került sor. Amikor nálunk a szakszervezeti tevékenység megindult, az európai szakszervezeti mozgalom sok helyen már marxi formájában vágtatott. A magyar munkásság akkori vezetői, jórészben idegenek, akik a magyar hagyományokatalig vagy sehogy sem ismerték, gondolkodás nélkül ebbe a hazát, nemzetet és államot megtagadó mozgalomba terelték dolgozóinkat és évtizedes agitációjukkal azok jelentős részét kiszakították a nemzeti közösségből. Amikor az ország a legnagyobb veszélyben volt, az 1914/18-as háború végén, ezek a marxista szervezeti vezetők uszítottak a legjobban a sztrájkra, szabotálásra, a hadsereg ellen, a nemzeti és állami keretek 3zétlökésére, miként ezt okmányszerűen tudjuk és a szereplőket név szerint is ismerjük. Érthető, ha a Kun Béla és más izraelita honfitársaink nevével jelzett bolsevizmus bukása (1919) után, a rend helyreálltával, a hazai marxista szervezetek rendőri felügyelet alá kerültek s a magyar kormány, egy egész nemzedék életével megelőzve az általános nyugati fejlődést, megpróbálta a szakszervezeteket nemzeti alapra állítani.

De érthető az is, hogy a szociális minimum törvénybe iktatása után nálunk sem a használhatatlan marxista romokból igyekeztek újat építeni s nem az ő személyeikből toborozták az új vezetőket. Új alapon indultak el, egy nemzeti munkaközpont keretében. Hogy ez a kikristályosodó irány helyes volt, affelől ma már nem lehet vita.

•

NEGYEDIK RÉSZ:
HÍRÜNK A VILÁGBAN

A magyarellenes külföldi propaganda jelen állása

1. A magyarság ellen idestova száz esztendeje nagyméretű rágalmazó propaganda folyik a nyugati világban. Első megfogalmazói és hirdetői a franciák és a csehek voltak, majd csatlakoztak hozzájuk a románok, szerbek és angolok is. Mindezek azt a meggyőződést akarják kialakítani és megszilárdítani a nyugati közvéleményben, hogy a magyar nép a Kárpátok övezte Duna-medencében késői betolakodó, "idegen test" az európai népek családjában és ezer év óta csak zavarokat okoz. Ezért azt a megoldást sugalmazza: jó lenne ezt a népet kipusztítani, vagy ha nem lehet, hát a legkisebbre csökkentsék hatalmát... akkor lenne béke és nyugalom a kontinens e táján. Pillanatnyilag a propaganda hevessége alább hagyott, hiszen az oroszok a cseheket és a románokat is felszabadították és a horvátok is oda jutottak, ahova ők csak bennünket szántak. A szélcsend alkalmas arra, hogy nyugodtan vizsgálat alá vegyük e propaganda ideológiai felépítését, elemezzük főbb tételeinek mai használhatóságát és levonjuk a szükséges tanulságokat.

Hasonló vizsgálattal már a trianoni Magyarország tudósai is foglalkoztak a harmincas évek elején. Észrevették, hogy e propaganda súlypontja Franciaországban helyezkedett el és szorosan összefüggőt Franciaország Duna-vidéki külpolitikájával és az utódállamok francia irányultságával. Hogy világosan lássanak a kérdésben, átkutatták a francia lexikonokat és értelmező szótárakat, végigvizsgálták a középiskolákban használatos történelmi tankönyveket és elemezték a Közép-Európával foglalkozó francia nyelvű tudományos munkákat. Felderítették azokat a személyes módszereket is, amelyekkel egyes írók rokonszenvét sikerült megvásárolni és őket a magyarellenes vonalba beállítani.[61] E feltérképezés után megindult a tudományos magyar védekezés francia nyelvű magyar folyóiratok és tudományos kiadványok nagyobb tömegben való forgalomba hozásával s a küzdelem szakadatlanul folyt a második világháború kitöréséig. Ez a magyar vezetésű ellenpropaganda elgondolásában és kivitelezésében *elsősorban a védekezésre szorítkozott* és szinte kizárólag a ránk szőrt vádak és rágalmak tételről-tételre való cáfolásával és helyreigazításával foglalkozott, — a Hantos-féle középeurópai gazdasági federáció javaslatának kivételével, amely már új síkon mozgó ellenakció volt. Nagy munka volt mindez, négyszeres-ötszörös, néha tízszeres túlerővel szemben, de tagadhatatlanul sikeres volt. Mából visszanézve mégis úgy látszik, többet is tehettünk volna és jobban. Nem foglalkoztunk például az ellenünk folyó propaganda globális elemzésével, rejtett indítékaival és céljaival, hanem úgy kezeltük, mint valami tudományos vitát. Abban is hibáztunk, hogy nem állítottunk fel vele szemben egy olyan ideológiát, amelyben a magyar nemzet foglalta volna el a központi helyet és ellenfelei kerültek volna "idegen testként" és "zavaró elemként" Európa pellengérére. Más szóval, nem mentünk át támadásba új filozófiával és új igazsággal. Ez a kritika nem akar szemrehányás lenni, hiszen a propaganda mint a külpolitika fegyvertársa csak az utóbbi egy-két évtizedben alakult ki önálló publicisztikai ággá. Ha ma világosabban látjuk a helyzetet, jobban elénk tárul az a hihetetlenül nagy felelősség, ami reánk, külföldön élő magyar

tudósokra hárul, akik e téren munkálkodunk, hiszen nekünk kell ezt a honvédelmi feladatot is ellátnunk, mert a jelenlegi marxista irányultságú hazai szellemi élet a nemzeti érdekeket egyszerűen nem látja és nem foglalkozik az ellenünk folyó nyugati propaganda elhárításával.

2. Mik voltak az elmúlt ötven-hatvan esztendő folyamán a magyar-elenes külföldi propaganda alapvető tételei, amelyekre ideológiai rendszerét felépítette? Mit hirdetett ez a propaganda, amivel a történelmi Magyarországot szét tudták bontani és helyébe új államokat tudtak alkotni és mindezt erkölcsileg is indokolták? Négy ilyen alapvető propagandatételt tartunk számon. Az *első tétel* azt hirdette, hogy mi magyarok lennénk az első világháború (1914/18) elindítói s történeti felelősei a nagy vérontásnak. E vád megfogalmazója és forgalomba hozója egy alacsony növésű, külső megjelenésében jelentéktelennek látszó cseh kereskedelmi iskolai tanár volt, Benes Edvárd, aki a háború elején kiszökött a Monarchiából és Franciaországban egy padlásszobában lakva kezdte meg működését mint középeurópai "szakértő" és hiteles "hírhordó". Mint megbízható hírt közölte ott, hogy a Bécsben 1914 júliusában megtartott koronatanácson, amely a Szerbia elleni háborút elhatározta, "Tisza István magyar miniszterelnök szava volt a döntő." Benes állítása szerint ez a magyar államférfi követelte volna a legerélyesebben, hogy a hadműveleteket azonnal indítsák meg a kis Szerbia ellen. E hírt aztán a háború folyamán állandóan ismételték és úgy mutatták be, mint csúcspontját annak a magyar erőszakosságnak, amely Árpád és harcosainak bejövetelétől kezdve mérgezi Európa légkörét. E hírverés nyomán sikerült Magyarország irányában izzó gyűlöletet kialakítani és a trianoni békeokmányba is bekerült az a nézet, hogy a világháború felidézéséért Magyarország a felelős és az ország megcsonkítása e bűnért járó büntetés.

Amióta azonban a bécsi állami levéltár vonatkozó iratai nyilvánosságra jutottak, ország-világ előtt kiderült, hogy Tisza István magyar miniszterelnök az emlékezetes bécsi koronatanácson hófehér szerepet játszott. Nemcsak nem erőltette a háborút, hanem a koronatanácsban ő volt az egyetlen államférfi, aki tiltakozott minden háborús lépés megtétele ellen, mert előre látta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának abból nem származik előnye. Más közzétett okmányokból és vizsgálatokból az is kiderült, hogy a háború kirobbantója, tehát a felelősség hordozója nem Tisza István, hanem Szerbia volt, amely orosz biztatásra cselekedett. A történeti kutatások ezenfelül még azt is megállapították, ami most már szintén olvasható a nyugati kézikönyvekben, hogy a háború kirobbantásában az úgynevezett "távolabbi okok" nagyobb szerepet játszottak, mint maga az alkalom, egy ember, Ferenc Ferdinánd meggyilkolása. Az összecsapást ugyanis a nagyhatalmak — Oroszország, Franciaország, Anglia és Németország — egymás közti versengése idézte elő, és főképpen az oroszok uszítása. Mindezek alapján ma már napnál világosabban látható, hogy amit Benes Edvárd terjesztett és ami egyik indokolása lett Ausztria-Magyarország lerombolásának, hazugság volt. Az ellenünk irányuló francia-cseh-román-szerb propagandának tehát ez a tétele megbukott, ezen a címen Magyarországot elmarasztalni többé nem lehet. A tétel azonban visszafordítható kitalálójára, mert jól példázza mennyire megbízhatatlan a csehek hírszolgálata és hogy a hazugság milyen nagy szerepet játszik e nép politikai életében, — amit ugyan a Hanka-féle hamisított kéziratok óta a tudományos világ már eléggé ismer.

Az ellenünk folyó propaganda *második tétele* azt hirdeti, hogy Ausztria-Magyarország elavult ország volt, valóságos "Bábeli torony", amelyben

húszféle nyelven beszéltek az emberek, egymást nem értették meg és egymással folyton torzsalkodtak. Szerinte ez a néprajzilag tarka ország itt felejtődött a múltból mint egy darab megkövesedett középkor s mint ilyen, ellentétben áll a 20. század államépítési filozófiájával, nem életrevaló, nincs joga élni, — lerombolandó! Helyére néprajzilag egynemű, úgynevezett nemzetállamokat kell építeni.

A lerombolás meg is történt és pillanatnyilag azt hitték, hogy az új államok: Csehszlovákia, Jugoszlávia és Nagy-Románia eszményien jó felépítésű országok és megfelelnek a 20. század állambölcseleti követelményeinek. Nagy volt ezért a kiábrándulás, amikor az új államok néprajzi összetételére vonatkozó első statisztikai kimutatások eljutottak a szélesebb közvéleményhez. Meglepetéssel vettek tudomást arról, hogy az új államok felépítése nemcsak nem jobb a régi Monarchia felépítésénél, amit éppen emiatt döntöttek le, hamm két ország, Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében annál rosszabb. A franciákon hátborzongató érzelmi hullám szaladt végig, mert hiába harcoltak négy évig hogy a Duna-vidékén jobb államrendszert teremtsenek, az eredmény rosszabb lett s az új háború magvát hordja magában. *Az* ellenpropaganda nem késett jói kidomborítani, hogy Csehszlovákia nem nemzeti állam, bár benne egy nemzet uralkodik, hanem tulajdonképpen egy "Cseho-Germano-Szlovako-Hungaro-Ruthénia", Jugoszlávia pedig "Szerbo-Kroato-Szloveno-Albano-Hungaro-Macedónia", hogy csak a főbb népek neveit említsék. Tévedtünk, — vallotta be az egyik felelős nyugati államférfi -— amikor ezeket a torzszülött államokat életrehívtuk és cinikusan hozzátette: de ha már a tojást feltörtük (értsd, a Monarchiát elpusztítottuk) és rántottát csináltunk belőle, nem lehet a tojást visszacsinálni! Erre a válaszra az 1938/41 közti események alapos cáfolatul szolgáltak, mert kiderült, hogy a helyzet felülvizsgálása lehetséges és *az* utódállamokból is készíthető rántotta. A II. világháborút befejező békék mégis visszaállították a trianoni helyzetet, így mindazok az érvek, amelyeket néprajzi vonatkozásban a történelmi Magyarország elpusztítására használtak, jelenleg az utódállamok létét teszik kétségessé és azok felszámolása érdekében működnek.

A magyarellenes külföldi propaganda *harmadik tétele* arra szolgált,, hogy vele erkölcsileg megindokolják Csehszlovákia, Jugoszlávia, és Nagy-Románia megteremtését. E tétel szerint Magyarország "ezer éven keresztül" elnyomta nem-magyar nemzetiségű népelemeit, úgyhogy az 1918/19-ben bekövetkezett változások tulajdonképpen a történelmi logika menetrendjéből következtek, nem mások mint a régóta esedékes igazságszolgáltatás, melynek során az elnyomott népek kiszálltak sírjukból, mint egykor-Jézus-Krisztus... Ezt a tételt is a végtelenségig ismételték és ismétlik ma is. Nincs olyan cseh, szerb, román vagy francia folyóirat, újságcikk, vagy tudományos munka, amely ne ezt mondaná, amikor emlékszik as utódállamok létrejöttéről.

A közelebbi vizsgálat alkalmával erről a propagandatételről is kiderült, hogy éppen olyan hamis és felületes, mint Tisza István háborús felelőssége. Egy kis utánajárással ma már bárki megtudhatja az igazságot, hogy ti. a Nagy-Magyarország területén 1914-ben élt idegen népcsoportok mintegy 80%-a azoknak az egykori bevándorlóknak a leszármazol, akik a 16-18. század folyamán érkeztek az országba, a török háborúkkal kapcsolatban, mint egyszerű menekültek. Vagyis a nem-magyar népcsoportok túlnyomó többsége csak 250-800 éve lakott az országban, így eleve sem lehet szó "ezer éves" elnyomásról. Figyelembe véve azonban azt a körülményt, hogy 1867-ig, az osztrák-magyar kiegyezésig, a magyarság nem rendelkezett az állami gépezet

azon eszközeivel, amelyek birtokolása szükséges lett volna ahhoz, hogy elnyomást gyakorolhasson, ha lett volna elnyomás, nem tarthatott volna az ötven évnél tovább (1867-1918). Ezer évről beszélni tehát újabb hazugság. De mindettől eltekintve, elfogadható-e az az alapállás, hogy egy állam lerombolható azok által, akik ősei oda **menekültként** érkeztek, és csak a befogadó népesség irgalmassága következtében tarthatták meg életüket és tettek szert viszonylagos jólétre? Mivé lenne Kanada vagy az Egyesült Államok, vagy akár Franciaország is, ha hasonló eljárás alá vonatna és szétosztanák területüket a bevándorolt népek között?

A történeti valóság az, hogy a magyarság a mögötte száz-százötven évvel elmaradt balkáni bevándorlókat elnyomás helyett szeretettel karonfogta és a kultúra útjára vezette, ő adta kezükbe az első saját nyelvükön írt könyveket, létesítette számukra az első nemzetiségi iskolákat és emelte őket gazdaságilag oda, hogy kialakíthassák első komoly értelmiségi rétegüket, amely a magyar határokon túl függetlenségben élő nemzetrészeiknek (Romániának, Szerbiának) is értékes vezetőket szolgáltatott. Ma már több idegen történetíró (de persze nem cseh, román vagy szerb történetíró) munkájában is olvashatjuk az igazságot: sem Ausztria sem Magyarország nem volt a határai közt élő idegen népcsoportok számára "börtön", mint ahogy a hálátlanok emlegetik, hanem valóságos **paradicsom**. Különösen kitűnik ez, ha vele szembeállítjuk azokat a kíméletlen politikai, gazdasági és kulturális üldözéseket, amelyekkel az utódállamok igyekeznek az uralmuk alá került magyar és más néprészeket fizikailag is elpusztítani és amelyek teljesen kimerítik a bűn fogalmát. Aki ezeken a gondolatsorokon végigmegy láthatja, hogy az ezeréves elnyomás vádja olyan rágalom, amit értelmes ember nem hihet el. Az utódállamoknak nincs tehát erkölcsi indokolásuk mert azok, mint a németbirodalmi propaganda mondotta, hazugságon alapuló országok, "összehazudott államok" *(zusammengelogene Staaten).*

A Magyarország és a magyar nemzet ellen folytatott propaganda-háború *negyedik tétele* még nem került annyira bonckés alá, mint a megelőzők. Ez a tétel azt hirdeti, hogy amikor a mi magyar őseink megérkeztek a Duna-medencébe, a 9. század végén, ott találták már a szlávokat és románokat az ő virágzó államaikkal. Vagyis szerintük Európa e része is be volt már fejezve, s e kultúrterületet a magyarok romba döntötték, az ott talált népeket leigázták, akik aztán ezer évig nem jutottak szóhoz. Világosan szólva azt akarják ezen a módon elhitetni a nyugati világgal, hogy a Duna-medencében ők lennének az "őslakók", a magyarok pedig a betolakodók, az "idegen test". Ne gondoljuk, hogy ez csak szőrszálhasogatás, vagy akadémikus vita, aminek ma már semmi gyakorlati jelentősége nincs, vagy amit alkalom adtán nem lehetne a magyarság rovására kamatoztatni.

Hogy ki telepedett le előbb a Duna-medencében, vagyis ki ott az első honfoglaló, az őslakó, annak okmányszerű eldöntésére most kerülhetett csak sor, amidőn újabb őstörténeti kutatásaink alapján pontosan ismerjük a magyar nyelvű népek Európában való megjelenését. A tudományos igazság ezek alapján ma az, hogy magyarul beszélő népek a Duna-medencében már a kő- és bronzkorban jelen vannak, aminek bizonyítására szolgál egyebek között e sorok írójának magyar őstörténete is (III. kötet). Ha tehát mi vagyunk itt a honfoglalók, az első államépítők, akkor — a propaganda kifejezést használva — mindenki más, aki utánunk jött csak bevándorló és betolakodó lehet, "idegen test". Nem mi tettük tönkre az ő nemlétező országaikat, hanem ők valóban tönkretették az Európában hont foglalt magyar származású népeket, a

peremvidékre szorítva maradékaikat (finnek, észtek, volgai népek, permiek). Vagyis mindazt, amit ellenünk rágalom formájában megfogalmaztak, igazság formájában rájuk visszafordíthatjuk.

Ha ezek után áttekintjük a magyarság ellen Nyugaton folytatott rágalmazó propaganda tételeit, lehetetlen észre nem venni, hogy azok mint valami óraszerkezet elemei pontosan összeillenek és egy egységes gondolatrendszert, ideológiát alkotnak. Az első propagandatétel, — Magyarország felelőssége a világháborúért felszította ellenünk a gyűlöletet és ezen a módon a figyelőt abba a lelki állapotba helyezte, hogy hajlandó legyen rólunk minden rosszat elhinni. A második tétel, hogy Magyarország egy néprajzi abszurdum, indokolttá tette ellenfeleink előtt országunk lerombolását. A harmadik és negyedik tétel, hogy a szlávok és románok őslakók lennének a Duna-medencében és a magyarok őket ezer éve leigázták, indokolni óhajtja a szóbanforgó táj új politikai felépítésének helyességét, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia létét, sőt azok elnyomó politikáját is, amit ők jóvátételnek mondanak. Íme tehát így néz ki az ellenünk folyó, nagy fúrfanggal kialakított diszkreditáló politika mezítelenre vetkőztetve.

3. Nem elég az ellenünk irányuló propaganda tételeit egyenkint végigelemeznünk és azokat megcáfolnunk s aztán arra várnunk, milyen újabb rágalmat találnak ki, hogy azt is cáfolhassuk. A cáfolás az ellenpropagandának csak az egyik fele. Szükséges ezenfelül az, hogy mi is szedjük rendszerbe gondolatainkat és alakítsunk ki egy robbantó erejű új ideológiát, vagyis menjünk át a támadásba a folytonos védekezés helyett. Célunk: megingatni a jelenben fennálló teljesen igazságtalan, rossz és elhibázott dunai államrendet és helyette tartós, Európa jól felfogott érdekeinek megfelelő politikai szerkezetet építsünk fel. Bebizonyítsuk továbbá, hogy a szláv és oláh nemzetek erejüket és képességüket meghaladó szerepet kaptak a Páris-környéki békében és már két ízben is megbuktak a vizsgán: sem a németek, sem az oroszok ellen nem tudták és nem is akarták a rájuk bízott gátakat megőrizni, hanem maguk nyitották fel azokat az ellenség előtt. Ez nem rágalom, ez a puszta valóság és a jóra való törekvés, amiből következik, hogy új politikai rendre van szükség a Dunamedencében.

A mi elgondolásunkban a Durva-medence földrajzi egysége a kiindulópont. A földrajzi egység határozottan megmondja, hogy ott tartós és jó csak az olyan állam lehet, amely a térség legfontosabb követelményének eleget tesz, vagyis a Duna középső medencéjét teljes egészében magában foglalja és amelynek vezetője a medence középponti területét megszállva tartó nép, a magyarság, — mint erről e kötet más tanulmányai bővebben szólnak. E kiindulópont helyességét a földrajzon kívül a történelem utóbbi kétezer esztendeje is igazolja. Ha pedig a földrajzi adottság az alapvető tényező a dunai államépítésben, akkor az alá — és nem a fölé — kell rendelni a divatos koreszméket, aminők a néprajzi elv, a nemzeti önrendelkezés elve stb. De ha ez utóbbi elveket is honorálni óhajtjuk, azt a sugalmazást nyerjük, hogy az állam összetartó erejét képviselő magyarságot fejleszteni és erősíteni kell, a széthúzó erőket képviselő nemzetiségek létszámát pedig csökkenteni kívánatos.

A magyar felvilágosító munka elvégzéséhez szükség van egy olyan angol *nyelvű kiadványsorozat* megindítására, amely hézagpótló. E kiadványok rövid és világos összefoglalásban a Duna-vidékre vonatkozó magyar politikai elgondolás különböző elemeit fejtegetnék, amelyek együttesen szorosan záró

gondolatrendszert alkotnak. Nem arról van szó, hogy bármely rokon irányban működő vállalkozásnak versenyt támasszunk. Van már nekünk egy Középeurópai Kutató Intézetünk *(Mid-European Research Institute),* melynek célja Közép-Európa federális alapon való átrendezésének propagálása. Mi nem ebben az irányban dolgozunk. Van egy Dunai Sajtó *(Danubicm Press)* nevű vállalkozásunk is, amely viszont kézikönyvekkel akarja ellátni a könyvtárakat, felsőbb iskolákat és egyetemeket, ők tehát nagyobb munkákat szándékoznak közreadni, tisztán tudományos célzattal, ami szintén nem a mi munkaterületünk. Mi kevésbé terjedelmes munkát óhajtunk forgalomba hozni, olyasféle alakban, stílusban és elgondolásban, mint aminő például a francia *Que sais-je?* vagy az angol *Current Problems* sorozat, csak egy kissé terjedelmesebben. Az elkészítendő témákat tudjuk, az első három-négy kiadvány munkája folyamatban van.

Ha a vállalkozás elég sikeres lesz és anyagilag fenn tudja magát tartani, további kötetek megjelenése is várható. A külföldi magyarság ezirányú tevékenységével is a csonka hazában lévő törzs segítségére siet, amelynek egyelőre nem áll módjában nemzeti szellemben tevékenykedni és tilos szellemi honvédelmet folytatnia. Az idő be fogja bizonyítani, hogy e téren is megtettük, ami erőnkből tellett.

---

[61] E sorok írójának jutott feladatul annak ideién, hogy átvizsgálja a francia középiskolákban használatos történeti tankönyveket. Vizsgálatáról készített jelentését a Századok c. folyóirat közölte. Ugyane szerző jegyzékelte Franciaország Közép-Európát figyelő tudományos hálózatát (intézményeket, egyesületeket, folyóiratokat és kézikönyveket) 1871-től kezdve s róla szóló tanulmányát ugyancsak a Századokban tette közzé. Utóbb e két témakört összevonva, tanulmányát újabb adatokkal kiegészítve külön is kiadta. A Dunai táj államszerkezete francia szemléletben, 1871-1952-ig cím alatt (Montreál, 1953). E kiadvány már elfogyott.

•

A szláv veszély és a magyar külpolitika a nyugati történetírásban

1. A nyugati történetírók előadásában az elmúlt két világháború szervesen összefüggő egészet képez. Szerintük mind a kettőt a német nép terjeszkedési vágya és európai hegemóniára törekvése idézte elő. Alapállásuk következtében Európa legnagyobb veszélyének a német veszélyt tartják. A szlávok, nevezetesen az oroszok imperialista törekvését, amelynek célja szintén az Európa feletti uralom megszerzése, másodrendű jelenségnek tekintik. A szláv veszélyt annyira aláértékelik, hogy ezzel a kifejezéssel nem is illetik munkáikban. Ellenkezőleg, az orosz törekvéseket mint a németeket fékentartó erőt nem egyszer rokonszenvesen tárgyalják. Elfogultságuk érthető, hiszen ők csak a német tömb súlyát érezték határaikon és a szlávoktól kapták a szükséges segítséget ahhoz, hogy mindkét alkalommal visszaszerezhessék uralmukat a kontinens maradék része felett. De bármennyire is értjük a nyugatiak látásmódját, ez nem változtat azon az igazságon, hogy az ő felmérésük a tényleges helyzetnek nem felel meg. Szláv veszély ugyanis van, és az sokkal nagyobb mint a germán veszély. Mert csak az tudná eltörölni az európai kultúrát és csak az tudná megszüntetni az európai nemzetek függetlenségét, Európa nyakára hozva Ázsiát, Tamerlan és Dzsingisz kán egykori klientúráját. Mi tehát úgy véljük és tudományunkban szükségszerűen azt a nézetet valljuk, hogy *helyesebb és a valóságot jobban kifejezi az az európai történetszemlélet, amelyben a szláv veszély e specifikus megjelölésben és mint öncélú törekvés szerepel, a germánokat felülmúló romboló erővel, Európa első számú veszélyeként. A jelen világpolitikai helyzet e felfogás helyességét félreértést nem tűrően bizonyítja.*

2. A nyugati történetírók fennebb kifejtett alapállásuk miatt a magyar nemzet külpolitikáját is gyakran értelmétől megfosztva és téves beállításban szerepeltetik, mintha az nem a nemzet igazi érdekeit szolgálta volna. A magyar államférfiak ugyanis az orosz veszélyt mindig nagyobbnak tartották, mint a német veszélyt és különös figyelemmel kísérték a Kárpátokon túl lezajló eseményeket, ahonnan a múltban is a legnagyobb katasztrófa származott nemzetünkre. Az ázsiai steppe törvénye az, hogy az elhasznált hódítók helyett új hódítókat termeljen ki. A magyar államférfiak és közírók ezért biztosak voltak abban, hogy a mongolok bukása után az oroszok előbb vagy utóbb, de elkerülhetetlenül Tamerlán és Dzsingizs kán cipőibe fognak lépni és Európa nyakára hozzák Ázsiát. Ezért a 19. század közepétől kezdve nem szűntek meg erre a veszélyre Európa figyelmét felhívni, maguk pedig a geopolitikai erők figyelmeztetését követve az oroszokkal szemben védekező állásba igyekeztek helyezni országukat, a német tömbre támaszkodva. E védekező magatartásnak megfelelően választották meg a nemzet helyét a két világháborúban. Józan ésszel nem tehettek mást, mint amit tettek, hiszen *az* orosz mellé állás egyenlő lett volna a nemzeti önállóságról való azonnali lemondással. A nyugati nemzetek történetírói, úgy látszik, nem rendelkeznek kellő ítélőképességgel, hogy felismerjék Európa valóságos veszedelmét és észrevegyék, hogy *a magyarság a maga függetlenségéért és fennmaradásáért küzdött mindkét háborúban, nem pedig más nemzetek érdekéért. Bár Magyarország a küzdelemben elbukott, ma már mégis egészen világos, hogy államférfiai messzebb láttak, mint a nyugatiak*.[62]

---

[62] Az itt leírt gondolatok, mint kortörténeti dokumentumok és jegyzetek, az Europe Danubienne folyóiratban jelentek meg; magyar szövege itt először.

A magyar történet helye Európa történetében

1. Bizonyára minden kutatónak feltűnt, hogy néhány esztendő óta milyen sok, tájra vonatkozó új műszót használ a történettudomány, aminők például Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa; Északkelet-Európa, Délkelet-Európa és Középkelet-Európa; továbbá Dunatáj és Duna-völgye, hogy csak a fontosabbakat említsük. Velük egyidejűleg a politikai történetírás által korábban annyira kedvelt államnevek veszítettek szerepükből. Ezek az új műszók ellepték a magyar történeti irodalmat is és forgalomba jöttek anélkül, hogy tartalmukat és használhatóságukat sajátos magyar szempontból bárki megvizsgálta volna. Mindezek a műkifejezések a történeti jelenségek térséghez való viszonyát, vele való szoros kapcsolatát igyekeznek világosabban kifejezni s arra figyelmeztetnek, hogy egy-egy jelenség vagy jelenségcsoport mélyebb történeti értelmét akkor találhatjuk meg, ha azokat a nemzeti élet keretén túlmenőleg egy-egy nagyobb történeti táj látószögébe is beállítjuk. Hogy mit kell történeti táj alatt értenünk, hol vannak egy adott történeti táj határai és hogyan illeszkedik be valamely adott tájba annak egyes része, egy-egy nép vagy nemzet története, e lényegre utaló kérdésekkel a történettudomány egyik filozófiai ágazata, a "lokalizálás" foglalkozik, amely a periodizálás ikertestvére.

A történeti tájak földrajzi (főleg hegy- és vízrajzi) tényezők, továbbá néprajzi, politikai, társadalmi és kulturális tényezők által kialakított természetes tájegységek. Harmóniájuk és belső egyensúlyuk van. Bizonyos szabályszerűséggel hatnak vissza az emberi beavatkozásokra és a területükön lakó népeket azonos értelmű cselekedetekre ösztönzik, sőt kényszerítik. Minden történeti tájnak vannak tehát bizonyos állandó, több korszakon át is érvényben maradó vonásai, amelyek az élet legkülönbözőbb területén megfigyelhetők. A történeti szintézis szempontjából ezek a sajátos vonások a táj "lényegét" alkotják s a történetíró hozzájuk, mint normákhoz viszonyítja a táj egyes részeinek (országok, tartományok stb.) fejlődését, hogy megkapja azok múltjának "értelmét". A részek szerepe a táj életében nem egyéb mint azok "hivatása". Ezek az összefüggések mutatják, milyen nagy szerepet játszanak a tájak a modern történetírásban: ezek hivatottak megadni az értékelés szempontjait.[63]

Salamon Ferenc 1873-ban a magyar történelem értelméről elmélkedve felpanaszolta, hogy "történelmünk nincs eléggé beillesztve az egyetemes európai történelembe" (Budapesti Szemle, 1873 I 25). E sorok leírása óta tudományunk ugyan sokat fejlődött, de nagy tudósunk észrevétele mai napig is időszerű maradt. Azok a kísérletek ugyanis, amelyeket a múlt század végén és a jelen század elején kidolgoztak, a magyar történetet olyan tájakhoz kapcsolva mutatják be, amelyek mai tudásunk szerint idegen tájak. Ilyen idegen tájakkal dolgoztak — és dolgoznak ma is — az ún. "nyugatos" és a "turános" szemléletű történetírók, hogy csak ezeket említsük.

A nyugatos történetíró egész Európát *egyetlen* történeti tájnak fogja fel s értékmérője gyanánt a *nyugateurópai* fejlődést, elsősorban Franciaország történetét választja.[64] Számára tehát az a főkérdés, miként viszonylik valamely nemzeti fejlődés a francia fejlődéshez, miként "nemesedik" fokról-fokra az "alacsonyabb rendű" kultúra, azaz mint válik mindjobban nyugateurópaivá. A nyugatos szemléletű történetíró előtt a sajátos nemzeti vonás vagy tájkarakter nem jelent különösebb értéket, hanem csak barbárkori maradványt, amit jó mihamarabb levetkőzni. Nyugat csodálata és egy bizonyos

alsóbbrendűség érzése tűnik ki az ilyen történetírók munkáiból.[65] Ezt a szemléletet nálunk legmerevebb formában az 1918/19-i nemzeti felfordulás szellemi vezetői érvényesítették (Diner-Dénes, Bölöni György), akik később jórészben emigrációba kényszerültek. Ők is magyar alsóbbrendűséget láttak múltunkban, több évtizedes, sőt évszázados "késést" s ők is a francia fejlődés sémáit akarták a magyar fejlődésre ráerőszakolni. Az biztos, hogy ez a szemlélet messze áll a történeti valóság megértésétől és kétségtelen az is, hogy a magyar történet behelyezése az egyetemes történetbe nem valósítható meg a nyugateurópai táj értékrendje szerint.[66]

Mint a nyugatos, azon módon téves a vele ellentétes irányú keleti vagy turáni történetszemlélet, mely a magyarság történetét Kelet egykori, ma már elhagyott értékrendszere szempontjából kívánja értelmezni. Amíg a nyugatos történetíró lassú, túl lassú emelkedést lát történetünkben s forradalommal akarja a fejlődést meggyorsítani, addig a turáni lelkületű történetíró fokozatos süllyedést észlel, kezdve az "áruló" Szent Istvánnal s valami ködös keleti visszatérésre ösztönöz. Ez is kirostálja a hiteles magyar értékeket s csak Ázsia felé fordított arcunkat keresi, benne véli a "lényeget", történelmünk "értelmét" feltalálhatni. Nem kell hosszabban időzni emellett az éppolyan tudománytalan történetszemlélet mellett sem, annyira világos, hogy a magyar történet világtörténetbe való behelyezése az ázsiai tájon keresztül sem történhetik meg.

Van egy harmadik táj is, Közép-Európa, amely sokak szemében szintén alkalmasnak kínálkozik a magyar történetnek az egyetemes történettel kapcsolatos értelmezésére. Ez a német történettudósok kedvelt szemléleti formája és saját használatukra dolgozták ki, bár egyebütt s nálunk is voltak és vannak jóhiszemű követői. Közép-Európa földrajzilag bizonytalanul körülhatárolható táj, egyesek szerint kisebb, mások szerint nagyobb kiterjedésű s Hollandiától, Belgiumtól kezdve Magyarországig, esetleg a Balkánig minden beletartozhat. A lényeges elem azonban itt nem a határok megvonása, hanem az a gondolat, hogy ez az egész terület a germán magtáj felé vonzódik, voltaképpen "német élettér", melyet a német faj van hivatva erejével kitölteni. A Közép-Európát történeti tájnak tekintő historikus azt állítja, hogy az ittlakó népeket minden műveltségre a németek tanították meg, hogy a magyar történet is a "keresztény-germán" kultúrában játszódik le, hogy német történeti sémákban a magyar történet is maradéktalanul felfogható, hogy a magyar történet lényege voltaképpen német értékek megvalósítása és így tovább. Világos, hogy ezen a tájon is csak torz alakban mutatható be a magyar történet és éppúgy egy nép politikai imperializmusának történeti megfogalmazására jó, akárcsak a tiszta nyugatos szemlélet.[67]

2. Újabban egyre több hangsúly esik arra a tájra, amely az orosz és a német tömb között foglal helyet s amit találóbb név híján a történetírók *Kelet-Európa* névvel illetnek. Ez a kifejezés valószínűleg a XIX. század közepén keletkezett, egyidejűleg a Közép-Európa terminussal. De a múlt század végén és a jelen század elején még alig volt használatos s mindössze három történeti tanszék viselte nevét: Berlinben, Bécsben és Prágában. A világháború után ez a helyzet gyorsan megváltozott. Rájöttek arra, milyen rendkívül fontos e terület múltjának tanulmányozása s egymás után hozták létre a "keleteurópai" célkitűzésű tudományos intézeteket. Az összefüggések felderítése után azok az intézetek is Kelet-Európára terjesztették ki vizsgálataikat, amelyek korábban csak kisebb területre összpontosították figyelmüket. A londoni School of Slavonic Studies által kiadott "The Slavonic Review" átalakult *The Slavonic*

and East European Review-vé; az "Europe du Sud-Est" c. folyóiratból előbb "Europe de l'Est et du Sud-Est" (1934) lett, majd egyszerűen *Europe orientale* (1935) s a varsói nemzetközi történész-kongresszus (1933) meghozta a nagy meglepetést Kelet-Európáról folytatott emlékezetes nagy vitájával. A kifejezés ma már általánosan használt és elfogadott.

Mihelyt a Kelet-Európával foglalkozó történetírók ez autonóm táj létének és a tájjal összefüggő módszertani problémáknak tudatára jutottak, azonnal kifogásokat emeltek az eddig szokványos nyugatos szellem ellen, amely a keleteurópai tájon élő népek történetének csak egyik, Nyugat felé fordított oldalával foglalkozott, azzal is hibásan. Kifogásolták, hogy az egyetemes történetből voltaképpen hiányzik ennek a tájnak hiteles története és igazságot követeltek számára. A szláv népek ebbeli igyekezetükkel annyit elértek, hogy a Kelet-Európa mibenlétét tárgyaló irodalom elfogadta azt a tételt, miszerint ebben a tájban az elmúlt ezer évben a szlávoké volt a vezetőszerep. A nagy buzgalomban megfeledkeztek a nem-szláv nemzetekről és egészen mellőzték azt a kimagasló tényt, hogy a finnugor néven összefoglalt népek Kelet-Európában mindenütt megelőzték a szlávok kialakulását. Így minden okunk megvan arra, hogy ezzel a Kelet-Európa fogalommal közelebbről is foglalkozzunk és megkíséreljük kereteit magyar tartalommal *is* kitölteni.

Mi Kelet-Európa területileg? — Biztos, vonalszerűén meghatározott területről itt sem lehet szó, hiszen, mint minden történeti táj, Kelet-Európa is sokrétű és bonyolult történeti tényezők alkotása, melyek hatása nem egy és ugyanazon vonalon torpant meg. Határok helyett tehát átmeneti zónákkal írják körül ezt a tájat is. Így nyugat felé a németek, kelet felé az oroszok nagy tömegét veszik fel elválasztó határnak, északon viszont a Balti-tenger, délen a Földközi-tenger lenne a határöv.[68] E nagy földterületen északról délre menet észtek, lettek, litvánok, lengyelek, csehek, osztrákok, szlovákok, *magyarok,* románok, szlovének, horvátok, szerbek, bulgárok, albánok és görögök laknak, nem említve külön a többé-kevésbé már eltűnt s csak töredékeiben élő apróbb népeket.

Kelet-Európa kialakulása arra az időre esik, amikor e táj közvetlen szomszédságában élő birodalmak — Bizánc, Németország és Róma — befolyásuk alá igyekeztek vonni e területet. A szervezkedés sorát a protobulgárok nyitották meg, akik a VIII. században, egyesülvén a balkáni szlávokkal, létrehozták a mai bolgár nemzetet, belépve egyúttal Bizánc kultúrájába. Bulgáriát követte a mai Ausztria ősének megalkotása, melynek területén a Németbirodalom a magyarok elleni védekezés céljából újra életre hívta az avarok idején felállított Ostmark nevű határőrséget s hasonló céllal szervezte meg 976 és 1040 között annak déli nyúlványát. Az I. Henrik (919-936) és I. Ottó (938-973) császárok alatt hatalmassá fejlődött Németbirodalom egymásután verte meg döntő csatákban a birodalom keleti határán élő még nem keresztény népeket, cseheket, magyarokat, lengyeleket és tolta ki határait messze északkelet és kelet felé, fenyegetve mindazokat a népeket, amelyek a Baltikumtól a Balkánig terjedő földszoroson laktak. Ez az első *Drang nach Osten,* azaz kelet felé való tódulás, cselekvésre indította a Szentszéket, amely igyekezett a német terjeszkedést saját javára is kamatoztatni és egymásután léptette be a nyugati keresztény kultúrközösségbe a fenyegetett népeket. Hogy minő rész jutott ez államok kialakulásában maguknak az érdekelt népeknek, azt a magyarok és lengyelek esetében tudjuk. Mindkét nép európai típusú államának kialakításában egy-egy nemzeti dinasztia, az Árpádok illetve a Piastok óriási érdemeket szerzett.

A nyugateurópai tudós irodalom e keleteurópai népek szerepét, nyilván az újabb kutatások nem ismerése miatt, általában passzívnak festi le s így Kelet-Európát Nyugat produktumának tekinti. Bárhogy is álljon a dolog, tény az, hogy a X-XI. században a Duna középső medencéjében és a Visztula völgyében már megszervezett, keresztény államok vannak s ez a terület a hitvilág szempontjából elhagyta korábbi különállását, csatlakozott Európához s ezzel megszületett Európa keleti fele, "Kelet-Európa". A XI-XIV. század alatt e kibővült Európához csatlakozott aztán a Baltikum, meg a Balkán jórésze és megjelent Moszkva is.[69] Amíg tehát Nyugat-Európa az V-VIII. század folyamán nagyjából már kialakult, addig Kelet-Európa politikailag későbbi századok terméke.

A tudósok ezután kimutatták, hogy a keleteurópai táj összetartozását a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi viszonyok egyaránt kidomborítják s számára minden más történeti tájjal szemben különállást biztosítanak. Van tehát külön "lényege", van fejlődésének külön "értékmérője", következésképpen az itt lakó népeknek van külön "hivatásuk" is.

Kelet-Európa népei nyugat és kelet felől történetük egész folyásában nagy birodalmak nyomása alatt éltek. A nyugati határon az állandó nyomást a Németbirodalom, az Itáliai félsziget birtokosa és a Brit Birodalom gyakorolták, természetesen változó erővel és helyenkint más és más súllyal. A Németbirodalom a Baltikumtól a Balkánig terjedő egész területet fenyegeti, Nagybritannia befolyását főleg a földszalag tengerekre támaszkodó két végén gyakorolja, Itália viszont a Dunatáj és a Balkán felé érdeklődik. A keleti határra egymást felváltva a Bizánci, Török- és az Oroszbirodalom nehezedik s ebbe a határba ütköznek Ázsia néphullámainak utolsó gyűrűi is.[70] Ebben a geopolitikai helyzetben Kelet-Európa tizenöt-húsz kisebb népének főproblémája mindenkor a nagyok közt való biztonságos elhelyezkedés volt. E helyzet és a belőle fakadó célkitűzések e népek között természetes sorsközösséget és egymásrautaltságot alakított ki. Külpolitikailag valamennyien nagyjából ugyanazon szabályok szerint védekeztek: a nyugati veszéllyel szemben francia vagy olasz segítség révén "átfogó szövetséggel", a keleti veszéllyel szemben pedig német-olasz "mélyfronttal".[71] Mind a két külpolitikai állásfoglalásnak megvan a maga általános európai értelme is: Nyugat ellen védvén függetlenségét Kelet-Európa egyúttal az "európai egyensúly" őre, Kelet ellen védekezve pedig egyúttal a "kereszténység védőbástyája", vagyis az európai kultúra őre. Kelet-Európa függetlensége tehát végeredményben egész Európa létkérdése.

A keleteurópai népek a külső nyomás ellen azonban elsősorban saját "erőik egyesítésével védekeznek. Hogy történik ez a védekezés? Ügy, hogy e táj legnagyobb szilárdságot mutató részei köré csoportosulnak. Ilyen nagy szilárdságú "magtáj" Kelet-Európában kettő létezik: a Duna középső medencéje és a Visztula középső völgye, illetőleg az ezekben épült államok, Magyarország és Lengyelország.[72] Ez a tény világosan rámutat a keleteurópai tájszervezés legsajátosabb elvére: a földrajzi tényezők primátusára *(primauté de l'espace)* való államépítés szükségességére.[73]

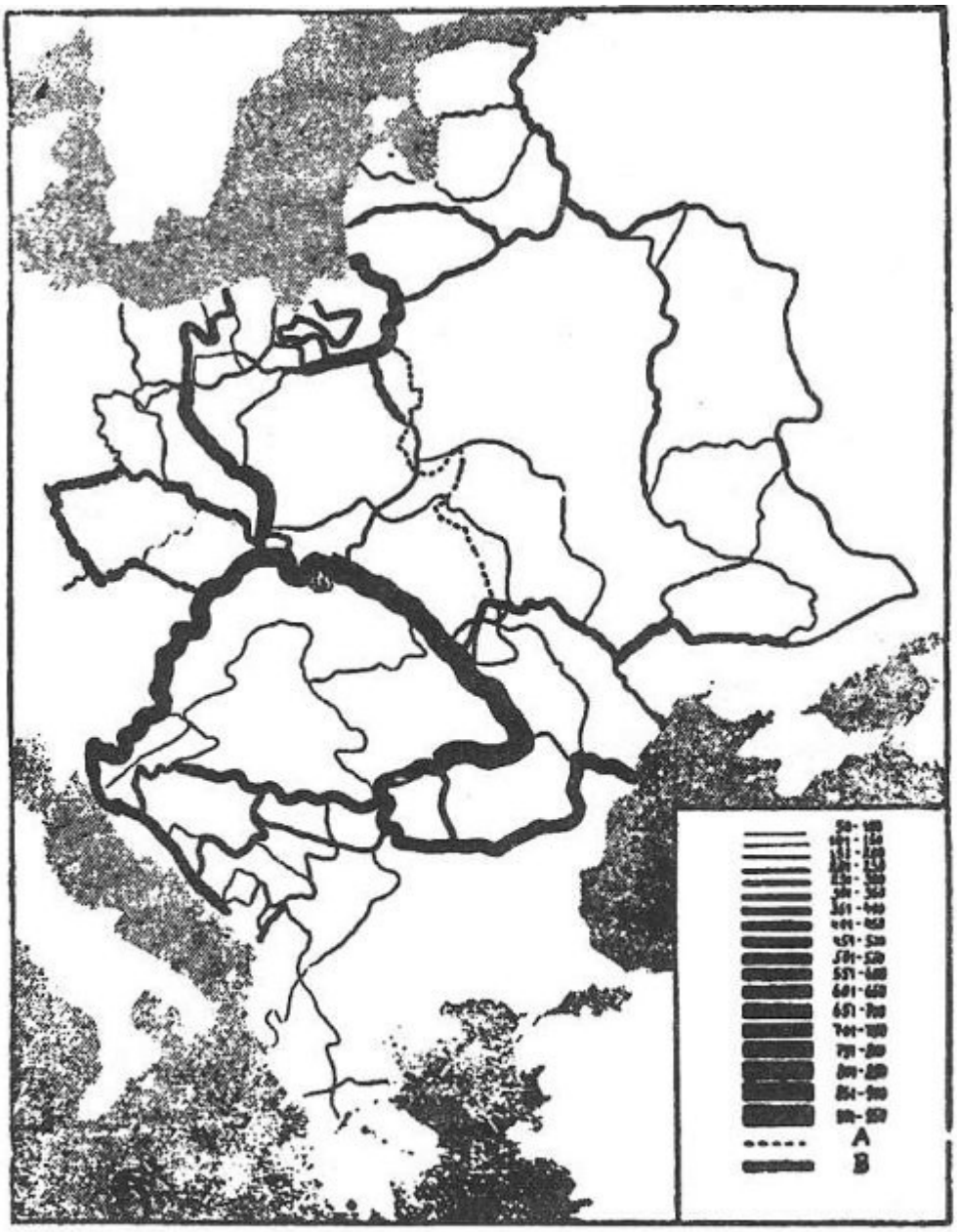

A helyes államszervezés biztos iránytűje a történelem. Abból megtudjuk, hogy a legtartósabb, tehát a legjobb államhatárok egész Kelet-Európában a régi Magyarország határai voltak. (A vonalak vastagsága jelzi a határok időtartamát Rónai András számításai szerint.)

Kelet-Európa nemcsak politikai tájékozódás tekintetében alkot önálló tájegységet, hanem társadalmi és gazdasági szempontból is. E tekintetben ugyan még sok részlettanulmányra volna szükség, hogy világosan láthassunk, de a fejlődés körvonalait már megállapították. Társadalmi szempontból itt a legfeltűnőbb jelenség a *parasztság túlsúlya,* mely Csehországot és Ausztriát kivéve mindenütt megtalálható. A parasztok tömegéhez számítva a pásztorokat is, valóban azt a benyomást kelti ez a terület, hogy itt századokon át megőrződött a patriarchális élet. Ez kétségtelenül összefügg Kelet-Európa agrár jellegével, de a helyzet tartósságát az is előmozdította, hogy ezen a történeti tájon úgyszólván teljesen *hiányzott a polgárság* szinte a legújabb korig. A politikai csoportosulást vezető két országban pedig, Magyarországon és Lengyelországban a parasztság mellett aránylag mindig *sok nemesember*

élt, sokkal több mint Nyugat-Európában, s befolyásuk a papságéval együtt mindenkor döntő volt. Gazdaságtörténeti szempontból szintén több keleteurópai sajátságot figyeltek meg. Így azt, hogy ezen a tájon a *városiasodás* egy-két évszázaddal később játszódott le, mint Nyugat-Európában. Más volt itt a *földbirtok* sorsa is. Nyugaton a nagybirtok a római korból átöröklődött a középkorra, mely a feudalizmus kibontakozásával a meglévő kisbirtokokat mind elnyelte. Az újkorban aztán a nagybirtokok felmorzsolódtak. Ezzel szemben Kelet-Európában a fejlődés éppen fordított volt: ott a kisbirtok gyakran megmaradt a középkor végéig, azután — a különleges hadiállapotok miatt — a nagybirtok lett az uralkodó birtoktípus és fennmaradt egészen a XIX. század közepén bekövetkezett nagy átalakulásig.

A politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok elemzéséből a tudósok előtt tehát világosan kibontakozott az újdonság, hogy Kelet-Európa Európán belül van ugyan, de ott mint különálló, autonóm tájegység szerepel s külön lényege, értékmérője és hivatása van. Ezenfelül ez a táj oly gazdag népművészettel és oly részletes mitológiával rendelkezik, amely sehol másutt Európában fel nem található. Ez sok évezred kultúröröksége s egyúttal európai irigylés tárgya.

3. Vonzó feladat lenne Kelet-Európa elméleti kereteinek bemutatása után az új szókincs használatával előadni miként illeszkedik be mármost a magyar történet az egyetemes európai történet keretébe. Ez a feladat azonban egy ilyen rövid dolgozat keretében nem valósítható meg, ezért mintegy illusztrálásképpen, a kérdésnek csupán politikai oldalát vázoljuk fel.

A Duna-medence sajátosságát, hogy ti. szerves földrajzi egység s benne csak egy állameszmének van helye *(primauté de l'espace),* a honfoglaló Árpádi magyarok ismerték fel elsőnek, ők ezt a területet a geopolitikai adottságok messzemenő figyelembe vételével szállták meg és forrasztották egységes egészbe, ami által Európa történetében kétségtelenül újat alkottak. Ugyancsak a mi elődeink voltak az elsők, akik a Dunatáj kiegészítő részeit sikeresen hozzá tudták kapcsolni országuk szilárd magjához. Ez a politika dél felé Horvátország megszerzésével (1091) kezdődött és folytatódott Dalmácia, Bosznia, Szerbia, Havasalföld és Moldva bekapcsolásával. Hogy Európa kelet felé befejeződött, az nagyrészben a magyar királyok erőfeszítéseinek köszönhető. Nyugat felé, ahol már a magyar királyság idejében szilárdabb politikai alakulatok léteztek, a magyar királyok a hódító politika helyett a hajlékonyabb dinasztikus kapcsolatokkal igyekeztek a dunai egységet megvalósítani. Ha sematikusan körökkel jelezzük Ausztriát, Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot és egy-egy vonallal kötjük össze e körök központjait valahányszor ez országok egyike a másikkal közös uralkodó alatt élt, kiderül, hogy a magyar központhoz kapcsolódik a legtöbb vonal. Azaz Magyarország a Dunatáj nyugati részei felé is éreztette hatalmas vonzóerejét. A magyar monarchia legragyogóbb képviselője pedig, Nagy Lajos király, koronája alatt egyesítette úgyszólván egész Kelet-Európát, a Baltitengertől az Adriáig, a Németbirodalom határaitól a Fekete-tengerig. Ő volt egyébként az egyetlen uralkodó, aki e nagy történelmi táj politikai egyesítését egy időre ténylegesen megvalósította. A magyar honfoglalók és későbbi királyaink tehát nemcsak felismerték a dunatáji államból cselet sugalmazásait, hanem azokat meg is valósították a gyakorlatban: országuk a dunai táj szabadságának és függetlenségének oltalmazója lett, az európai egyensúlynak és a kereszténységnek pedig hatalmas védőbástyája.[74]

A történeti Kelet-Európa első és egyetlen összefogását egy me-qvar király valósította meg, Nagy Lajos (1342-1382), aki a Dunatáj erőközpontjára támaszkodott. A magyar-lengyel unió rövid ideig (1370-1382) tartott.

Amidőn Magyarország 1526-ban elvesztette keleteurópai vezető szerepét, a Dunatáj vezetése az Ausztriára támaszkodó Habsburgok kezébe került ugyanazon történeti erők összejátszása következtében, mint amelyek korábban a magyar vezetést tették szükségessé: a veszélyzónában élő népek politikailag tömörültek, hogy megvédhessék önállóságukat és függetlenségüket. A Habsburgok azonban megnövekedett hatalmukat nem természetes hivatásuk megvalósítására használták fel, amit sokáig egyáltalában fel sem ismertek, hanem mindenekelőtt a német császári koronát igyekeztek családjuk számára biztosítani, ami onnan 1531-től többé ki sem került. A magyar, cseh és német császári korona mellé pedig még mindig további nyugateurópai területeket, spanyol, burgundi, hollandiai, itáliai

birtokokat igyekeztek szerezni, melyeknek semmi szerves kapcsolatuk nem volt a Dunatájjal és csak erőpazarlást okozott. Ez a telhetetlen politika az európai egyensúlyt megbontotta és a szultánok haragján kívül a Habsburg-birodalomra vonta a dunai népek természetes szövetségesének, a francia királyoknak engesztelhetetlen gyűlöletét. A Habsburgokat nyugateurópai bonyodalmaik megakadályozták abban, hogy a Dunatáj népeit szabadságaikban megvédjék, országaik területét visszahódítsák. A belső szervezés tekintetében szintén félreértették feladatukat, mert ahelyett hogy a történeti tájak egységét meghagyták volna, azok széttörésére igyekeztek, merev abszolutisztikus és központosító politikát folytattak és germanizáltak, ami által a dunai népek előtt kompromittálták és kérdésessé tették uralmuk jogosultságát. Ezért több történetíró úgy vélekedik, hogy a Habsburgok saját maguk tették tönkre szép birodalmukat.[75]

Ilyen körülmények között azt kell mondanunk, hogy hivatását ismerő, építő szellemű nemzet Kelet-Európában 1526 után is csak egy volt: a magyar. Az ő vezetése alatt Erdély a régi magyar állam hivatását szüntelen idézte és fontos eleme volt az európai egyensúlynak. Még Lengyelországnak is ő adott királyt Báthory István személyében. Hasonló módon szerepeltek a Habsburg uralom alá került országrészben élő magyarok, akik országgyűléseiken, a központi hivatalokban és egyebütt a török kiverését, az ország területi épségének helyreállítását és a szabadságok visszaállítását szorgalmazták. Így maradt a magyarság a Dunatáj élő lelkiismerete még akkor is, amidőn Lengyelország felosztása után az orosz, porosz és osztrák birodalmak között e történeti táj politikai önállósága megszűnt. A magyar királyság területi épségének helyreállítása után Kelet-Európa összes népei közül elsőnek megint a magyarság jutott szóhoz hála megőrzött hivatástudatának és ő alkotta meg az osztrák-magyar kiegyezést (1867), aminek révén a Habsburg-monarchia nagyhatalmi állása helyrebillent és léte fél századra meghosszabbítódott.

Az Osztrák-Magyar Monarchia szétbontása (1918) után alig három esztendő múlva a Dunatájon egy újabb államcsoportosulás jött létre Kisantant néven. Ezt is egy fajta "közös veszély" hozta létre, híven a táj politikai törvényeihez, — mondják — s belőle azt következtették, hogy ez a csoportosulás lett volna a "dunai eszme" örököse, a dunatáji politikai öntudat hiteles megnyilatkozása. Ezt persze főleg a politikai propagandisták mondják, mert a kisantant nem keleteurópai problémát akart megoldani, hanem éppen a Dunatáj természetes működését volt hivatva megbénítani három peremállam szövetségével a központi fekvésű nagytáj, Magyarország ellen.

Nem állítjuk, hogy Kelet-Európa még nem egészen tisztázott fogalmát mi pontosan körülírtuk volna jelen elmefuttatásunkkal. Szándékunk csak az volt, megkíséreljük, hogy egy nemzetközi használatban nagyon elterjedt történettudományi koncepciót, amely bennünket közelről érint, magyar tartalommal *is* megtöltsünk. S ha sikerült érzékeltetnünk, hogy Kelet-Európa lényege nem szláv, hanem legalább ugyanolyan mértékben magyar és hogy Kelet-Európa politikai megszervezésének alapelve a magyar királyok által erősen képviselt területi elv, vagyis alkalmazkodás a természet parancsaihoz, elértük célunkat.

---

[63] Mivel a részek fejlődését saját tájuk lényegéhez viszonyítjuk, nem az lesz a fontos a történetíró számára, hogy milyen idegen minták jó vagy rossz "másolata" valamely történeti jelenség, hanem az, miként nőtt bele szervesen

a hazai talajba egy-egy esetleg idegenből eredt intézmény és miként tölti be ott úi hivatását. — Egy további észrevétel: mivel az értékelés a történeti táj függvénye, azért idegen tájból nézve a bennszülött értékek hierarchiája megváltozik. Ez magyarázza meg, miért azokból szoktak előkerülni a forradalmárok és gyökeres újítók, akik hosszabb időt töltöttek valamely idegen tájon.

[64] A francia kultúrának a világcivilizációval való téves azonosításáról ír E. R. Curtius, L'idée de civilisation dans la conscience française (Paris, 1929) c. munkájában, főleg a 7., 15. és a 35-38. oldalakon.

[65] Ezt a vonást jól megfigyelte Pozsonyi Zoltán az Árpádkor és Kelet c. munkájában. Dissz. Szeged, 1935 4. I.

[66] A nyugatos szemlélet másik formája a "római szemszögű" történetírás, amely egyházi értékmérő alapján illeszti be történetünket az egyetemes történetbe.

[67] A "középeurópai" történetszemléletet magyar részről eddig még senki sem tárgyalta módszeresen, pedig erre is szükség volna. Steinacker innsbrucki professzor pl. a történelem középeurópai értelmezése alapján a jövőt egy általános *Anschluss* formájában képzeli el, amelynek során a germanizmussal átitatott kis és középnagyságú államok, így Magyarország is, Németország vezetése alá adják magukat. — Nem térünk ki a "Délkelet-Európa" nevezetű történeti tájra, amely a román imperializmus történeti vetülete. Ebbe a Balkánon kívül Erdély is beletartoznék, meg Törökország egy darabja. Egyebek közt azt emeli ki, hogy Erdély természetszerűleg (?!) a Kárpátokon túl fekvő központok felé vonzódik s természetellenesek nyugati irányú kapcsolatai.

[68] Finnországot is gyakran Kelet-Európához számítják, mivel a múltban az is osztozott e táj közös sorsában. Mások e nézetet elutasítják, mert szerintük Finnország természetes vonzódása inkább Svédország felé irányul és azzal alkot külön történeti tájegységet.

[69] Prof. L'héritier szerint Kelet-Európa... serait née (au Xe siècle) de la propagande de l'Église romaine qui distribuait des couronnes et contribuait à l'organisation des différents Etats en s'efforçant de tenir tête à la propagande de l'Empire byzantin, champion de l'orthodoxie, et aussi à l'hégémonie de l'Empire germanique. Bulletin of the International Committee of Historical Sciences, 1936 VIII 524. — Lhéritier professzor Kelet-Európáról és vele kapcsolatban Magyarországról részletesen is szól L'évolution des régions historiques, l'Europe orientale et la Hongrie c. tanulmányában (Paris, 1935).

[70] A nyugateurópai történetírók, főleg franciák, hajlamosak arra, hogy Kelet-Európa nagy problémáját kizárólag a németek ellen viselt háborúkban lássák s e küzdelem főszereplőiként a szlávokat tegyék meg. Ennek a szlavofilizmusnak súlyos következményei voltak. V.ö. Baráth Tibor, A dunai táj a francia nyelvű történetírás tükrében c. dolgozatát, Századok, 1937.

[71] Magyarország védekező politikájára olv. Hóman Bálint tanulmányát: Külpolitikai irányok a magyar történetben. Budapesti Szemle, 1931 641. sz.

[72] Rónai András egyik tanulmányában a keleteurópai határok időbeli tartósságát vizsgálta meg és eredményét több térképen szemlélteti. Ezek a térképek világosan kidomborítják, melyek azok a "magtájak", amelyek köré szoktak csoportosulni Keleteurópa népei. Rónai, Biographie des frontières

politiques du Centre-Est européen, Budapest 1936. Ld. a 35., 105. és 115. oldalon közölt ábrákat.

[73] Ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar medencében és a Visztula völgyében felépült államok, a határok tartósságát mutató térképek szerint, évszázadokon keresztül meg tudták őrizni függetlenségüket és területük épségét, kiderül, mennyire elsietett az a nyugati általánosítás, hogy Kelet-Európában csupán "törékeny államok" (Saisonstaaten, États précaires) lennének. A középkori német, olasz, francia államok sokkal "gyúrhatóbbak" (malléables) voltak és határaik sokkal jobban hullámoztak, mint a keleteurópai államoké. — A nyugateurópai szemléletmóddal kapcsolatban azt is meg kell jegyeznünk, hogy annak szóhasználata nem fogadható el keleteurópai vonatkozásban. Helytelen dolog ugyanis a keleteurópai népek magyar vagy lengyel gócpont körüli csoportosulását "leigázásnak" nevezni, s az onnan való kiszakadást "felszabadulásnak" mondani.

[74] Csehország kényes földrajzi helyzete miatt sohasem tölthetett be olyan irányító szerepet a dunai táj megszervezésében, mint Magyarország. Csehországot a Németbirodalom igen korán elnyelte s csak ritkán élvezett teljes függetlenséget. E tekintetben hiába való volt a Premysl-dinasztia minden fáradozása, csak annyit sikerült elérnie, hogy Csehországnak előkelő helyet biztosított a Németbirodalmon belül. S ha a cseh uralkodók is felvetették a dunai táj nyugati felének egyesítését s törekedtek is arra, ez csak a Dunatáj alapvető törvényét bizonyítja, hogy ti. a peremen elhelyezkedő részek is kényszerülnek egy nagyobb egység felé, de azt maguk nem tudják megteremteni — Ugyanezt mondhatjuk el a délszláv népekről, akiket a Balkánfélsziget fatalitásai még államalapításig sem engedtek eljutni. Szerbia története, írta a román Nicolae Jorga, nem egy állam története, hanem csak meghiúsult államalapítási kísérletek láncolata. A szerb függetlenség a XIV. században el is végződött. Olv. Formes byzantines et réalités balcanlques, Bucarest-Paris, 1932 173. I.

[75] Téves azonban azt hinni, hogy a Habsburg-birodalom teljes egészében csak jól sikerült házasságok eredménye lett volna és lényegében "mesterséges mozaik." De az sem helytálló, ha a dunai táj szervezési képletét, a dunai állameszmét, "Habsburgeszmének", vagy "osztrák eszmének" nevezik, mint André Robert (L'idée nationale autrichienne et les guerres de Napoléon, Paris 1933). Hiszen a dunai eszmét nem a Habsburgok találták fel, hanem a magyar királyok; a Habsburgok ezzel a dunai állameszmével éppen ellenkező irányban tevékenykedtek. Il a fallu toute l'incompréhension des Habsbourg pour tuer l'Autriche, — írja L. Eisenmann, Le Monde slave, 1930 Vil A. 397 I.

•

Szlávok és magyarok vitája a montreali Gazette hasábjain

A *The Gazette* nevű montreáli napilap "Levelek a Szerkesztőhöz" feliratú rovatában 1953 szeptember hó folyamán éles vita zajlott le magyarok és szlávok között. Résztvevők voltak: a cseh J. A. Boucek, a szerb P. O. Ostrovic, a magyar Szabó György (Ottawa) és Radnai Lajos (Montreál), valamint egy olasz közbeszóló, Zamarian.

Ez a vita nagyon jellemző képet ad arról, hogy a kis szláv népek nyugati emigránsai még mindig mekkora adag gyűlölettel beszélnek a magyarokról és még mindig beképzelik maguknak, hogy benesi módszerekkel lehet országot építeni, helyesebben országokat "összehazudni". A benesi szótárból jólismert frázisok tudniillik úgy puffogtak Osztrovics és Boucek urak szájából, mintha 1914-1918-ban lettünk volna, amikor ellenmondás nemlétében, gátlás nélkül kiki akkorát lódíthatott a magyarok rovásra, amekkorát éppen akart. Elmondották ezek a Nyugat "önzetlen" és "őszinte" felvilágosítói, hogy a "nomád magyar lovasok" *('nomad Hungarian horsemen),* amikor belovagoltak a Duna vidékére, ott összedöntötték a szlávok virágzó életét és ezer esztendőn keresztül igájukban tartották a szerencsétlen és jobb sorsra érdemes szlávokat, akik így csak hosszú és szívós küzdelem után tudtak felszabadulni gyűlölt uraik alól. A magyarok járatlanok a történelemben, elfogultak és ostobák, ha megnyilatkoznak össze-vissza beszélnek és így tovább...

Nos, meglepődtek ezek a gátlás nélküli tollforgatók, amikor rádöbbentek arra, hogy már nem 1914-18-at írunk, hanem jóval többet, azaz vannak idekint magyarok is, akik valamicskét mégiscsak értenek országuk történeti múltjához és Nyugat sem egészen az a balek már, akinek bármit be lehessen beszélni, vagy aki még mindig olyan szerelmes legyen az Európát végveszéllyel fenyegető szláv invázió iránt, mint voltak az 1919-es Európa rendezői. Szabó György, Ottawából, okos hasonlatokkal megmagyarázta a dunai helyzetet nehezen megértő kanadaiaknák, hogy a szerb, román, stb. népek, mint *menekültek* jöttek Magyarországba, futva a hazájukban uralkodó nyomor vagy a töröknek gyilkos kardja elől. Megmondta, hogy miért hazugság az úgynevezett ezeréves magyar elnyomás és rámutatott a szláv gyűlöletre, hálátlanságra és politikai hírverésre, amely a befogadó Magyarország szétszaggatásához vezetett. Mit szólnának a kanadaiak, kérdi Szabó György, ha mi bevándorlók ugyanezt tennénk a mi befogadó országunkkal, Kanadával szemben. A szerbek, románok, szlovákok ugyanez alá az elbírálás alá esnek.

Csattanója az egésznek az volt, hogy a Gazette a szláv-magyar vitát a magyar Radnai Lajos levelével zárta le. Radnai remek fogalmazásban az alábbi mozzanatokra mutatott rá. Nem szabad elfeledni, hogy a lenézett "nomád magyar lovasok", akik a róluk elnevezett országban telepedtek meg, olyan látásmódot, olyan ízlést és olyan hatalmas eszmei erőt hoztak magukkal, amit az előttük ott élt apró néptöredékek és népszilánkok ésszel nem tudtak felérni, ami az ő képességeiket messze felülhaladta. Nevezetesen azt, hogy a Kárpátok hegykoszorújával kijelölt egységes földrajzi tájon egyetlen politikai hatalmat, egyetlen nemzetet alkossanak. Ez azt bizonyítja, hogy a magyarok előtt nem volt egyetlen szervezett nemzet sem ezen a tájon, amely velük szemben elsőbbségi jogra hivatkozhatna. *Következőleg a szláv nemzeti élet összedöntéséről való állítás a mesék birodalmába tartozik, viszont a magyarok dunavidéki megjelenése óriási lépést jelent Európa mai arcának kialakítása felé.*

Radnai az ezeréves elnyomás meséjére is talpraesetten felelt. Ha valóban elnyomás lett volna, vagy a népek elnyomva érezték volna magukat, akkor nyilvánvalóan megragadták volna az első kínálkozó alkalmat, hogy Magyarországot szétlökve, csehhé, románná vagy szerbbé legyenek. Ez azonban nem következett be, mert még akkor sem tettek semmiféle lépést ebben az irányban, amikor Magyarország a török hódítás korában a mai Szlovákia és a mai Erdély területére szorult. Sőt ezek az állítólagos elnyomott népek a legnagyobb bajtársiassággal küzdöttek a magyarok oldalán a közös ellenség ellen. Ez mutatja legjobban, mennyire hamis az ezeréves elnyomás propagandája. De tegyük fel, — folytatja Radnai cikkében, — hogy az elnyomás meséje mégis igaz. Miként lehet akkor megmagyarázni, hogy az elnyomott népek olyannyira elszaporodtak, hogy végül számbelileg felülmúlták az elnyomókat? Igaz-e és fenntartható-e az elnyomás meséje, amikor a párisi békekonferencia idején a területek hovatartozását nem merték népszavazással eldönteni s az egyetlen esetben, amikor népszavazást alkalmaztak (Sopron), az eredmény az állítólagos elnyomó javára ütött ki. Hát van olyan elnyomott pára, aki nem akar megszabadulni elnyomójától és nem akar boldogabb életet élni? Az igazság az, hogy elnyomás nem volt, ez csak ürügy volt egyes hatalmi törekvésekre, amit Tardieu, a párisi békekonferencia dunai szakértője maga is bevallott, amikor azt mondta: a Békekonferenciának választani kellett Csehszlovákia és a népszavazás között. Mindenesetre, ha népszavazást tartottak volna, nem került volna négy millió magyar cseh, román és szerb uralom alá. Az is igaz, hogy csehszlovák, román és szerb elnyomás volt és van, mert ha ezek az ellenkezőjét állítják, miként nevezendők a tömeges deportálások, a magyarok széttelepítése és üldözése? Ez igen, ez elnyomás, mégpedig a legdrasztikusabb fajtából való, csakhogy ezt cseh, szlovák, román és szerb elnyomásnak nevezik, — nem pedig magyarnak.

Végül Radnai megjegyzi és a vita ezzel az akkorddal zárult, hogy "*mégis csak határt kell szabni a szláv buzgalomnak, mely Benes mintájára ma is a legszörnyűségesebb hazugságokat találja ki. Ebből már éppen elég volt és eljött az ideje, hogy a szlávok mérsékletet tanúsítsanak, ne pedig a gyűlölet hazug koholmányait terjesszék.*"

•

A török történetírás új útjai[76]

Amikor Kemál Ataturk a Török Köztársaság elnöke kijelentette, hogy a török történetírás addig divatos felfogását tovább nem tűrheti, elhatározásáról Európában alig vettek tudomást. Azóta több mint tíz esztendő telt el, csendes, kitartó munkában és az új kormányrendszer a régi történetszemléletet pontról-pontra visszaverve, egészen újszerűen fogalmazta meg a "török világ" képét Ez a beváltott szellemi forradalom most már a nemrtörök tudósokat is foglalkoztatja és bennünket magyarokat is egészen közelről érint. Mielőtt ennek tárgyalásába fogunk, vessünk azonban egy pillantást a régi török történetírásra.[77]

A régi török történetírás egyik jellemző vonása az, hogy a török múltat művelő nyugati és mohamedán történetírók közt minden szorosabb együttműködés hiányzott. Így a török történetírásnak e megoszlás szerint két, egymástól szinte teljesen független világa létezett.

A "nyugati" török történetírás nagyobb arányú kibontakozása elé azonban leküzdhetetlen akadályokat gördített a számbajövő nyelvek sokasága. Ha ugyanis valaki át akarta tekinteni egy-egy kérdés egész irodalmát, az úgynevezett világnyelveken kívül ismernie kellett a magyar, görög és orosz nyelveket, tudnia kellett azonkívül legalább törökül és arabul. Ha viszont a török őstörténet kutatója volt, jártasnak kellett lennie a kínai, örmény, szíriai és mongol nyelvek útvesztőiben is, értenie kellett az archeológiához, etnológiához, nyelvészethez és antropológiához. Kétségtelenül ennek a kivételes helyzetnek volt a következménye, hogy az európai török történetírás — Zinkeisen tiszteletre méltó kivételével — nem is foglalkozott behatóbban a török őstörténettel, hanem kutatásait a török szó értelmének megszorításával az Ottomán Birodalomra korlátozta. A háború előtti európai török történetírás számára tehát a török múlt a XIV. század elején kezdődött, amikor a Szeldzsukidák egyik hűbérese, a hajdan "400 sátorral" bíró Ertogrul khán fia, Oszmán, függetlenné lett és népével együtt, melyet róla "oszmanli"-nek neveztek, áttért a muzulmán hitre. Az oszmán törökség múltjának értelmét a nyugati historikusok azokból a mozzanatokból alkották meg, amelyek a kívülálló szemlélőnek leginkább feltűntek: azokból a nagy vérontással járó háborúkból, melyek az oszmánok birodalmának túlméretezett kialakulását három kontinensen, Európában, Ázsiában és Afrikában végigkísérték, rombadöntve minden útban lévő kultúrát. Ennek a szemléletnek legutóbb René Pinon adott két mondatban találó kifejezést: "A törökség története — mondotta — egyenlő az általuk viselt háborúkkal, Európában, Ázsiában és Afrikában tett hódításaikkal. Amidőn ez a nép a Boszporusz és a Duna közt megjelent, a Bizánci Birodalommal együtt nemcsak egész Kelet-Európa műveltségét rombolta le, hanem a nagyhatalmak politikáját is kilendítette folyása természetes medréből."

A török történetírók tudománya ennél a színvonalnál is alacsonyabban állt. Egyrészt ugyanis nem ismerték a nyugati műveket. Zinkeisen munkájáról például, mivel német nyelven jelent meg, alig szereztek tudomást. Inkább ismerték Hammer-Purgstall könyvét, mely fordításban jobban hozzáférhető volt számukra. Másrészt, s ez volt a nagyobbik akadály, a speciális török viszonyok nem kedveztek a szellemtudományok, így a történettudomány kialakulásának. Már a török kifejező eszközök — a nyelv, a stílus és az írás — tökéletlensége maga is hátrányt jelentett. A kalifátus révén beszivárgott arab és a szultánsággal jött perzsa nyelvbeli elemek ugyanis annyira elnyomták a

török nyelvet éppen a műveltebb rétegek körében, hogy az iratokban néha már oldalakon át alig maradt néhány százaléknyi igazi török szó. Ettől a nyelvészek által is "oszmanli"-nak — és nem töröknek — nevezett keverék nyelvtől a tömegek nyelve egészen távol állt, úgyhogy tudományos műveknek olvasótábora, még ha a körülmények egyébként megengedték volna is, nem alakulhatott ki.[78] Ehhez a keverék bürokrata nyelvhez csatlakozott a stílus keletiesen érzelgős mivolta, minek következtében a kacskaringókból csak nehezen lehetett kielemezni a lényeget. Betetőzte a dolgot a filológiai pontosságig fel nem érő arab írásmód, mely a nyugati kultúrában született tudományok művelésére határozottan alkalmatlan. A kibontakozásnak legnagyobb akadálya azonban a gondolati szabadság hiánya volt. A szultánok határtalan zsarnoksága és a modern élettel össze nem férő teokratikus államigazgatás, ez a török "caesaro-papismus" ugyanis annyira ráfeküdt az elmékre, hogy a nyugati gondolatok nem terjedhettek, csak igen lassan, vagy éppenséggel sehogyan. Amikor a liberális eszmék a XIX-XX. század fordulóján mégis betörtek Törökországba, II. Abd-ul-Hamid szultán (1878-1908) úgy gondolkodott, "hogy a jó mohamedán hadd tanulja valamennyi ágát a modern tudományoknak, csak a filozófiát és históriát ne, mert e tudományok az uralkodók tetteit is bírálat alá vonják."

Így hozta magával a kifejező eszközök gyarlósága és a gondolati szabadság hiánya a török szellemi tudományoknak, köztük a históriának aránylag igen alacsony színvonalát, Így tudtak az annalisták, a hivatalos udvari történetírók e hízelgő fajtája, egészen a legutóbbi időkig érvényesülni, általában így hagyhattak az egyes uralmon lévő kormányzati és politikai rendszerek olyan mély nyomot a történetszemléletben. Szinte azt mondhatjuk, hogy a hagyományos évkönyvek színvonalán felülemelkedő történetírás értékeszméje egybeesett a fennálló rezsim értékeszméjével. Eszerint a háború előtti török történetírás nagyjában az iszlamizmus, az ottomanizmus és a turanizmus lépcsőfokain mozgott.

A legelterjedtebb felfogása a török történetnek a pániszlamizmus históriai vetülete, a muzulmán felfogás volt. E szerint a török nép mindaddig sötétségben botorkált, amíg az iszlám felkelő napja útját meg nem világította. Ebben a felfogásban tehát a török őstörténet mint megvetendő, barbár kor jelent meg, nem is foglalkoztak vele, amint az arab historikusok sem foglalkoztak a pre-iszlamikus Arábiával. Ugyané látásmódban a "török" név alig került említésre, mindenki csak "igazhitű testvérként" szerepelt s a török nép is csak egyik tagja lett a nagy iszlám-családnak. Miután azonban a pániszlamizmus politikai kivihetetlensége az angol-orosz érdekek ellenkezőségén bebizonyosodott, egy újabb politikai ködkép, az "ottomanizmus" lett a kormányzat eszménye. Ez elgondolás szerint a mintegy húsz nemzetiséget magában foglaló Törökországból "Ottoman Birodalom" néven nemzetfeletti államot akartak faragni. Amíg ennek a koncepciónak csődjét az Ifjú Törökök 1912-ben ki nem mondták, addig a történetírók is igyekeztek nemzetük múltját ekként értelmezni. A nép nagyságának kezdete szemükben most nem az iszlám-vallás felvételével, hanem az Ottomán dinasztia kezdeteivel esett egybe. Csodálkozva emlegették e dinasztia politikai tehetségét, mely "400 sátorból" alig néhány emberöltő alatt hatalmas birodalmat teremtett. Török népről, török nemzetről, főleg pedig török fajról ebben az elgondolásban éppúgy nem esett szó, mint az iszlámi koncepcióban. A török szót egyenesen üldözték, akárcsak a többi nemzet nevét, s ha már lehetetlen volt meg nem említeni, megvetéssel szóltak róla, barbár jelzők

kíséretében. Ez az elgondolás egyébként könnyen megfért az iszlám-koncepcióval, főleg a történet ama szakaszában, amikor az Ottomán dinasztia már a kalifa címet is viselte.

1909-ben, amikor az európai műveltségű Ifjú Törökök az uralmat átvették, ellökve maguktól az ottomán birodalmi eszmét, figyelmüket a török nép és az egész ázsiai török faj felé fordították. Büszkélkedve kezdték emlegetni fajuk nagy földrajzi kiterjedtségét és csodás dolgokat vártak a többi török törzsek ébredésétől, egy nemzetté való egyesítésétől. Zla Gök Alp szociológussal az élen néhányan ezt az irányt is felkarolták az irodalomban s figyelmüket az őstörténet felé fordították. A történetírók többsége azonban továbbra is a "400 sátor" legendájával kezdte munkáját. Az őstörténet szálait a világháborúig maradt rövid idő alatt ugyanis nem sikerült kibogozni, másrészt pedig sokaknak nem tetszett a kirgiz-tatár rokonság. Így ez a koncepció jelentéktelen maradt. Összefoglalólag tehát megállapíthatjuk, hogy a török "ancien régime" irodalmában a török nép története mindvégig az iszlámmal és az Oszmán-dinasztia történetével fonódott össze, következésképp a történet fényes lapjai a mohamedán hitre való áttéréssel, illetőleg a mondott dinasztia megszilárdulásával kezdődtek, az őstörténet pedig továbbra is ismeretlen maradt. A háború után ez a helyzet óriásit fordult.

1922 november 1-én Musztafa Kemál eltörölte a szultánságot. Két év múlva, 1924 március 3-án, eltörölte a kalifátust is. E rendelkezések nyomában valóságos rohamlépésben indult meg Törökország európai értelmű kialakulása. Az iskolákat kivették az egyházi rendek kezéből és laicizálták; a nyelvet megtisztították a perzsa-arab elemektől és közelebb hozták a nép beszédéhez; a korábbi 612-jegyű ábécét elvetve, áttértek a nagybetűkkel együtt 56 jegyet számláló latin ábécére. E többrendbeli emancipáció révén az irodalom terjedésének korlátai ledőltek s a tudósok összehasonlíthatatlanul tökéletesebb kifejezőeszközökkel a gondolati szabadság kedvező légkörében indulhattak új honfoglalásra. A nacionalizmusban fogant új históriai szellem most már gyors ütemben bontakozott ki.

Az alig negyedszázaddal ezelőtt alakult Török Történetkutató Társaság, melynek lelkesítője s részben tényleges irányítója maga a Gházi, feladatául azt tűzte ki, "hogy kijelölje a török történet fő vonásait és megállapítsa azt a helyet, mely a törökséget az egyetemes kultúrában megilleti." Ebből a célból elsősorban archeológiai kutatásokat végez — ez a ma divatos, hivatalosan is támogatott török tudomány — és ezen a réven gyűjt anyagot. A Társaság fontosabb ásatásairól a második török történettudományi kongresszuson az alelnök, Afet kisasszony személyesen számolt be szépen, bátran és szabadon, "mintha Törökországban sose lett volna fátyol." A Társaság munkájának másik eredménye az iskolák számára írt négykötetes világtörténet elkészítése volt, *Tárih* (Történet, 1932) címen. A "Tárih" egyes köteteinek tartalma a következő: 1. az ázsiai és európai népek ős- és ókora; 2. a középkor, Európa és Ázsia, jelesül a török népek; 3. az Ottomán Birodalom; 4. a jelenkori Törökország. Egy másik fontos intézménye a török történetírásnak a periodikusan rendezett és nagy bel- és külföldi publicitással dolgozó történeti kongresszusok. Az első ilyen kongresszust 1932-ben, Ankarában, a másodikat 1937-ben, Isztanbulban tartották. E kongresszusokon is az archeológia és az őstörténet szerepelt a legnagyobb mértékben. Fontos feladat jut a história szempontjából a Török Nyelvkutató Társaságnak is, mely egyebek közt a szumir és a hetita nyelvnek a törökhöz való viszonyát igyekszik tisztázni, valamint az 1936-ban Ankarában alapított egyetemi Történeti és Nyelvtudományi Karnak. Ezekben a

keretekben és az egész tudományos hálózatban elhangzott a jelszó: "Ostromoljuk meg Nyugat és Kelet nagy könyvtárait, kutassuk fel a kínai, perzsa, arab, latin és görög íróknak a törökökre vonatkozó feljegyzéseit, állítsuk vissza a török név és a török nép tiszteletét otthon és a külföldön egyaránt, világítsuk meg a török őstörténetet s ezzel hozzuk létre Anatólia és az egész törökség retroaktív renaissance-át."

Hogy alakult már most e céltudatos munka nyomán a törökség múltjának új értelme és mi a törökség helye a világ egyetemes történetében? Mi a török faj? Hol van az őshaza? Minő volt az őshazai műveltség? Hogy és miként folyt le a török népvándorlás? Mi az ottoman múlt értelme a török és meghódított területeken, főleg Kelet-Európában? Lássuk sorjában ezeknek a problémáknak mai állását.

A török népek a világ tudós közvéleménye előtt egészen a legutóbbi időkig mint mongol eredetű, tehát sárga fajú népek voltak ismeretesek. Ez a tézis — mondják a törökök — hibás. Az angol, francia, orosz és japán tudományos missziók keleti Turkesztánban végzett kutatásai nyomán előkerült anyag s egyéb Kr. e. századokból eredő műtárgyak, valamint a törökök archeológiai és filológiai vizsgálatainak eredményei ugyanis ellentmondanak ennek az állításnak. Valójában a török a fehér fajhoz tartozik s azon belül is díszhelyet foglal el. Karcsú, magas termetű, fehérbőrű, göndörhajú, az arca piros, szemtengelye vízszintes, arca tojásdad, feje pedig brachycephal. Az eddigi tévedés úgy magyarázható, hogy a mongolok és a törökök közt, akik Közép-Ázsiában már a prehistorikus idők óta egymás szomszédságában laktak, jelentékeny vérkeveredés állott elő. A törökök több mongol törzset le is igáztak s ezeket szokásuk szerint elől küldték a csatába. Az idegenek tehát leginkább ezekkel a törökökkel találkoztak, vagy ezek tűntek fel nekik leginkább s így részben róluk terjedt el a téves antropológiai leírás. Egy másik kútforrása e téves leírásnak az Ázsia egyes részein ma is feltalálható mongol típusú "törköktől" ered. Ezek a mongol-törökök rég leigázott mongol törzsek maradványai, akik idővel eltanulták a török nyelvet. A török fajhoz tehát semmi lényeges közük nincs. Az igazi török faj képviselője a fehér ember.

Őshazája e kiterjedt fajnak Közép-Ázsia széles fennsíkja, ahol ma is otthonos. Kiterjedésének jelenlegi határai északon a Fekete-tenger, a Kaukázus hegylánca, a Volga-folyó Kazán vidékéig, majd az Irtisz-folyón túl fekvő vidék és az Altái hegylánc. Délen a keleti Turkesztán alsó vonala, a Pamir déli lábai és a Hindukus. Ezután a határvonal a mai Afghanisztán és Beludzsisztán keleti határai mentén dél felé fordulva halad az Indiai-óceán Omán-tengeréig. Hosszabban erre a tengerre támaszkodva, az említett két ország nyugati határán fordul ismét északra a vonal, Mechedig fut, aztán újra nyugatra kanyarodik, hogy a Földközitenger keleti öblében elvégződjék, bezárva egy óriási, Európánál is nagyobb területet.[79]

A törökség népvándorlása az egyetemes történet legfontosabb népmozgalma. Ennek során terjedt el a világ négy sarkába az emberiség első kultúrája, a Közép-Ázsiában kialakult török kultúra és hozott létre újabb eredeti kultúrákat. Ez a vándorlás kelet felé Kínán, Japánon át egészen Mexikóig, Peruig terjedt; dél felé Indiáig; északon Szibéria steppéit és az Ural vidékét öntötte el; nyugaton a Fekete-tenger északnyugati földrészén át a Dunáig, a Balkánig haladt. Jutottak kisebb török tömegek Írországba, a balti országokba, Itáliába, Franciaországba, Afrikába és Elő-Ázsiába is. (NB. az új magyar őstörténeti kutatások az említett területeken magyarul beszélő ősnépek

vonulását figyelte meg és az őskultúra hordozóját a magyar nyelvben állapította meg!)

A törökség őshazájának műveltsége az új török történetírásban különös figyelem tárgya. Amíg a Közép-Ázsia fennsíkjain lakó népek a kőkor kultúráját sehol sem haladták túl, a fennsík törökjei tovább mentek. Megalkották a csiszolt kő kultúráját, megművelték a földeket, termesztettek gabonaféléket, megszelídítették napjaink legfontosabb háziállatait, köztük a lovat, előhozták a föld méhéből a vasat, amiből páratlan fémkultúrát alkottak s elsőnek találták fel az írást. A földművelésnek, állattenyésztésnek, iparnak és tudománynak, szóval a modern kultúra minden fontos alapelemének kiindulópontja Ázsia belseje, a Pamír-fennsík, a törökségnek és az egész emberiségnek e közös bölcsője.

Az őshazából keletre vándorolt törökök külön kultúrát teremtettek Kínában, mely egészen a legutóbbi századokig a világ legfontosabb kultúrája volt. A dél felé menő tömegek alkották Egyiptom, Szíria és Mezopotámia kultúráját. Utóbbit a Kr. e. harmadik évezredben odakerült szumír-alán népek, a török faj igen kiváló képviselői bontakoztatták ki. Anatólia legmagasabb kultúráját a Kr. e. második évezredben virágzó hetita-kultúra alkotja, mely viszont gyökereivel a szumírból táplálkozott. A nyugat felé menő népcsoportok alapították az égei kultúrát, mely trójai, ióni stb. néven ismeretes. Az etruszkok, akik a görög-latin kultúra szülői, Anatóliából jöttek s a török népek rokonai voltak. Attila, Baján, Dzsinghisz khán faja, nyelve és kultúrája szintén török lehetett stb. Mindeme kultúrák most, amidőn származási táblájukat kiderítették és összefüggésüket az ősi török kultúrával megállapították, a török művelődéstörténet szerves részeiként jelennek meg. Így került a törökség az emberiség művelődéstörténetének középpontjába és lett a világ első nemzete.

Miután a törökség őstörténete ennyi fénnyel és ragyogással szorosan hozzákapcsolódott a mai anatóliai törökök múltjához, az Oszmánok birodalmának története epizód jellegűvé vált és régi fényeiben elhomályosult. Egyes török historikusok szerint az egész ottomán, vagy ha tetszik iszlám-kor, hanyatló kor. Az iszlám ugyanis kiölte a törökségből a nemzeti öntudatot és megállította kultúrája, valamint nyelve további fejlődését. Hogy mennyire az idegen — arab és perzsa — erkölcsök süllyesztették le a török népet, nem pedig speciális török faji tulajdonságok, annak fényes bizonyítékát szolgáltatják az ugyancsak török fajú magyarok, akik a nyugati reneszánsz hatása alatt idejében felszabadultak a vallás mindenhatósága alól és meg tudták valósítani a haladás eszméit. A török nyelv és török kultúra hanyatlása, a nemzet szellemi tévelygése nyolc hosszú századig tartott.

Vannak, s talán ezek nagyobb számban, akik a hanyatlást későbbről keltezik, bár értékmérőjük ugyanaz a forró nemzeti eszmény. Számukra a hanyatlás a XV. és a XVI. század közepe közt kezdődik. E száz esztendő alatt ugyanis az Oszmánok birodalma már olyan távoli nagy és asszimilálhatatlan területekre terjedt ki, amelyek birtoklása szükségszerűen ingatta meg a központ szilárdságát. Különösen e túlméretezett birodalom keleteurópai kiterjeszkedése volt a hanyatlás forrása, mert Bizánc és Buda elfoglalása, valamint Bécs ostroma megszülte Európa nagy antimuzulmán reakcióját, amivel már nem lehetett eredményesen megbirkózni. A bajokat elősegítette az a körülmény is, hogy a törökök éppen ebben az időben szigetelődtek el Európa szellemétől, megcsontosodván a mohamedán szemléletben. Még közelebbről II. Bajazid szultán uralkodását veszik fel a hanyatlás kezdetének. Az ülémák

ekkor ítélték halálra az egyik nagy török matematikust, mivel tudománya nem következett a Koránból, az ő uralkodása alatt tették tönkre a török vezetők az európai művészektől eredő s a szultánok palotájában felhalmozott drága kincseket a hitetlenek minden más szellemi termékével egyetemben s ugyanekkor kezdődött a török elem eltávolítása a vezető poziciókból. Nagy Szulejmán halála (1566) már csak jelkép, amellyel a muzulmán nagyság sírbaszáll.

A török történetírók a Balkánra és Magyarországra is kezdenek figyelni. A szultánoknak ezeken a területeken való brutális előnyomulása okozta az oszmanli törökség európai rossz hírét. Ezt a rossz hírt most kiirtani, vagy legalább is enyhíteni kell. Megszólaltatják javukra a Balkán toponímiáját; rámutatnak arra, hogy az albánok Azerbeidzsan vidékéről való törökök, hogy "a finn-török eredetű bolgár nép mesterséges szlávizmusban tévelyedett el", hogy a magyarok is török fajú nép; kiemelik, hogy a magasabb kultúra jeléül rengeteg török szó és kifejezés ment át a görög, szerb és főként a bolgár nyelvbe; kifejtik, hogy a törökök keleteurópai előnyomulásuk folyamán mennyi művészeti és kulturális elemet közvetítettek a meghódított népeknek, s hogy e népek velük politikailag is együttműködtek, a magyarok például Bécs ostrománál is segédkeztek. A románok pedig egyenest a török nagyhatalomnak köszönhetik nemzeti és állami létüket. A törökök Fekete-tengeri politikája ugyanis, Oroszország törekvéseire való tekintettel, mindig Románia létezésére volt alapítva. Így történt, hogy amikor a Török Birodalom tetőpontján állt és minden országot leigázott, az oláh fejedelemségeket szabadon hagyta. Török protektorátus nélkül az oláh fejedelmek nem tudtak volna ellenállni a cári törekvéseknek, sorsuk épp az lett volna, ami Beszarábiáé lett: a teljes leigázás. Egyszóval az ottomán nagyhatalom, ha néha keményen éreztette is létezését, egyúttal nevelője, védelmezője, sőt megmentője volt a keleteurópai népeknek.

A török történetírás újszerű kibontakozásával és az európai tudományos porondon való megjelenésével eggyel több lett azoknak a magyar nemzeti múlthoz közelálló irodalmaknak a száma, amelyek a mi históriánkba is beleszólnak. Ez a tény annál kevésbé kicsinyelhető le, minthogy az elmúlt pár év alatt máris sikerült a törököknek az európai historikusokat saját kutatásaikkal kapcsolatba hozni és így a török történetírás korábbi kettősségét megszüntetve, a török szellem átütőerejét fokozni. A legutóbbi török történeti kongresszuson például már szép számban jelentek meg európai tudósok is. A török történetírás mozgalmait tehát általában is kívánatos figyelemmel kísérnünk.

A török őstörténet szálainak kibogozása és az Oszmán birodalom keleteurópai szerepének új beállítása kétségtelenül jelentős eredmények és úgy látszik, hogy az archeológiai anyagon felépülő állítások maradandók lesznek. Az idegen nemzetiségű turkológusok nagy érdeklődéssel kísérik a fejleményeket s a kemáli koncepció alapvonalait máris többen elfogadták.

---

[76] Ez a tanulmány hívta fel először a magyar tudományos világ figyelmét (1938-ban) arra, hogy a Régi Kelet régészeti és nyelvészeti anyaga forradalmian átalakította a török népek őstörténeti képét. Akkoriban azonban történészeink, nyelvészeink és turkológusaink semmiféle sugalmazást nem merítettek belőle. Így történt meg, amire csak most jöttünk rá, hogy török rokonaink, akik a mi ősi kultúrörökségünkben másokkal együtt részesültek,

tulajdonképpen a magyar őstörténetet illesztették az ő saját történetük elé. Régi igazság az, hogy aki nem halad a korral, hanem megáll és lehorgonyoz egy elmélet mellett, — csak veszíthet. A vesztesek mi vagyunk, mert a flnnugor nyelvrokonságra felépített őstörténeti elképzelés túlsokáig lekötötte figyelmünket.

[77] Jelen tanulmány főleg a vonatkozó francia nyelvű könyvek és cikkek alapján készült, melyeket felsoroltam a Századok LXXII. évfolyamában, ahol e tanulmányt közzétettem.

[78] Alp szerint a 17 milliónyi tőrök lakos közül az "oszmanli" nyelvet alig 10% értette.

[79] A tőrök népek létszámát Deny francia turkológus 39 millióra teszi. A magyar Túrán folyóirat statisztikája szerint a törökség létszáma 33 millió (Túrán 1934 72. I.). A töröklakta terület nagy kiterjedéséhez képest ez a lélekszám igen alacsony népsűrűséget jelent. A török néprészek azonban, bármilyen nagy távolságra laknak egymástól, kölcsönösen megértik egymást, akárcsak a középkori Itália lakói, csupán Dantejüket vár|ák a teljes nyelvegység helyreállítására. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az új török irodalom nem használja a "turáni" szót népi megjelölésként, hanem mindig és következetesen egyszerűen csak törökségről beszél. Számára Túrán csak földrajzi fogalom.

•

A magyar történetírás helyzete (1942) és esedékes megújítása[80]

Aki meg tudja állapítani, minő elméleti tételek húzódnak meg a tudományos szövegek nyomtatott betűi mögött, az tudja, hogy jelenlegi történetíróink nem követnek egységes gyakorlatot. Elmosódó határokkal ugyan, de elméletileg világosan két nagy csoportra oszlanak. Az úgynevezett szellemtörténészek csoportjára, akik szerint a történetfolyamat a szellem megvalósulása az emberi világban és másodszor azok csoportjára, akiknek elmélete a továbbfejlődött középeurópai pozitivizmus vonalába esik és nagyobb nyomatékkal utal a tárgyi világ erőinek munkájára. Mindkét csoport szemlélete több-kevesebb árnyalattal a liberalizmusban gyökerezik.

Ettől az árnyalatokban gazdag két népes tábortól szinte elkülönítve alakult ki az utóbbi évek során ama néhányunknak összetartozásunk tudatára világosan még rá nem ébredt csoportja, akik tudományos téren is leszámoltunk a liberalizmussal és öntudatosan vagy anélkül, de mindenesetre következetesen az új európai szellem által felszínre hozott szempontokkal műveljük tudományunkat. Jelen sorok írója e csoport történetírói felfogásának mibenlétét, jelentőségét és szükségességét igyekszik az alábbiakban nyilvánvalóvá tenni, munkára híva mindazokat, akik úgy érzik, hogy tudományuk fejlesztésére való hajlamuk, Európa becsülete és nemzetük szolgálata miatt helyük az új tárborban van.

I. Fennálló történetírói gyakorlatunkról

1. Ha kifogásainkat akarjuk megfogalmazni fennálló történetírói gyakorlatunkkal szemben, akkor *tudományelméleti szempontból* elsősorban arra kell rámutatnunk, hogy a szellemtörténet, azáltal hogy a történetfolyamat alakulásában résztvevő történeti tényezők között minden korban és minden területen egyformán érvényes rangsort állapít meg, melynek élén messze kimagaslóan a lelki-szellemi tényező áll, a történeti valóságot nem tükrözi híven. Túlságosan kidomborítja a történet psziho-intellektuális oldalát, alárendelt szerepet ad a tárgyi világ gyakran döntő erőinek: a gazdasági, társadalmi és politikai jelenségeknek. Ez a tudományos irány történetünk utóbbi területein egyébként is kudarcba fúlt, mint erre hazai irodalmunkban is többen rámutattak. Ha a másik tábor munkásai, a pozitivizmus továbbfejlesztői ezeken a területeken nem működtek volna, tudományunk bizonyára komoly hiányokat mutatna fel. Viszont az is igaz, hogy a társadalmi, gazdasági és politikai tényezők mindenkori döntő szerepét éppoly kevéssé lehet állítani, főleg a magyar történet keretében s így a szellemtörténet híveinek munkássága nélkül a lelki-szellemi tényezők bizonyára nem kerültek volna kellő megvilágításba.

Noha tehát ez a két elméletileg külön-külön nem kielégítő felfogású iskola a gyakorlatban hasznosan kiegészíti egymást, mindkettőnek közös fogyatékossága, hogy a tárgyi világnak csak a koronként változó történeti tényezőivel foglalkozik, — a néppel ugyan ott sem — de az állandó, több korszakon át változatlan ható tényezőket: a történeti tájak geopolitikai helyzetét és az egyes népek faji tulajdonságait figyelmen kívül hagyja.

2. A *történetszemléletre* fordítva figyelmünket megállapíthatjuk, hogy fennálló történetírói gyakorlatunk legszomorúbb helyzetbe a politikai történetírást juttatta. Ezt a műfajt a szellemtörténeti irány hívei, amennyiben ápolták, vagy csak koreszmék alapján művelték, vagy annyira elmerítették az általános

művelődési, társadalmi és egyéb adottságokban, hogy valójában megszűnt politikai történet lenni, amit az irány képviselője, Szekfű Gyula, helyeselt is. Határozott és korszerű iránytűje ezen a téren a másik történetírógárdának sem volt, mert az a régi pragmatikus módszert követte. Így az utóbbi húsz esztendő alatt jelentősebb eredményt csak új adatok felszínrehozásával értek el s többek között tisztázatlan maradt az ellenfeleink által nekünk szegezett legsúlyosabb vád is, melyre mint erkölcsi alapra a trianoni béke felépült, hogy tudniillik felelősek vagyunk az első világháborúért elnyomó belpolitikánk miatt. Karácsonyi János és Fraknói Vilmos emlékét idézve, joggal panaszolhatta Horváth Jenő, hogy a magyarországi népek egyetemes történetét előadó munkánk nincs. Egy-egy nemzetiség múltjával foglalkoztunk ugyan, "de senki sem volt, aki több nemzetiség múltját egybefoglalta és azt a magyarság múltjával egybeolvasztotta volna." Aki erre kísérletet tett s akinek tollából az egyetlen összefoglaló munka származik *(Asztalos Miklós: A nemzetiségek története Magyarországon,* Bp. 1934) a szellemtörténeti felfogást következetesen alkalmazva arra az eredményre jutott, hogy a régi Magyarország történeti szükségességből bomlott szét s történeti szükségességből veszítette el a magyarság vezető szerepét a Kárpátmedencében. Más szellemtörténészek azonban, mint Szekfű Gyula is, visszariadnak ettől a furcsa felelősségvállalástól és menekülni akarván tőle, az egész legújabbkori fejlődést, a modern nacionalizmus korát, a keresztény erkölcs nevében elítélik. Az egyes korszakokban a korszerű mozzanatok helyett folyvást a régi és régibb nemzetfogalomtól, a letűnt s erkölcsösebbnek vélt szellemtől való fokozatos eltávolodást, "hanyatlást" emelik ki. Ezzel újabbkori történelmünk mint folytonos tévelygések lehangolóan szomorú korszaka jelenik meg az olvasó előtt, akinek a régi nemzetfogalomhoz való visszatérést sugalmazza. A magyar politikai történetírás jelen formájában tehát nem tudja vállalni Hungária területi védelmét, illetőleg kísérlete kudarcba fúl, ugyanakkor, amikor a cseh és szerb történetírás még a Hungáriánál is "rosszabb" népi összetételű és történeti múlttal sem dicsekedhető országát is elismerésre méltó tudományos fegyverzettel oltalmazza és nemzeti büszkeséget sugároz olvasójába. Keserűen, de őszintén be kell vallanunk, hogy történetírásunk emez ága a főkérdésben, a nemzetiségi elnyomás vádjában, nem segített bennünket ahhoz, hogy trianoni sebeinket gyógyíthassuk.

Történetírásunk mindkét táborának közös további gyengéje az, hogy a liberális nemzetfogalomtól, amely az állam kereteihez igazodik, az akarati elemre helyezi a hangsúlyt és a faji, nyelvi meghatározókat elveti, — mindezideig nem tudott megszabadulni. Ennek következtében, mint éppen a napokban fejtegette mély elmével Mályusz Elemér, képtelen volt a trianoni korszakban leszakadt néprészeinket nemzetfogalmába beilleszteni, képtelen volt a hozzájuk vezető és a politikai határvonalakon áthaladó utat megtalálni. Pedig erre a népiségkutatás megszervezésének keretében bőséges alkalom nyílt volna s ezúton történetírásunk az élettel kapcsolatba jutott volna. Sajnos, ez is elmarad. Ahogy Hungáriát nem védte történetírásunk, éppúgy nem védte a leszakadt magyarságot.

De össze tudta-e fogni legalább a csonka ország társadalmi osztályait? Mennyiben védte az osztatlan magyar egységet? Tudjuk, hogy a liberális nemzetfogalom nem rombolta szét a régit s a "magyar nemzet" továbbra is azokból állott, akik korábban alkották, bővítve néhány új elemmel, főleg a feltörekvő zsidósággal, kik együttesen képezték az új vezetőosztályt. A

"magyar nemzet" története tehát ennek az uralkodó osztálynak a történetévé zsugorodott össze. Miként a liberális élet, ugyanúgy kihagyta tehát a liberális történetírás a nemzeti egységből a parasztságot és a munkásságot. És ezen a szomorú képen egész a legutóbbi időkig nem sokat változtattak történetíróink, mert a nemzet nagy tömegeiről, történeti teljesítményeiről, biológiai változásairól, szociális problémáiról, a Domanovszky Sándor vezetése alatt készült és eléggé nem dicsérhető részlettanulmányokon kívül most is alig tudunk többet. A magyar történet tehát, mint ezt már előttem is megállapították, továbbra is egyetlen osztály hőskölteménye maradt. Ezen a képen Szekfű Gyula annyit változtatott, hogy a hőskölteménybe az erdélyiek dicsőségének alábbszállításával nagy nyomatékkal belefoglalta a Habsburg-dinasztiát. A magyar történet horizontjának emez összeszűkülésével elérkezett oda, ahova a liberalizmus alatt a legtöbb egész nemzet szolgálatára rendelt intézmény — a sajtó, a bankok, a színházak, stb. — eljutott: kollektív érdekek helyett csoportérdekek szolgálójává lett.

Az utóbbi évek során a világ körülöttünk teljesen megújult és a horizonton friss európai szellem bontakozott ki. Ám a mi történetíróink zöme továbbra is megmaradt a letűnt világnézet, a liberalizmus mellett, Így aztán nem volt szempont ahhoz, hogy a liberális eszmék magyarországi hatalmas történeti pályáját a felvilágosodástól a világháború végéig, vagy akár napjainkig, kritikai vizsgálat tárgyává tehették volna. A magyar liberalizmus története nincs fölmérve, pedig nemzeti szempontból ennek vizsgálata rejt magában legtöbb tanulságot. Aki a német, olasz, vagy akármely más ország történeti irodalmával összehasonlítja a mi legújabbkori történeti irodalmunkat, keserűen állapíthatja meg a konzervatív magyar történetírás szomorú mérlegét. Más országokban a nemzeti jelzőre büszke történetírók részt vállalnak abban is, hogy a közelmúlt korszak, az *histoire contemporaine* kritikájával hozzájárulnak nagy korfordulók előestéjén a lelkek áthangolásához és költőkkel, filozófusokkal és politikusokkal vállvetve építik a jövendőt. A konzervatív magyar történetírás a fentebb kifejtett ok miatt ettől az áthangoló szereptől is elesett, a haladás előmozdítója helyett annak kerékkötője lett, vagyis a nemzeti élettől ezen a ponton is elszakadt.

3. Hogy fogadta ez az aggodalmasan konzervatív történetírás a külföldről jövő *újabb hatásokat,* amelyek ott tudományunk teljes megújulásához vezettek? — Itt is mulasztások történtek s ezek legtöbbje a szellemtörténeti irány híveit terheli, mert amíg a másik csoport vezető tagjai igyekeztek új területekre is kiterjeszteni figyelmüket, a szellemtörténészek mereven leeresztették az országkapuk tudományos sorompóit és egyszerűen nem hallották meg azokat az óriási tudományos vitákat, amelyek a tér, nagytér, történeti táj, népközösség, sorsközösség, néptalaj, kultúrtalaj, faj, népiség, nemzet és még egy tucatnyi új fogalom körül lezajlottak. Hogy is lehetett volna felfigyelni e materializmusban fogant új tanokra, melyek más országokban a tisztes Clio asszonyság megszégyenítéséhez, a történettudomány elpolitizálódásához vezettek? Közben aztán az történt, hogy ezeket az új szellemi fegyvereket szomszédaink kitűnően szolgálatukba állították, a Dunatájról az egész művelt világon saját nemzeti törekvéseiknek megfelelő szemléletet terjesztettek el, nagyon gyakran a magyar érdekek nem kis sérelmére. A magyar történettudomány elvesztette kombattív erejét, kezdeményező bátorságát és lépten-nyomon befejezett tények elé került, defenzívába szorult.

S ha néhányan elavult fegyvertárunkat modernizálni mertük, itt-ott bírálatot is ajkunkra véve, vagy éppen új szellemben fogant könyvet írtunk, keserűen

kellett érte lakolnunk! Mindazok, akiknek érdekében állt a történetírás területét Magyarországon liberális rezervációnak fenntartani, meghirdették ellenünk a szentháborút és végehossza nem volt a sajtóban, parlamentben és társaságban elhangzott súlyos rágalmaknak. A szellemtörténészek tudományos súrlódásai általában elviselhetetlen és egészen szokatlan légkört teremtettek szaktársaink között, amiről igazán csak "vitriolba mártott tollal" lehetne bővebben írni. Annyit azonban mégis elértek, hogy gyengébb idegzetű tudósainkat a próbálkozástól elrettentették és a hazai közvéleményt dolgaink igazi állapotáról alaposan félrevezették.

Azt hiszem, ha röviden is, de elég érthetően vázoltam, hogy *fennálló történetírói gyakorlatunk elméletileg hiányos, részben elavult, világnézeti vonatkozásaiban horizontja megszűkült, a nemzeti élettel való kapcsolatait elvesztette, vagyis hogy megújítása időszerűvé vált.*

II. Az új magyar történetírás alapelveiről

1. A történelmileg szakszerűen nem képzett egyének, akik az úgynevezett laikus közvéleményt alkotják, természetes hogy nem ismerik tudományunk elméletének bonyolult kérdéseit, nem ismerik azt a munkát, amit a történeti intellektus végez a probléma felvetésétől annak írásbeli kidolgozásáig. A céhen kívülállók csak a kész szöveget, az eredményeket látják. Következésképpen csak annyit képesek egy-egy tudományos fordulat alkalmával megállapítani, hogy a szerző "tiszteletreméltó történetírói nagyságok értékrendjétől eltávolodott", *tehát* — rossz historikus, vagy ha az új munkában saját gondolatait ismeri föl, akkor ünnepli az "új óriást" s haragját a régi mester ellen fordítja. A közvélemény szükségszerűen így alakult lelkiállapotára való tekintettel nem felesleges, ha néhány mondattal megvilágítjuk tudományunk világnézettel és nemzettel való kapcsolatait.

A történetíró munkája elméletileg két részre különíthető. Egyfelől a kérdésre vonatkozó történeti emlékek összegyűjtésére, forrásértékük megállapítására, ami mind szigorúan megállapított alapelvek szerint történik; másfelől az így kirostált adatok magasabb szempontok szerint való összeszerkesztésére, feldolgozására, mely folyamatba világnézeti felfogásunk lépten-nyomon belejátszik. Minden történetírói munka, főként a szintézis, valamely világnézetet tükröz s így a munkáinkba foglalt történetfilozófiai "igazságok" túlnyomórészben az adott világnézet függvényei. Világnézet és történettudomány tehát szorosan összefüggő dolgok, előbbi változása szükségszerűen maga után vonja utóbbi módosulását. Ilyen értelemben beszélünk például "liberális" történetszemléletről, "marxista" történetszemléletről, vagy "nemzetiszocialista" történetszemléletről, melyek mindegyike újra fogalmazza, azaz "átértékeli" a meglévő történetfilozófiai igazságokat és azok sorát másokkal bővíti. Ezen az összefüggésen át — hogy tudniillik a jelen törekvései tükröződnek a múlt képében — válik a história az emberiség egyik legnagyobb irányító tényezőjévé s éppen ebben rejlik örök értéke. Az a historikus, aki a világnézettel való összefüggést tagadja, vagy tőle a tárgyilagosságot félti és azt állítja, hogy a történelem semleges tudomány, nincs tisztában dolga lényegével, vagy még mindig olyan elavult természettudományos kategóriákban gondolkodik, amelyeket már a természetbúvárok is megvetnek. A múltszázadi pozitivizmus megpróbálta, hogy semleges maradjon s ezen az úton nyílegyenesen eljutott, nem a tárgyilagossághoz, hanem a materializmus zsákutcájába. Aki lemond a világnézet tudományos kifejezéséről, megszakítja tudományának az élettel

való kapcsolatait és vétkezik a történeti megismerés szabályai ellen.

Ahogy a világnézet tükröződik a történelemben, ugyanúgy tükröződnek benne a nemzeti vágyak. Mert a tudományos ismeret nemcsak az intellektus funkciója, hanem a hit, az akarat és a szenvedélyeké is, melyek nemzeti vonalon sem kapcsolhatók ki, amikor nagy dolgokról van szó. Innen ered tudományunk másik vonása, az, hogy nemzeti. E kettős lényegre utalva használjuk az ilyen összetett kifejezéseket, mint "francia liberális történetírás", "magyar liberális történetírás" és így tovább. A nemzeti élet gyorsabban változik és hamarabb módosul, mint a világnézet. Nemzedékről-nemzedékre új és újabb problémák merülnek fel, háborúk, területi változások jelentős eltolódásokat okoznak és így a nemzet megmegújuló életakarata friss programjával a történetírást is folyvást újabb szempontokkal látja el. Innen van az, hogy a világnézeti tényezőtől függetlenül is, minden nemzedék számára többé-kevésbé újra kell írni a történelmet, újra kell fogalmazni, át kell értékelni az addigi történetfilozófiai igazságokat.

Láthatjuk tehát, hogy a történetírás az emberiség és egyúttal az egyes nemzetek életakaratának kifejezője, igazolója és eszköze is. Jobb mindezt nyíltan és őszintén bevallani, mint a tudomány öncélúságát és a "nemzetközi igazság" elvét hangoztatni, amely úgyis csak nemzetköziséghez vezet — mint elvezetett a világnézetnélküliség a materialista világnézethez.

Hogy ez mindig így volt és így van ma is, erre százával sorolhatnánk fel a személyi és tárgyi bizonyítékokat. De legyen elég belőlük néhány, így a németek tudós Treitschkejének. nyilatkozata, vagy a franciák Denisjének életmunkája. Előbbi hasonló alkalommal nyíltan megvallotta: "Énbennem a hazafi ezerszer erősebb, mint a professzor" *(Der Petriot in mir ist tausendmal stärker als der Professor),* Denisről pedig életrajzírója megállapította, hogy minden munkája "közvetlenül, egyenesen és szinte kizárólag az ő lángoló és elszánt francia hazaszeretetében gyökerezik" *(procède immédiatement, directement, et l'on pourrait dire exclusivement de son ardent, de son farouche patriotisme français).* És hogy egy tárgyi példával is illusztráljuk tételünket kérdezzük, magyarázható-e mással, mint a nemzeti tényezővel az, hogy Kelet-Európa történetének lényegeként az orosz és cseh történetírók annak szláv, a németek germán, a franciák-angolok latin, mi magyarok pedig magyar-lengyel vonását emeljük ki?

Ha a történetírás a világnézettel és a nemzeti életakarattal ily szorosan összefügg, érthető, hogy a történeti művek olvasóiban a múlt nagy problémáinak értékelése nyomán gondolatok keletkeznek, amelyek megszabják a jelen problémáival szemben állásfoglalásukat. Így válik a történelem az egyszerű művelődési eszközön magasan felülemelkedően minden nemzet életében fontos politikai vezérfonallá, külpolitikai viszonylatban nélkülözhetetlen fegyverré. De miként a fegyver csak akkor jó, ha legújabb típusú, ugyanúgy a történetírás is csak akkor szolgálja híven nemzetét, ha szemlélete és célkitűzése legmodernebb: ha egyezik a világnézettel és egyezik a nemzeti életakarattal.

Reméljük, hogy ezekben a fejezetekben sikerült közérthetően megmagyaráznunk, hogy *a történetírásnak minden világnézeti és nemzeti korfordulón meg kell újulnia, hogy ez az átformálódás tudományunk belső szükséglete s ezt a történetírónak végrehajtani hivatásból folyó elvitathatatlan joga és szent kötelessége.*

2. De korfordulón vagyunk-e világnézeti és nemzeti szempontból? — Nem mondunk bizonyításra szoruló dolgot, ha erre a kérdésre egyszerű *igen*-nel válaszolunk, sőt azt is állítjuk, hogy a magyarság vezetőinek nagy többsége tisztában van a korforduló jelentőségével is, amely csak a felvilágosodás mindent átalakító méreteihez hasonlítható. És tartósan senkit sem győzhetnek meg azok az ókonzervatív elemek, akik ebben a nagy világfordulásban, mely Európa nagyobbik részében már megtörtént, ezidő szerint még csak politikai divatot látnak, mely akár holnap is elmúlhat.

Ennek az új európai világnézetnek két vezető eszméje van: a népi nemzetfogalom és a szociális gondolat s ezek alapján az egyes országokban nemzeti színezése szerint más és másként neveznek. A népi nemzetfogalom azt jelenti, hogy a csak bizonyos társadalmi osztályokat magábanfoglaló liberális nemzetfogalom helyet ad a nép valamennyi rétegét — tehát a parasztságot, munkásságot és az arisztokráciát is — átölelő új fogalomnak s ennek a "teljes" nemzetnek érdekeit tartja szem előtt a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi élet minden területén. Vagyis a népi nemzetfogalom a liberalizmus által sokezer darabra tört nemzeti életet újra egységbe fogja, ritmusát felfokozza és hangját hatalmas szimfóniaként érvényesíti Európa új koncertjében. Vallja, hogy a nemzet hatalmas szervezetét nemcsak a politikai akarat tartja össze, hanem elsősorban a nemzet tagjainak megváltoztathatatlan, természettől beléoltott ismérvei: faji tulajdonságai, szokásai, nyelve és az ezek köré fonódó mítosz. A népi nemzetfogalom alapján elképzelt államot és társadalmat a szociális gondolat egészen áthatja s nagy súlyt helyez a népközösség tagjainak emberhez méltó megélhetésére és biológiai erejének fokozására, mint olyan tényezőkre, amelyeken a nemzet jövője alapszik. A megélhetés és biztonság megszerzése végett nagy szerepet játszik az új európai gondolkodásban a térség fogalma is, hogy csak azokat a mozzanatokat emeljük ki, amelyek elsősorban kihatnak arra a történetírásra, mely ebből a világnézetből táplálkozik.

Mindezeknek az új állambölcseleti elveknek van megfelelő magyar problémájuk is és így ezek az elvek a magyar életakarás vonalán is kifejezésre jutnak a nemzeti történetíró szemléletében. De van néhány olyan sajátosan magyar sorskérdés is, amely ennek az új világnézetnek, ha majd egyszer egészében alkalmazásba vesszük, sajátos magyar színezetet ad, amire aztán a nemzeti történetírónak finom füllel különösen figyelnie kell. E sorskérdések legeslegfontosabbika az, hogy a mi népünk olyan földrajzi tájon helyezkedik el, amelynek természetes záróvonalai nagyrészben néprajzi határainkon kívül esnek, de amely zárt terület politikai birtoklása számunkra életkérdés. Ez a zárt terület a Kárpátok medencéje, és benne a magyarság elhelyezkedése, ez a geopolitikum, felfogásunk szerint kiindulópontja a *magyar* politikai gondolkodás egész menetének. Mert emiatt nem fogadhatjuk el a nép-nemzeti fogalom egyik tételét a népnemzeti államot, vagyis azt, hogy az államhatár a mai néprajzi határral egybeessék. Emiatt kell arra törekednünk, hogy a Kárpátmedence politikai egységét biztosító magyarság faji erői biológiailag minél jobban felszaporodjanak s emiatt törekszünk arra is, hogy a centrifugális erők ellensúlyozására a központi hatalmat és végrehajtószerveit minél jobban megerősítsük, általában pedig, hogy az állam és magyar társadalom közt a kapcsolatokat minél szorosabbra fűzzük. Ehhez a nemzeti életakarathoz a magyar múlt rengeteg ösztönzést szolgáltat és így a magyar szellemi honvédelemnek a történettudomány legjobb fegyvertársa.

A felsorolt, de e szűk keretben részletesen ki nem fejthető világnézeti és

sajátos magyar gondolatok a nemzeti történetíró számára mindmegannyi eszméltetést nyújtóinak elméletének, szemléletének és módszerének kiegészítésére, illetőleg megújítására és lehetőséget adnak arra, hogy a nemzeti élettel tudományunk kapcsolatait helyreállíthassuk.

3. Elméleti vonatkozásban kétségtelenül új színt jelent a történetírás mesterségen túlfekvő, szintétikus és művészi oldalának öntudatosabb hangsúlyozása, vagyis világnézeti és nemzeti vonatkozásainak következetes és tudatos érvényesítése. Ez a körülmény azzal az előnnyel jár, hogy világosabbá teszi előttünk a történelem igazságfogalmát és kézzelfoghatóvá a korfordulókon elkerülhetetlen átértékelést.

Nem kisebb horderejű dolog az, hogy az új történetírás lebontja az elsőrendű történeti tényezők között a szellemtörténet által a lelki-szellemi tényező javára egyszer s mindenkorra megállapított rangsort s minden korban annak adja az elsőbbséget, amelyik ott valóban legnagyobb szerepet játszott. Bár a magyar történetfolyamatot ezer év óta általában kívülről "készen" érkezett eszmék indítják újabb mozgásra s nemzetünk csak "belészorul" az előre kiszabott ruhába, szűkítve vagy bővítve azon itt-ott, mégis hívebb képet adunk a valóságról és jobban kidomborítjuk saját magunk arcéleit, ha e mozgásnak psziho-intellektuális oldalán kívül még reális oldalát is, a gazdasági, társadalmi és politikai oldalt is következetesen és szerepéhez méltóan megvilágítjuk. Ugyancsak a reális oldal előtérbenyomulását eredményezi az, hogy a történetalkotó erők sorába felvesszük a népet és annak minden életnyilvánulását következetesen figyeljük.

Egyenesen döntő jelentőségű tudományunk további sorsára az új élettől kapott amaz ösztönzés, amelynek nyomán a nagy történetalkotó tényezők közé felvesszük a nem változó, hanem több korszakon, néha évezredeken át változatlan faj és tér tényezőt és hatását következetesen figyeljük. A faj és tér fogalom érvényesítése ugyanis a múltnak nemcsak egy új oldalát világítja meg, hanem a koreszmék alapján elképzelt vagy a gazdasági-társadalmi-művelődési mozzanatokba ágyazott politikai történetírást egycsapásra megszabadítja béklyóitól. Ez a műfaj feladatát ezután abban látja, hogy kimutassa, miként alkalmazkodott a koronként változó emberi élet az egyszer s mindenkorra megadott természeti körülményekhez.

Az új Magyarország történetírása elméleti síkon tehát reális irányba tolódik el, s anélkül, hogy materialistává válnék vagy az ideálizmussal megszakítaná kapcsolatait, a maga relativista álláspontjával e két doktrína között foglal helyet.

4. A nagyközönség az új magyar történetírás korszakalkotó voltát legközvetlenebbül a szemlélet terén érzékelheti. A történeti vizsgálat körébe bevont új tényezők ugyanis, a térség, a faj és a nép, valamint a megújított nemzetfogalom, hogy most is csak a legfontosabb mozzanatoknál maradjunk, ezen a téren gyökeres átalakulást vontak maguk után.

A *politikai történetírás* elhagyva használhatatlannak bizonyult régibb koncepcióit, új elgondolását a geopolitikának, a térség emberi problémáival foglalkozó tudománynak eredményeire építi fel. Ez az új tudomány rávezetett bennünket arra, hogy egy-egy földrajzi egységben ideális állapotban csak egy állameszmének van helye. Ez a természet előírása, ami ellen az emberi elme ugyan küzdhet, de vele saját elpusztulása nélkül tartósan egy nép sem dacolhat. Magyar történeti vonatkozásban, minthogy a Kárpátmedence talán

az egész világon az egyetlen eszményi földrajzi egység, ez a tétel azt jelenti, hogy ebben a medencében minden népnek vagy néprésznek legfőbb politikai érdeke, létérdeke az, hogy ezzel a korszaktól független történeti tényezővel minél teljesebb összhangba kerüljön. Ezt a területet tehát nem lehet megbontani vagy szétdarabolni anélkül, hogy az itt élő népek kárát ne vallják s hogy a térrel összefüggő nagytér — Európa — maga is megrázkódtatást ne szenvedjen. De melyik népet illeti meg az állameszme kialakítása és a politikai vezetés? — A geopolitika tanítása szerint azt a népet, amelyik a medence katonai és politikai érzékeny pontjait, az úgynevezett geopolitikai gócpontokat — Budapest és környékét, a nyugati és déli kijáratok előterét — népi erejével kitölti. Ez a nép a magyar. Hivatás szerint mi vagyunk tehát a Kárpátmedence született vezére, a dunai rend őre, annak európai szervezője. Minden népnek e vezetésben annyi joga van résztvenni, amennyiben a természet előírását fölismeri és vállalja.

A történelem folyamán a magyar nép volt az első Kárpátmedencében megtelepült nép, amely a természet parancsát szellemével felfogta, hivatásának mindenkor tudatában volt és a medence egységes megszervezésére a honfoglalástól máig következetesen törekedett. Hivatástudatát, elit mivoltát nem adta fel a török kor zivataros századaiban, nem adta fel ellenkező koreszmék sodrában az újkori nacionalizmus idején, nem mondott le róla a versaillesi államrendszer korában és nem mond le róla ma sem, a népi nacionalizmus idején. Ebben a hivatástudatban egyes nemzetiségek is résztvállaltak, így a horvátok, később a rutének, németek és részben a tótok is. Nem ismerték fel a Kárpátmedence természeti törvényeit és így annak politikai vezetésében történeti hagyománnyal nem bírnak a szerbek és a románok, akik ezen a térségen örökké "idegenek" maradtak. Ugyanebből az okból kifolyólag "idegenek" maradtak itt a Habsburgok, akik titkos tanácsadóik sugalmazására jószántukból ennek a területnek szabályaihoz szinte kivételképpen sem tartották magukat, és "idegen" szellemben rendezte e táj problémáit az első és második világháború győztes koalíciója.

Politikai történetünk térségen nyugvó koncepcióját minden téren megerősíti a másik, változatlan lényegével ható történetalkotó erőnek, a fajnak figyelembevétele. A fajbiológusoktól és a fajlélektan kutatóitól tanuljuk, hogy a faji jelleg kialakításában külső és belső őstulajdonságok játsszák a döntő szerepet. Ezek különbözőségéből ered az, hogy a fajok nem egyformák, nem egyenlők, köztük fizikai és erkölcsi képesség dolgában különbségek vannak, másszóval, hogy a fajok bizonyos rangsorba sorozhatok. Fajok létében, és így magyar faj létében sem kételkedve, a Kárpátmedence különféle népeinek történeti szerepéből azok faji ranglétráját is megszerkeszthetjük és ekkor azt látjuk, hogy a mi fajunk, kik Árpád vére vagyunk ezer év viszontagságai után is, katonai erények és politikai tehetség dolgában eszményi magasságban áll itt minden más faj fölött. Elit szerepünk tehát nemcsak helyzeti, hanem faji energiákból is fakad és így a mi fajtánk erősítése egyúttal a többi kárpátmedencebeli nép érdeke is.

Ebben a történetfilozófiai keretben, könnyen belátható, egészen más megvilágításba kerül a magyarság újkori nacionalizmusa, mint aminőben eddig volt és más megvilágításba kerül az osztrák-magyar viszony is, nemkülönben a nemzetiségek újkori irredenta mozgalmai. Amíg a magyar törekvések mindenkor összhangban álltak e táj népeinek igazi érdekeivel és a táj egyesítésére, összetartására irányultak, addig a nemzetiségek igazi

érdekeiket föláldozták a koreszméknek, hűtlenek lettek Európához, a Kárpátmedencéhez és elsősorban saját magukhoz. Vagyis új történetfilozófiánkkal Hungária területi épségéhez magas etikai alátámasztást adunk és a Kárpátmedence minden népének történetét szervesen tudjuk elképzelni, ami mind olyan eredmény, amivel a régi politikai történetírás nem dicsekedhetett.

Azzal, hogy politikai történetírásunk tengelyévé a tér és faj eszméjét tesszük meg, tudományunk ez ágának koncepcióját megszabadítjuk attól a töréstől is, amit e két tényező ismeretének hiányában Hungária védelmében történetíróink beleépítettek. A politikai történetet mint a tér-faj és a koronként változó állambölcselet funkcióját fogva fel, töretlen vonalban mutathatjuk be a fejlődés útját az első Árpádok deszpotikus államformájától a hűbéri, rendi, abszolutista és liberális államformákon keresztül az új népi és nemzeti koncepcióig bezárólag.

A *népi nemzetfogálom* a Kárpátmedence sajátos viszonyaihoz igazított formájának bevezetése hozzásegít bennünket ahhoz, hogy osztály-szemléletünket és a szabadságeszme iránt érzett hagyományos vonzalmunkat elhagyhassuk és helyébe a nemzeti egység minden magyart és minden társadalmi osztályt átfogó gondolatát illeszthessük. Erre a szempontra irodalmunkban Hóman Bálint lett először figyelmes, aki azt több történeti elmefuttatásában, így a Rákóczi-emlékbeszédben is alkalmazta. Nagy magyarjaink szellemének vizsgálatában — egy Nádasdy Tamás, egy Rákóczi Ferenc történetében, — nagy korszakainkban, — mint a török-magyar párbaj idején vagy 1848-ban, — és nagy intézményeink, tudományos és szellemi életünk történetében erre a nemzeti egységre és annak szolgálatára különös figyelemmel leszünk. S ekkor rámutathatunk majd arra, miként jutottak a népi közösség érdekeit szolgálni hivatott egyes intézményeink magántulajdonba és lettek az egyén érdekeit szolgáló birtokká. íÍy például arra, hogy miként alakult át a liberális korban a magyar napisajtó szervezetében és szellemében egyeránt üzleti nyerészkedés forrásává és milyen kevesen maradtak a Bartha Miklósok, a Rákosi Jenők és a Milotay Istvánok, akik az örök magyar értékek szolgálatát e minőségi fogalmak iránt elfásult korban nem tévesztették szem elől. Rámutathatunk arra, milyen körülmények idézték elő, hogy a parasztság és munkásság kikapcsolódott az egységes magyar életből, vagy hogy a külföldi magyarság, kiket eddig nem is tudtunk történetünk keretébe beilleszteni, milyen életet él odakünn magyar szempontból, és így tovább. De eléggé ma még fel sem tudjuk becsülni, milyen eredményekre vezet az a körülmény, hogy a népi nemzetfogalom révén szempontokat nyerünk a liberális gondolat egész pályafutásának, a felvilágosodástól szinte napjainkig tartó ívelésének kritikai vizsgálatához.

Es azt is lehetővé teszi az új szemléletmód, hogy történetírásunk főleg újabbkori részében tapasztalható túlságosan borongó hangulatát és sötét színezését megváltoztassuk, hiszen a magyar történet oly szép, oly dicső és oly felemelő dolgokat tartalmaz, mint talán Európa egy népének története sem. És erre a magabízó, hitet kisugárzó szemléletre ma különösen szükségünk van, hiszen ki fogadja szívesen az olyan nép vezetését vegyes területen és ki hozza meg az olyan népért legnagyobb áldozatát, amely arra nem is látszik méltónak?

Mindebből látható, hogy *az új magyar történetírás a magyar történetszemléletet gyökeresen megújítja, történetfilozófiáját éles fegyverré*

köszörüli s tudományunkat az egész magyar faj hőskölteményévé alakítja át.

5. Könnyű már most ezek után megállapítani, hogy az új magyar történetírás tudományunk módszertanát mivel gyarapítja. Aki tudja, hogy a módszertan főleg azoknak a szabályoknak foglalata, melyek betartásával tudományunk előkészítő részét, az adatok összegyűjtését helyesen művelhetjük, és tudja azt is, hogy ezeket a szabályokat a pozitivizmus már kidolgozta, nem lepődik meg azon, ha módszer tekintetében nem meglévő szabályok megváltoztatásáról vagy elhagyásáról fog a következőkben hallani, hanem csupán azok kiegészítéséről. Ennek során első helyen azokat az új fogalmakat kell megemlítenünk, amelyekkel feljebb már foglalkoztunk, így a tér, élettér, történeti táj, fajiság, népiség, kultúrtalaj, kisebbség, népcsoport, stb. fogalmakat. Mindezek olyan kifejezések, amelyek alkalmazásáról a történetíró még akkor sem mondhat le, ha érette pártpolitikai színezettel vádolják meg, hiszen ezek jelentős mértékben járulnak hozzá tudományunk kifejezőerejének fokozásához.

Bővül módszertanunk azáltal is, hogy tudományunk új történetalkotó erőkre lett figyelmes és így azok munkájának felméréséhez több rokon- vagy szomszédos tudomány kutatási módszereit sajátjai közé illeszti. E tudományok közül különösen a fajbiológiát, a faj lélektant és a geopolitikát kell megemlítenünk, mint amelyekkel most vesszük fel a kapcsolatot elsőízben, aztán a statisztikát, a jogtudományt, a nyelvtudományt, a néprajzot, régészetet és egyebeket, amelyekkel régebb idő óta fennálló kapcsolatainkat elmélyítjük.

Nem közömbös a módszertan szempontjából az sem, hogy tudományunk ki akar lépni a céh és liberális nemzet szűk kereteiből s az egész népi közösséghez akar szólni. A hídverés a céhtől a népközösségig ugyanis szükségessé teszi, hogy stílusunkat egyszerűbbé, világosabbá és — bizony! — magyarosabbá tegyük. Mert ha továbbra is teletömjük szövegünket latin szavakkal és a szövegben meg nem magyarázható egyéb szakkifejezésekkel, vagy tovább használjuk a lelkiek útvesztőit követő barokk mondatfüzést, ez a hídverés nem fog sikerülni. Ugyanezt mondhatjuk el munkáink szerkesztésére nézve is, ahol irányadó szabály a tagoltság és a könnyű áttekinthetőség.

A módszertani bővülés is olyan irányú tehát, hogy tudományos megfigyeléseink pontosságához és történetírásunk harcos erejének növeléséhez értékes mozzanatokkal járul hozzá.

6. Nem kell túlságosan magyaráznunk, hogy az a nagyszabású filozófiai szellem, amelyben tudományunk ezután működni óhajt, kapcsolatait teljesen helyreállítja a zajló magyar élettel. Csak ismétlésekbe bocsátkozhatnánk, ha külön is rámutatnánk arra, hol szövődtek ezek az új kapcsolatok, vagy ha névszerint felsorolnók azokat a problémákat, amelyek megoldását ebből a szempontból elsőrendű nemzeti érdeknek tartjuk. Megelégszünk csupán annak ismétlésével, hogy az új magyar történetírás az új magyar életakarat kifejezője, fajtánk hatalmas érdeklírája, s mint ilyen, a magyar jövő egyik legbiztosabb záloga. Tudományunk megszűnt semlegességet szenvelgő tudomány lenni: nyíltan és őszintén az örök Európa és benne az örök Magyarország sorsát vállalja. A magyar történetíró ezeknek a magasztos eszméknek kíván harcos katonája lenni, s ezt a magyarabb, korszerűbb és harcosabb életformát akarja olvasói lelkébe átsugározni, legyenek azok államférfiak vagy jeltelen tagjai népi közösségünknek.

És ezen a kevert népességű történeti tájon, ahova a Gondviselés bennünket is

vezérelt, ahol a történetből fakadó mítosznak a népek sorsára döntő a befolyása, ne késlekedjünk sokáig az új magyar történetírás pártolásával! Ha az új magyar történetírás a gyakorlatban győzelemre jut, tudományunk történetében olyan fordulatot könyvelhetünk el, ami mellett a liberális-pozitivista történetírás bevezetése a múlt században — eddigi legnagyobb eseményünk, — el fog törpülni.

---

[80] A magyar történetírás itt tervezett megújítása az 1944/45-ben bekövetkezett tragikus események — az orosz megszállás és az ország bolsevizálása — miatt nem valósulhatott meg. E nagy reformmunka szorgalmazója maga is külföldre szorult, ahol egyes vonatkozásokban mégis be tudta mutatni elgondolását. E nagyszabású reformtervet nem szabad a feledésnek átengednünk, mert irányító szempontjai fontosak nemzeti öntudatunk fenntartásához és megerősítéséhez.

•

Késik az új horvát történtszemlélet

Gondolatok Prof. George J. Prpic, Croatia and Hungary during the Turkish Era (Cleveland, 1973 32 I.) c. dolgozatával kapcsolatban.

Nagy érdeklődéssel vettük kézbe Prof. J. Prpic tanulmányát, mert kíváncsiak voltunk, vajon a szabad földön élő horvát szellemi vezetőknek van-e már tárgyilagosabb képük a magyar Szent Korona védelme alatt eltöltött nyolcszáz évig tartó életükről. Ugyanis, mint a szerző maga is mondja, már más tudósoknak is feltűnt, hogy "a horvát históríkusok, közírók és politikusok általában kevés elismeréssel szólnak magyar sorstársaikról a két nép hosszú, négyszáz évig tartó (középkori) uniójával kapcsolatban." Pedig, folytatódik az idézet, "ez az unió sokkal inkább a horvátok előnyére szolgált, semmint a magyarokéra" (26 1.). Másrészt azért is várhattuk volna a horvát történetszemlélet megújhodását, mert ez a nép már kipróbált minden lehető "alternatívát" léte és biztonsága érdekében és nagyon gazdag tapasztalatokkal rendelkezik: voltak a *magyarok* társai, éltek a *Habsburgok* védőszárnyai alatt, ugyanakkor nemzetük egy másik ága a pogány *törökökkel* szövetkezett, 1918-ban aztán önként társultak a *szerbekkel,* utóbb kipróbálták az *olasz* protektorátust is (1941-45), legutóbb pedig már a *Szovjetunióval* készültek táncra perdülni (Jelicsi dr. kísérlete). De ennek ellenére mégsem jutottak el ahhoz az egyszerű és világos felismeréshez, hogy *történetük egyetlen napsugaras korszaka a magyarokkal való együttélés ideje volt!*

1. Prof. Prpic munkájának már a kiindulópontját sem tudjuk elfogadni, pedig az egyúttal értékelési alapként is szerepel. Eszerint a horvát nép kezdettől fogva lakta volna a Drávától (!) délre az Adriáig, és Trieszttől keletre a Drináig (!) érő területet (4 1.) s ez lett volna a horvátok országa, Croatia, a történelmi jogalap. Valójában Croatia a X. században csupán egy keskeny sávot jelentett az Adria keleti partján, messze az Una és Kulpa folyók alatt és messze a szerbektől is. A horvát törzsek akkoriban egy egészen kicsiny balkáni népet alkottak. Az Una és Kulpa folyók völgyében, valamint feljebb, a későbbi Zágráb, Körös és Varazsd megyékben *(Sclavania)* avarnak mondott *magyar nyelvű törzsek éltek,* akik maguk is egy régibb magyar néprétegre telepedtek rá, a Régi Keletről származó Úri és Bál törzsekre (ld. a megelőzőkben közölt térképeket) és akik az egész vidék helyneveiben tömegesen hagyták hátra szótáruk elemeit.[81] A Dráva-Száva közének keleti része pedig kezdettől fogva a honfoglaló Árpádok uralmi területéhez tartozott, mint Tétény vezér szálláshelye. Egyébként őtőle származik e terület 'Tót-Hon' (Tud-On, Tudó Hona) elnevezése. Mivel a horvátok valódi történeti joga az Adria keleti partjára korlátozódik eleve hibás a dolgot úgy beállítani, mintha a horvátok történeti jogát sértette volna a magyarok Dráván túli megjelenése a XI. században és mintha 1918-ban a horvátok "ősi" országukkal szakadtak volna ki a magyar Szent Korona joghatósága alól.

2. Mi magyar történészek nem oszthatjuk azt a nézetet sem, amely szerint a török hódítás a horvátok számára "rettenetes romboló erő" lett volna, amely "biológiai létüket" a végpusztulással fenyegette (4 1. és egyebütt). A valóságban ugyanis az történt, hogy a boszniai horvátok, akiknek külön királyságuk volt abban az időben, a török megjelenésekor felzárkóztak a hódítókhoz, tömegesen áttértek a muzulmán hitre és ők szolgáltatták a pusztító töröknek a segédhadakat, sőt igen gyakran a várak és hadseregek parancsnokait, beleértve a vezéreket is. Azok a horvátok pedig, akik nem akartak a törökhöz csatlakozni, elhagyták lakóhelyeiket, észak felé

menekültek és a Magyar Állam területére kértek és kaptak bebocsátást a "veszedelem idejére", akárcsak a szerbek *(pro tempore periculi).* Nagyon jól ismerjük a horvát nemzetségek északra menekülését, amelynek során a Frangepánok, a Subicsok (későbbi Zrínyiek), a Verancsicsok, a Draskovicsok, Jurisicsok, Zápolyák és sokan mások fényes megélhetéshez jutottak Magyarországon. A tulajdonképpeni régi Croatia ekkor már elveszett, nevét ezek a menekülők vitték északra és kezdték a 17. században Sclavonia nevével egyértelműen használni. Itt Szlavóniában, az ősi magyar Zágrábban alakult ki a horvátok új politikai és kulturális központja. A horvát nép tehát a török korban terült szét azon a területen, amelyet a legújabb korban Magyarországtól magának követelt, — *a horvátok ugyanis a török veszély elmúltával nem mentek haza!* Ha a horvát néptalaj a török korban ennyire kibővült, kétségtelen túlzás azt állítani, hogy a horvátok lennének a török kor nagy vesztesei. Ők annak inkább a nagy nyertesei. A keresztény gondolkodást és török-ellenességet a horvátoknak csak az a kis töredéke tartotta fenn, amely a magyarok közvetlen közelében lakott. Éppen ezért az is túlzás, mintha a horvát nép lett volna Európa és az egész kereszténység oltalmazója, amely dicsőségben a magyarok "is" (!) osztoztak (11 1.) Ez a fogalmazás talán inkább fordítva volna helytálló.

3. Prof. Prpic a mohácsi csatavesztés egyik okaként azt említi, hogy a magyar sereg nem várta be a horvát Frangepán csapatait (Zápolya csapatait sem), hanem elsietve, egymaga ütközött meg a túlságos fölényben lévő török hadakkal. Az igaz, hogy a magyarok 1526-ban egyedül védték a kereszténységet a mohácsi csatában. Az intrikus Frangepán ugyanis egyáltalában nem sietett királyi ura segítségére. A magyar király harmincezer főnyi seregével hamarabb leért Budáról az ország szélére, mint a csata helyétől alig másfél napi járóföldre lakó Frangepán. Zápolya János, akkor erdélyi vajda, sem igyekezett a frontra; ő sem volt jelen Mohácsnál, még kevésbé a szövetséges csehek, akik királya szintén a magyar király volt és akik az ütközet idején még Bohémiában állomásoztak. Az igazság tehát az, hogy a szláv társak nem igyekeztek a kereszténység védelmére a döntő pillanatban s a *mohácsi csatavesztés egyik oka éppen az ő késlekedésük volt.*[82]

4. A mohácsi csatavesztés után, ahol Magyarország királya is halálát lelte, a Szlavóniába befogadott horvát menekültek sietve félretették a magyar Szent Korona iránti köteles hűségüket és a Habsburgok védnöksége alá helyezkedtek, akiktől több hasznot reméltek. Legkorábban a horvát rendek választották meg Habsburg Ferdinándot "az ő országuk" (!) királyává. A magyar hatóságokhoz és a magyar országgyűléshez csak akkor fordultak, ha pénzre volt szükségük s amikor az új területen (Szlavóniában) fokozatosan kiépített állami berendezésükhöz a magyar országgyűlés jóváhagyását szorgalmazták. No meg utóbb is, amikor kiderült, hogy a Habsburgok uralma alatt a horvátok biológiai léte kockára került. Ekkor már szabadulni akartak a Habsburgoktól és az egyik Frangepán nagy buzgóságot fejtett ki a magyar korona áruba bocsátása körül. Zrínyi maga sem elégedett meg a családjában már szinte örökletes horvát báni tisztséggel, hanem magyar király szeretett volna lenni. A Habsburgok mindkettőjüket kivégeztették és vagyonukat elkobozták. Jelasics szereplése nem kevésbé dicstelen: ő nem a magyarokkal tartott a Habsburg iga lerázásáért, de még csak horvát véreivel sem, mert nem boszniai testvérei felszabadítása érdekében ügyködött, ö a bécsi reakció szolgálatába állt és a magyarok fegyveres eltiprására vállalkozott, — vajon milyen reményben? A horvát történetíróknak ehhez az eseménysorhoz sincs

újabb kommentárjuk, mint ahhoz sem, hogy 1918-ban sietve megint irányt változtattak és a magyar társulás helyett fajtestvéreikkel, a szerbekkel álltak össze. Ott is hamarosan megszerezték a tapasztalatokat, miután vezérüket, Radics Istvánt a parlament üléstermében lemészárolták. Említsük Jelics dr. legutóbbi kétségbeesett kísérletét, hogy Horvátország szekerét a Szovjetúnióhoz kösse? Bánatába ő is belehalt. *A magyarok ellenben egy horvát hazafit sem akasztottak fel!*

E sorok írója mély rokonszenvet érez a horvát nép irányában, bár a jelenben az ő szülőföldjét is horvátok tartják uralmuk alatt és élénken emlékezetében él a horvát "zöld káderok" dunántúli pusztítása 1919-ben. Nagyon örült volna, ha arról számolhatott volna be magyar olvasóinak, hogy a horvátság szabad földön élő szellemi vezetői végre felhagytak szokványos panaszkodásaikkal, népi erejüket messze meghaladó politikai igényeikkel és a hozzájuk szerkesztett propagandisztikus történetszemlélettel. Örült volna, ha előadhatta volna, hogy a horvátok felismerték a puszta valóságot: azt, hogy a horvát nép a magyar Szent Korona védelme alatt, annak a koronának hála, megtarthatta nemzeti öntudatát, népi személyazonosságát, fokozhatta biológiai erejét és a magyar állam rovására területét megháromszorozhatta. Mi őszintén kívánjuk horvát szomszédainknak, hogy a maguk választotta úton boldoguljanak, a magyarok segítsége nélkül, amire úgy látszik úgysem tartanak igényt, de akkor az 1868: 30. c.-ben hűségük zálogául kapott területekre — Szlavóniára és Tótországra — nem marad jogcímük.

---

[81] Néhány példa: az **Una** (Unna) vize eredetileg a "Hon" vize volt, egy fokkal mélyebben ejtett magánhangzóval és csendes H-val; a **Kulpa** akkoriban és az egész középkorban még Colapis néven szerepelt, vagyis úgy mint a felkelő Napisten (Kelő) Vize (Pis) ; a Zágráb név etimológiája is magyar: "Az Ég Úr Hab" városa, vagyis a Napisten (Az Ég Úr) papjának (Hab, Ab) városa. Az ősi magyar pogány isten **Úr, Ra, Bál** neve Szlavóniában mindenfelé sűrűn előfordul. Csánki Dezső Körös megyére vonatkozó levéltári kutatásaiból pedig tudjuk, hogy Szlavóniában még a középkorban is százával voltak magyar falvak.

[82] Frangepánt a nemzetközi irodalom a zsidó származású nemesek között tartja nyilván: Frangepane aus dem Stamme Rubens ... Kath. seit dem 10. Jahrh ... Rebellengeschlecht par excellence, — írja a Weimarer hist. — gen. Taschenbuch des gesamten Adels jehudäischen Ursprunges, 1912 14. I.

•

A magyar sport dicsősége

A magyar válogatott labdarúgó együttes 1953 november 25-én Londonban 100,000 néző előtt 6:3 arányban megverte az angol válogatott csapatot és ezzel végetvetett az angol sportvilág egyik legnagyobb dicsőségének: a labdarúgásban saját pályáján 92 esztendő óta tartó veretlenségének. Ezen a mérkőzésen a magyar labdarúgás páratlan technikája még azokat is meglepte, akik ismerték a kitűnő csapat erejét és győzelmét biztosra vették. Olyan csodálatos ügyességgel, akkora fizikai kitartással, olyan összpontosított idegmunkával és fölényes előkelőséggel vezetett mérkőzést ugyanis még sohasem láttak, mint aminőt a magyar csapat hajtott végre. A magyar "csodafiúk" győzelme révén a világ sport-közvéleményében vakító fény esett a magyar névre. S amíg az esemény első napjaiban felfedezésről beszéltek és nemes udvariassággal hajtották meg az elismerés zászlóját az elragadó magyar játékosok előtt, röviddel utóbb kutatni kezdték a magyar módra való sportolás titkát. S ez az a pont, ahol nekünk is meg kell szólalnunk a "régi Magyarország" becsületének védelmében, mert tulajdonképen a mi erőfeszítéseink gyümölcseinek beéréséről van szó, amit a budapesti kommunista kormány kizárólag a maga érdemének akar tulajdonítani.

A magyar tömegsport ugyanis, — az egyéni sportról ezúttal nem szólunk, — távolról sem a pár éve tartó kommunista rendszerben született meg. Múltja legalább száz esztendőre nyúlik vissza, amikor egy lelkes magyar ember, Esterházy Miksa gróf első idevágó tanulmányát közzétette és megalapította a Magyar Athletikai Clubot (1875). Esterházy gróf Angliában szerzett benyomásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az atlétika, ami alatt akkor általában a szabadtéri sportot értették, elsőrendű nemzetnevelő eszköz és befolyásával az egész társadalom kedvező irányban alakítható. Arra törekedett tehát, hogy a sport keretében a magyar társadalom széles rétegeit "edzés" alá fogja. Kitűnő munkatársával, Molnár Lajossal olyan alapos szervező és felvilágosító munkába kezdett, aminek eredményeképpen a nyolcvanas években már többszáz sportegylet működött Magyarországon s azok a sportolásnak szinte minden ágát felölelték. Angliát, a modern sport hazáját kivéve, alig van ország Európában, amely Magyarországot a sportirodalom művelése és sportegyesületek alapítása terén megelőzte volna, — sőt a legtöbb ország csak félszázaddal a hazai döntő események után kezdett szervezkedni. Találóan írta Misángyi Ottó 1939-ben, hogy a "a magyar sport és testnevelés tulajdonképpen mindent az ezekben az időkben alakult egyesületeknek köszönhet."

Esterházy Miksa gróf
a szabadtéri sportolás megszervezője

A korán meginduló magyar tömegsport újabb lendületet nyert a Millénium évétől (1896) kezdve, amidőn az első világolimpiászon az atlétikában a magyar sportolók két első győzelmet nyertek. A második nagy fellendülés a magyar sportéletben az első világháború után következett be, amidőn Magyarországnak, megtiltották, hogy hadsereget tartson s amikor a nemzeti katonáskodás révén nyerhető erkölcsi erőket a sportolás széles alapokon való kifejlesztésével igyekeztek pótolni. Az 1921. évi törvény a hazai sportintézmények újabb sorozatát hívta életre, köztük az Országos Testnevelési Főiskolát is, amely 1925-ben nyílt meg és szakszerű tanerők kiképzésével foglalkozott. Ez volt az a kor, amidőn az első világháború előtti 20,000 néző befogadására épített sportpályákat (FTC, MTK), amelyek annak idején a kontinens legnagyobb sportpályái voltak, 40,000 néző elhelyezézése átépítették, elkészült a Bástya, a Vasas nagy pályája és tervbevették (1924) a 100,000 néző befogadására szánt és most 1953-ban nagyrészben (80,000 néző számára) elkészült budapesti Népstadiont. Ez az az idő, amidőn az iskolán kívüli kötelező testgyakorlást, az u.n. Leventeintézményt megszervezik, az országban lévő versenyuszodák számát közel 1,000-re emelik, 1,000-re nő a sportpályák száma és 5,000-re a más sportintézményeké. Semmi kétség nem fér tehát ahhoz, hogy a második világháború küszöbén a sport Magyarországon már évtizedes intézményekkel, szakszerű oktatókkal, átfogó igazgatási keretekkel megszervezett nagy tömegmozgalommá fejlődött, amely a társadalom minden rétegéből százezreket épített be a maga edző, fejlesztő és nevelő kereteibe.

Nók tornája a 19. század nyolcvanas éveiben

Ez a múlt század nyolcvanas éveiben meginduló és rohamosan kiterebélyesedő magyar sportélet a sport minden ágában elsőrendű erőket nevelt ki, akik az 1896-os világraszóló sikerek után a versenyek légióit nyerik meg, nem egyszer csúcseredményeket állítva fel. Ezeknek az eredményeknek bőbeszédű részletezése helyett szólaltassuk meg magát a sportstatisztikát, amely a maga egyszerű számadataival bizonyítja azt a magas színvonalat, amelyre a magyar sport az olimpiászok mérővesszőjén 1896-tól 1936-ig, a háború előtt lezajlott utolsó olimpiászig felemelkedett.

Magyar győzelmek az olimpiákon

Év	Az olimpiász helye	A nyert olimpiai bajnokság sz.	A nyert 2. és 3. helyezések	Összesen
1896	Athén	2	1 — 2	5
1900	Páris	1	2 — 2	5
1904	St. Louis	2	1 — 1	4
1908	London	3	4 — 1	8
1912	Stockholm	3	2 — 3	8
1924	Páris	2	4 — 4	10
1928	Amsterdam	5	5	10
1932	Los Angeles	6	6 — 5	17
1936	Berlin	10	1 — 5	16
	A II. világháború után			
1948	London	10	5 — 13	28
1952	Helsinki	16	10 — 16	42
1956	Melbourne	9	10 — 7	26
1960	Róma	6	8 — 7	21
1964	Tokió	10	7 — 5	22
1968	Mexico City	10	10 — 12	32
1972	München	6	13 — 16	35

(A "Magyar statisztikai zsebkönyv 1974" adatai)

Ezek a számok minden vitát kizáró módon bizonyítják, hogy a múlt század végén lerakott alapokon a magyar sport képviselői már 1896-1912 között beírták nevüket a világsport aranykönyvébe és hírüket az első világháború után végrehajtott reformok nyomán 1924-1936 között kétszer-háromszor annyi arany- ezüst- és bronzéremmel öregbítették. Mi nem vitatjuk, hogy a kommunista kormányzás is felismerte a sportban rejlő hatalmas erőt és azt a maga szolgálatába állította. Régóta meglévő terveket és kezdeményezéseket valósított meg vagy fejezett be s a magyar tömegsport egyes ágait új berendezésekkel látta el, a sportolók javára kedvezményeket biztosított és jelentős költségvetési összeggel is támogatta a sportéletet. A magyar sport töretlen fenntartásának eredménye lett a londoni olimpiászon 1948-ban elért 10 első helyezés és a helsinki olimpiászon 1952-ben nyert 16 bajnokság, 10 második és 16 harmadik helyezés, — amivel 1952-ben Magyarország közvetlenül a két nagy világhatalom, USA és a Szovjetúnió után, a harmadik helyet vívta ki magának, — hússzor kisebb emberanyagával. De ismételnünk kell, hogy ezeket az újabb eredményeket a több mint félszázada folyó rendszeres sportnevelés nélkül nem lehetett volna elérni, mert ha valamire úgy a sportra áll az igazság, hogy máról-holnapra nem lehet "ászokat", "rekord-manokat" teremteni, hanem csak hosszas, szívós és rendszeres neveléssel.

A nyugati sportközlönyök, keresve a hihetetlenül ékes magyar dicsőség okát, rá is mutattak ezekre az előzményekre, felsorolva patinás intézményeinket, régi olimpiai bajnokságainkat, bókot vetve a végeredményben mégiscsak faji kiválóságban gyökerező teljesítményeinknek. S ezek a sportírók a legutóbbi valóban vakító sikereinkben — a helsinki eredményekben, a londoni győzelemben, a tokiói sikerekben és a mexikói teljesítményekben — a már

régóta folyó munka érett gyümölcseit látják. Igen, a magyar sport így lett a természettől adott kedvező adottságoknak szívós, tudatos és tervszerű kifejlesztésével azzá a hatalmas tényezővé, amely a nemzet nevét az utolsó félszázadban hatalmas tömegek előtt világszerte ismertté és becsültté tette és a sanda ellenségek által rólunk elterjesztett csupa negatív vonásból összerótt képet reális nemzetképpel helyettesítette. — *Montreál, 1954, kiegészítve 1974.*

TARTALOM

E könyv címéről és tartalmáról 5

Első rész:
A DUNAVIDÉK ESZMÉNYI ÁLLAMRENDJE

A magyar politikai gondolkodás alapelvei 7
A Dunavidék önelvű politikai felépítése 12
Elmélkedés a dunai állambölcseletről egy Szent István-napon 25
Az erdélyi városok a dunai államrendben 29
Ottó kir. hg. Európáról és Magyarországról 32
A szovjet blokk balkáni törekvései 1945 óta 41

Második rész:
TÖRTÉNETI TUDATUNK ÁPOLÁSA

Az új magyar őstörténet dióhéjban 47
Magyar nyelvű felirat egy IX. századi régészeti leleten 49
Kolozsvár, az erdélyi magyar városok gyöngyszeme 52
Rákóczi fejedelem kétszázötven év távlatából (1953) 58
A felvilágosult abszolutizmus Magyarországon, 1761-1795 65
Kossuth Lajos a sajtó hivatásáról 74
A mayerlingi tragédia új megvilágításban 79
A kereszténység ezer évének mérlege Magyarországon 82
A franciaországi magyarság a két világháború között 90
A kanadai magyarság küzdelme önmagáért 98
A régi amerikás magyarság ébredése 105
Az emigrációs magyar sajtó történetéhez 109

Harmadik rész:
TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI ÚTKERESÉSÜNK

A magyar társadalom politikai erőviszonyai Trianon után 113
Kísérlet magyar parasztállam kialakítására 121
A nemzeti öntudat felszámolása a csonka magyar hazában 129
Amit a nemzeti kommunizmusról tudni kell 137
Az amerikai magyar exil-kormány megalakítása 140
Útban "napkereszténység" felé? 145
Milyen legyen a nemzetgazdaság korszerű felépítése? 150
A termelékenység fokozása 159
Csonka-Magyarország iparosítása, 1945-1954 165
A kereset állandósítása a legfontosabb mai munkásprobléma 180

Ujabb nézetek a sztrájkjog alkalmazásáról 184
Kollektív munkaszerződések Észak-Amerikában 187
A szakszervezeti gondolat tegnap és ma 190

Negyedik rész:
HÍRÜNK A VILÁGBAN

A magyarellenes külföldi propaganda jelen állása 195
A szláv veszély és a magyar külpolitika a nyugati történetírásban 202
A magyar történet helye Európa történetében 203
Szlávok és magyarok vitája a montreáli Gazette hasábjain 214
A török történetírás új útjai 216
A magyar történetírás helyzete (1942) és esedékes megújítása 223
Késik az új horvát történetszemlélet 236
A magyar sport dicsősége 239